1929. ANUL XXI

APRIL No. 4

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARA ŞI ŞTIINŢIFICA

SUMAR:

Prinţul Charles de Rohan . . . *Unde mergem? (Bilanţul unei decade).*
Mihail Sadoveanu . . . . . *Despre cele şase semne care s'au arătat, într'o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă.*
Em. Ciomac . . . . . . *Claude Debussy (Pelléas şi Melisanda).*
Demostene Botez . . . . . *Sfinx.*
D. I. Suchianu . . . . . *Unităţi politice şi unităţi economice.*
Mihai Codreanu . . . . . *Egotism.*
A. Cehov . . . . . . *Era ea (Trad. din ruseşte de A. Frunză).*
G. Bărgăuanu . . . . . *Umbră.*
Lucia Mantu . . . . . *Ceasuri trăite.*
George Lesnea . . . . . *Cetanie.*
Mihai D. Ralea . . . . . *Memorial (Note de drum în Spania).*
George Ştefănescu . . . . *Scrisori din străinătate (Două metropole—Berlin şi Paris).*
N. Daşcovici . . . . . . *Cronica externă.*
N. N. Tonitza . . . . . . *Cronica plastică (Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski,—Adina Paula Moscu.—Titina Căpităţnescu.—Lazăr Zim).*
E. A. Poulopol . . . . . *Cronica juridică (Romantism şi misticism juridic).*
P. Nicanor & Co. . . . . . *Miscellanea (Despre «mistica statului» sau basmul cu cucoşul roş).*

Recenzii: *Mateiu Ion Caragiale*: Craii de curtea veche. Al. A. Philippide.—*Aurelia Weiss*: Autori şi păreri Demostene Botez.—*Jacques Maritain*: Reflexiuni asupra inteligenţii şi asupra vieţii sale proprii. A. Oţetea.—*André Maurois*: Aspects de la biographie. A. O.—*Elie Bufnea*: Voluntarii Romîni din Siberia. A. Oţetea.—*C. Smogorzewski*: La Roumanie à un tournant de son histoire. A. Oţetea.—*Paul Cache*: Conférences de philosophie du droit. George Băileanu.—*Maurice Martin*: Amour, terre inconnue. Mircea Mancaş.

Revista Revistelor: „Dispariţiunea oficianţilor" (John Richelsen. *Scribners Magazine*).—„Populaţia viitoare în America" (P. K. Whelpton. *American Journal of Sociology*).—„Armata fascistă actuală" (Liddell Hart. *The Daily Telegraph*).—„Influenţa lui Edgar Poë asupra lui Mallarmé" (Leon Lemonnier. *La Revue Mondiale*).—„Aproape de stele" (René Guetta. *Les Annales*).—„Durerea şi plăcerea" (Dr. G. Dumas. *Revue Philosophique*).—„Literatura chineză contemporană" (Basile Alexeiev. *Revue de Paris*).—„Declinul Prohibiţionismului" (Ernest Guy. *Mercure de France*).—„Franz Joseph" (Stefan Grossmann. *Die Neue Rundschau*).—„Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man. (E. James. *Revue de Métaphysique et de Morale*).—„Industria chimică în Germania" (L. Houllevigue. *Revue de Paris*).—„Prolegomena" (Ion Petrovici. *Die Böttcherstrasse*).

Mişcarea intelectuală în străinătate: (Literatură.—Romane.—Ştiinţă).
Bibliografie.

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri 10—12

1929

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 160 pagini. — Abonamentul în ţară un an 400 lei.—Jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No, 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1929 este:

ÎN ȚARA:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale pe an . 500 le

Pentru particulari:

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

ÎN STRAINATATE:

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei, D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 150 lei anual costul recomandării pentru țară și 220 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, ce găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Viața Romînească

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXVIII

ANUL XXI

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ
1929

Unde mergem?

Bilanţul unei decade

Cînd ultimii zece ani vor fi intrat în istorie, ei vor fi probabil consideraţi ca una din perioadele cele mai interesante ale timpurilor moderne. Ceiace îi caracterizează e mulţimea impulsiilor de tot felul, elanurilor, tentativelor şi pe de altă parte lipsa deciziilor reale şi a construcţiilor durabile.

Această perioadă debutează prin tratatele de pace şi în această privinţă trei puncte pot fi degajate:

1) Tratatele semnate în diversele localităţi din jurul Parisului, considerate din punctul de vedere al imperialismului naţionalist de înainte de războiu însamnă abdicarea totală a poporului german şi a aliaţilor săi din războiul mondial ca şi subt saturaţia Italiei ascendente şi în plus, fiindcă Franţa a inaugurat la Versailles o politică de tratate şi de forţe militare, aceste tratate îi dau preponderenţa asupra continentului, Mediteranei şi nordului Africei, şi o pun pe acelaşi rang cu Anglia, în Asia apusană.

2) In politica ideologică, tratatele de pace reprezintă triumful definitiv al ideilor moderne de Naţiune şi Democraţie asupra ultimelor vestigii ale ordinei medievale care a pierdut în cele trei imperii prăbuşite, cei din urmă şi puternici susţinători. Dreptul popoarelor de a dispune de ele înşile a fost recunoscut în principiu; totuşi, în practică, el a fost invocat în detrimentul numai al poporului german, în favoarea unor naţiuni socotite ca oprimate. In Centrul şi în Estul Europei, s'au format în locul ma-

rilor monarhii constituţionale republici mijlocii şi mici, care, mai ales la început, au căutat să satisfacă, cît mai mult, cerinţele democraţiei integrale.

Pe cind însă, principiile Revoluţiei franceze triumfau asupra resturilor tradiţiei medievale, se uita în Europa că tocmai în Rusia din 1917, un nou sistem politic venise la putere, o lume revoluţionară, pentru care democraţia integrală era o formulă reacţionară, bătrînă, depăşită.

3) Autorii tratatelor de pace au crezut că fundează o situaţie, o ordine şi o pace durabilă. Căci concepţia despre lume a democraţilor ortodoxi ai Europei, implică credinţa într'o idee pe care ei o consideră ca excelentă şi definitivă. Şi deci, în conştiinţa învingătorului, dorinţa de a menţinea o stare de lucruri, justificată din punct de vedere ideologic.

Dar încetul cu încetul, în cursul ultimilor ani, Europa şi-a dat samă că această triplă bază pe care s'a întemeiat tratatele de pace, nu avea mai multă valoare pentru istorie, decît pentru realitatea vie. I s'a părut lumii şi celei anglo-saxone, în deosebi, că această situaţie de primă putere a naţiunii franceze, putea să aibă un senz numai cîtă vreme Europa era ameninţată de ideile ruse. America, deasemeni, intrase în războiu cu deviza: „To keep the world safe for democracy"; şi în timpul perioadei de haos în Germania, a republicelor sovietice din Münich şi Budapesta, a prăbuşirii monedei la popoarele învinse, politica franceză a fost, în ochii ei, un bastion al culturii şi civilizaţiei, împotriva anarhiei. Dar, îndată ce poporul german a luat conştiinţă de el însuşi şi de forţele lui latente, un mare reviriment a avut loc în opinia mondială. Ocuparea Ruhrului, faimoasele discursuri ale lui Poincaré înaintea căderii lui, nu mai găseau ecou înafară şi poporul francez care a avut totdeauna un flair foarte subtil pentru imponderabile în relaţiile internaţionale, s'a decis în alegerile din 11 Mai 1924, la o lentă mişcare de retragere, înafară de poziţiile dela Versailles, pe care, cum era vizibil, istoria nu vroia să le ratifice.

In politica ideologică, deasemeni, principiile tratatelor de pace au început a se clătina în ultimii ani.

Cînd între democraţi, prima beţie a triumfului a făcut loc reflecţiunii, cînd înaintea unei Germanii tulburate, ideile ruse au luat încetul cu încetul forma foarte netă a unui plan de revoluţiune mondială, acei care la început socotiseră bolşevismul ca o

manifestare disperată şi fără de viitor, au fost forţaţi să admită, că era aici, ceva cu totul nou, o opoziţie împotriva democraţiei, care trebuia luată în serios. Pe dealtă parte, triumful fascismului, succesul dictaturilor în Spania şi Portugalia, vocile care, mai încet sau mai tare, se ridicau pretutindeni, pentru a critica ideile politice ale secolului al XVIII şi al XIX, toate acestea arătau că idealul Revoluţiei franceze, crezut perfect şi etern, putea să nu fie totdeauna respectat de istorie. Pe măsură ce se afirma consolidarea la popoarele învinse, Europa lua, încetul cu încetul, conştiinţă de nenumăratele primejdii de războiu, provocate de îmbucătăţirea regiunilor dela Dunăre şi prin modul, ca să spunem aşa, unilateral, în care în 1919 se exercitase, împotriva poporului german, dreptul de liberă determinare. Aceste constatări, caşi unele decepţii, întîlnite în opera lor de pace, nelinişteau destul de viu popoarele învingătoare, deşi ele rămîneau înarmate în faţa vechilor adversari dezarmaţi. Acel care a săvîrşit o nedreptate nu se prezintă fără teamă, înaintea tribunalului istoriei.

In anul, care a urmat încheerea păcii, puterile victorioase ale continentului au justificat atitudinea lor, prin teama ce aveau de un războiu german de revanşă. Dar poporul german într'un elan unanim, s'a îndepărtat de Ludendorff şi de extremişti, pentru a se angaja pe căile pacifice ale reconstrucţiei şi colaborării internaţionale, şi temerile Franţei aproape n'au mai găsit ecou în străinătate iar în America, mai puţin decît oriunde.

Grija securităţii, trecu pe al doilea plan al politicei europene şi aceasta a fost începutul unei noi faze a dezvoltării europene,— aceia în care trăim azi. Căile urmate de politica de înţelegere au dus, dela alegerile franceze din 11 Mai 1924 la discursurile lui Mac Donald şi Herriot şi la ideologia politică ca bază a Societăţii Naţiunilor; dela conferinţa de la Londra la planul Dawes; dela oferta lui Stresemann în materie de securitate la Locarno şi la intrarea Reichului în Societatea Naţiunilor. Fără îndoială, nici democratul ortodox nici optimistul din principii nu vor îndrăzni să pretindă că această evoluţie a făcut până acum progrese senzibile: ideologia geneveză devine tot mai săracă. Scepticii, spiritele critice care reproşau cu dreptate politicei învingătorilor ipocrizia în chestia dezarmării, găsesc în toate locurile şi mai ales în America, o aprobare din ce în ce mai vie.

Dar ceiace e remarcabil în această dezvoltare a consolidării europene a cărui semnal au fost alegerile franceze din 11 Mai

1924 e faptul că la cele două popoare continentale care au o acțiune decisivă, Germania și Franța, politica de înțelegere și restaurare nu a putut fi dusă, decît cu sprijinul oamenilor dinainte de războiu. Dacă poporul german nu ar fi ales pe venerabilul său feldmareșal, puntea între vechiul imperiu și tînăra republică nu ar fi putut să fie atît de repede aruncată și această punte a servit ca bază consolidării germane.

De asemeni, cancelarul Seipel, care a făcut stabilizarea în Austria, e un om al vechii tradiții austriace. Iar în ce privește Franța, ea a trebuit să recheme pe vechiul ei șef Poincaré, pe care îl înlăturase în 1924, căci poporul nu vroia să încredințeze altuia, consolidarea monedei sale. Dar cu tot sprijinul acordat de autoritățile dinaintea războiului, politica oficială întîmpină greutăți, din ce în ce mai mari.

Ideile oficiale nu mai inspiră încredere; și dovada o avem în marile mișcări care nasc aproape pretutindeni și care nemulțumite de prezent, caută pe căi diverse noi forme și noi expresiuni politice. In chiar sînul partidelor, se formează tinere opoziții, care asediază puterea, în numele secolului al XX. De fapt, ultimii zece ani, au creat pe continent—din cauza fenomenelor de inflațiune—realități nouă. Tulburarea păturilor sociale a fost atît de mare încît azi deja îi putem îmbrățișa consecințele. O asemenea brutalitate nu aparține decît istoriei. Elementele sociale, cu o vitalitate slabă au fost expulzate și forțe nouă, tinere s'au făcut apariția în locul lor. Indărătul fațadei oficiale a statelor, a căror temelii intelectuale își au originea în secolul XIX, se vede ridicîndu-se, la toate popoarele Europei un nou corp social. Sarcina anilor care vin va fi să se dea acestui corp, în sînul statelor, expresia lui politică.

Sînt cîteva săptămîni, de cînd în această parte a Europei politice, căreia tratatele de pace i-au dat o altă figură, s'a sărbătorit a zecea aniversare a noilor state. Și cu această ocazie, oamenii politici, savanții și jurnaliștii au emis opiniuni și perspective variate asupra prezentului, trecutului și viitorului Europei centrale. Vocile lor nu sînt totdeauna de acord. Căci există, la aceste popoare de curînd născute, prea multe și prea grave conflicte de interese și aspirații contradictorii. Totuși, acordul există asupra unui punct: mărturisirea dependenții reciproce, în care se găsesc toate aceste mici state create de tratatele de pace. Acelora care sînt de partea învingătorilor le displace să

rămînă vasalele Europei occidentale, ele aspiră la autonomie și caută să lege relațiuni pozitive cu popoarele și cu cultura germanică. La popoarele învinse, se notează deșteptarea unei activități independente, a unei credinți și speranțe nouă, deși îndepărtate, într'un viitor, plin de făgăduinți. Cu toate sforțările de la Locarno și Geneva, pentru crearea unei păci prin persuasiune, nu s'a reușit pe țărmurile Dunării, să se arunce o punte ca la Rin, peste dezacordul între învingători și învinși. Și aceasta din două motive.

In primul rînd, Franța și Germania sînt țări de înaltă cultură și de veche civilizație; dimpotrivă, în basinul Dunării, se găsesc popoare extrem de diferențiate în ce privește nivelul vieții și cultura. In al doilea rînd, Anglia avea un interes vital să cimenteze la Rin, pacea europeană; pe cînd în centrul și în Estul Europei unde relațiile între popoare sînt mult mai complicate, lipsește un cap care să prezideze la lichidarea in comun a greșelilor, datorite tratatelor de pace. S'au făcut, ce e drept, mai multe tentative pentru a rezolvi problema Europei centrale; dar eșecul era sigur; popoarele care au voit să deslege acest fir încurcat, nu aveau cîtuși de puțin, capacitatea necesară.

Cînd s'au văzut prăbușindu-se în 1917 și 1918, cele trei imperii care până atunci își împărțiseră influența, în ce privește influența în centrul și Estul Europei, politica franceză de forță a părut la început că voește să se exercite în basinul Dunării. Franța, imediat după războiu, s'a însărcinat cu poliția ordinei pe continent. Pe Dunăre ca și în Reich, se credea că această politică tindea nu atît la îndeplinirea unei opere civilizatoare, cît la dobîndirea heghemoniei în Europa. Parisul cunoaște rău istoria ca și psihologia popoarelor din Europa centrală. Neavînd azi interese directe în regiunea danubiană, politica franceză s'a ocupat de ea, numai întrucît a crezut că trebue să ia măsuri de apărare împotriva ideilor de revanșă, ale Germaniei. Dar pe măsură ce antanta franco-germană progresa, basinul Dunării, lăsînd la o parte Polonia, cîntărea tot mai puțin, în balanța franceză. Ideia Franței era de a întemeia în Europa centrală o grupare de mici state în locul monarhiei habsburgice; dar amicii și aliații săi au primit acest proect, fără de entusiasm. Micile state erau încă exaltate de independența lor, de curînd cucerită și ideia coridorului baltic, stăpînea încă mințile. Acele care erau aliate Franței, utilizînd teama ei de o agresiune germană au pus în acțiune o politică

brutală, linguistică şi economică, pentru a slăbi minorităţile germane şi a face front împotriva Ungariei. Austria a rămas neutră din cauza slăbiciunii şi graţie tactului diplomatic perfect al Dr. Seipel.

Activitatea Franţei a forţat o a doua putere să intre în joc: Italia, care avea interese vitale în Europa centrală. Deşteptată din crizele de la început şi aspirînd odată cu triumful fascismului la rolul de mare putere, Italia e pe deoparte în Mediterana şi nordul Africei, rivala naturală a Franţei; iar pe de alta, viitorul ei maritim şi colonial pe care-l întrevede nu-l va putea realiza, dacă nu impiedică formaţiunea unor mari puteri la frontierele ei de Nord şi Est.

Adversarul natural al combinaţiilor franceze în centrul Europei e Ungaria, care în faţa vecinilor ei, se prezintă cu revendicări teritoriale, a căror satisfacere pentru realizarea unei federaţii danubiene în senzul voit de Franţa, apare aproape imposibilă. Aceasta nu face decît să cimenteze mai tare amiciţia italo-ungară. Liniile precise ale politicii italiene faţă de Europa centrală nu se pot încă distinge, dar e clar că în interesul ei, ea trebue să fie, mai degrabă ostilă la tot ce ar putea servi ca nucleu formaţiunii unui mare stat. Situaţia ei va fi cu atît mai sigură în viitor, cu cît va reuşi să amîne mai mult soluţia definitivă a problemei Europei centrale. Mussolini promite, pentru anii care vor urma lui 1935, o activitate diplomatică care va da o satisfacţie deplină nevoilor vitale ale Italiei. Acesta crede, că la expirarea termenilor impuşi de tratatul de la Versailles, Europa va fi coaptă pentru o reorganizare durabilă. In aşteptare, ea se sileşte să combată influenţa franceză în statele din Est şi centru şi să devanseze aici, Germania, în domeniul politic şi economic. Căci se ştie foarte bine la Roma că noua dezvoltare a industriei, operă a fascismului, nu se va putea susţine, decît dacă Italia găseşte debuşee în Europa de Est, Asia minoră şi Nordul Africei. Şi se ştie deasemeni, că adevăratul concurent economic în ţările Estului şi ale Levantului, nu e Franţa ci Germania. Iată de ce, tînăra politică italiană de expansiune caută, pe cît e posibil, să-şi asigure poziţiunile, ca să poată lucra mai tîrziu pe picior de egalitate, cu cei doi parteneri, Parisul şi Berlinul. Pe de altă parte, cele trei puteri lucrează de mai mulţi ani să-şi asigure la Londra sau după împrejurări la New-York sau Washington, acoperirea financiară în vederea conversaţiilor definitive, care vor asigura Europei o figură nouă.

Pe cînd Franţa nu reuşea în sforţările ei de a înjgheba o confederaţie danubiană, pe cînd Italia contraria planurile Franţei, fără a avea ea însăşi, în Europa centrală un program pozitiv, puterile anglo-saxone favorizau în aceste regiuni orice organizare viabilă, întrucît ea nu constituia o primejdie pentru pace. Poporul german, atît în Reich ca şi în Austria începe abia, să se ridice, din teribila lui înfrîngere.

E nevoe, ca forţele sale să fie eliberate şi importante probleme vitale, rezolvite, înainte ca el să poată relua în Europa centrală şi estică, rolul preponderent, care i se cuvine, în raport cu poziţia geografică şi relaţiile lui economice.

Pentru Germania este pe primul plan problema ocupaţiei, acea a reparaţiilor, chestia poloneză; pentru Austria, relaţiile economice, politice şi intelectuale cu Statele succesoare; pentru amîndouă solidaritatea în reorganizare, ca bază a unei politici de viitor şi a unei politici comune de pace şi progres, în Europa şi pentru Europa.

Prinţul Charles de Rohan.

Despre cele şase semne care s'au arătat, într'o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă [1]

In vremea aceia, îndată după sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril, la purcesul iernii, au început a se arăta pe acest pămînt semne care pe urmă s'au dovedit vestitoare creştinilor de multe nenorociri şi cumpene. Pentru păcatele noastre astfel a voit să ne certe Dumnezeu, mai întâiu prin nesătula lăcomie a Ducăi-Vodă care a adus ridicarea noroadelor, apoi sărăcia şi risipa lor. După asta au venit Tătarii, molimele şi războaiele, cari sînt rînduite totdeauna pedeapsă ticăloşilor Moldoveni.

S'a arătat semn la sfînta icoană a Maicei Domnului dela mănăstirea Neamţu, cea zugrăvită de Luca Evanghelistul şi dăruită cu veacuri în urmă lui Alexandru-Vodă Bătrînul de către Ion Paleologul împăratul dela Bizanţ. Acea icoană a vădit lacrimi, la slujba de priveghere a arhanghelilor, care lacrimi le-au cules părinţii într'o tipsie de argint suflată cu aur, mărturisind apoi cu jurămînt minunea. De aşa lucru auzind norodul, s'a înfricoşat dînd veste pretutindeni.

Iar apoi la şapte zile, în noaptea de 13 spre 14 a lunii lui Noemvrie, s'a cutremurat pămîntul şi s'a auzit în adîncime huet venind de către miază-zi. Unele ziduri dela sfintele mănăstiri au crăpat. Şi s'a găsit într'o risipitură subt o lespede, la mănăstirea lui Barnovschie-Vodă, scri-

1 Capitol din romanul istoric *Zodia Cancerului*.

soare, tălmăcind războiul pe care nu mult după aceia l-a pornit puternicul Sultan-Padişah Mehmet asupra crailor creştinătăţii.

După cutremur, la trei zile, a venit de către asfinţit un vifor mare, cu pietre de ghiaţă amestecate cu ninsoare, care asta n'o văzuseră şi n'o pomeniseră bătrînii de cînd e lumea şi de cînd ţineau ei minte. Şi părintele nostru Dosoftei mitropolit a tălmăcit acest semn, în taină, drept mînie a lui Hristos Dumnezeu şi biruinţă a Crucii asupra spurcatului Ismailitean. Dar nimeni nu îndrăznea să spue pe faţă această mare taină, ca să nu afle negustorii şi agalele dela împărăţie, veniţi în acea lună în scaunul Domniei pentru datoriile şi cametele lui Georgie Duca-Vodă către dînşii şi pentru daruri cuvenite slujbaşilor celor mari dela Ţarigrad.

Iar în luna lui Decemvrie 10 zile, cursul anilor fiind 7188, s'a arătat, noaptea, pe cer, stea cu coadă, căreia Latinii îi zic cometa, adică mătură. Incepînd dintr'un sîmbure cu mare lumină din zarea ţării ungureşti, cuprindea în sus cu lungimea sa jumătate de cer între amiază şi apus. Şi zi cu zi scurtîndu-se se tot urca în sus către miezulnopţii, învîrtindu-se precum este umbletul cerului, cu stelele, către apus. Acesta semn a fost scris şi'n letopiseţ — şi învăţaţii oameni ai ţării şi vlădicii, strîngîndu-se în sobor, au arătat că este tot mare veste a lui Dumnezeu, însă nu sfîrşitul lumii cum răcnea şi se spăimînta prostimea dela ţară.

Adouazi Sîmbătă, în 11 Decemvrie, s'a fost oprit la Tîrgu-Frumos, în curţile domneşti de-acolo, aga Roşca, aducînd cu slujitorii săi pe fiastrul Hîncului Donie, care era staroste la ţinutul Putnei. Din porunca Domniei Roşca îl călcase noaptea şi-l rîdicase din pat de lîngă jupîneasă, pornindu-l într'aceiaşi clipă dela Focşani către scaun. Iar în cale, într'a doua noapte, s'a arătat cometa.

Umblînd călare lîngă agă, între slujitori, Donie se mira de ce-l va fi chemînd năprasnic Domnia.

— Căci eu, cinstite agă Roşca, mă ştiu drept, cu mare credinţă lui Dumnezeu şi stăpînului meu. Eu norodul nu l-am asuprit şi lacrimile sărmanilor şi văduvelor le-am şters. Pe cei răi i-am prigonit şi posturile le-am ţinut cu rînduială.

— Prea cinstite staroste Donie, răspunse aga, gîndurile lui Vodă noi nu le putem ști, după cum nu putem cunoaște voia lui Dumnezeu, care s'arată în acest semn de spaimă. Socot că n'a fi nimica rău și are numai nevoe de Domnia-Ta să-ți deie o poruncă, ori să-ți ceară un sfat.

— Se poate, încuviință Donie, cu inimă curată. De cînd s'au tulburat iarăși mazilii și răzeșii dela Orhei, măria-sa stă cu grijă, cu toate că serdarul Constantin îi stropștește pretutindeni pe unde-i ajunge. Nu poate uita însă măria-sa trecuta oară, cînd a burzuluit țara Hîncu, bărbatul de-al doilea al maicii mele. Se îndoește că buntul va putea fi supus degrabă și, știind că eu atuncea l-am urît pentru fapta sa pe tatăl meu cel vitreg, Vodă mă cheamă să-mi deie și mie slujba lui Cantemir serdar. Ori poate vrea să mă întrebe dacă nu cunosc eu anume pe unii făptași din trecut, care ar fi amestecați în tulburările de-acuma. Am aflat într'adevăr de unii care au fost și-atunci și care s'au sculat ș'acuma.

— Se poate... răspunse la rîndul său aga.

Despre acestea au mai vorbit iarăși într'alt chip: Donie se întorcea la grija sa ca cerbul către adăpătoare, găsind-o însă uscată, căci dela aga Roșca n'avea de unde scoate mai mult. Apoi, cînd s'a arătat steaua cea cu coadă pe cerul nopții, au ascultat în lungul drumului felurite vorbe de înfricoșare care l-au tulburat pe agă, iar pe Donie l-au făcut să puie peste grija dintăiu altă grijă mai mare. Astfel au ajuns la Tîrgu-Frumos în amurg ș'au descălecat în ograda caselor domnești în popas.

Acolo, un călăraș aștepta pe aga c'o însemnare pecetluită. In picioare, între slujitorii săi descălecați, Roșca a desfăcut-o ș'a vrut s'o cetească în zarea luminii. Neputînd, a intrat în casă, la o făclie. Cînd a ieșit, a privit cu frică parcă împrejur și și-a întors ochii spre steaua cea nouă.

— Veste bună? îl întrebă starostele de Putna.

— Dumnezeu știe... răspunse Roșca, oftînd.

— Te uiți către acel pojar tainic din cer? îl întrebă iar Donie. Nici eu nu-mi pot lua ochii dela el. Și tot astfel ca noi stau și privesc cu uimire toate sufletele de pe acest pămînt fără a-l înțelege. Stau privind copiii mei și soața mea, în casa noastră dela Focșani, și se tem, cugetînd că eu sînt călător și poate mă duc cătră o primejdie.

— Cinstite și iubite staroste Donie, acuma mă gîndesc că steaua aceasta poate să fie semn împotriva tiranilor, mormăi Roșca, așa încît să nu-l audă slujitorii.

Apoi chemînd patru dintre oamenii lui la poruncă, intră iarăși în casă pentru puțină vreme.

Curînd ieșiră, și cei patru slujitori înaintară spre Donie, fără ca să li se audă pașii prin omătul moale. Donie nu-i auzea și din pricină că se uita cu mare luare aminte spre o pasere străină care se așezase pe-un vîrf de mesteacăn bătrîn în laturea casei și se cumpănea legănîndu-se lin pe crenguța mlădie, în lucirea dulce a serii. Era o vreme de moină, fără pic de vînt.

Aga Roșca ridică și el ochii și văzu paserea străină. Era cît un corb, însă avea pene albastre ș'un clonț încovoiat. In lucoarea dela asfințit îi fulgerau ochii ca două rubinuri mari. In acel minut, slujitorii cei patru care ieșiseră cu poruncă, strînseră pe Donie între piepturi și-l cuprinseră de grumaz. Cînd îl simțiră răsărind, se abătură asupra lui sugrumîndu-l, după ticălosul obiceiu al păgînilor. Donie n'avu vreme în clipa morții, să sloboadă decît un răcnet scurt, un fel de zbucnire a groazei, care n'avea nimic omenesc. Paserea cea străină din mesteacăn răspunse întocmai, cu același sunet, căscînd pliscul de trei ori. Desfăcînd aripi ascuțite, fîlfîi în înălțime ocolind mortul și observîndu-l cu ochii ei de jar, apoi porni cătră asfințit. Aga Roșca rămase la locul său îngrozit, urmărind-o cu privirile și fiind încredințat că s'a suit spre steaua cu coadă. Intr'adevăr, toată lumea care a aflat de întîmplare nu s'a mai îndoit de aceasta și nici paserea n'a mai fost văzută de atunci pe pămînt,—rămînînd numai ca un semn al acelei vremi.

Duminică, Decemvrie 12, s'a vestit Măriei-Sale la Curte în Iași, că a sosit Constantin Serdar cu robii orheeni. După ce spîrcuise satele sculate, punînd asupra celor supuși și ertați grea dajdie de bani și vite, ośteanul Domniei se întorsese asupra răilor care se trăseseră în codru. Urmărindu-i din ascunziș în ascunziș, hărțuindu-i, împresurîndu-i și ținînd toate drumurile, a ajuns să-i flămînzească și să-i sălbătăcească desăvîrșit. Iar apoi dezgo-

lindu-se codrul de frunzișuri și venind și iarna, au eșit acei buntușnici ca lupii în văi, către sate, și i-a prins pe toți Cantemir de grumaz.

Georgie-Vodă îi lăsă să stee până ce-și isprăvi rugăciunea, făcînd de trei ori cruci mari din creștetul capului până subt vintre, și la umeri cît putea ajunge cu brațul. Se apleca spre icoane, dîndu-le oarecum bunădimineață, apoi, îmbrăcînd contăș și punînd în cap gugiuman, apucă buzduganul cel mic și eși în foișor, unde îl așteptau vel hatman și vel armaș, precum și mulți slujitori domnești.

Călăreții lui Cantemir aveau caii bine hrăniți și straie bune pe dînșii, ceiace băgînd de samă Vodă, zîmbi cu plăcere, știind de unde au mîncat acei cai și de unde s'au îmbrăcat acei călăreți ai săi, scutindu-i cheltuelile. Roata călăreților desfăcîndu-se în două laturi cînd apăru Vodă, se arătară și cei pe care-i roseseră caii și-i desbrăcaseră oștenii. Erau cincizeci ori șaizeci de oameni, slabi și cu puține straie rupte și proaste îmbrăcați. Unii erau fără cușme și îmbrobodiți cu niște petici, ca muierile. Tîrau în picioare opinci ori zdrențe legate cu ațe de teiu. Umiliți de bătăi și foame, își plecau frunțile și, la ieșirea Măriei-sale, căzură în genunchi.

Duca-Vodă îi privi întunecos. Intoarse o clipă zîmbet spre închinarea lui Cantemir Serdar, apoi, înălțînd barba, lăsă să cadă cu greață vorbe de întrebare:

— Aceștia sînt nelegiuiții care s'au sculat împotriva Domniei-mele?

— Aceștia sînt robii, cîți au mai rămas, măria-ta, răspunse serdarul. Alții au pierit, alții au fugit.

— Ha-ha! au pierit ș'au fugit? Asta-i bătaia lui Dumnezeu, că s'au sculat împotriva sfinției sale, care rînduește Domn și lege.

— Iar aceștia, măria-ta, s'au supus căzînd în genunchi la mila măriei-tale.

— La mila mea? strigă Vodă ridicînd o clipă buzduganul și lăsîndu-l iar în lungul coapsei.

— La mila măriei-tale, Doamne! scînciră ticăloșii robi, plecîndu-și fruntea în omăt.

Vodă îi privi cu asprime.

— Acuma acele locuri ș'acele sate s'au potolit toate?

— S'au potolit măria-ta, răspunse serdarul.

— Datoria lor către vistierie și-au împlinit-o?

— O împlinesc după putere, măria-ta. Au primit pe zlotași și fac socoteli drepte. Cel ce are dă pentru cel ce n'are. Averea satului răspunde pentru toți. Fiind îndărătnici de multă vreme, acuma li s'a împlinit tot, până la un capăt de ață, și Domnia e plătită.

Domnul se întoarse către prietinul său Buhuș hatman, căutînd a-i ceti pe obraz părerea. Dar nici Buhuș, nici Fliondor armaș nu puteau fi pătrunși în ființa lor lăuntrică și obrazurile le stăteau neclintite.

In acea clipă dinspre bolta turnului dela intrare răzbiră glasuri. Cineva chema într'ajutor. Străjerii îl răpezeau îndărăt, cu vorbe aspre.

— Ce este? întrebă Vodă. Cinstite vel-armaș, vezi domnia-ta, și adă la mine pe cei care mă cheamă, nădăjduind întru dreptatea mea. Eu pe buni îi apăr, pe răi îi zdrobesc.

Ințelegîndu-și soarta, robii suspinară, închinîndu-și iar frunțile.

Vel-armaș veni de către poarta cea mare c'un bătrîn gîrbov și slab, care înainta încet, călăuzit și sprijinit de doi flăcăuași cuviincios îmbrăcați în straie răzeșești, de lînă sură. Erau bălani, numai cu puf subt nas. Cum ajunseră în preajma lui Vodă, lîngă grămada robilor, își traseră cușmele de pe plete, cu frică, neîndrăznind să-și ridice privirile către luminăția-sa. In aceiași vreme unul din ei se aplecă la urechea bătrînului, îngînîndu-i cîteva cuvinte. Bătrînul se opri, se descoperi și se îndreptă puțin din șale, înălțînd fruntea. Atuncea Domnul și boierii săi putură băga de samă că acel moșneag, alb ca năgara, era orb.

Robii, sucind către el capetele, îl cunoscură și-și șoptiră numele lui. Il cunoscu și Constantin serdar. Făcînd un pas înainte, dădu lămurire Domniei.

— Măria-ta, zise el, acesta-i un bătrîn care s'a înfățișat și la mine, cerînd iertarea vieții pentru răzeșii săi. Iar eu încredințîndu-l că numai Măria-sa Vodă ține în dreapta sa cumpăna vieții și a morții, el a purces în urma noastră cu acești doi nepoți ai săi într'o căruță și acuma se înfățișează și el cu rugămintea lui. Ticăloșii aceștia, pe

care i-am adus eu, îl cunosc și mi-au spus că numele lui este moș-Tudor, și că în vremea tinereților lui a fost și el rohmistru la Leși. Iar mai apoi, la domnia Tomșei-Vodă, a venit în țară și a fost căpitan în oastea acelui Domn, făcîndu-se cunoscut pentru isprăvi, care și până astăzi mulți știu de faima lui și-i zic căpitanul Tudor. E orb și slab precum se vede, dar are neamuri care stau în jurul său.

— Ce ți-i voia, moșule? întrebă cu bunătate Domnul.

— Măria-ta, ridică slab glas bătrînul, bulbucînd albușurile ochilor, am venit la Domnul meu și la stăpînul meu, pe care l-a rînduit Domnul Dumnezeu asupra Țării, ca să-mi scot nepoții și neamurile dela pieire.

— Spune, moșule, cine ești și ce vrai?

— Precum a spus cinstitul boier Constantin serdar, eu sînt acuma un moșneag slab, măria-ta, dar în zilele mele am fost ostaș nu numai la Leși, ci și la alți crai și împărați creștini. Iar la Vodă Tomșa am ridicat sabia cu toți Orheenii și Lăpușnenii sprijinind Domnia, și dela acel Domn ne-am bucurat de multă milă eu și neamurile mele. Pe urmă dela alți voievozi n'am mai avut acea milă și am mers în scădere, împuținîndu-ni-se moșia și averea. Până ce s'au sculat unii dintre ai noștri în vremea Hîncului și ce s'au sculat unii dintre ai noștri în vremea Hîncului și a lui Durac. Duca-Vodă întâiu a fugit de ei, iar apoi înturnîndu-se cu putere, i-a stins de pe fața pămîntului. Iar acuma, slăvite Doamne, sculîndu-se iarăși noroadele, Domnia le-a bătut și le-a supus iar.

— Și acuma ce vrai, bătrînule?

— Slăvite și luminate Doamne, mă rog să ierți și să slobozi din lanț pe acei care au greșit.

— De ce să-i iert și de ce să-i slobod? Pentrucă păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu? pentru că se scoală asupra Domnului lor? Pentru aceste ticăloșii nu trebuie să plătească?

— Slăvite și luminate Doamne, neamurile mele au plătit totdeauna cu dreptate. Au plătit nu numai cu ban și rod, au plătit cu sînge, căci ei din veci stau aici pe această moșie, dela Voevozii cei de demult. Și să știi, slăvite și luminate Doamne, că noroadele nu se tulbură din pricina binelui.

La aceste cuvinte nechibzuite, ale unui bătrîn slab la minte, Duca-Vodă s'a tulburat și a strigat cu mînie:

— Dar de ce se tulbură, moșneag nebun și neînțelept? Căci în țara asta Dumnezeu a rînduit destul bielșug, iar la Divanul meu se judecă totdeauna cu sfîntă dreptate.

Bătrînul a tăcut întunecîndu-și albușurile ochilor subt sprîncene. Apoi a ridicat iar glasul:

— Doamne, nebunia și slăbiciunea mea sînt dela Acel care ține în mînile sale văzduhul și pămîntul și care împărățiile ca pleava le vîntură. Mulțămește-te, Măria-ta, cu banii noștri, cu vitele, și cu rodurile pămîntului și cu mierea știubeelor noastre, nu-ți încărca sufletul cu sînge. Căci se ridică până la cer plîngerile obijduiților, iar moșnegii cei neînțelepți și orbi te blastămă să mori neiertat și singur!

Atunci Vodă, ridicînd buzduganul, a crîșnit. Boierii, slujitorii și robii s'au înfricoșat nu de mînia lui Duca-Vodă, ci de fapta pe care voia s'o săvîrșească.

Bătrînul, cu ochii cei morți ațintiți, și-a pus palmele pe capetele nepoților săi, care-i stăteau de-oparte și de alta, și i-a mîngîiat:

— Măria-ta, a cuvîntat el apoi, fără frică, aștept să mă lovești, ca să pier de buzduganul Măriei-tale, cum a pierit și părintele meu de buzduganul lui Aron Vodă.

Pufnind, Duca-Vodă s'a sucit spre Buhuș. Înțelegînd puțin din ochii prietinului său, s'a întors cătră zid, singur, descărcîndu-și într'acolo obida. A stat așa un răstimp ca 'ntr'o rugăciune și după aceia și-a arătat iar obrazul, c'un zîmbet de milă, spre moșneag, și i-a zvîrlit un ban de aramă, pe care orbul nu l-a văzut și nici copiii nu l-au ridicat.

— Cei saraci cu duhul, a grăit el cu mare stăpînire, sînt subt aripă dumnezeiască. Scoateți-l și lăsați-l să se ducă.

Oștenii au împins spre poartă pe orb, între nepoții lui.

— Iar acestor ticăloși, a urmat Duca-Vodă, tinzînd buzduganul deasupra robilor, iertată să le fie viața, și să-i vîrîți în beciuri, să stea în obezi până ce satele lor vor plăti de două ori cît arată tablele vistieriei.

Robii s'au ridicat, luminați la chipuri că li s'a iertat

viața de către luminăția sa, și slujitorii lui Cantemir, încălecînd, i-au luat înainte, spre temnicurile de osîndă, pe cei mai slabi răpezindu-i dela spate caii cu frunțile.

Vodă, trecînd în casele cele mari, a chemat la sine pe Fliondor și i-a dat poruncă tare în privința acelui orb smintit, care a spurcat cu blăstăm sfînta zi de Duminică. In mare taină, armaș a purces slujitori pe urmele bătrînului, hotărîndu-le să-l aducă la sine în acela ceas, fără ca nimeni să simtă cumva. Slujitorii au găsit urme, au întrebat ș'au aflat de trecerea sărmanului, însă nu l-au putut afla atunci. Prea mare fiind supărarea armașului, ei s'au întors iar, până ce abia într'un tîrziu au adus știre despre el. Dar acea știre acuma nu mai era tainică, deoarece despre ea zvonea tot tîrgul, umplut de prostime ca'n orice zi de iarmaroc.

— Măria-ta, ar fi zis Fliondor, intrînd la domnul său, acel ticălos a mers, dus de nepoții săi, până la sfînta mănăstire la Golia, ș'acolo s'a rugat de sfinții părinți să-l miluiască c'un duhovnic carele să-l ispovedească și să-i dee sfînta împărtășanie. Iar starețul, milostivindu-se, i-a dat duhovnic. La sfîrșitul sfintei slujbe, cînd l-au adus să-l împărtășească, el a primit trupul și sîngele lui Hristos, a căzut în genunchi ș'a strigat: Mă duc la morți, căci în această viață și'n această lume s'a arătat antihrist! Și a îndrăznit acel mișel să rostească numele luminatului și binecredinciosului Domn al țării. Sărind monahii din strane, l-au împresurat. Dar el n'a mai așteptat, nici vorbă n'a mai rostit. Intinzîndu-se pe lespezi, și-a dat suflarea. Și'n acea clipă, a bătut singur clopotul cel mare din turn, iar cuvioșii părinți au tresărit, privindu-se unul pe altul cu teamă.

Astfel, spuneau bătrînii și muierile, a fost al șaselea semn, la Domnia lui Duca, la începutul acelei ierni, anul dela zidire 7188. Insă, după firea Moldovenilor, ș'aceasta putea să fie numai o scornitură, cu toate că și scorniturile, ca și cîntecele, răspund unor afunde tainiți ale sufletului.

Mihail Sadoveanu

Claude Debussy

Pelléas și Melisanda

Poate părea straniu și inoportun chiar, ca în mijlocul necazurilor și sărăciei noastre să evocăm un creator de artă pură. Cu oarecare îndrăzneală ne alăturăm de alte popoare mai fericite ce-și aduc, fiecare, piatra pentru monumentul lui Claude Debussy.

Mai presus de emoția estetică pe care ne-o dă opera lui, e lumina călăuzitoare, însemnătatea acestui îndreptar pentru tînăra muzică romînească.

Gloria lui Debussy, reprezentant eminent al geniului francez, pretutindeni este în plină creștere. E cu atît mai caracteristică strălucirea ei din ce în ce mai înaltă, cu cît estetica dela care purcede este azi, oarecum, căzută în desuetudine.

Simbolismul și Impresionismul nu mai corespund cu postulatele artistice ale tinerimilor de după războiu; nu mai puțin în muzică decît în poezie și în artele plastice.

Insă figura renovatorului, atît în realizarea operei sale, cît și în invățămintele-i eliberatoare, definitiv cîștigate pentru totdeauna, nu poate fi atinsă întru nimic de un alt climat estetic și moral. Cu atît mai puțin de capriciile modelor trecătoare.

Debussy poate dar și de aici înainte să-și continue rolul de zeu tutelar pentru o școală națională în muzică. Inrîurirea lui asupra compozitorilor noștri, deși indirectă, se va dovedi că a fost capitală.

Ca și *Liszt*, privit subt unghiul de călăuză a drumurilor nouă, e un deșteptător al conștiințelor naționale. Desigur că el n'a cugetat la rolul vast pe care i-l atribuim.

S'a mulțumit să fie un muzician al țării sale, fără gînd de apostolat cu consecinți internaționale. S'a numit el însuși *„Claude Debussy, musicien français"*. Iar *Gabriele D'Annunzio*, care l-a prețuit bine, i-a spus: *„Claude de France"*.

Muzica acestui plăzmuitor eminamente național s'a bucurat de privilegiul vechiu al artei franceze. Și de astădată creațiunea de

artă a acelui neam şi acelei culturi, cu universalitatea ei, s'a dovedit eficientă pentru atîţi artişti ai tuturor neamurilor. Nu numai ai celor ce au o moştenire comună de cultură, ori poate chiar şi de sînge, cum am fi noi, dar pentru cei mai depărtaţi, cei mai nebănuiţi. Dela barbarii equatorului până la cei din ţările anglo-saxone de miază-noapte, din extremul orient, dela Turanienii Anatoliei şi cei europeni, până la cîntăreţii din savane, la coralele şi jazzurile americane şi negre — prestigiul unei arte libere ca acea a lui Debussy, cu pildele, sugestiile şi învăţămintele ei, s'a impus tuturor.

Să nu ne mirăm aşadar că un creator atît de francez găseşte atîtea resonanţe şi în sufletul romînesc.

Nu e o chestiune pur sentimentală. E mai curînd cerinţa superioară de a ne supune disciplinei care ne vine din Franţa. Alte pilde ilustre, dar potrivnice firii noastre, cum ar fi marea şcoală simfonică germană — s'o spunem fără înconjur — ne pot duce pe drumul rătăcirii. Lumina, rigoarea formală, frumuseţea construcţiei, definiţia clară a contururilor, adaptarea exactă a mijloacelor de expresie faţă de scopul urmărit, desăvîrşirea înainte de toate a unei tehnice indispensabile operei de artă, iată atîtea însuşiri franceze pe care le socotim vitale pentru încadrarea, susţinerea temperamentului nostru. A temperamentului nostru nemăsurat de bogat dar care nu şi-a găsit încă ritmul firesc de dezvoltare.

Arta „Franţei", a spus *A. Gide*, „e o eminentă şcoală de desen". Cuvîntul literatului citat trebue înţeles ca facultatea de a fixa exteriorul obiectiv, realitatea din afară, formală, a lucrurilor redate de artă. Nimic vag *ca meşteşug*, nimic neisprăvit, nimic nesupus elaborării raţionale.

Poate părea paradoxal să invocăm ca ilustrator al acestor însuşiri franceze tocmai pe impresionistul mobil, pe simbolistul sugestiv, cîntăreţ al „vagului" şi al peisagiilor sufleteşti învăluite de o fină ceaţă. Paradoxul e numai aparent.

Ceiace am voi să subliniem este tocmai minunea acestei realizări a lui Debussy — soliditatea unui meşteşug conştient, atît de muzical, încît în forme raţionale, armonioase, echilibrate, să fi putut evoca cu mijloacele cele mai precise — ceiace e mai imprecis pe lume: Subconştientul subiectiv, senzaţiile şi aspectele lăuntrice ale lucrurilor ce ţin adesea de literatură şi pictură — şi toate acestea fără onomatopee, fără imitaţie, cu singurele mijloace ale muzicii pure. Şi muzica aceasta nu datoreşte nimic din viaţa ei altei arte decît a ei însăşi.

Trebue să-l considerăm pe Debussy în complexul lui sufletesc: Poet interior şi artist formal. O definiţie ce poate părea nepotrivită pentru francezul de convenţie, aşa cum ni-l înfăţişează nu numai cei interesaţi să-l cunoască rău, dar şi un om ca *Paul Claudel*, care de curînd a declarat că adevărata poesie, cea interioară e caşi absentă în opera aşa zişilor poeţi francezi. După el, cu prea puţine excepţii, din care trebue să presupunem că face parte şi ambasadorul Franţei la Washington — versurile franceze

clasice şi romantice sînt produsele unei retorice prozaice, a unui raţionalism uscat, fără viaţă, tocmai contrariul poeziei. E un loc comun şi o judecată păgubitoare, o falşă opinie interesată.

Sufletul francez nu-l găsim numai în literatura ultimelor trei veacuri. Pe lîngă Franţa tragicilor şi a prozatorilor, cea a lui *Descartes* a *Enciclopediştilor* şi a lui *A. Comte* „trăeşte tot atît de reprezentativă, cea a catedralelor şi a literaturii medievale, a lui *Pascal*, a multor adevăraţi şi *intimi* romantici, a lui *Baudelaire*, *Verlaine*, *Rimbaud* şi *Mallarmé* şi a d-lui *Claudel* însuşi, poet mistic şi intuitiv.

Şi Franţa, cu lumina-i latină şi ceaţa nordului totodată, se realizează fără nici un paradox în muzica lui Debussy. Impărţirile pe categorii definite în această materie sînt întotdeauna arbitrare. Nici în formula lui *Brunetière* — *„Gali şi preţioşi"* — nici în cea mai răspîndită: — *„Celţi şi Latini"* — nu încape personalitatea lui Debussy. Componentele unui suflet naţional sînt greu de lămurit. Prin firea lui, prin educaţie, prin sugestiile peisagiului, atmosferei fizice şi morale în care a trăit el, a fost sortit să topească armonios năzuinţi felurite, adesea ori divirgente. Iubea muzica mediteraneană a unui *Bizet*, polifonia lui *Bach*, distincţia claviciniştilor *Rameau* şi *Couperin*, preţuia chiar pe *Lalo*, *Gounod* şi *Massenet*. Reacţiona cu putere împotriva retoricei germane a lui *Wagner* şi a epigonilor săi — era subjugat, pătruns de poezia simbolistă de esenţă eminamente septentrională (vom vedea mai tîrziu legăturile ei cu romantismul german —) avea atîtea afinităţi cu pictorii impresionişti. Şi impresionismul pictural e mai curînd o răsfrîngere feerică, o spulberare de lumină a Nordului.

E banal să recompunem după metode uzate personalitatea unui artist creator, să-l explicăm prin ţara, rasa, mediul şi momentul în care a veţuit. Nu ne putem însă opri dela ispita inevitabilului cuplet de literatură.

Dar analogiile îmi par prea vădite... Vreau să evoc colinele inspirate, priveliştile scumpe ale atîtor amintiri, peisagiile ce se aseamănă atît de mult cu muzica lui Debussy, pămîntul, cerul, apele, clădirile şi arborii şi oamenii din *Ile-de-France*...

*

— Acolo la *St. Germain-en-Laye* s'a născut poetul sunetelor. Un orăşel provincial pe un podiş ce domină aglomerarea pariziană. O margine de codru, o terasă prelungită cu perspectiva de măreţie spre cerul fără margini, sau spre uriaşul ocean al oraşului de piatră ce şi-a încremenit valurile până dincolo de marginele zării. Ca o nălucă, albesc în depărtări fumurii, cupolele basilicei din Montmartre.

Svelte clopotniţe ogivale îşi înalţă din loc în loc strigătul spre cer. Depărtarea are tonuri de mărgăritar. De aproape îmbălsămează pajiştele multelor grădini şi a pădurii necuprinse, cu pomi puternic avîntaţi spre înalt, dar stăpîniţi în rînduială, tăiaţi în coaste de-alungul unei linii drepte adînc socotite. Apa Senei pe fundul

văii are sclipiri șerpuitoare. Corăbii trec fie spre marea valurilor, fie spre marea locuințelor. Atîtea fabrici, simfonii de oțel și cărbuni, atîtea spații virane, inferne de frămîntare industrială încercuesc cu bătaia vieții moderne, cuprind în tentaculele lor vechile popasuri nobile cu nume ca: *Montmorency, Marly le Roi, St. Cloud*. In depărtări spre miazăzi, regescul *Versailles*.

Deasupra uriașei privelişti, în atîtea zile ale tuturor anotimpurilor, feeria unui cer mobil care-și modulează mereu acordurile de culori, unde nuanța mai mult stinsă e cu atît mai fugitivă și prețioasă.

Nu transparența și tonalitățile noastre definite și strălucitoare, volumele și valorile precise ale peisagiului romînesc. Nici densitatea, povara ceței septentrionale. Subt lumina cu fine nuanțe scăzute, cu vibrații descompuse care-și șoptesc parcă inflexiunile cromatice, subt ireala bogăție a unei palete unice, lucrurile sînt scăldate într'o armonie imaterială. Ceața argintie ea însăși nu turbură vederea, nu înăbușe vedenia contururilor, ci le spiritualizează, le ridică ponderea, le dă ca un nimb aerian.

Sub climatul mereu înviorător, o pulsație continuă. Toate sînt palpabile și reale și totuși o radiațiune, un tremur de viață, face ca lucrurile și ființele să comunice cu lumina, cu cerul adînc și mișcător.

Pe terasele castelului în care s'a născut Ludovic al 14-lea, visăm la faimoasele „audițiuni ale clarului de lună". Ori la norii ce trec într'o lumină albă, ca în nocturnele lui Debussy.

In parcurile clasice unde vegetațiunea, fîntînile și pînza apelor, împreună cu statuile mitologice și treptele de marmură viorie, alcătuesc arhitecturi și nobile perspective—toate par a cînta în aceiași măsură, toate bat ritmul rațiunii omenești ce și-a supus puterile naturii. Vocea antică a unei rase cuminți și artiste pătrunde până în veacul nostru. Trecutul se învecinează însă cu viața înfrigurată și utilitară. Fiorul, freamătul nervos al omului de azi trece peste augusta proporție și măreție. Formele armonioase și reci sînt învăluite de ceața spirituală. Artistul modern e în comuniune și cu lucrurile stabile și cu lumina schimbătoare ce le transfigurează.

E imaginea însăși a muzicii lui Debussy... Iertată fie-mi digresiunea. O cred susceptibilă să arunce cîteva lumini asupra artei pe care o examinăm. Acum se cade să revenim la omul nostru. Ca înfățișare era mai curînd mic la statură, cu linii rotunde și mlădioase, brun și chihlimbariu după cum ni-l zugrăvește *G. Suarès*, figură ironică și voluptuoasă, cu finețea ascunsă, cu o melancolie nervoasă stăpînită. In rarele și depărtatele lui apariții la concertele unde-l vedeam, ni se părea mai cu seamă stranie fruntea aceia bombată, craniul nemăsurat de proeminent, cu bucle negre și mătăsoase ale părului și bărbei de faun senzual.

Debussy, după mărturiile celor care l-au cunoscut, era o fire spontană, vioaie, spirituală. Avea scepticismul acela aparent care

conviețuește totuși cu duhul răsvrătirii, acel „spirit de frondă" atît de tipic francez. Iubitor de noutate și tradiționalist ce se ignoră. Extrem de sensibil și urînd expansiunea sentimentală, retorica romantică și orice fel de poză. Stăpîn pe entuziasmul lui real în fața operelor conforme gustului său fără greș. Iubind măsura, discreția, echilibrul. Spirit autocritic, cultivînd forma frumoasă, plăcîndu-i mai mult să discarnă decît să acumuleze. A repudiat veșnic, strîmbătura nearmonioasă „urînd barbaria chiar în virtuțile ei". Urîtul caracteristic, care e la temeiul atîtor estetice moderne, a găsit în el un dușman. Trăsătură eminamente franceză și aceasta.

Mai presus de toate încredințat că numai stăpînirea absolută a meșteșugului, în spiritul și în litera lui, poate fi punctul de pornire al oricărui creator. Să vedem acum educația și înrîuririle ce l-au format.

Un pian vechiu, în casa părintească, îl atrăgea de mic copil. Predilecțiunea lui nu era pentru posibilitățile ce-i oferea instrumentul să schițeze cîntece, ci pentru putința de a compune de pe atunci *acorduri*. E caracteristică această particularitate. Toată viața, Debussy a fost mai cu seamă un *armonist*. Extenziunea formulelor armonice constitue aportul său principal în muzica modernă.

Ca elev al conservatorului din Paris, Debussy trece prin clasele lui *A. Lavignac, Durand, Bazile, Marmontel* și în sfîrșit acea a lui *Ernest Guiraud* subt auspiciile căruia geniul lui a înflorit. Profesorul acesta i-a ghicit originalitatea și prețul ei. Sporadice au fost contactele cu clasele lui *Cesar Franck* și *J. Massenet*. Pentru cel dintâiu Debussy nu simțea nici o atracție. Pe al doilea l-a prețuit mult ca muzician mai tîrziu.

In admirabilul lui studiu asupra lui *„Pelleas și Melisandei"*, muzicograful *M. Emmanuel*, coleg de școală a lui Debussy, dă o sumedenie de amănunte inedite asupra vieții și concepțiilor muzicale ale tînărului său tovarăș menit unei cariere atît de strălucite. Prin revelațiile hotărîtoare pe care le face d. *M. Emmanuel*, se spulberă o legendă ce tindea să se acrediteze. Anume că nu Debussy, ci un alt prietin al lui, *Erik Satie*, ar fi adevăratul novator al armoniilor și rezoluțiilor excepționale care aveau să joace ulterior un rol atît de însemnat. Adevărul e că Debussy îi comunica lui *Satie* toate născocirile lui înainte de 1880. *„Sarabandele"* acestuia din urmă datează abia din 1887. Așa că în nici un chip Satie nu poate face figură de precursor iar Debussy de uzurpator. Problemele suscitate și propuse elevilor și profesorilor săi de către compozitorul nostru au mărturiile autorizate ale acestor din urmă. *M. Emmanuel*, auditor tăcut și atent, și-a însemnat toate convorbirile pe care le avea Debussy în clasă și în tovărășia lui *Guiraud*. Iată un crîmpei din acel jurnal. Vorbește Debussy: „Acorduri disonante... rezolvirea acordurilor disonante... Quintele, octavele în șir, oprite! De ce? Mișcările paralele osîndite iar sacrosancta mișcare contrarie beatificată! De dragul cui?".

Și la pian, ireverențiosul armonist comitea înșiruiri de acor-

duri pe care le servise şi dascălilor cu excepţia lui Durand care n'ar fi îngăduit astfel de orori". Erau, citez după d. Emmanuel, şiraguri de quinte şi octave consecutive care în loc de a fugi unele de altele se asociau în serii paralele. Septime care, departe de a se rezolvi „coborînd cuminte" aveau îndrăzneala de a se ridica sau de-a nu se rezolvi deloc. Falşe relaţii neruşinate. Acorduri de nonă pe toate treptele. Acorduri ale intervalelor de 11 şi 13, toate sunetele gamei diatonice auzite simultan în suprapuneri formidabile. Şi ca mijloc de legătură între toate aceste agregaţiuni sonore consonante sau disonante, capriciul, gustul, iar ca scop, după propriile cuvinte ale lui Claude, desfătarea auzului".

Una din farsele obişnuite ale lui Debussy era să intre în lipsa momentană a lui *Delibes*, celebrul compozitor şi profesor, în clasa-i respectivă şi acolo la pian să scandalizeze pe ucenici cu „extravaganţele" lui armonice şi modulatorii. Cînd *Delibes* reintra în clasă, întreba cine e autorul nebuniilor al căror răsunet pătrundea dincolo de pereţi în coridoarele şcolii. Adesea Debussy, înainte de a se eschiva la timp, punea pe vre-unul din conservatorişti să facă o trecere de la o tonalitate la alta. Elevul se executa urmînd reţetele consacrate. Cînd la sfîrşit apărea formula obişnuită, faimoasa „quarta-sextă", ce anunţa „cadenţa perfectă" Debussy intra în furii quasi-epileptice. Avea groază pentru vechile formule conclusive şi căuta să le elimine la sfîrşitul frazelor; nici cel mai mic respect pentru legea clasică ce vrea ca acordul de quartă şi sextă să anunţe căderea dominantei pe tonică.

Acestor formule stereotipe le-a dat lovitura Debussy. Şi a fost repede şi fericit imitat de compozitorii ce i-au urmat. Poate că el nu e atît de novator şi de răzvrătit pe cît s'ar părea. Mai curînd a avut meritul de a lărgi în spiritul cel mai logic cadrele armoniei moderne, de a deschide în vechea casă, fără s'o dărîme, ferestre nouă asupra altor orizonturi şi altor atmosfere muzicale.

In 1879, cînd Debussy nu avea de cît 17 ani se petrece un fapt capital pentru geneza artei lui: o călătorie în Rusia. El n'are putinţa încă să cunoască tînăra şcoală a celor 5 şi în special pe *Boris Godunov* a lui *Mussorgski*, operă ce l-a înrîurit atît de decisiv mai tîrziu. Dar spre uimirea, spre îmbătarea lui, aude întăia oară improvizaţiile libere ale lăutarilor „ţigani" mai mult sau mai puţin autentici. Spun mai mult sau mai puţin—de oarece vreau să relev un amănunt ce-mi pare interesant. Lăutarii aceştia pribegi, ale căror tarafuri cu cîntăreţi erau mai cu seamă gustate în Rusia „subt hainele lor roşii de profesionişti ţigani" au fost adeseori romîni adevăraţi. (Ochi albi, Buică, atîţia alţii). Cîte hore şi doine şi dansuri, cîntece de chef şi de jale, cîte chindii şi ciocîrlii nu va fi auzit tînărul francez doritor să-şi îmbogăţească sufletul muzical! Ritmurile schimbătoare, multiplele moduri orientale, sugestia unei alte declamaţii, eliberarea din cătuşele gamei diatonice, ce zguduire rodnică pentru începuturile carierei reînoitorului, scump nouă şi pentru aceste motive. Reintors în Franţa, Debussy, peste zece ani, cu prilejul expoziţiei universale din 1889, avea să-şi întărească impresiile de exotism muzical. Prin cunoaşterea muzicii lui *Mussorgski*, a modurilor bisericeşti vechi, slavone şi bizantine, a folklorului rusesc şi scandinav, prin muzica lui *Grieg*, şi mai cu samă revelaţia cîntăreţilor javanezi a scărilor japoneze şi chineze, a faimoasei game în tonuri, toată estetica lui Debussy, se îmbibă de acea specifică atmosferă sonoră, stranie, preţioasă, puţin statică,—pe care avem s'o găsim în „stampele" şi „pagodele" sale cu ecouri asiatice, extrem orientale.

In spaţiul acesta de vreme Debussy îşi isprăveşte studiile, capătă premiul Romei, îşi face stagiul în *Villa Medicis* şi, odată cu concursurile oficiale la care ia parte începe să se impună ca unul din compozitorii francezi mai personali. Nu-mi îngădue spaţiul să vorbesc de nici una din lucrările lui în special. Mă opresc mai mult asupra generalităţii trăsăturilor ce-i compun figura. In graba de a ajunge la opera în care şi-a concentrat tot geniul, Pelléas şi Melisanda—nu trebue să uit însă influenţele extra-muzicale plastice şi literare, componentele bine stabilite ale formaţiunii sale. Nici psihologia artistică a epocii nu poate fi trecută cu vederea.

In ce atmosferă a început să lucreze Debussy? Menţionăm în primul loc mediul simbolist, cenaclul din vestitul salon al lui St. Mallarmé.

O splendidă viaţă intelectuală şi idealistă reîntinereşte atunci, spre sfîrşitul veacului, Franţa. E adevăratul „renouveau"; în filosofie, în poezie, în muzică, se nasc şcolile numite „decadente", simboliste, ori intuiţioniste, care-şi găsesc, suportul ideologic în teoriile lui *Bergson*. Pictura, cu maeştri ca *Monet*, *Renoir*, *Sisley*, *Pisarro*. Ajunşi în deplinătatea maturităţii lor, radiază poezia ei de lumină multicoloră. Puncte vădite de atingere se stabilesc între tehnica plastică şi cea muzicală, aşa cum vom găsi-o la impresioniştii sonori. Linia e frîntă, se pierde în vibraţia eterului, ca şi melodia în complexul culorii armonice ori a timbrelor. Culoarea, atmosfera, scaldă cu tonalităţile ei, îneacă aproape contururile fixe. E o reacţie comună împotriva realismului şi naturalismului. Tonurile pure ale picturii, „tuşele" lui Monet corespund cu acordurile lui Debussy, care se juxtapun.

Imaginile succesive şi disparate ale poeziei joacă aproape acelaşi rol. Impresiile fugitive în care linia dispare şi care nu lasă decît amintirea, emoţia instantanee, senzaţia.

In cenaclul lui Mallarmé, Debussy întîlni pe Verlaine, pe *H. de Régnier*, *Stuart Merril*, *Francis*, *Viellé-Grifin*, *G. Kahn*, *Pierre Louys*, pe pictorul *Whistler*. Invăţă să-i cunoască şi, în cercul acesta artistic îşi împlini lacunele unei instrucţii neglijate.

Avu intuiţia, căpătă priceperea esteticei acestor poeţi ce puneau pe alte temeiuri întreaga artă ca inspiraţie metrică şi vocabular,—care schimbau noţiunea însăşi a poeziei. Ce urmăria noua şcoală? Inainte de toate, ea a trebuit să-l vrăjească pe Debussy prin dragostea ei nemărginită de muzică. Ce contrast cu parna-

sienii, romanticii și clasicii atît de străini acestei arte imateriale!

Paul Valéry, discipol și el al lui *Stephane Mallarmé,* scrie într'o prefață la versurile d-lui *Lucien Fabre,* că scopul acelor poeți era ca „poezia să reia muzicei bunul ei".

Simboliștii reacționau împotriva înțelesului literal al cuvîntului, împotriva versificatorilor înlănțuiți de „aspectul exterior al lucrurilor; aspect pe care cuvîntul îl definește, îl desenează superficial. „Vechii scriitori dacă exprimau emoții o făceau întotdeauna prin intermediarul ideilor clar definite, cu contururi fixate... Simboliștii reclamă pentru poezie dreptul de a adopta tehnica visului". Muzicianul va avea revendicări asemănătoare. Și el va fi un idealist. Nu va întoarce nici dînsul spatele realității, dar va pretinde „să vadă dincolo de suprafață, să pătrundă taina zilnică din care se compune viața însăși". (P. Sandormy).

După sugestia precursorului, Baudelaire va căuta să deprindă corespondențele misterioase ale lucrurilor. In evenimentul cel mai banal va ghici raporturile ascunse dintre ființe și senzații, va căuta și el să pătrundă inconștientul depășind experiența simțului. Cuvîntul la poeți întrebuințat ca sunet evocator, ori ca vehicul al imaginilor, magia tainică a muzicei verbale ne vor duce spre viziunea centrală, spre miezul ideii poetice. Emoția estetică, se naște și se exteriorizează astfel: Așa ne vom „interioriza", așa vom ajunge la cunoașterea „realității". Căci numai poezia, muzica sufletului, e realitate, e quintesență de viață. Lumea contingențelor nu există. Cît timp nu ne vom cînta „eul" direct ca un absolut, nu existăm, nu avem loc. (Ertați-mi acest jargon de citate pseudofilosofice. E limbajul teoreticienilor bergsonieni ai simbolismului. E explicația metodei intuitive. Și „metoda intuitivă" poate trece drept un produs național de cînd a fost ilustrat de Marius Chios Rostogan, eroul lui Caragiale „un soiu de Bergson" romîn).

Ca să ne întoarcem la muzică, vom găsi o mai logică justificare a acestei teorii în arta sunetelor. Acordurile lui Debussy, în locul cuvintelor, vor putea exprima inefabilul. Arta lui va reține numai ce este prielnic temperamentului său francez în mișcarea estetică ce se agita subt ochii lui.

Cîte nume străine în tentațiile acestea de a reînoi literatura franceză! Pentru un *Mallarmé,* și *Verlaine*—și el subt înrîurirea mitului wagnerian—cîți exotici se altoiau pe tulpina galică: *Verhaeren, Maeterlinck, Rodenbach, Mockel, Viellé Griffin, Stuart Merril, G. Kahn, R. de Suza, J. Moréas! Tancrède de Visan* a arătat în cartea *„L'attitude du lyrisme contemporain,* asemănările între romantismul german al lui *Fichte, Novalis, Iacobi* s. a. cu simbolismul francez. „Intuiția" e înlocuită la cei de peste Rin prin noțiunea asemănătoare a „sentimentului intim" sau „Einfühlung", sau „Gemüth". Se va ști mai tîrziu dacă a folosit sau nu artei Franceze această infuziune de sînge turbure. Oricum ea a lăsat urme și în muzica debussystă salvată printr'o minune și mulțumită virtuților ei intrinsece de primejdia literaturii și a picturii.

E o întrebare dacă celelalte arte nu și-au dăunat reciproc prin interpătrunderea lor.

Exemplul picturii prerafaelite engleze, moartă prin intoxicație literară, e sugestiv. Trebue să amintim și de această înrîurire ce s'a exercitat asupra muzicianului francez.

Prerafaelitismul a fost un curent de reacțiune împotriva asprei realități a veacului nostru mecanic. O atitudine idealistă ce și-a găsit și o expresie socială în scrierile lui *Ruskin.*

Dela acesta pleacă între altele gîndul unei vieți mai bune a lucrătorilor, în mijlocul naturii, groaza de mașină, cultul muncii manuale meșteșugite artistic, locuințile în verdeață, cetățile-grădini.

Prerafaeliții se întorceau spre un misticism creștin și medieval, o voită naivitate și stîngăcie smerită în fața divinității și a naturii. Nutreau visul unei iubiri francescane pentru viața celui din urmă fir de iarbă, a celei mai sfioase gîngănii a lui Dumnezeu. Retorica pe care Prerafaeliții o găseau atot stăpînitoare dela începutul Renașterii italiene, trebuia, după ei, cu desăvîrșire înlăturată.

Artistul să compue nu cu meșteșugul falșificator al unui *Raphfaël* ci cu nevinovăția unui *Fra Angelico.*

E o mișcare paralelă cu cea propăvăduită de *Verlaine* în „arta lui poetică" atît de sintetică.

„Prends l'éloquence et tords-lui le cou"

sau

„Rien qui pèse et qui pose"

sau în altă ordine de idei

„De la musique avant toute chose"
...„la nuance et rien que la nuance"

și însfîrșit:

„la chanson grise
où l'indécis au précis se joint".

Revolta lui Debussy împotriva retoricei wagneriene, ca și estetica lui de nuanță, de vag și ireal, are multe similitudini cu reacțiunea poetului francez și a pictorilor englezi. Aceștia în special se ridicau împotriva formelor desăvîrșit închegate ale marilor meșteri italieni, subt care nu întrevedeau curăția credinței creștine ci senzualitatea păgînă.

In legătură cu „Melisanda" lui Debussy, ași vrea să vă amintesc figurile feminine asemănătoare ale prerafaeliților. Iubita regelui Kofetua, ce se lasă adorată, pasivă, enigmatic de nevinovată. Kofetua, ce nume echivoc, predestinat să ne sugereze ideia unei dulcegării siropoase. Tipul de frumusețe a lui *Dante Gabriel Rossetti,* femeia clorotică, cu plete bălae. „cu buze sanguine, la

„Damoiselle élue" pusă în muzică şi de Debussy. Vedenille lui *Burne Jones*, „Speranţa" lui *Watts*. E un tip, o creaţie artificială a unor esteţi puţin morbizi.

Amintesc şi pe frumoasa defunctă a belgianului *Rodenbach*, din „Bruge la morte", soră mai mică a acestor eroine, dar tot cu plete aurite, şi şuviţe fatale pe care le dă în dar iubitului după moarte. Toate sînt domniţe plăpînde, instinctive, aproape de tainele firii, fără apărare, unelte pasive ale sorţii, din aceiaşi familie cu Mélisanda lui *Maeterlinck* şi *Debussy*.

Sîntem desigur departe de aceste fantome cu păr până la călcăe. Melisandele moderne şi-au redus simţitor farmecul capilar. Un *D. G. Rossetti* n'ar mai putea astăzi să-şi îngroape unicul manuscris al versurilor sale de dragoste între şuviţele iubitei sale moarte. Totuşi, ca să informez complect, trebue să adaog in treacăt că după doi ani, marele pictor şi poet, a făcut o faptă senzaţională. Cum era însufleţit de alte sentimente şi cum un editor îi oferea un contract avantajos, poetul a desgropat manuscrisul. Din sicriu versurile nemuritoare au trecut la zeţar. Şi ediţia a avut un imens succes. Ceiace dovedeşte că idealiştii de altădată nu se deosebesc atît de categoric de materialiştii vremurilor noastre prozaice.

Se pun şi în sarcina lui Debussy multe gesturi care ar trăda oarecari concupiscenţe puţin poetice. Dar ce a văzut lumea din viaţa lui Debussy? Un epricurian lacom de bunurile traiului, un sceptic ce-şi ascundea subt ironie sensibilitatea. A trăit o viaţă retrasă, intimă, inaccesibilă indiscreţilor. In fond puţini au fost aleşii ce l-au putut cunoaşte. Biografii maniaci de azi n'au avut până acum în mîni documentele vieţii sale fizice şi morale.

Dar din ceiace cunoaştem—prin ajutorul corespondenţei lui care începe a fi publicată—a criticelor sale strînse intr'un volum *„Mr. Croche antidilletante"* întrevedem la el o mare bogăţie sufletească. E dăruit ca scriitor cu un umor, o vervă, un spirit ascuţit, o expresie sprintenă şi spontană din cele mai atrăgătoare.

Lucrarea lui *Léon Vallas*, *„Les idées de Claude Debussy"* face inventariul ideilor lui critice.

Aici găsim toate argumentele antiwagnerismului său. A început prin a fi şi dînsul ca mai toţi muzicianii, un fervent al zeului dela Bayreuth.

A făcut ca alţii pelerinajul la templul înalţat pe colina bavareză. Repede, după inevitabilele entuziasmuri, şi-a dat sama de primejdia ce prezinta acest filtru vrăjit al muzicei wagneriene pentru muzica franceză. Şi de aici Debussy n'a extras decît ceiace era asimilabil fără prejudiciu.

Nimic mai spiritual decît critica lui Debussy, cînd invederează toate părţile caduce ale dramelor muzicale, în special ale *Tetralogiei* care cu apogeul sistemului ei, îl scoate din fire. Insistenţa neînduplecată a dezvoltărilor masive şi prevăzute, strivirea poeziei subt valul simfonic a cărui progresiune condiţionează singur toată economia lucrării. Recitativul, declamaţia cu salturile vocale uriaşe, cu tensiunea veşnic eroică, cu umflarea, pompa şi etalajul ei indiscret, obsesiunea şi repetarea până la satietate a leit-motivelor stereotipe pe care eroii de cîte ori apar în scenă şi le prezintă ca nişte cărţi de revistă.

Apoi inumanitatea acestor fantoşe legendare, psihologia lor retorică, flecările pseudofilosofice, eroinele ce mor urlînd aforisme din Schopenhauer! Orchestra, o falangă compactă, nediferenţiată.

Toate acestea dacă pot constitui o artă scumpă inimii germane, Debussy le socoate, odată transpuse în muzica franceză, ca omorîtoare. Şi totuşi el iubeşte opere ca *„Tristan şi Isolda!"* Oricît ar fi voit să se lepede de ea, nu i-a putut evita sugestia şi *„Pelléas"* este o replică a lui *„Tristan"*—o replică *ab contrario* —poate—dar nu mai puţin o lucrare germană, o soră duşmănoasă şi voit diferită, un astru ce răsare cînd celălalt apune. Ceiace admiră *Debussy* în poemul de dragoste şi de moarte a lui *Wagner* este miracolul prin care maestrul german face să corespundă ritmul poemului cu valul simfoniei. I se părea o reuşită unică.

Cînd Debussy a cunoscut *„Boris-ul"* lui *Mussorgsky* cu pilda scenelor lui scurte, cu declamaţia lui plină de adevăr, aproape de tonul vorbirii curente, lirică numai cînd trebue, cu simplicitatea firească a unei muzici puse toată numai în slujba expresiei directe, —cînd fu stăpîn pe toate tainele meşteşugului său şi i-a fost cu putinţă să-şi concretizeze concepţiile,—copt şi instruit, avu prilejul să audă la teatru piesa lui *Maeterlinck*. I se păru ca într'o străfulgerare că e opera visată, că a întîlnit pe poetul libretului său. Muzica avea să complecteze drama. In poemul acesta îşi găsi suportul tuturor gusturilor şi credinţelor lui, cu toate predilecţiile simboliste de care am vorbit.

Ca personagii, fiinţe timide, întrupări de basm, mînate de puteri nevăzute, dezarmate în faţa sorţii, neştiind de unde vin şi unde se duc. Trăsăturile caracterelor, abia indicate. Umbra statornică a morţii pluteşte deasupra lor. Murmură dorinţi neîmplinite într'o atmosferă de ceaţă. Vorbele lor puţine rămîn la jumătatea înţelesului. Nu ştiu ce vor, cum ştiu eroii lui Wagner. In acţiunea enigmatică, în dosul cuvintelor naive, ghicim semne, prevestiri, fiori neînţeleşi, simboluri, imagini succesive ce se întrec să înfiripeze o ambianţă adînc turburătoare. Ca *Tristan* şi *Isolda*, *Pelléas şi Melisanda*, neştiutori de rău şi de bine, înţeleg treptat că se iubesc, că sînt sortiţi să se iubească. *Goleaud*, bărbatul mai vrîstnic le desparte dragostea nelegiuită, fără să afle până la urmă nimic din ce e adevărat ori nu. Şi-l omoară pe Pelléas, fratele lui mai tînăr, cînd îl surprinde la fîntînă sărutînd pe Melisanda în clipa despărţirii. De ce-l omoară? Fiindcă acesta e obiceiul (Parceque c'est l'usage). Şi fiindcă Goleaud suferă prea mult în incertitudinea lui, a văzut cum pletele minunate ale Melisandei au căzut din înaltul turlei scăldînd în mireazma lor pe tînărul Pelléas. Şi tot pletele acestea „au slujit în sfîrşit la ceva" cînd, scos din minţi, a înge-

nunchiat și a tras de păr în dreapta și în stînga, ființa plăpîndă ce nu se știe vinovată și care acum e aproape să moară.

Goleaud e singurul personaj mai însuflețit care singerează mai aproape de noi. E un rege Mark încă mai turburat ca acel al lui Wagner. *Arkel*, străbunul, pare a fi unica ființă cu oarecare discernămînt a celor ce se întîmplă. Are o exclamație atît de frumoasă: „si j'étais Dieu j'aurais pitié du coeur des hommes". Bun și înțelegător dar tot atît de slab în fața sorții, se înșeală de cîte ori vrea să intervie, neputînd înlătura să se întîmple ce e scris de o putere nevăzută. Acțiunile tuturor personagiilor stau în cumpănă nehotărîte. După fiece frază vin puncte de suspenziune... Tăcerile acestea sînt împlinite de muzică. Icoanele turburi ce se dosesc în beznă pretutindeni, farmecul și groaza vorbesc prin glasul ei. Nici insistență, nici retorică. Singur sentimentul curat și nemijlocit. Orchestra zugrăvește năzuințele ascunse ale personagiilor ca și la Wagner. Dar ele rămîn aproape mereu simple și nu fac de cît să-și îngîne gîndul și dorul. Nu devin lirice decît în clipele supreme". De zece ori poate ne așteptăm la o izbucnire fierbinte, la un torent aprins de patimă și Debussy îl oprește". (A. Suarès).

S'au adus critici disprețuitoare împotriva teatrului lui Maeterlinck. Și poate cu drept cuvînt. E ceva falacios, supărător până la urmă *în abulia* aceasta a eroilor lui, în neputința lor aproape vegetală. Sînt mai mult fantome de cît oameni. Părul le ține loc de nervi. Energia sufletească, voința conștientă există și are dreptul și ea la expresie. Lumina soarelui și sănătatea pot fi mai interesante, chiar mai poetice ca această veșnică biîbîială nebuloasă. Alături de sclipiri spontane pline de frăgezimea unei poezii autentice, simbolismul pueril ce străbate adeseori opera bardului belgian—nu este francez.—Și criticile n'au venit numai din Franța. *Dimitrie Mereșkovsky* a vorbit cu oroare de dulcegăriile lui Maeterlink în *Pasărea albastră*, cum ar fi nenumăratele fericiri materializate, între care „Fericirea de a alerga în rouă, desculț".

E titlul unui personagiu dramatic din *„Pasărea albastră"*. Sau spiritele alimentelor, casnice, al pînii și al căpățînii de zahar. În acesta din urmă, *Mereșkovsky* îl personifică pe poetul belgian. Această oroare dulce, albă și leșuitoare, spiritul zahărului e însuși Maeterlinck.

Criticele acestea în parte îndreptățite nu sînt însă operante în cazul dramei lirice: Pelléas și Melisanda. Muzica lui Debussy prin tot ce a adăugat ca poezie sugestiei lui Maeterlink, a înălțat opera la rangul cel d'intâiu al tuturor creațiunilor epocei simboliste. *J. Rivière* în *„Etudes"* o și spune explicit: *Pelléas* e capul de operă al simbolismului. Poate singurul în care atitudinea și țelurile acestui idealism estetic s'au realizat pe deplin în chipul cel mai izbutit.

Perfecțiunea, concordanța dintre scop și mijloc stăpînește de la un capăt la altul ori ce măsură. Totul e simțit și exprimat cu premeditare. Printr'o minune paradoxală drama subconștientului este închegată și organizată de un spirit eminamente conștient, rațional și autocritic.

Cîteva precizări tehnice pot ușura înțelegerea metodei cu care Debussy ne-a ridicat la starea extatică și a creiat poezia lui pură.

Să cercetăm întâiu pe scurt stilul vocal din Pelléas. De cîte ori înțelesul celor rostite pe scenă este simplu și despuiat, Debussy caută să-și apropie recitativul—(întrebuințăm acest cuvînt impropriu fiindcă nu avem altul la îndemînă) de inflexiunile vorbei de toate zilele. Un debit rapid, aceiași notă se repetă de multe ori, cu o discretă nuanță melodică. Intervalele sînt mici, apropiate, acompaniamentul, acordurile susținătoare, simple—totul e făcut ca tonul să fie firesc ca silabele să se poată auzi limpede și răspicat. Nu e nici *lied*, nici *arie*, nici *recitativ*. „Le Récit de Geneviève" e caracteristic pentru această metodă. Inainte de cetirea cîntată a scrisorii e un interludiu orchestral pe care-l menționăm pentru frumusețea lui, interludiu caracteristic și prin faptul că în el se vădesc înrîuririle lui Mussorgsky și Wagner. Figura aceia legănată de triole ce se alternează, ca un murmur sonor, amintește scena din chilia lui Pimeu, cronicarul din Boris. Și moartea „țarului" își are un răsunet. Apoi apare tema lui Golaud, care iea o vigoare ritmică wagneriană și creiază o atmosferă „parsifalescă".

Vom vedea în scenele mai lirice că în „Pelléas" sînt și formule vocale mai largi, mai cîntate. Totdeauna întocmite însă ca să poată fi auzite cuvintele. Orchestra rămîne să exprime complexul sentimentelor. Cîntăreții nu fac decît să-l indice în scurte și nedesăvîrșite crîmpee melodioase.

Oricît s'a ferit Debussy să cadă în sistemul motivelor conducătoare a lui Wagner, se pot totuși desprinde cîteva teme caracteristice ca acele citate de d. *Maurice Emmanuel*.

1) *Timpurile depărtate*, 2) *Golaud*, 3) *Melisanda*, 4) *Soarta*, 5) *Pelléas*, 6) **Fîntina**, 7) *Inelul*, 8) *Iniold*, 9) *Iubirea mărturisită*, 10) *Moartea*, 11) *Iubire fără frîu*, 12) *Copilul*, 13) *Iertarea*.

Din aceste teme se țese urzeala simfonică. Ca inovații ritmice Debussy în locul seriilor uniforme prelungite, modulează în „durate", cu o frequență care a surprins pe auditori tot atît de mult ca și armoniile lui. Această varietate ritmică ce corespunde în cîntecele populare nevoilor textului verbal a fost realizată în „Pelléas" nu numai în articulațiunea cuvintelor „dar în toate regiunile, chiar în cele curat instrumentale".

Și *M. Emmanuel* citează cele 8 schimbări de figuri ritmice din preludiul actului I. Numai în scenele cu stări de suflet durabile persistă ritmurile uniforme.

Ar fi un studiu enorm de făcut pentru a pune în toată valoarea contribuțiile lui Debussy la îmbogățirea armoniei moderne. Imi va fi iertat că voiu cita cîteva indispensabile amănunte tehnice. Pe scurt după *P. Laudonny*, *L. Laloy*, *J. Marnold* și *M. Emmanuel* le-am putea rezuma în „Emanciparea vechilor acorduri de 3,

4 şi 5 sunete. Intrebuinţarea acordurilor de 6 şi 7 sunete, adică suprapunerea a 5-6 terţe pe care alteraţiunile le pot complica": Extensiunea formulei de resonanţă naturală.

Tonul principal „înnecat" prin contactul cu altele foarte depărtate de el. Acorduri încomplecte şi echivoce. Formulele de cadenţă nesupuse vechilor legi despre care am mai vorbit.

In sfîrşit, prin orchestraţia lui, Debussy a făcut operă fecundă de inovator. Orchestra lui e uşoară, instrumentele întrebuinţate în *soli*, cu timbrele lor evocatoare potrivit fiecării situaţii. Niciodată compacta massă wagneriană ce se pune ca o perdea neînvinsă între cîntăreţi şi sală. Aerul circulă ca într'o dumbravă rară în orchestra divizată a lui *Debussy*. Totul e pentru desfătarea urechii, întocmit cu o supremă economie a mijloacelor.

Afirmările pe care le aducem pot părea abstracte.

Să verificăm unele din ele prin cetirea în partiţiune a două scene din cele mai caracteristice ale operei despre care vorbim. Iată proaspăta scenă cu care începe actul I.

Pelléas şi Melisanda vin în preajma unei ape limpezi, adînci şi răcoritoare. E o fîntînă care după datină „deschide ochii orbilor". Pelléas întrebă copila neştiutoare dacă Golaud, soţul ei, a găsit-o în pădure tot în preajma unei fîntîni.

Melisanda abia răspunde. Nu-şi aminteşte. Ochii ei par a vedea că ceva trece în fundul apelor. Şi se joacă deasupra adîncimilor cu inelul ce i l-a dat Golaud. Ameaza sună. Lumina se face în plin şi în inima îndrăgostiţilor care încep a *înţelege*.

Melisanda a zvîrlit jucîndu-se prea sus în dreptul soarelui, inelul. Undele clare îl înghit fără urmă...

— „Ce vom spune lui Golaud?"—„Adevărul, adevărul!..." Subt fiece vorbă şi gest o simbolizare uşoară de ghicit.

Muzica scenei e plină de un simţ lăuntric, de o emoţie stăpînită. Rînd pe rînd se desfăşoară tema fîntînii, a lui Golaud şi-a inelului.

Am putea evoca şi scena 1-a din actul al 3-lea. E cea mai poetică. Un nemuritor *duo* de dragoste, vrednic de pus alături cu cele mai vestite din istoria muzicii şi a literaturii, ca: Hero şi Leandru, Paolo şi Francesca, Romeo şi Julietta, Tristan şi Isolda. Niciodată Maeterlinck n'a fost mai inspirat. Cuvintele nu pot defini farmecul ce se desprinde din acest tremur al sufletului, din vedeniile imateriale ale unor frumuseţi plastice rareori ajunse. Melisanda la fereastra unui turn, peptănîndu-şi părul bălai, îngînă o cantilenă, dulce şi arhaică. Pelléas trece subt fereastra luminată de chipul ei. Va pleca în curînd departe, departe... „Apleacă-te spre mine, Melisando!... Nu pot urca mai sus... Dă-mi mîna"!—„Nu ţi-o dau dacă pleci"... „Voi aştepta, Melisando! Dă-mi mîna"...—Melisanda se apleacă şi părul ei se desface, se revarsă pe ochii lui Pelléas, pe ochi, pe gură, pe mîini, pe ramurile sălciei... Ca paseri pîlpîe în mîinile lui pletele ce-i leagă de veci. Şi Pelléas le sărută cu beţie... Ea nu-l mai poate părăsi de acum... Dar porum-

beii—prevestire de nenoroc—ies din turlă şi zboară prin beznă în jurul lor... Golaud şi moartea se apropie...

Ce minunată mişcare sufletească e în simfonia care învălue totul în magia ei. Vocea omenească începe să se exalte, cîntecul creşte mai larg, ritmurile de 2 şi 3 palpită unul în coasta altuia ca paserile asemănătoare şuviţelor vii. Şi tema trunchiată ce o evocă pe Melisanda ne dă fiorul necunoscutului, zborul porumbeilor în noapte.

La începutul scenei, cantilena asupra căreia atrag cu deosebire luarea aminte, e caracteristică pentru felul cum înţelegea Debussy să utilizeze modurile vechi din muzica populară ori gregoriană.

* * *

Nu putem cita atîtea alte scene a căror poezie unică îmi pare culminantă în „moartea Melisandei".

Cu slabele noastre mijloace am căutat numai să dăm o palidă resfrîngere a acestei opere pe care o iubim şi pe care numai puţini o cunosc, nu numai la noi, dar şi aiurea, în apus.

Deşi vrăjita lucrare a fost cîntată de sute de ori şi a stîrnit un interes crescînd în Franţa, Belgia şi Germania—muzica ei încă n'a cîştigat nicăirea sufragiile marelui public. Desigur arta aceasta e mai mult pentru o elită—ceiace poate fi un defect. N'are nimic comun cu sufragiul universal.

I s'au adus critice, îndreptăţite poate, pentru lipsa ei de eloquenţă populară, pentru hermetismul ei, pentru prea marea fragmentare a ideilor ei melodice greu de reţinut.

Oricum, procedeele—şi din nenorocire numai *procedeele* şi *nu spiritul* lui Debussy—au inundat şi prefăcut toată muzica modernă. Până şi în *tango*-urile, *charleston*-urile, şi *foxtrotturile* la modă, veţi găsi formulele armonice ale lui Debussy cu care acum s'au deprins şi neamul frivol al dănţuitorilor. *Jazz*-ul şi-a însuşit multe elemente debussyste cu toate că e pronat mai cu seamă de duşmanii impresionismului muzical.

Reacţiunea împotriva lui a venit repede din partea celor ce, în muzică, ar corespunde cu aşa numiţii primitivişti, cubişti, expresionişti, constructivişti, suprarealişti, dadaişti.

Aceştia vor o artă mai viguroasă, reală, materială, geometrică. Au obsesia „solidului durabil în fantasmagoria trecătoare". Nu se sfiesc să se inspire din tehnica absolută a musikhallului din viaţa trivială a bîlciului. Planuri consistente, contururi rigide, culori tari şi france, construcţia concentrată, linia ce rezumă şi utilizează natura interpretată cu nerv şi ritm—toate elemente duşmane impresionismului mobil şi vag. In Franţa *Jean Cocteau* este patronul acestor tendinţi de după marele *Războiu*, războiul care a creat alt climat moral. Şi tendinţele lui sînt antidebussyste. Nu împotriva omului se dă atacul ci împotriva „şcoalei" debussyste. Şi cei şase—*Milhaud, Honiegger, G. Taillefere, Auric, Poulenc şi Durey*, subt

auspiciile lui *Cocteau,* invocînd autoritatea lui *Stravinski,* îl opun lui Debussy ca îndrumător pe *Erik Satie.* Titlurilor căzute în desuetudine ca „Terrasse des audiences du clair de lune". „Cathédrale engloutie" sau „Et la lune descend sur le temple qui fut", ei le opun titlurile altfel sunătoare ale maestrului: „Morceaux en forme de poire" „Sonate bureaucratique" şi „Airs à faire fuir".

Oricum, toţi datoresc cîte ceva, cu sau fără voe, lui Debussy eliberatorul muzicii contemporane. In această calitate, el ne va servi şi nouă. Reacţia pe care el a avut-o, în timpul lui, împotriva şcoalei germane simfonice, admirabilă, dar care nu ni se potriveşte nici nouă,—reacţia aceasta cu consecinţi istorice, ne este salutară.

Nu la urmaşii ori epigonii lui Wagner, ca *R. Strauss* nici la „ciclistii" de la „Schola Cantorum" care continuă şi ei o tradiţie germană, vom găsi o estetică şi reţete care să favorizeze înflorirea specificului nostru naţional.

Le vom găsi însă în pilda şi învăţăturile compozitorului francez de care am vorbit.

Rău înţeles însă, impresionismul ne poate fi tot atît de primejdios dacă-l vom urma în litera şi nu în spiritul lui. Nu import de atmosferă franceză, nici decocţiuni debussyste, nu dorim. Ci priceperea operei care dă libertatea ritmică, armónică şi orchestra ei aerată, liberatoarea care ne arată cîmpul unde au putinţă de înflorire, într'o artă intelectualizată, elementele adevărat naţionale. Influenţa franceză nu se va exercita în dauna afinităţilor noastre cu muzica rusească. Dimpotrivă. Debussy, el însuşi, a beneficiat de această lumină de la răsărit.

Vom prefera totuşi formele clare latine izbucnirilor primitive şi anarhiei unor tendinţi pline de putere dar şi de barbarie.

Să ascultăm numai porunca glasului etnic. Să fim noi înşine. Debussy ne-a dat putinţa aceasta.

Deocamdată să ne manifestăm dorinţa de-a auzi măcar la concertele simfonice dacă nu la operă lucrările cele mai reprezentative ale muzicei moderne.

Tristan şi Isolda, din anul 1857, *Pelléas şi Melisanda,* din 1902 şi *„Le Sacre du Printemps"* din 1913 rămîn până azi necunoscute publicului nostru. E o lacună pe care în foarte mică măsură am încercat s'o împlinim cu privire măcar la „Pelléas şi Melisanda"...

Inainte de a încheia, o sfioasă amintire...

In Martie 1918, într'o mică staţie din apropierea frontului moldovean, mi-a căzut în mînă un ziar. Erau zilele înfricoşatei ofensive germane spre inima Franţei. Coloanele tipărite erau pline de numărul morţilor şi a prizonierilor, de descrierea luptelor atroce şi uriaşe. Un nor negru părea că-şi întinde umbra ameninţătoare spre locurile de care vorbeam la începutul conferinţei.

Parisul era subt bătaia tunurilor germane.

Intr'un colţ sfios al gazetei am cetit cu o strîngere de inimă vestea scurtă: *Claude Debussy, compozitorul francez a murit.*

Şi am simţit atunci că subt cerul cernit s'a stîns una din luminile Franţei. Războiul omorîse pe *Ch. Péguy, pe Alberic Magnard,* pe *Granados,* pe *Verhaeren.* Dar moartea prematură a lui Debussy întrecea orice tristeţă.

Progresele boalei ce l-a răpus, dorul lui aprig de a compune până la urmă, de a-şi da toată măsura, de a servi şi apăra în felul lui sufletul şi frumosul ţării sale.

Ar fi voit să închine o lucrare credinţei creştine, să dea în „Martirul S-tului Sebastian" prefăcut în dramă muzicală, un echivalent francez al lui Parsifal. Nu i-a fost îngăduit s'o facă. Era atît de slăbit în cele din urmă zile încît nu găsea măcar putere să-şi părăsească patul de suferinţe, în clipele de alarmă cînd aeroplanele germane bombardau cartierul său. A fost înmormîntat acolo în cimitirul din Passy.

Desigur că a murit în desnădejde. Ochii lui n'au văzut biruinţa nici a ţării, nici a muzicii sale. Nu i-a fost îngăduit să calce pe pămîntul făgăduinţii. Semănătorul a dispărut şi roadele le-au cules visătorii de pretutindeni. Cei ce caută să uite, să evadeze din actualitate, cei pe care larma zilelor de azi îi răneşte, se afundă ca într'o mare de voluptate în armonia lui poetică. E balsamul ce-l binecuvîntăm.

In Claude Debussy, muzician al Galiei, salutăm pe unul din întrupătorii cei mai scumpi şi rari ai geniului francez pe care-l iubim.

Em. Ciomac

SFINX

Vreau să rămîn cu ochii pironiţi în vid
Să nu-i închid
Să nu-i deschid,
Să trec prin lucruri cu privirea mea
Cum trece printr'un lac o stea,
Să trec prin mine însumi ca un zbor
De-aicea dincolo de-un nor.
Să-mi prelungesc privirea idolatră
Ca o subţire suliţă de piatră
Prin oameni, prin pămînt, prin cer,
Prin propriu-mi mister...

Să stau cu capul răzimat în coate
Şi 'n ochii goi şi împetriţi în van
Să simt ca o tăcere cum străbate
Reminiscenţi de zeu egipitean.

Să stau cu timpul singur faţă 'n faţă
Şi să privesc printr'însul ca prin ceaţă,
Şi să pîndesc, pe labe ca o fiară,
Necunoscutul ce mă înconjoară.

Şi-aşa în mine însumi neclintit,
Fără să ştiu,
Ca sfinxul în pustiu
Să fiu de piatră şi granit,

Să nu mai fiu...

Demostene Botez

Unităţi politice şi unităţi economice

Problema.—Problema aceasta, a raporturilor dintre politic şi economic, este prea vastă şi, pe de altă parte, prea puţin explorată, pentru a putea fi aci mai mult decît doar *pusă*. Ne vom sili a o înfăţişa, descriptiv, aşa cum credem noi că este sociologiceşte corect să fie pusă şi să fie studiată de aci înainte, dînd oarecare lămuriri, oarecare explicaţii numai acolo unde ni se va părea că lucrul este de pe acum cu putinţă, precum şi oarecare indicaţii asupra felului în care se poate răspunde la unele puncte ale problemei. Vom arăta ce trebue să înţelegem prin unităţi. Vom arăta care sînt, în societate, unităţile economice şi care sînt unităţile politice. Vom cerceta apoi, mergînd mai adînc în miezul problemei, ce este factorul economic şi în ce constă factorul politic. Insfîrşit, după toate aceste explicaţii, vom indica, pe cît ne este cu putinţă, care sînt raporturile dintre factorul politic şi cel economic în unităţile sociale pe care le cunoaştem din Istoria trecutului şi din observaţia prezentului.

Ce se înţelege prin „unitate" în sociologie. — In sociologie, cuvîntul unitate este o expresie morfologică, adică o chestiune de formă socială. Orice grup, care prezintă o oarecare unificare sufletească între indivizii care o compun este o unitate. Biserica, Statul, clasa, sindicatul, familia, un cenaclu literar,—toate acestea sînt unităţi — indiferent de conţinutul lor, aci religios, aci politic, aci moral, aci estetic. Pe noi însă ne interesează, dintre toate, unităţile cu caracter economic şi cele cu caracter politic. Care sînt ele?

Stat, partid politic şi Societate de Naţiuni, ca unităţi politice.—Unităţile politice, în societate, sînt: 1) în primul rînd Statul—subt variile sale înfăţişări constituţionale. 2) Subordonat Statului, sînt partidele politice. 3) Insfîrşit, supraordonate Statului, avem toate acele încercări de uniuni internaţionale, dintre care cea mai tipică şi totodată cea mai ferm conturată este Societatea Naţiunilor. Stat, Partid politic, şi Societatea Naţiunilor,—acestea-s cele trei unităţi politice fundamentale.

S'ar putea obiecta că şi clasa socială e un organism politic. Credem că nu. Căci o clasă, oricare ar fi ea, nu poate avea activitate politică proprie. Trebue, pentru aceasta, ca ea să-şi găsească sau să-şi creeze un partid militant prin care să se exprime politiceşte.

Nici alte unităţi—cum e judeţul, comuna, plasa, nu au caracter politic. Sînt unităţi pur administrative, avînd o activitate, într'o mică măsură economică (gospodăria locală), şi, într'o măsură covîrşitoare: juridică. Căci menirea lor este să facă să coincidă faptele mărunte ale cetăţenilor cu regulele de drept, mai generale sau mai puţin generale, legi, decrete, regulamente, circulări, etc.

Comparaţi cu aceste unităţi juridice, o unitate politică, bunioară partidul politic. Intr'un număr recent din Revista germană de Drept public, găsim un articol intitulat: „Despre natura juridică a partidelor politice", în care autorul spune—şi trebue să o recunoaştem şi noi—că problema e pusă pentru prima oară. Intr'adevăr, partidul are o existenţă oarecum de fapt. El obligă doar moralmente pe membrii săi, nici decum juridiceşte. Sancţiunile nu-s edictate şi apărate de legi şi tribunale. Şi nicăeri ca în acest exemplu nu avem un caz mai clar de disocierea care se poate opera între factorul politic şi cel juridic.

In schimb, există unităţi politice unde aspectul juridic este mai puţin clar disociat. Aşa e: Statul. Ce anume, în Stat, e politic şi ce anume e juridic. Dar asupra acestui lucru vom reveni cînd vom avea de definit factorul politic.

Insfîrşit, trebue să adăogăm că mai există, în afară de cele trei menţionate mai sus, şi unităţi politice secundare; depildă o întrunire publică pentru discutarea unei anumite chestiuni la ordinea zilei sau o conferinţă între reprezentanţii mai multor State, etc. Dar acestea sînt, cum spuneam, secundare, subordonate strîns altora, fără multă fiinţă proprie. Deaceia, tot ce vom stabili pentru cele trei unităţi fundamentale: Stat, Partid, Ligă a Naţiunilor va fi valabil şi pentru ele.

Unităţile economice fundamentale: Intreprinderea, sindicatul şi piaţa. — Care sînt unităţile economice? Şi aci avem trei specii tipice şi fundamentale. 1) Este, în primul rînd *Intreprinderea*, subt variile ei înfăţişări prezente şi trecute: atelierul, gospodăria familială, uzina, fabrica difuză cum o numeşte Bourgin, acel sistem de concentrare al produselor muncite la domiciliu în mînile unui antreprenor comerciant (Dar Verlagsystem, cum îl numeşte Bücher), trustul, cartelul, (Konzern-ul, Omnium-ul, etc., etc. 2) In al doilea rînd este Sindicatul profesional, c'o fi vorba de meserii manuale, intelectuale, artistice, etc. Asupra acestor două soiuri de unităţi economice, găsim literatură abundentă, în deosebi asupra celor din urmă. Psihologia Sindicatului şi organizarea lui ne-a fost adeseori descrisă. Literatura socialistă şi sindicalistă cu aceasta se ocupă. In ce priveşte formele de întreprindere menţionăm că există o întreagă ştiinţă, în cea mai mare parte germană,

consacrată lor. E drept că ea se ocupă mai mult cu formele evoluate (fabrica, uzina) lăsînd mai în umbră pe cele istorice. De asemeni se mai poate reproșa că lasă în umbră aspectul psihologic al chestiunei, mobilurile sufletești proprii care animă pe membrii—subordonați sau șefi—ai unei întreprinderi. Din nefericire, sînt puține la număr lucrările totodată monumentale și subtile ca de pildă „Les variations des salaires et des prix dans les mines de charbon en France au XIX-me siècle" a lui François Simiand (profesor de Economie la Hautes Etudes de la Sorbona), cap de operă a Științei Economice, care, ca toate adevăratele capodopere, suferă de nedreptatea contemporanilor. Acolo problema e tratată totodată în chipul cel mai migălos statistic, dar și subtil psihologic.

Intreprinderi,—Sindicate. Dar mai există o a treia specie de unități economice. Sînt *piețele*. Piața e o unitate. Și iată de ce.

„Stările de mulțime" în viața economică.—In sociologie se vorbește de trei soiuri de forme sociale. Este forma închegată, sau Instituțiunea. E forma născîndă, sau Raportul (Bezichung), de pildă o conversație. Și este însfîrșit așa zisa „stare de mulțime" „la foule" sau „la fola" a lui Tarde, Le Bon, Sighele, Rossi, etc. „Stările de mulțime" au de obiceiu caracter religios, moral, artistic, politic, cultural. Acestea-s mai vizibile, pentru că aspectul lor e pitoresc, sgomotos și dramatic. Dar există și Stări de mulțime cu caracter economic. Avem, printre ele, unele care iau înfățișări tot atît de spectaculoase ca și o adunare mistică ori politică. Sînt ședințele zise furtunoase ale bursei.

De obiceiu însă, *piața* are o înfățișare mai potolită. Este o „stare de mulțime" cu manifestări mai discrete. De aceia a fost relativ puțin studiată. Și este regretabil, deoarece aici se găsește punctul nevralgic al întregii științi economice. Nici nu se poate concepe o mai corectă metodă de studiere a fenomenelor economice decît aceia care ar lua marfă cu marfă, bun cu bun, toate valorile economice și le-ar analiza *psihologia pieții fiecăreia*. Cu atît mai mult cu cît lucrul e relativ ușor. Valorile economice au privilegiul de a se exprima întotdeauna într'un preț cantitativ destul de precis. Prețul este față de marfă ceiace sufletul e față de corp. E oglindirea, într'un lucru obiectiv, a socotelilor, aprecierilor, preferințelor, nevoilor și repulsiunilor oamenilor care alcătuesc *piața acelei mărfi*.

S'au putut realiza, în această privință, lucruri extraordinare. S'au putut obține adevărate fotografii ale sufletului colectiv al unei piețe. Iată cum se procedează. Procedeul e curent în statistică. Se trasează două axe. Pe cea verticală se înscriu cantitățile dintr'o marfă oarecare (metri, tone, grame, hl, etc.). Pe axa orizontală, se înscriu prețurile. Apoi se observă, statisticește, cum variază prețurile dacă variază cantitățile oferite pe piață—respectiv cele cerute, subt forma de ofertă de monedă. Se obțin astfel două curbe. O curbă a cererii, și una a ofertei. Aceste curbe se încrucișază într'un punct. Dar punctul de întretăere poate fi mai sus sau mai jos, mai la dreapta sau mai la stinga,—după marfă. Apoi fiecare curbă în parte poate fi mai dreaptă sau mai încovoiată, mai concavă sau mai convexă, mai continuă sau mai oscilantă,—iarăși după marfă. Și economistul Gide—vedeți cît este lucrul de curent, dacă îl putem cita chiar pe Gide—ne spune că în cercurile statistice, oamenii experimentați pot, numai aruncîndu-și ochii, să recunoască după silueta graficului, marfa de care e vorba, și spune: iată curba cărbunelui, iată curba ferului. Sau, adăogăm noi, iată o vedere, iată o fotografie morală a pieții cutărui articol.

Fiecare marfă are o piață a sa proprie.—Fenomenul crizelor.—Acestea toate ne dovedesc că fiecare bun economic, material sau imaterial, are o piață a lui care constitue o incontestabilă unitate socială, înlăuntrul căreia se petrec stări sufletești și socoteli psihologice proprii fiecărui soiu de marfă, proprii fiecărei specii de piață. Aceasta e adevărata metodologie de folosit în știința economică. Și voiu da un exemplu tipic pentru a arăta cum ea este singura corectă, capabilă să ne facă să evităm erori grave.

Există un fenomen economic pentru care s'a cheltuit poate cea mai enormă cantitate de eforturi științifice. E fenomenul crizei. In a sa „Geschichte der Krisentheorien", Bergman s'a amuzat să numere nu mai puțin decît 280 de teorii! Și putem spune, cu dovezi sigure, că toate-s pătate de o greșală fundamentală.

Intr'adevăr, aceste teorii se împart în două categorii. Unele susțin că criza e un accident. Altele că ea e intim, „organic", legată de structura economiei capitaliste. Cu alte cuvinte unele susțin că e de ajuns să știm care e cauza accidentului, pentru a-l evita. Altele susțin că e destul să înlocuim regimul cu un anumit altul, pentru a face crizele să dispară.

In schimb, nici-o teorie nu pleacă dela studiul particular al ambianței psihologice care se găsește în lăuntrul fiecărei piețe, deosebită pentru fiecare piață. Dacă s'ar purcede astfel, problema s'ar limpezi dintr'odată, și de la început.

Intr'adevăr. Iată, de exemplu materiile prime, iar mai precis: ferul și cărbunele. Acestea-s mărfuri, cum se spune, „grele". Au, adică, volum mare pentru valoare mică. Se desfac „angro". Aprovizionarea se face cu oarecare dificultăți, inerente volumului lor considerabil. Furnisorul nu are putința materială să țină, la el în prăvălie, toată cantitatea de care are nevoe clientela. Pe dealtă parte clientul știe, mai dinainte, cam cînd i se va isprăvi provizia, cam cînd va avea nevoe să o reînnoiască și cam cît îi va trebui. Deaceia, va face *comenzi, din timp*, pentru a da răgaz furnisorului să și-o procure, și pentru a se asigura pe el însuși că va avea marfa exact în momentul cînd rezervoarele sale vor fi goale astfel încît să poată primi noua cantitate. Apoi, în altă ordine de idei: furnisorii de fer și cărbune nu-s mulți, sînt cîțiva, o minoritate de mari industriași. Clienții, și ei, sînt relativ puțini la număr. Sînt producătorii de mașini și alte articole de fer. Clienți și furnisori se cam cunosc personal. In tot cazul își cunosc reciproc situația financiară.

Iată o serie de situaţiuni de fapt, din care izvorăsc raporturi sociale originale pieţii ferului şi cărbunelui. Care va fi rezultatul general al tuturor acestor raporturi? E lesne de descoperit. *Comandele se vor face cu cîtăva vreme înainte* de livrare, uneori o săptămînă, alteori o lună sau două. Furnisorii vor putea deci avea o *viziune anticipată asupra situaţiei viitoare* a pieţii. Vor putea deci *să-şi modifice anticipat preţurile prezente*—în plus sau în minus. Aşa se explică de ce, pe cînd curba generală a preţurilor are anumite oscilaţii relativ dulci, curba ferului şi cărbunelui are, aceste oscilaţii, cu mult mai bruşte şi mai intense, mai înalte în sus şi mai profunde în jos.

Şi luăm un alt exemplu: bunurile de consumaţie. Cu totul altele sînt împrejurările de fapt pe această piaţă. Bunurile de consumaţie au volum mic. Se vînd „en detail". In genere nu facem provizii, nici comenzi anticipate. Chiar dacă ştim sigur că vom avea adouazi nevoe de cutare articol, preferăm să ne mai deranjăm odată până la băcănie sau mercerie. Afară de aceasta, un detailist are, în prăvălie, tot soiul de mărfuri foarte heterogene, de provenienţe deosebite, al căror cost de producţie depinde de împrejurări particulare fiecăreia. Ca să poată anticipa corect asupra stării viitoare a pieţei, ar trebui ca detailistul să cunoască şi să urmărească pedigriul a peste 100 de mărfuri distincte, ceiace i-ar reclama o cunoaştere ştiinţifică a fenomenelor economice pe care nici cel mai savant economist din lume nu o poate atinge. De aceia, el este silit să se mărginească să cunoască doar două elemente: preţul cu care el se aprovizionează, şi beneficiul personal pe care vrea să-l realizeze. Astfel îşi va alcătui el preţul de vînzare, preţul pieţei. Intr'un cuvînt, împrejurări obiective îl *silesc să trăiască complect izolat de ce se petrece pe piaţă*. Rezultatul e lesne de dedus: Preţul bunurilor de consumaţie va fi *ultimele afectate* de oscilaţiile în hossă sau în bessă. Vor avea variaţia cea mai *leneşă, cea mai întîrziată*.

Ori, una din cauze—dacă nu chiar principala a crizelor, după părerea aproape unanimă a economiştilor stă în aceia că variaţiile preţurilor nu au loc *în acelaşi timp pentru toate produsele*. Dacă ar fi simultane, am avea un fenomen de relativitate care ar anula însăşi criza făcînd-o pur nominală.

Din toate acestea reiesă clar că crizele se datoresc, în mare parte, situaţiei sociale particulare dinlăuntrul fiecărei pieţe, datorite la rîndul ei unor particularităţi proprii fiecărei mărfi. Ceiace însamnă că crizele sînt un rău oarecum etern, nu un simplu accident, sau un păcat original al capitalismului. In orice regim din lume pe care ni-l va hărăzi viitorul, articolele metalurgice şi carbonifere vor fi mărfuri grele, articolele de mercerie se vor vinde în detaliu. Caracterul vremelnic al crizelor este deci o profundă eroare, pe care dintr'odată o revelează un studiu mai metodic, studiu psihologic şi sociologic, al diverselor unităţi economice.

Recapitulare.—Mai menţionăm şi necesitatea altor factori psihologici care ne-ar înlesni înţelegerea naţiunii proprii fiecărei unităţi economice, ca moda, reclama, etc. Este îmbucurător că în zilele noastre se înjghiabă o ştiinţă întreagă al cărei obiect este reclama sau moda. Dar trebue să recunoaştem că sînt doar modeste începuturi.

Şi acum să revenim la subiect. Aşa dar, recapitulînd, am putut descrie sumar, principalele *unităţi* politice şi economice: Statul, Partidul, Societatea Naţiunilor pe de o parte,—Intreprinderea, Sindicatul şi Piaţa—pe dealta.

Ne rămîne acum să trecem la a doua parte, la partea mai grea a problemei: aceia a raporturilor dintre unităţile economice şi cele politice.

Dar pentru aceasta, este nevoe de o operaţie prealabilă, şi anume de o încercare de a schiţa o definiţiune, măcar provizorie, a factorului politic şi a factorului economic în genere, pentru a putea vedea prin ce se deosebesc, şi deci pentru a-i putea recunoaşte acolo unde colaborează sau dimpotrivă se opun.

Ce însamnă adjectivul: economic? Bogăţie şi îmbogăţire.—Ce însamnă adjectivul „economic"? In genere economiştii nu-s preocupaţi de această problemă naţională. Un savant teoretician ca Dietzel chiar declară explicit că nu e nevoe. Deaceia literatură în această privinţă nu prea există. Iată de ce vom încerca să dăm noi o definiţie, bineînţeles ferindu-ne—cum se spune—să „facem teorie".

Homo œkonomicus este acela care doreşte, mult ori puţin, să se îmbogăţască, iar nu cum zic unii, să-şi „satisfacă o nevoe". Căci nevoile pot fi de ordin moral, sau artistic, sau politic, sau religios, punînd în mişcare alte resorturi sufleteşti decît acele ale lui homo oekonomicus. Acesta din urmă se deosebeşte prin năzuinţa de a adăoga, la valorile pe care le are, altele suplimentare. Şcoala psihologică austriacă a reuşit să ne descopere acest fenomen de plusvalută până şi în cele mai umile acte de consumaţie. Cînd cumpărăm de pildă patru ţigări a trei lei şi două gazete a trei lei, este pentrucă credem că plăcerea de a fuma a patra ţigară va fi mai mare decît neplăcerea de a nu ceti o a treia gazetă. Dacă am alege combinaţia inversă, ar însemna *o sărăcire* pentru noi.

Aşa dar, dela o afacere monstră brassată de un mare magnat al industriei şi până la modestele tîrgueli ale unui proletar, descoperim, în orice act economic, acest scop de a adăuga la cantitatea de valori existentă (existentă, deci încă neîntrebuinţată) o cantitate de valori nouă.

Obstacolul inflaţiunii.—Decît, aici, intervine o grea şi interesantă problemă. Valorile economice, cu tot aspectul lor cantitativ, uneori chiar precis numeric, nu-s cantităţi adevărate, ci valori, lucruri sufleteşti. E drept că ele se pot, până la un punct, acumula întocmai ca nişte cantităţi fizice. Dar numai până la un punct. E adevărat că depildă zece bilete de o mie lei fac de exact zece ori mai multă bogăţie ca unul singur întocmai aşa cum zece

tone de fer fac de exact zece ori mai multă greutate cît una singură. Dar,—dacă un miliard de tone de fer fac de exact un miliard de ori cit una singură, în schimb un miliard de bilete de o mie *nu fac* de exact 1 miliard de ori atîta avuţie cît unul singur, ci... mai puţin. De ce?

A intervenit aici acel fenomen curios care se numeşte *inflaţiune*. Conştiinţa colectivă nu tolerează orice acumulare. La un moment dat o socoate excesivă. Şi o anulează, subevaluînd fiecare element acumulat. Depreciază valoarea în chestiune.

Cum se evită pericolul inflaţiunii. — Aşa încît, problema capitală a lui homo oekonomicus, a omului preocupat de a acumula valori nouă la cele deja avute, este problema evitării primejdiei inflaţioniste, ocolirea riscului acelei deprecieri datorite excesului de acumulare.

Dar cum va reuşi el în această delicată sarcină? Procedeul se poate rezuma în două cuvinte: *va acumula astfel încît cantitatea socialmente existentă să rămînă constantă.*

De aici, o gravă consecinţă: acumularea de valori economice, ca să fie eficace, trebue să se facă nu creînd cantităţi nouă, ci *luînd valori deja existente dela altul.*

Caracterul individualist al actului economic.—Aceasta ne dezvălue o altă importantă caracteristică a actului economic: e *individualismul*. Orice act economic, ca să se facă eficace, presupune—cum spunea Montaigne—că unul cîştigă ceiace altul perde. Cu alte cuvinte, avem o tendinţă de *singularizare*, de individualizare a unui om faţă de alţii, faţă de mediul social care sărăceşte corespunzător. *Un act economic e o revizuire a stării de fapt din societate, în folosul unui individ.*

Iată deci definit, în ce are el mai general, fenomenul economic. Să încercăm aceiaşi operaţie cu fenomenul politic.

Cele două sensuri ale cuvîntului: politică.—Ce însamnă adjectivul „politic"? Greu de răspuns dintr'o dată. Sombart, în faţa unor astfel de cuvinte incomode întrebuinţa următoarea, foarte îndreptăţita metodă. Se gîndea la „omul de pe stradă", la simţul comun, şi căuta care sînt noţiunile înrudite, legate, de obiceiu, în mentalitatea curentă, prin asociaţie de idei, cu noţiunea pe care vrem să o definim.

Care-s ideile pe care le trezeşte, inconştient, ideia vagă de politică?

In primul rînd întîlnim noţiunea de *putere*. Politica duce la putere. Omul politic e mai puternic decît restul muritorilor. Poate, direct sau indirect, porunci, influenţa pe alţii. Are „influenţă".

O altă noţiune asociată celei de politică este aceia de stat, de interese generale, de reforme, de legalitate juridică înlăuntrul comunităţii, de starea de drept a societăţii—adică iarăşi a statului, căci Dreptul e creat, validat şi sancţionat prin stat.

Noţiunea individualistă de putere. — Aşa dar, două serii de idei sînt legate de noţiunea de *politic*: aceia de putere a unor anumiţi oameni, şi aceia de stat, noţiune complexă, în care mai intră acelea de interes general şi stare de drept. Or, aceste două serii de idei oglindesc nu numai două aspecte, ci două accepţii destul de deosebite, dacă nu chiar antagoniste. Una, purcede dela o concepţie individualistă. E vorba de sporul de putere al unui om asupra celorlalţi. Această putere o ia dela societate—adică dela ceilalţi. Este un fenomen care reaminteşte puţin de fenomenul economic. Aceiaşi sporire de putere (şi banul e putere, dacă nu chiar cea mai perfectă formă de putere); aceiaşi sporire în folosul unuia singur, şi în detrimentul altora, care pot fi foarte mulţi. Dar asemănarea devine încă şi mai izbitoare dacă cercetăm lucrurile mai adînc.

Politică şi politicianism.—In ce constă această putere politică crescută şi individualizată? In ce constă această forţă de a comanda şi influenţa? In obligarea aproapelui de a ne respecta? Nu, căci aceasta se poate obţine şi pe alte căi, pur morale, sau culturale, ba chiar mai ales prin acestea. Nu-i deci specific politică.

Atunci va consta din obligarea altora de a ne face anumite servicii? Dar aceasta dintr'odată ia un aspect de contract cu conţinut economic, cu conţinut de servicii prestate.

In fond, ştim bine, din viaţă practică, în ce consistă *influenţa* personală a politicianului. Este posibilitatea de a *obliga procopsind*, numind în slujbe, obţinînd avantagii de tot soiul. Şi aici, poate mai mult ca oriunde, izbucneşte o participare evidentă de elemente economice.

Ideia de stat în noţiunea de politică.—Cealaltă serie de idei asociate noţiunii de politic privesc un aspect anti-individualist al lucrurilor. Ideia de stat, de Stare de Drept, de Reformă, se referă la latura colectivă, obştească a realităţii. E vorba de „interesul general", faţă de care omul politic este, prin definiţie, un simplu instrument şi un modest anonim.

Şi atunci, întrebarea este aceasta: Care din cele două aspecte e cel adevărat? Sau cel puţin care e mai important?

Răspunsul ni-l dă tot „omul de pe stradă" şi simţul comun. Concepţia politicului privită ca activitate pusă în serviciul obştesc, în serviciul ameliorării soartei celor mulţi, este mai în favoare decît cealaltă, pe care opinia publică o tratează cu epitetul pejorativ de „politicianism", opunînd-o noţiunii mai autentice de „politică" propriu zisă. E semn că de partea acesteia din urmă şade adevărul.

Dar nu numai omul de pe stradă şi judecata empirică a mulţimii socoate astfel. Gîndirea mai sistematică elaborată în liniştea cabinetului de lucru al omului de ştiinţă apreciază la fel. Iată un exemplu. Intr'un manual francez şcolar de sociologie, la capitolul „Sociologie politică" nu ni se vorbeşte despre psihologia politicianistă, ci numai despre stat, evoluţia, formele şi mecanismul său.

Aşa dar, din toate aceste eliminări analitice, rămînem cu un fenomen fundamental: fenomenul stat.

Elementele juridice ale statului. — Dar statul e ceva complex, cuprinzînd elemente diverse, nu numai politice. Și, dacă ar fi să spunem care e nota predominantă în cuprinsul noțiunii de stat n'am greși prea mult afirmînd că este aceia juridică.

Statul e o înlănțuire sistematică și complicată de reguli de drept. Statul, cu cele trei ale sale „puteri", legiuitoare, executivă și judecătorească, se prezintă ca o construcție arhitectonică de norme juridice ierarhizate în ordinea generalității lor logice. In vîrful piramidei, avem reguli foarte abstracte, foarte generale: sînt legile constituționale. Subt ele vin „legile ordinare". Acestea sînt, la rîndu-le organizate logic în coduri, astfel încît unele dispoziții să cuprindă pe altele, mai concrete. Dedesubtul legilor ordinare, în alte dispoziții, încă și mai concrete: regulamentele, deciziile ministeriale, decrete, circulări polițienești, etc. etc, în ordinea descrescîndă a generalității lor logice. Insfîrșit, la sfîrșitul erarhiei, avem conduitele individuale,—„spețele", cum se spune în tribunale.

Acesta e Dreptul. Este o alcătuire de norme care se angrenează unele într'altele, cele mai concrete „amboatîndu-se" în cele mai abstracte. Și deasupra tuturora, un organ, specializat, care se chiamă „puterea judecătorească", avînd rolul de a menține această angrenare, *reajustînd* o conduită particulară la aceia mai generală care îi slujește drept motivare teoretică.

După cum vedem, Dreptul este aspectul conservator al Statului. Rațiunea sa este păstrarea, statu-quo-ul, menținerea intactă a regulilor obștești. La această operă, am văzut că colaborează două organe: Justiția și Administrația.

Puterea legiuitoare și afinitatea ei pentru manifestările politice.—Dar legile se schimbă. Și avem pentru aceasta un al treilea organ: puterea legiuitoare. Prin ea se împlinesc reformele, mici sau mari. Dar la această operă colaborează și alte organisme sociale. Este opinia publică, sînt clasele sociale cu interesele lor proprii. Decît, cum spuneam mai sus, aceste grupări sînt difuze. N'au coheziune. Pentru a activa eficace ele au nevoe să se exprime prin organe special destinate acestui scop, și anume prin: *partide politice*. Partidul politic, în ce are el mai esențial, nu-i decît un simplu membru al puterii legiuitoare. Chiar cînd un partid se abține dela alegeri și dela lupta parlamentară preferînd cum se zice „acțiunea directă" sau „calea revoluționară", este nu cu intenția de a nu participa pe viitor la facerea legilor nouă, ci pentru a pregăti ziua cînd el va deveni această putere legiuitoare *întreagă*, cînd se va substitui total actualilor făcători de norme de drept.

Despoliticianizarea justiției și administrației.— Mai multe consecințe se desprind din aceasta. Puterea cu adevărat politică a statului nu e aceia judecătorească și administrativă. Ba chiar există un curent unanim în toate țările care revendică *despoliticianizarea justiției și administrației*. Puterea de stat specific politică e cea legiuitoare, cu toate anexele, auxiliarii și ramificațiile ei. Este puterea a cărei misiune nu este *păstrarea stării de drept*, ci dimpotrivă, *schimbarea* acesteia.

Ideia de schimbare a stării de drept în stat.—Aceasta-i ideia fundamentală care caracterizează specificul politic, deosebindu-l de cel propriu zis juridic. Resortul central al actului politic e *schimbarea* regulelor de drept existente, în scopul unei ameliorări oarecare, bine sau rău înțelese. Chiar și partidele zise conservatoare și reacționare sînt utilate în vederea acestei arte de a schimba Dreptul. Căci ce însamnă partid reacționar? Atunci cînd evoluția firească a realităților sociale a adus anumite schimbări de fapt, traduse uneori și în schimbări de drept pe cale fie jurisprudențială, fie pe cale de intrare în desuetudine și neaplicare a unor anumite legi, partidul reacționar este gata să inventeze procedee juridice capabile să reinstaleze și să reinvie, prin dispoziții legislative nouă, anumite reguli vechi. Dar vechi nu în sensul de deja existente, ci vechi în sens de învechite și pe cale de a nu mai exista de loc.

Ideia de schimbare în economie și în politică.—Așa dar noțiunea de schimbare e fundamentală în materie politică. De cât, am văzut mai sus că și în materie economică am descoperit acest element al schimbării. Cu o importantă deosebire totuși. Schimbarea, în economie, este o individualizare. O singularizare a unui individ, corespunzînd unei schimbări echivalentă în restul societății. Pe cînd noțiunea politică de schimbare n'are caracter individualist. O lege, valabilă pentru toți, este la un moment dat, schimbată iarăși pentru toți, cu efect „erga omnes". Caracterul individualist al uneia se opune caracterului obștesc-juridic al celeilalte.

Raporturile între politic și economic.—Analizele de mai sus ne permit să abordăm partea treia și ultima a cercetării de față, și anume problema raporturilor între unitățile politice și cele economice.

O primă relațiune o putem lesne preciza, folosindu-ne de deosebirea pe care o semnalam între cele două concepții ale Politicului, între concepția politicianistă și cea propriu zis politică, antiindividualistă. Printre membrii societății politice, printre oamenii care colaborează la ameliorarea prin schimbare a ordinei de drept există indivizi cari au în vedere nu interesul obștesc, ci acel al diverselor unități economice de care îi leagă anumite interese personale. Impotriva acestei confuziuni se iau diverse măsuri. Citez cu titlu de exemplu ideia, foarte populară azi, a interzicerii membrilor parlamentului, de a fi membri în consiliile de administrație a societăților industriale, comerciale sau financiare. Este confuzia între politică și politicianism pe care opinia publică vrea s'o disocieze în numele adevăratei și autenticei concepții asupra Politicei. Și procedeul general prin care conștiința colectivă încearcă a opera disociația este opunerea, față în față, a celor două idealuri antagoniste: Idealul individualist al interesului personal, caracteristic

Economicului,—şi idealul colectivist al interesului general, interes oglindit în reguli de drept valabile simultan „erga omnes"—şi care constitue cheia de boltă a cugetării şi simţirii politice.

Problema acestor raporturi privită istoriceşte.—Dar problema noastră mai are o faţă, şi anume o faţă istorică. Economicul şi Politicul nu se prezintă în Istorie ca două idealuri totdeauna antagoniste. Dacă ajung uneori la rivalitate, le găsim de multe ori unite într'o operă de colaborare.

Din cercetările de istorie socială care s'au făcut, se poate chiar scoate o lege generală de evoluţie. Oridecîteori organismul politic prin excelenţă care e statul a trebuit să treacă dela o formă la alta, s'a slujit, ca de o cîrjă ajutătoare, de arma economică.

Un sociolog german, Oppenheimer, spune că statul s'a alcătuit prin două mijloace fundamentale: mijlocul politic al Raptului, şi mijlocul economic al Muncii. Clasificarea aceasta, ca şi însăşi terminologia, sînt defectuoase. Raptul, în sensul lui Oppenheimer, al lui Marx sau Sombart, nu-i un mijloc politic, ci o confuzie între mijlocul politic cu cel economic. Realitatea istorică trebue exprimată altfel.

Evoluţia formelor de stat.—Statele au evoluat progresiv dela mai mic la mai mare. Tribul primitiv fuzionează cu alte triburi similare şi dă acel stat pluri-tribal care a fost, bunioară, civitatea antică, sau micul regat african, model care a servit, perfecţionîndu-se, împărăţiilor egiptene, asiro-caldeene, etc. In evul mediu avem stătuleţul senioral—fie agrar pur fie urban—care se uneşte progresiv cu altele dînd acea integrare superioară care a fost *Principatul* din timpul Renaşterii, stat nu local, ci, cum spune Schmoller, „provincial". Acestea, la rîndu-le dau, în cursul epocii „moderne" a Istoriei organismele cele nouă care au fost Statele Naţionale. Insfîrşit, acestea din urmă, fie prin mijlocul federalismului, fie pe calea indirectă a unei Societăţi a Naţiunilor, năzuesc să creeze o alcătuire încă şi mai vastă.

O lege generală de evoluţie istorică 1. *Statul medieval.*—Ori, este vrednic de remarcat că, oridecîteori s'a trecut dela o formă de Stat la alta, s'a recurs într'o largă măsură la mijlocul economic. Ceva mai mult. In perioadele „de tranziţie", elementul economic încăleca asupra celui politic, văpsind cu coloratura lui specifică întreaga viaţă de stat. Iată de pildă trecerea dela lumea romană la cea medievală. Strămoşul Statului comunal este un castel al unui senator, un conac al unui latifundiar, este o gospodărie personală. Numai treptat-treptat fosta moşie se transformă, micşorînd atribuţiile seniorului—laic sau clerical,—dîndu-şi un consiliu colectiv de administraţie, şi la urmă cucerind dreptul politic veritabil, acela de a legifera, de a edicta norme de drept generale.

2. *Statul Renaşterii.*—La o altă etapă, avem Statul italian al Renaşterii, despre care Burkhardt ne spune că avea, pentru Principe, aspectul de „bună afacere". Populaţia devine „inventar viu". Armata devine proletariat mercenar (atunci se inventează cuvîntul „soldat"). Toţi locuitorii sînt priviţi subt specia venitului pecuniar. Atunci se inventează, în Italia, procedee geniale de recensămînt, statistică şi fiscalitate.

Statul naţional modern.—Iată în sfîrşit statul naţional modern. E simptomatic că în Istorie el este cunoscut subt numele de „Statul mercantil". Atunci avem acea perioadă celebră cînd întreaga comunitate era considerată ca o vastă gospodărie, protejată aprig faţă de gospodăriile rivale prin bariere vamale rigide; cînd războaele au fost mai „economice" ca niciodată. Cînd Montaigne a putut defini politica prin cea mai specific economică dintre formule: „ce perde unul cîştigă cellalt". Dar Statul modern se înfiripează. Confuzia între politic şi economic nu mai este necesară. In locul vechilor formule, vin ideile fiziocrate şi liberale, după care, între State, ciştigul unuia este şi cîştigul celuilalt.

Societatea Naţiunilor. Ideia războiului, operaţie economică deficitară.—O idee similară e acea din care a izvorît Societatea Naţiunilor. Este convingerea din ce în ce mai populară că războiul este deopotrivă de ruinător pentru ambele tabere de beligeranţi. Idee pe care cu atîta eloquenţă o susţinea, cîţiva ani prea de vreme, Norman Angel în cartea sa cu mare răsunet „The great Illusion". Este o independenţă economică între toate Statele care a devenit o impunătoare realitate. Să se citească talentata scriere a publicistului Francis Délaisi: Les contradictions du monde moderne, unde ni se zugrăveşte cu exemple foarte sugestiv alese, vastul internaţionalism economic al vremilor contemporane.

Ideia protestantă a moralei comerciale şi a libertăţii tranzacţiunilor.—Şi mai este o idee, cam înrudită cu aceasta, în geneza Ligei dela Geneva. E ideia protestantă a moralei liberului comerţ. Două mari naţiuni pretestante au promovat această Societate a Naţiunilor: Anglia şi Statele-Unite, ţări care nu mai sînt propriu zis naţionale, ci de dimensiuni cu adevărat continentale. Fireşte, America a cîştigat economiceşte din marele războiu. Oricine, din lectura bunioară a cărţii profesorului de geografie dela Sorbona Demangeon: Le déclin de l'Europe, îşi poate da, în mod lesne şi agreabil samă de aceasta. Dar aici este vorba de o limpezire de situaţii. America era ţinută în urmă prin apăsarea unor situaţii istorice nelichidate. Războiul nu a îmbogăţit-o direct, ci a normalizat lucrurile. Şi America a suferit economiceşte din războiu. Dar a fost ca o criză catastrofică care a readus lucrurile la normal cum adeseaori se întîmplă. Acum însă America are nevoe de pace mai mult ca oricine, căci numai pacea asigură libertatea transacţiunilor şi îmbogăţirea naţiunilor.

Caracterul economic al lucrărilor ligii.—Insfîrşit, puternica coloratură economică a Ligii Naţiunilor se mai învederează şi prin alte manifestări. Este conţinutul însuşi al activităţii sale. Afară de cîteva mici intervenţii în conflictul născînd dintre diferite state de importanţă relativ secundară, lucrările ei au caracter în principal economic.

Intr'adevăr, care sînt chestiunile care se studiază mai mult la Geneva, şi care au fost încoronate cu oarecare succes? Chestiuni muncitoreşti: legea de 8 ore, protecţia muncii, unificarea economică prin mijlocul cekului, represiunea falşificatorilor internaţionali de bancnote (nu este curios şi simptomatic ca un organism politic de dimensiunile Ligii să se ocupe de chestiuni monetare? împrumuturi acordate la diferite state, chestiunea în cea mai mare parte pecuniară a optanţilor unguri, etc. etc.

Problema dezarmării este o problemă economică. Dar, se va spune, problema fundamentală e pacea, oglindită în chestiunea nu mai puţin fundamentală a dezarmării. Ori, toată dificultatea problemei, nodul ei gordian, stă în chestiunea nu a necesităţilor apărării patriotice, ci în interesele particulare ale industriaşilor de „Schwermetallurgie", interese personale şi econonice, interese apărate însă cu putere şi eficacitate de oameni tari care găsesc în guvernanţii ţărilor diverse avocaţi ai afacerilor lor private,—industriaşi care, pe deasupra frontierelor îşi dau mîna pentru salvgardarea avantagiilor comune. Din toate aceste cauze, problema păcii este deplasată pe un tărîm de afaceri pur pecuniare

Caracterul economic al sancţiunilor ligii.—Insfîrşit, sancţiunile. Inafară de avertisment—care e mijlocul cel mai puţin important, avem blocusul economic şi permisiunea de a face războiu împotriva Statului neascultător de Ligă, cu dispensa învinuirii de agresor. In privinţa caracterului economic al blocusului e de prisos să mai insistăm. In ce priveşte războiul foarte special de care vorbeam, avem aici un caz foarte curios de intruziune a factorului economic in cel politic. Ce însamnă acest războiu? E un războiu oarecum fără riscuri dezavantajoase, şi cu perspective nouă, din contra, avantajoase. Un războiu în care nu se mai riscă să survină noi aliaţi în tabăra duşmană. Un războiu în care muniţie totdeauna suficientă este asigurată, căci toate Statele ligate îşi pun stocurile şi uzinele lor la dispoziţia Statului „victimă". Dispare din războiu elementul acela politic de luptă cu risc, de şanse îndoelnice, de pariu aleatoriu. Se merge relativ la sigur. Este oarecum un războiu-afacere.

Bineînţeles, nu spunem că aceste mijloace inventate de Ligă sînt de pe acum eficace. Noi analizăm aici doar spiritul cu care se lucrează şi soluţionează problemele la Geneva. Şi trebue să recunoaştem, în toate manifestările, o întrebuinţare, deocamdată, de mijloace—bune sau rele—de ordin economic pentru a realiza alcătuirea morală, juridică şi politică care este şi va fi din ce în ce mai mult Societatea Naţiunilor.

Şi voiu cita, în această ordine de idei, un ultim simptom. Liga preferă chestiunile economice celor juridice. Ca dovadă, chiar acum cînd ea există şi funcţionează, supravieţueşte, cu deplinătate de atribuţii, Curtea de Justiţie Supremă dela Haga.

Argumente scoase din etnografia comparată.—Aşa dar, trecînd în scurtă revistă evoluţia istorică a formelor de Stat, constatăm cum noile forme, în perioada lor de creştere, şi înainte de a deveni organisme în principal politice, au recurs într'o largă măsură la mijloace economice diverse.

Lăsînd deoparte istoria, vom termina cu un ultim exemplu luat din acea „Istorie în Spaţiu" care este Etnografia comparată.

Spunem că forma cea mai primitvă de Stat este Tribul; tribul aşa cum îl găsim, în starea lui aproape pură, la societăţile descrise de Spencer, Gillen, Howit, care trăesc în Australia Centrală. Acolo, „guvernarea" Statului n'are aproape nimic economic. Iată cum se petrec lucrurile.

Un trib este subîmpărţit în fratrii (de obiceiu două). La expirarea unui interval de timp calendaristic, oamenii din fratria A vin „la putere". Ei conduc toate chestiunile de Stat: desemnarea soţilor şi soaţelor (mariajul e, spune Frazer, o „State affair"), executarea dansurilor, a banchetelor totemice, a iniţierilor („majoritatea legală" de acolo), adopţiunile, funeraliile, declararea războaelor. Oamenii fratriei A poartă măştile sacre. Ei sînt activi. Cei din fratria B asistă, pasivi. In perioada următoare rolurile se inversează. Cei din fratria B vin „la cîrmă". Ei guvernează.

Participarea economicului la prima evoluţie cunoscută a formei de Stat.—Dar aceasta e o alcătuire foarte primitivă. Etnografi şi sociologi ca Swanton, Boas, Malinowski, Adam, Davy, Mauss, au identificat o formă de Stat mai evoluată, unde, înlăuntrul societăţii, există nişte elite, case privilegiate, numite „secret societies" sau „mannerbunde". Acestea sînt „castele dominante", *clasa guvernantă.*

Dar ce trebue să faci pentru a fi membru, şi, fiind membru a ocupa un loc de frunte în aceste caste? Este foarte curios. Condiţia de a pătrunde, de a te menţine şi progresa în aceste „secret societies" este una singură: să fi ieşit norocos în *potlatch.*

Potlatchul este o procedură curioasă care constă din a oferi cuiva daruri, în a-l sfida donîndu-i o anumită cantitate de bunuri (alimente, arme, plăpumi, metale, etc.) Cel astfel provocat este, prin aceasta, automatic obligat să restitue, într'un anumit termen, o cantitate dublă. Sau poate să o restitue, dublată, numaidecît. In acest caz primul donator devine la rîndu-i obligat să doneze o cantitate quadruplă, pe care dacă o dă pe loc, celălalt trebue să o restitue inoptit. Şi aşa mai departe. Acel care—cum se zice foarte pitoresc în jargonul ţiganilor dela noi—a fost „arămas", îşi pierde o parte din blazoane, totemuri şi nume, pe care le insuşeşte celălalt. Şi atunci unul decade, până la excludere, din rîndul membrilor din casta sa, celălalt se sue în grad înlăuntrul „secret society" respective.

Prin acest proces de individualizare, se operează o fuziune intertribală, şi o formă superioară de Stat ia naştere, Stat feudal care ia locul celui egalitar totemist, pregătind monarhia gen african.

Şi la geneza acestor prefaceri, întîlnim procedura potlatchu-

lui, fenomen—după spusele etnografului Boas—de ordin în mare parte economic, amintind, cu alte simboluri, economia fiduciară a societăţilor moderne.

Caracterul provizoriu al memoriului de faţă.—Oprim aici expunerea noastră. După cum anunţam la început, chestiunea e prea vastă şi neexplorată pentru a permite mai mult decît o punere mai corect sociologică a problemei, oarecare descripţii de fapte, şi, pe ici pe colo, cîteva indicaţii provizorii asupra felului cum, deaici înainte, concluziuni şi rezultate mai temeinice ar putea să fie obţinute.

D. I. Suchianu

Egotism [1]

«Der Einzige und sein Eigentum».
Max Stirner

Pe mine nu mă 'ncîntă suveranii,
Chiar cînd Impăratul e Napoleon:
Măştilor ce poartă purpură pe tron,
Să li se plece doară curtezanii.

Ori buni ori răi, sînt toţi năluce stranii,
Sînt făţărnicie, intrigă, carton,
Sfoară de culise, fard de istrion,
Păpuşe bune de uimit profanii.

Ducă-şi cît li-i vremea paşnici fastul lor,
Stînd ca mărturie pentru viitor
De tot ce-i uşurinţă omenească,

Este, totuşi, Unul căruia cu greu
Ne 'npotrivim să nu ne stăpînească:
Monarchul acela e cinicul Eu.

Mihai Codreanu

---

1 Studiu de sonet endecasilab cu alternanţă de rime.

Era ea!

— Povesteşte-ne ceva, Piotr Ivanovici! — ziseră domnişoarele.

Colonelul îşi suci musteaţa căruntă, tuşi şi începu:

Era în anul 1843, pe cînd regimentul nostru stătea lîngă Censtohovo.[1] Dar trebue să ştiţi dumneavoastră, dragi domnişoare, era în acel an o iarnă cumplită, încît nu trecea o zi să nu îngheţe nasurile santinelelor, sau să nu se troieneze de viscol drumurile. Groaznicul ger, cum a luat-o pela sfîrşitul lui Octombre, aşa a ţinut-o până în April. Pe acele vremuri, trebue să ştiţi, eu nu sămănam cu un ciubuc vechiu şi afumat, ca azi, ci eram, — puteţi să vă închipuiţi, — un băiat zdravăn şi voinic, alb şi rumăn ca un bujor, într'un cuvînt, o frumuseţă de bărbat. Mă învîrteam ca un păun, aruncam bani în dreapta şi în stînga şi-mi suceam musteaţa ca nici un praporşcic din lume.[2]

Uneori era destul să fac un semn din ochiu, să zăngănesc odată din pinteni, să-mi sucesc musteaţa — şi frumuseţea cea mai mîndră se prefăcea într'o ascultătoare mieluşea. Eram lacom de femei ca paianjenul de muşte, şi dacă aşi căuta, dragi domnişoare, să vă număr polonezele

1 Localitate în Polonia (N. trad).
2 Ceva ca un sub-locotenent (N. trad.)

şi jidăucuţele, cîte s'au atîrnat de gîtul meu, îmi permit să vă asigur că în matematici n'ar ajunge numere... Adăugaţi pe lîngă astea că mai eram şi aghiotant al regimentului, dansam mazurca în perfecţie şi eram însurat cu o femee foarte nostimă, Dumnezeu să-i odihnească sufletul. Dar ce fel de spînzurat eram, nici nu vă puteţi închipui. Dacă se ivea prin district vre-o istorie amoroasă, dacă cineva a zmuls perciunii vre-unui jidan şi a pălmuit un şleahtici[1], apoi toţi ştiau că-i numai sub-porucicul Vivertov.

In calitate de aghiotant trebuia adesea să cutreer districtul. Mergeam, ba să cumpăr ovăs, sau fîn, ba să vînd jidanilor şi panilor[2] caii reformaţi; dar mai adesea, dragi domnişoare, subt pretextul slujbei, alergam la randevuuri cu cuconiţele, sau pela marii proprietari pentru cărţi... Intr'un ajun de Crăciun, ţin minte ca acuma, mergeam din Censtohovo în satul Şevelichi, unde fusesem trimis după datoriile slujbei. Era un timp, trebue să ştiţi, nesuferit... Un ger, de crăpau pietrele. Eu şi vizitiul meu în vre-un ceas şi jumătate ne prefăcurăm în doi ţurţuri de ghiaţă. Cu gerul, de bine — de rău, te mai împaci, dar închipuiţi-vă că pela jumătatea drumului începe deodată un viscol. Giulgiul alb începu a se învîrti ca «dracul înainte de utrenie», vîntul începu să se tînguiască, parcă i s'ar fi răpit femeia, drumul dispăru... Nu mai mult decît în zece minute eu, vizitiul şi caii eram orbiţi de zăpadă.

— Nobleţea voastră, am pierdut drumul! — zise vizitiul.

— Al dracului! Dar unde ţi-au fost ochii, dobitocule? Hai, mergi tot înainte, poate dăm de vre-o locuinţă.

Şi aşa merserăm noi, merserăm, ne învîrtirăm — ne învîrtirăm, şi iată că pela miezul nopţii caii noştri se opresc în poarta unui conac — ţin minte ca acum — al contelui Boiadlovschii, un polonez bogat. Polonejii şi jidanii pentru

1 Nobil polonez (N. trad.)
2 Boierilor (N. trad.)

mine sînt tot una cu hreanul după masă, dar trebue spus și adevărul: șliahticii sînt oameni primitori, și nu se găsesc femei mai înflăcărate decît panocichile...

Ne lăsară să intrăm... Contele pe acea vreme stătea la Paris, și pe noi ne primi administratorul, polonezul Cazimir Hanținschii. Mi-aduc aminte că n'a trecut nici un ceas, și eu stăteam în aripa ocupată de administrator, făceam curte femeii lui, beam și jucam cărțile. După ce cîștigai cinci cervonți și băui bine, cerui voe să merg la culcare. Ne fiind loc în aripă, mi se cedă o odaie din apartamentele contelui.

— Nu te temi de stafii?—mă întrebă administratorul, introducîndu-mă într'o odae nu prea mare, alăturată de o enormă sală pustie, plină de frig și de întuneric.

— Dar ce, aveți pe aici stafii?—întrebai, ascultînd cum un ecou surd îmi repeta vorbele și pașii.

— Nu știu, rîse polonezul,—dar locul ăsta mi se pare cel mai potrivit pentru stafii și duhuri necurate.

Luasem bine la măsea și eram beat tun, dar vă spun drept, după asemenea vorbe simții răceală în suflet. Să fie al dracului, mai bine o sută de cercheji, decît o singură stafie! Dar n'aveam încotro, mă dezbrac și mă culc. Lumînarea mea abia-abia lumina pereții, iar pe pereți—puteți să vă închipuiți—portretele strămoșilor, care de care mai fioros, arme vechi, coarne de vînătoare și alte fantasmagorii... O liniște de mormînt, numai în sala vecină foșneau șoarecii și trosnea mobila uscată, afară—ceva infernal... Vîntul prohodea pe cineva, arborii se îndoiau cu urlet și plînsete, nu știu ce drăcovenie, poate vre-un oblon, scîrția jalnic și bocănea în pervazul ferestrei. Mai adăugați la toate astea că mi se învîrtea capul, iar cu capul—și întreaga lume... Cînd închideam ochii, mi se părea că patu-mi e purtat prin toată casa asta pustie și că joacă *cehardaua* cu duhurile. Pentru a-mi micșora frica, găsii de

cuviință mai întâiu de toate să sting lumînarea, fiindcă odăile pustii în lumină sînt mai fioroase, decît în întuneric...

Cele trei domnișoare, care ascultau, se așezară mai aproape de povestitor și-l fixară cu privirile.

— Dar,—urmă colonelul,—zadarnic căutam să adorm, somnul fugea de mine. Ba mi se părea că intră tâlhari pe fereastră, ba se auzea șoapta nu știu cui, ba cineva-mi atingea umărul: într'un cuvînt—drăcărie cunoscută, cînd te afli într'o stare nervoasă. Dar închipuiți-vă, în mijlocul drăcăriei și în haosul de sunete, deosebesc un sunet asemănător cu șlepăitul unor pantofi. Ascult, și ce credeți! Aud cum cineva se apropie de ușa mea, tușește și o deschide...

— Cine-i acolo?—întreb, ridicîndu-mă.

— Eu, nu te teme,—răspunde o voce de femee.

Mă îndreptai spre ușă... Trecură cîteva secunde, și simții cum două mînuți, moi ca puful, se așezară pe umerii mei.

— Te iubesc... Imi ești mai scump decît viața,—zice o voce melodioasă de femee.

O respirație ferbinte îmi atinse obrazul... Uitînd de viscol, de spirite, de toate pe lume îi prinsei cu brațul talia... și ce talie! Asemenea talii natura le poate pregăti numai după o comandă deosebită, odată în zece ani... Subțire, șlefuită parcă, fierbinte, ușoară ca respirația unui copil! Nu mă stăpînii, o strînsei în brațe cu putere... Gurile noastre se uniră într'o sărutare puternică și lungă... și jur pe toate femeile din lume, nu voiu uita pănă în mormînt această sărutare!

Colonelul bău o jumătate de pahar de apă și urmă scăzînd vocea.

— Cînd mă uitai în fereastră adouazi, văzui că viscolul e și mai mare... Să plec, era peste putință. A trebuit să stau toată ziua la administrator, să joc cărțile

și să beau. Seara eram din nou în odaia pustie, și exact la miezul nopții din nou îmbrățișeam talia cunoscută... Da domnișoarelor, dacă nu era amorul, crăpam de urît. Te pomenești că mă prăpădeam de beție.

Colonelul oftă, se ridică și începu să umble tăcut prin salon.

— Ei, și mai încolo ?...—întrebă una dintre domnișoare, murind de așteptare.

— Nimic. A doua zi eram pe drum.

— Dar cine era femeia aceia ?—întrebară domnișoarele, nehotărîte.

— Se înțelege cine.

— Nu se înțelege nimic...

— Era nevasta mea!

Tustrele domnișoarele săriră ca împunse.

— Adecă... cum așa ?

— O, Doamne, ce greutate de înțeles ?—zise colonelul supărat, strîngînd din umeri.—M'am exprimat destul de clar! Mergeam la Șevelchi cu nevasta... A dormit în casa pustie în odaia vecină... Foarte clar!

Mmm...—rostiră domnișoarele, lăsînd deziluzionate mînile în jos.—Ai început bine și ai sfîrșit, Dumnezeu știe cum... Nevasta... Pardon, dar astea nici măcar nu sînt interesante... și nici de spirit.

—Ciudat! Va să zică ați fi vrut să fie nu nevasta mea, ci vre-o femee străină! O, domnișoarelor, domnișoarelor! Dacă acuma judecați dumneavoastră așa, apoi ce-o să ziceți după ce vă veți mărita ?

Domnișoarele se rușinară și tăcură. Se supărară, se întunecară și, cu totul deziluzionate, începură să caște în auz... La cină nu mîncau nimic, făceau gologoașe de pîne și tăceau.

— Nu, așa e chiar necinstit!—zise una, neputîndu-se stăpîni.—La ce era să povestească, dacă sfîrșitul e așa ?

Nu-i nimic interesant în asemenea povestire... Un caraghioslîc!

— Ai început așa de frumos și... deodată te-ai întrerupt...—adăugă una.—O batjocură, nimic mai mult.

— Ei, ei, ei... am glumit...—zise colonelul.—Nu vă supărați, domnișoarelor, am glumit. N'a fost nevasta mea, ci nevasta administratorului.

— Da?!

Domnișoarele se înviorară deodată, ochișorii lor sclipiră... Se dădură pe lîngă colonel și, turnîndu-i vin, începură să-l copleșească cu întrebări. Plictiseala trecu, trecu iute și cina, iar domnișoarele începură să mînince cu mare poftă.

A. Cehov

(Tradus din rusește de A. Frunză)

Umbră

Sufletul meu singur,
Umbră de țărînă,
Cheam'un gînd' să-l ducă,
Cerșetor, de mînă...

Unde i-o fi drumul,
Fulger și oglindă?
Cea dintăiu scîntee,
Unde-i, să-l aprindă?

Noapte și tăcere...

Ard în întuneric
Gîndurile mele
Plăsmuind deasupra
Sufletului, stele.

Scapără din colțuri
Așchii de lumină,
Dar li-i rece zvonul,
Raza li-i străină...

Nimine nu-mi spune
După care stea
Scăpătată 'n noapte,
Plînge umbra mea!

G. Bărgăuanu

Ceasuri trăite

Sosesc în Chişinău cu un tren de sară. Adouazi, la opt dimineaţa, trebue să examinez la Zoologie elevele unei şcoli particulare din localitate.

Intr'o trăsură cu un cal, şubredă şi foarte joasă, pornesc spre o adresă sfîrşită în *skaia*, pe care o am din Iaşi, de la o cunoştinţă.

Fizionomia oraşului îmi apare haotică în umbrele serii. Nici o cotitură familiară, unde să se fi întîmplat ceva ştiut mie, nici o casă lîngă care să pot pune un chip, un nume, un crîmpei de viaţă intimă. Aspecte reci, streine, dezbrăcate de umanitate, se perindă chinuindu-mă cu senzaţii prea cunoscute dintr'un vechiu şi repetat coşmar: ziduri ostile, care răsar mereu, tot mai apăsătoare, gata să mă înăbuşe în atmosfera lor împietrită.

Teleaga dislocată rezistă printr'o minune dealungul străzilor nesfîrşite şi uniforme şi, într'un tîrziu, se opreşte cu un spasm în faţa unei case mici—oaza mea temporară. Gazda e o femee de vre-o patruzeci de ani, văduvă, rotunjoară şi prietinoasă. Mă conduce din antret într'un salonaş cu mobile îngrămădite, cu siluete stranii în lumina pîlpîitoare a lumînării. Intr'un părete al salonaşului o deschizătură dreptunghiulară, fără uşă, arată un iatac îngust. O canapea, pregătită îmbietor cu perine şi cuverturi albe, ocupă aproape în întregime mica încăpere. Fac doi paşi în semi-întuneric şi mă lovesc cu capul de o lampă suspendată, care începe să sune vesel din stalactitele ei de cristal.

— Lampa electrică ...s'a intrerupt curentul tocmai azi *diminiaţă*, mă lămureşte gazda—Ana Ivanovna—cu accent alintat de basarabeancă.

— Nu-i nimic, răspund încet.

Sînt aşa de obosită, că singura mea dorinţă este să dorm.

— *Diminiaţă* cafea cu *laptie*, nu? întreabă gentil Ana Ivanovna.

Un glas parcă-mi şopteşte: Ceai! Dar amintirea cafelei mele amărui, cu aromă tropicală, concentrată în esenţă şi catifelată de crema laptelui, mă invită ispititoare.

— Da, doamnă, dacă se poate—cafea.

— De sigur, se poate. *Noaptie* bună. Şi gazda mea se strecoară fără zgomot printre scaunele şi mesuţele salonaşului întunecat, spre o odae din fund.

In cea dintăiu clipă de singurătate mă uit împrejur cu o privire, însfîrşit liberă de orice constrîngere, şi iau cu adevărat cunoştinţă de locul unde am să-mi trăesc viaţa cîteva ceasuri.

In afară de canapea, mai este în iatac o mesuţă şi un scaun. O fereastră dă spre stradă. Păreţii sînt tapisaţi peste tot, în chip de evantalii ori de stele, cu fotografii şi cărţi poştale ilustrate. Mă încrunt fără voe. Antipatie pentru acest gen de ornamentaţie, ori avertisment ocult? Privirea mea trece, precisă, de la cartoanele suspecte la sîrma pentru lumină, care se coboară în dreptul căpătăiului, până la butonul fixat mai sus de perine. Dealungul ei văd mici pete cafenii, cu prelungiri sinistre şi pierdute de coadă de cometă, îmbinate cu nişte puncte negre, în relief.

Sînt tare obosită. Nu vreau să bănuesc nimic...

Fac un pas mai spre mijloc şi ridic braţele să-mi scot pălăria. Mă lovesc iar în lampa electrică. Cristalele ei sună clar în liniştea încăperii. Cu mişcări obişnuite, mecanice, mă învîrt în spaţiul strîmt. De cîte ori fac o mişcare mai largă lovesc în lampă ori cu capul, ori cu mîna. Dacă, cel puţin, n'ar avea zurgalăi... Dar, la fiecare dată, zîngănitul lor viu subliniază stîngăcia mişcării mele.

Acuma liniştea e deplină şi intunericul te îndeamnă la somn adînc.

Somnul! Incă o minune banalizată, o fericire nepreţuită, pe care a dăruit-o Dumnezeu omului. Dar omul e nefericit pentrucă nu ştie să guste fericiri reale şi la îndemînă. Chiar ziua de azi: o călătorie rapidă, o oboseală sănătoasă... oraş nou... Ana Ivanovna... trăsura...

Subt impresia unei arsuri sar brusc din ameţeala imaginilor amestecate şi tot mai voalate. Aprind în grabă lumînarea. Clipesc

repede, să-mi asigur agerimea privirii. Ce-a fost oare? Pe perina foarte albă o gînganie plată, ca o firimitură vag convexă de şocolată, simulează o imobilitate perfidă. Apoi, fără veste, cu o iuţeală nebănuită, dispare. Dacă aşi fi întins mîna mai repede... Puah! Ei, da, dar îmi asiguram somnul—îmi trece prin minte, ca o umbră, un gînd naiv. Dar, în aceiaşi clipă, ascultînd de nu ştiu ce îndemn, întorc capul spre sîrma electrică. Ce înghesuială! Ce avalanşă! Ce viaţă surdă! Privirea mea, plină de o sfîrşeală tragică, se opreşte pe flaconul de Colonie. Ud batista, mă dau mai aproape de părete şi încerc o anesteziare în *massă*. Indată văd nesocotinţa acestui gest. De pretutindeni, de pe unde ajung efluviile înviorătoare ale Coloniei, gîngăniile plate şi moi trag în toate direcţiile linii de fulgere întunecate şi dispar cu precizie în misterioase adăposturi.

Cu o mînă nesigură ridic un colţ de carte poştală. „O, blestemată curiozitate!" Subt micul adăpost de carton aglomeraţia atinge proporţii neînchipuite.

Sînt abia unsprezece ceasuri. Ziuă se face la patru. Dacă aşi renunţa la somn? Fac doi paşi şi mă lovesc cu capul în lampă. Zurgalăii sună... are să se deştepte gazda. Mă simt stingheră în noapte şi în necunoscut. Oboseala mă cuprinde ca un frig.

Mă culc iar. Tăcere neprietinoasă, de loc străin, se ridică unesimţit, ca o apă, şi mă impresoară. Sugestii de somn, furişe, vin de pretutindeni. Din odăiţa din fund răzbate, cu întreruperi, un horăit modest, feminin. Ana Ivanovna... somnul e o fericire... oboseală... călătorie rapidă...

Plici!

Somnul piere într'o clipă. Cu o mişcare sălbatecă aşi vrea parcă să-mi rup obrazul, să smulg contactul moale şi vîscos.

Şi ...iar gînduri de filosofie higienică, ameţeală de cîteva minute, deşteptare bruscă cu inima dureros oprită.

Cît a ţinut chinul? Un cataclism cosmic a prelungit, de sigur, noaptea aceia cu mult peste durata ei obişnuită.

În tăcerea mare a străzii aud deodată huruit de căruţă. Cu pas nesigur, lîncedă ca după boală, mă apropii de fereastră şi ridic storul. Se zăreşte de ziuă. Deschid larg fereastra şi boarea zorilor primeneşte aerul închis de casă mică, cu mobile vechi şi multe. Intind o pînză străvezie de marchizetă pe unghiul neîmplinit al geamurilor dinăuntru şi adorm îndată cu imaginea ondulării ei graţioase, care alungă spre mine pale reînoite de răcoare.

. . . .

— Bună-*diminiaţa*. Poftim cafeaua!

Ana Ivanovna îmi oferă cu toată inima un pahar neobişnuit de mare, plin cu un lichid cenuşiu, ferbinte, cu abur de secară prăjită.

— Poftim. E ferbinte şi *dulcie*... am pus şese bucăţele, ca pentru mine...

Mă uit cu ochii zăpăciţi la gazda mea aşa de amabilă şi zîmbesc sarbăd, în neştire.

* * *

La opt sînt la şcoală—„Pensionnat français de demoiselles". Directoarea mă lămureşte că elevele promovau până acuma cu profesorii Institutului şi, subţiind buzele, subliniază că examenul acesta este ceva nou. După întreaga ei ţinută înţeleg că examenul nu are numai farmecul noutăţii...

Mă conduce apoi până la o sală mare în care-s adunate elevele. Imi prezintă pe profesoara respectivă—o persoană măruntă cam speriată, cu o toaletă plină de contradicţii: podoabe moderne—şnur gros de mărgele galbene la piept, brăţări multicolore de celuloid şi rochie antică de mătase verde cu plastronaş roz, închisă până subt bărbie.

Directoarea mă lămureşte, în sfîrşit, că *les élèves passent leurs examens en français*, salută scurt şi pleacă.

Elevele, frumos aşezate în bănci, mă examinează cu o curiozitate neascunsă, şoptesc şi-şi fac semne, la largul lor în atmosfera particulară pensioanelor. Din cînd în cînd se uită la profesoara lor cu o expresie de familiaritate, ca la o guvernantă ocrotitoare.

Chem trei eleve la tablă. Lîngă catedră, la îndemînă, sînt cîteva planşe. Vreau să le răsfoesc, să văd ce reprezintă. Prima elevă din grup, la simpla intenţie a gestului meu spre planşă, începe ascuţit, ca la un semnal:

— C'est le papillon. C'est le beau papillon blanc. Il vit *sir* les arbres. Il a six petits pieds.

Luată aşa, pe neaşteptate, o las să isprăvească şi—neputînd opri şuvoiul de vorbe — ating a doua planşă, ca să-mi dau o ocupaţie.

— C'est l'abeille, izbucneşte mai ascuţit a doua elevă. Elle vit *sir* les fleurs. Elle a six petits pieds...

Mă uit cam derutată împrejur. Profesoara elevelor, tare mul-

ţumită, aprobă dînd din cap. Intind braţul, să pun la loc planşa cu albina.

— C'est le hanneton! ţipă a treia candidată, crezînd că am luat a treia planşă. „Il vit *sir* les feuilles. Il a six petits pieds"...

Şi tot aşa, până la amiază. Dela o vreme încep să mă simt bine în ritmarea repetată a vorbelor asemănătoare, iar refrenul „il a six petits pieds" îl aştept ca pe ceva necesar fericirii mele. Numai un gînd, pe care cu imprudenţă îl afund în subconştient, mă chinueşte din cînd în cînd: ce-o fi zis Ana Ivanovna cînd a găsit, neatins, paharul cu cafea *dulcie* de secară?

Elevele sînt numeroase. Abia am examinat jumătate din ele. Profesoara lor, vădit fericită de reuşita examenului, mă conduce până la eşire. O teleagă cu un cal, joasă şi şubredă, gata să se desfacă din încheeturi, mă duce pe străzi mărginaşe, prea largi, pline de soare. Chipuri străine circulă fără rost. Case tainice apar, parcă ivindu-se cu fereală de după zăplazuri înalte.

Ajung la gazdă. De cum păşesc pragul simt că se învîrte pămîntul cu mine. Trenul, nesomnul, cele cîteva ceasuri de examinare, m'au învins. Ana Ivanovna mă primeşte zîmbitoare şi aprinsă în obraz. Sigur că a stat la maşină, să pregătească dejunul. Privirea ochilor ei blînzi mă reconfortează şi o senzaţie plăcută de foame mă scoate din toropeală.

In salonaş tacîmul meu e pregătit. Ana Ivanovna dispare o clipă şi se întoarce iar cu o farfurie adîncă, plină cu o zeamă grasă şi cîteva bucăţi de carne de un aspect neobişnuit.

— Poftim. Aveţi un borş tare bun. E de oaie!

Foamea îmi dispare ca prin farmec. Ceva mi se strînge în gît şi cu glas schimbat răspund:

— Mersi... nu prea mi-i foame. N'aş mai lua borş.

Ana Ivanovna îmi spune dulce:

— V'aţi obosit prea tare. Mă duc s'aduc friptura.

In urma ei, prin uşa întredeschisă se strecoară, ca o ondulare de lumină, o făptură plină de graţie: o mîţă de Angora, mătăsoasă şi albă, cu cap mic şi ochi încrezători. Vine spre mine fără teamă şi se şterge uşor de piciorul meu. In urma ei se închegă din tăcere altă minune: o angora cenuşie, cu privirea verde şi crudă, iar în fund de tot, în crăpătura uşii, se zăreşte încă un cap, alb şi fin. Introduce, ca o avant-gardă, un bot mic, îl deschide într'un mieunat aristocratic, care pretinde ceva cuvenit şi-şi arată toţi dinţii—bijuterii mărunte, ascuţite şi translucide.

Imi trec mîna peste ochi. E reală oare defilarea asta de graţie şi de frumuseţe? Ori sufletul meu, rănit de mărunte împrejurări ostile, îşi creiază prin tainicile lui puteri un miraj compensator?

— A! au venit pisicile, zice Ana Ivanovna, intrînd cu friptura. Să le dau afară...

Intind instinctiv mîna spre ele.

— Nu... lasă-le, te rog...

Ana Ivanovna zîmbeşte mulţumită.

— Poftim friptura! mă îndeamnă apoi—şi porneşte grăbită îndărăt.

Din uşă îşi complectează invitarea:

— E tare bună... E de oaie...

* * *

La trei ceasuri precis sînt îndărăt la şcoală, în sala de examen. Profesoara o fi întîrziat, căci găsesc elevele singure. Chem la tablă numai pe una. E scurtă, grasă şi roşie, cu ochii bulbucaţi. O iau repede:

— Ştii romîneşte?

Surprinsă, răspunde şi ea repede, răguşit, din fundul gîtlejului:

— Da!

— Spune-mi atunci: ce animal rumegător cunoşti?

Fetiţa se uită speriată spre colege. Ochii parcă au să-i iasă din cap. Se uită în sfîrşit şi la mine şi crîşcîe gutural:

— *Hî-î-î... oia...*

Imi vine un fel de sfîrşeală. Amintiri recente mă năvălesc.

— Bine, bine. Te rog—altul...

Eleva aruncă iar priviri de naufragiată în bănci, către colege. Faţa i se aprinde ca focul. Intr'o sforţare penibilă articulează iar:

— Hî-î-ă... *oia*.

Mă simt la marginile rezistenţii.

— Cum? alt rumegător nu mai cunoşti?

— Ba da... *vacă*... şi *oia*...

In clipa cînd o trimit cu precipitare în bancă, profesoara elevelor intră alarmată. Imi reaminteşte că elevele sînt preparate în franţuzeşte şi-mi împinge discret, dar energic, planşele de *Histoire naturelle*... „C'est le papillon. C'est le beau papillon blanc. Il vit *sir* les arbres. Il a six petits pieds"—îmi sună în urechi.

Planşa următoare, era desigur, „l'abeille". Am îndepărtat cu hotărîre cartoanele, m'am uitat sever la profesoară şi am întrebat-o —pe romîneşte—dacă elevele au învăţat numai despre insecte. Profesoara, grozav de atinsă, îmi răspunde că elevele au făcut *toată* Zoologia.

— Bine, doamnă. Alors, vous, Rabinovici, dites-moi si vous savez quelque chose... *sir* le chameau.

— Le chameau? îmi răspunde pripit eleva, cu ochii strălucitori de rîvnă ştiinţifică. Le chameau? Oh, oui, madame... le chameau, oui, il a six petits pieds...

* * *

Spre sară mă întorc la gazdă să-mi iau bagajul, să-i mulţumesc şi să plec la gară. Prefer să aştept acolo, cum o fi, ora trenului.

Gazda—care, se vede, a prins dragoste de mine—nu înţelege nimic din graba asta. Mă priveşte galeş şi-mi spune:

—Cum? Nu luaţi masa de *siară* la noi? Pregătisem pentru mata un pilaf tare bun, de oaie... gras şi cu zahar...

Lucia Mantu

CETANIE

Hoinar, adulmec urma pierdută 'n viitor,
Stingher urc către mine şi mai stingher cobor.
Prin anii sterpi fiinţa mea aspră mi-o petrec,
Cu năzuinţi de vultur şi umblet de culbec.
Imi caut rodul vieţii pe piscul cel mai drept,
Blajin ca porumbeii, ca şerpii înţelept.
In ghiara faptei mele mă zbucium nesupus,
Mă lepăd de vecie ca Petru de Isus.
Iezit de îndoială mă mistui şi mă 'njgheb,
Nu-i semen să-mi răspundă cînd nu ştiu—şi întreb.

Incrînguesc în tainiţi de peşteri spre trecut,
Putreziciuni de hoit şi desnădejdi de lut.
Imi cad în suflet bezne cu adîncimi de corbi.
Calc glodul sec cu care Isus ungea pe orbi.
Nici cerul, nici pămîntul nu pot să-mi dee sfat,
Spăl mînile de propria-mi osîndă, ca Pilat.

In lațuri pentru alții întinse, mă încurc.
Pe Golgota, cu crucea, de bună voe urc.
Iubesc suflarea toată—și piatra depe drum.
Pe cel ce mă lovește sînt gata să-l zugrum.

Cu truda și sudoarea aceluiași năduh,
Durez la înălțarea mea crîncenă 'n văzduh.
Imi pun piciorul sdravăn spre cer pășind—și rîd
Cînd Dumnezeu deschide triunghiul cu ochi hîd.
Scot viperei veninul din punga de subt dinți,
Rup spăngile pitite în mîneci de cei sfinți.
Șterg urmele lăsate de vreme prin nisip,
In tot cuprinsul lumii păcatul sfînt mi-l țip.
Și-ori unde trec, puternic, din largul meu destin
Impart în pîne trupul și sîngele în vin.

George Lesnea

Memorial

(Note de drum în Spania)

15 Septembre, Prado

Toate descoperirile își au deziluzia lor. Am venit în Spania plin de Goya. Cele cîteva pînze ale acestui straniu spirit din muzeele europene, excită, satisfac puțin și pornesc imaginația la lucru. Așa cum îl ghicești, după două-trei schițe la Luvru, Berlin ori aiurea, promisiunile de fericire pentru opera cardinală sînt perfect legitimate. Și pe urmă, cînd contactul se produce inevitabil, la început se schițează o mirare simplă. Apoi mirarea se precizează încetul cu încetul în tristeță și regret. E ca un paradis perdut, ca un ideal doborît în țăndări. Criticul german Meyer Gräfe a scris o carte întreagă „Spanische Reisen", care cuprinde fazele deziluziei sale despre Velasquez. N'am împărtășit un moment scrupuleie criticului german relativ la marele pictor al epocii lui Filip al IV-lea.

Am simțit însă acest sentiment pentru Goya. Poate că a contribuit la aceasta biografia sa enigmatică și plină de surprize. Elementul literar predomină la acest pictor pe jumătate bizar, pe jumătate „poseur".

Ceva din Edgar Pöe și din Dostoewski fără poezia celui dintăiu și fără umanitatea celui din urmă se îmbină în făptura lui. Gust excesiv pentru pitoresc și senzațional, cruzime, perfidie, curiozitate pentru fantasmagoria medievală cu vrăjitoare, cu inchiziție, cu tortură și asasinat. Aspect senzațional, picant, spirit curios dar mic, de proporții locale și momentane. Artist de epocă,

nu de eternitate. Influenţa spiritului său muşcător, fără de sentimentalitate şi extrem de caracteristic a fost totuşi considerabilă asupra lui Daumier, Manet sau Rops. Dezechilibrat în fantazia sa nemăsurată, dezechilibrat în suflet ca copiii mici cu gusturi criminale care scot ochii şi pui de găină sau tae coada căţeilor ca să se amuze, pictura sa e îmbibată de un sarcasm crud, de şiretenie bănuitoare şi perversă. Din acelaşi aluat, Poë sau Baudelaire, s'au înălţat până la frenezia remuşcării ori până la mila creştină. Goya e pictorul Spaniei descompuse şi anarhice de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Ambianţa în care produce e aceia de curte rîncedă, viţioasă şi dezorientată. Sufletul său, prelungire de medievalism într'o epocă de reînoire şi entuziasm, nu cunoaşte decît blestemul şi ricanarea. Pitit după faldurile unei draperii, pîndeşte, cu gînd de răzbunare înecată şi ascunsă, ridicolul, deşanţarea, grimasele unor figuri pocite de curtezani ori de prinţi degeneraţi, lacomi şi vicioşi. Revanşa unor umilinţe mereu primite şi niciodată plătite, se uşurează într'o caricatură meschină în care subiectele şi autorul lor, se ghicesc detestîndu-se cu maniere surîzătoare. Goya i-a pocit cu politeţă şi ipocrizie, dar mai ales cu prudenţă, înfricoşat să treacă deadreptul la satira francă. Lîncezeală şi plictiseală de lume bună în decadenţă.

Ochiul său, însă, e ager şi ştie să observe, Cînd se coboară până la observarea moravurilor populare şi desenează „Capriciile" ori „Tauromachia", verva sa e neastîmpărată, inteligenţa sa sfredelitoare. Tapiseriile dela Exorial, singura fişie de viaţă care înveseleşte acest lugubru mormînt, sînt vesele şi calde de toată pîlpîirea sănătoasă a vieţii populare. Nu trebue uitată nici neînţeleasă „Maia denuda", care a inspirat Olimpia lui Manet şi alte cîteva compoziţii similare. Femeia e mică, frumuseţea ei nu e prea strălucitoare, afară de carnaţie care e însă superbă. Tocmai în banalitatea frumuseţii ei se ascunde ceva neliniştitor. După unii ar fi Princesa de Alba, de ale cărei favoruri, zice-se, că Goya n'ar fi fost străin. E oricum femeia de totdeauna, cu luciri animalice în ochi, cu suflet în acelaş timp promiţător şi străin, cu

voluptăţi abia bănuite, cu zîmbet angelic şi perfid, dar mai ales cu o absenţă detaşată în privire, călătoare în alte lumi—, ca o zeiţă transfigurată, rătăcită aici jos pe pămînt, cu nostalgia nemistuită a cerului.

Compoziţiile mai mari ale lui Goya sînt pompoase, colorate mediocru, fade şi, la urma urmei, plicticoase. Subiectele sînt emfatice şi pretenţioase.

Prado, împreună cu Naţional Galery şi cu Louvre, e cel mai important muzeu al lumii. Nu e aşa vast, aşa imens de bogat ca Louvre şi poate nu constitue o adunare aşa de universal eclectică ca galeria naţională a Angliei. Pictura nordică, flamandă şi engleză e mediocru reprezentată. Insă tot ce se găseşte aici e de primul ordin. Luvrul are mii de pînze, dar nu toate sînt însemnate. Nu veţi găsi în Prado aspectul de anticărie, de „bric à brac", aşa de caracteristic altor muzee alcătuite din resturi de vechituri. Aproape tot ce posedă această minunată colecţie, îngrijită ca o grădină, constitue o capod'operă. Gruparea e concentrată: tot ce e mai însemnat din Velasquez e adunat în două săli, Goya în a treia, Greco într'una. Cele mai bune producţiuni ale lui Tizian,—fost pensionar al regilor spanioli, — neuitatul portret al lui Filip al IV-lea—, sînt strînse cu îngrijire într'o sală.

O modă recentă, nedreaptă, exclusivistă şi sectară ca toate modele, a operat în pictura spaniolă o teribilă amputare, oferită în sacrificiu unei adoraţii necondiţionate. Căci modele n'au numai eroii, dar şi martirii lor. Eroul modern e Greco, consacrat de sensibilitatea capricioasă şi morbidă a lui Maurice Barrès şi de snobismul dandy-ului parisian Robert de Montesquieu, alias baronul Charlus din romanele lui Proust. Martirul, căci eroii trebuesc afirmaţi contra cuiva, e Velasquez.

Şi îndîrjirea contra acestui geniu e cu atît mai picantă cu cît admiraţia cu care l-au întovărăşit veacurile, unul după altul, a fost unanimă. A lovi în admiraţii desăvîrşite e unul din gusturile perverse cele mai predilecte ale timpului nostru. Şi marele pictor

spaniol n'a fost cruţat. Dar ceiace e curios e că Greco nu exclude pe Velasquez. Şi vice versa. O pricepere mai complexă şi mai eclectică îi poate admite perfect pe amîndoi. Aşa sînt făcute însă marile adoraţiuni: în primul rînd din dispreţul rivalului. Omagiile mari răsar mai întâiu din negaţie: pentru ca Greco să fie mare, trebue ca celalt să fie mic.

Velasquez e din acei titani ai căror artă n'are o specialitate. Rembrandt e clar-obscurul, Tizian senzualitatea, Delacroix imaginaţia, Fra Angelico suavitatea. Ce să admiri la Velasquez? Desenul e perfect, dar nu e totul. Culoarea e specifică şi luxuriantă, dar nu e unică şi mai ales nu se impune brutal şi semnificativ. Pătrunderea psihologică? Expresivitatea? Compoziţia? Toate şi nici una.

Marii artişti îşi topesc aptitudinile într'o sinteză stranie şi inanalizabilă care n'are alt nume decît perfecţiune. Ei au de toate şi nimic precis. Reflectînd însă bine, marii creatori au de obiceiu aceste trei însuşiri; simţul realist al vieţii, semnificaţia psihologică a situaţiilor şi a oamenilor, desăvîrşirea tehnică. Şi Velasquez le are pe toate, cum le are Goethe sau Tolstoi. Realismul său mai ales aminteşte prin robusteţea, calmul şi imparţialitatea lui de marele romancier rus. In „Ţesătoarele" sale, „Les Hilanderas", a prins un colţ din viaţa umilă, zilnică şi eternă. Intr'o epocă în care transfigurarea şi interpretarea idealistă ori măcar imaginativă era totul, Velasquez ridică numai puţin vălul acoperitor şi trădează viaţa aşa cum e: modestă şi banală. Până şi în compoziţiile istorice, cum e în „Predarea de la Breda" emfaza şi grandilocvenţa lipsesc cu totul. Influenţat de şcolile realiste valenciene şi sevilane de Herrera, Ribalta anterioare lui, poate şi de curente flamande ori olandeze, subiectele sale de predilecţie sînt acelea pe care secolii mai tîrziu le vor prefera Zola şi Gorki: vagabonzii, bufonii gheboşi ai curţii, piticii degeneraţi, militarii pensionari cu inutilă şi tardivă grandomanie. Dar chiar cu ocazia unor astfel de portrete, gustul pentru pitoresc nu e excesiv. El nu exagerează şi nu caricaturizează. Ii lipseşte „şarja", fiindcă gustul său moderator şi suveran

intervine imediat. Velasquez toceşte şi pileşte toate colţurile aspre, toate asprimele, toate asperităţile. Totul e lin, neted, firesc, organic. Ca să scape de cruzimea culorilor prea intense, a tonurilor prea strigătoare, Velasquez nu se plimba decît seara în amurg, cînd crepusculul înăbuşea încet lumina. Şi totuşi pictura sa nu e ternă. Evident Velasquez e insezizabil.

Aceiaşi perfectă măsură şi în expresia sufletească a personagiilor sale. Interioriştii, care caută psihologii cu orice chip sînt literaţi rătăciţi în pictură. Cîtă cerneală sacrificată,' pentru surîsul Giocondei, ieşit din capul acelui mare ideolog şi mediocru pictor care a fost Leonardo! Căci sînt, fără îndoială, două tipuri de pictori: la unii predomină capul—ideile, sentimentele, subiectul, tendinţa literară, şi la alţii mîna (virtuozii tehnicianii, decoratorii puri). Velasquez ştie să împace mîna cu capul. Nu cedează prea mult nici într'o parte, nici în alta. Le îmbină cuminte, discret, făcînd fiecăruia partea ce i se cuvine.

Un tablou al său „Los borachos", beţivii, reprezintînd un grup de chefîii ar înclina parcă către prea multă expresivitate psihică. Fiecare cap, semnificînd aceiaşi stare de dispoziţie în ebrietate, e adaptat totuşi unui anume caracter individual. E beţia particularizată după temperamente, adică, mai exact, beţia care trădează caractere. Puterea de expresivitate e enormă. Dar imediat atenţia e chemată de anumite detalii tehnice, problema realizării artistice se impune pe planul întâiu, încît tendinţa literară, o clipă predominantă, se retrage la locul care i se cuvine, fără să strice ansamblul, resemnîndu-se la rolul său de detaliu într'un complex organic. Marele pictor spaniol e un liric conţinut, ca toţi clasicii.

Dacă Velasquez e un pictor universal fără specialitate, Greco e un artist de caracteristic strict limitat. Se cunoaşte povestea sa de emigrant grec, trecut prin şcoala veneţiană şi poposit în Toledo, acolo, unde sensibilitatea sa bolnăvicioasă şi orgolioasă îşi găseşte un adăpost pe măsură. Mistic, suflet extatic şi exasperat,

el prinde numaidecît simţul şi ritmul delirului toledan şi castelan, în acea epocă de catolicism acut şi beatudine spasmodică. Desenul, linia lui Greco sugerează mai întâiu şi numaidecît convulsiunea. Corpurile sale sînt ca flăcări care se mistue, ca isterici în transă care se zbat, se crispează şi se încovoaie, ca remuşcări care nu-şi găsesc balsamul, ca neurastenici care nu pot ajunge odihna.

E epoca splendidă a chinului spaniol, a inchiziţiei şi a setei neastîmpărate de ispăşire. Greco e epilepticul divin care înţelege numaidecît această frămîntare şi o exprimă adequat. Dar paradoxul care îl face şi mai interesant încă, e faptul că acest mistic nu s'a curăţit complect de tot ce e pămîntesc,— altfel remuşcarea n'ar mai fi posibilă —, şi din cînd în cînd are accese teribile de senzualitate.

Reminiscenţele veneţiene trăesc încă în el. Culorile sale rivalizează cu acelea ale lui Tizian, iar amploarea figurilor extatice şi chinului linear cu splendoarea culorii, ne lasă o turburătoare impresie de contradicţie omenească şi de contrast violent artistic.

Dar tocmai acest farmec e prea special. El face parte din acele structuri sufleteşti detracate şi decadente care nu sînt decît o serie de afirmări şi de negări, de pofte şi desgust, de aspiraţii şi de renunţări. Şi e firesc, ca o epocă dualistică, complexă şi contradictorie, în înseşi constituţia ei, cum e aceia a noastră, să fi selectat ca pe eroul ei în pictură pe Greco. El poate fi sublim, dar nu satisfăcător. El nu exprimă omul în genere, care trece peste secole, ci un anumit om special, interesant, pitoresc, dar nu universal. Velasquez e aproape de Goethe, de Bethoveen. Greco de Dostoevski şi de Nietzsche. Fireşte însă că el e mult mai modern şi mai actual decît celalt. Dar cine ştie să privească, cu mai multe elemente de apreciere în mînă, dincolo de moment, nu poate sacrifica pe unul pentru celalt.

Contra timpului meu, cu ruşine sau cu mîndrie, n'am reuşit, în pelerinajul dela Prado, să despreţuesc pe Velasquez, pentru a-l oferi, pe tavă, victimă gloriei lui Greco.

Mihai D. Ralea

Scrisori din străinătate

Două metropole — Berlin şi Paris

Cred că nimic nu se apropie mai mult şi nu se egalează mai cu tărie de năzuinţa Musulmanului de-a cinsti prin pelerinajul lui umil cetatea Meccei decît dorinţa vie, tinerească şi neconţinută, a studentului romîn din capitala Germaniei de a vedea şi cunoaşte Parisul.

Dealtfel, viaţa academică germană, cu popasurile ei binevenite dintre semestre, oferă un prilej nimerit tineretului să-şi satisfacă nevoia adînc înrădăcinată de-a colinda şi vagabonda. Exemplul atît de sinistru dat de Kant, care—spune legenda,—n'ar fi părăsit niciodată Königsbergul a putut să capete relief de simbol tocmai prin singularitatea lui faţă de mentalitatea comună, chinuită aproape organic de necesitatea evadării, stăpînită şi dominată instinctiv de orizont şi decor nou. Un student german, care s'ar închista în decursul vieţii universitare numai între zidurile unei urbe, s'ar dovedi cretin sau genial (Cazul din urmă pare să nu se mai repete dela Kant încoace). Apoi viaţa studenţască e aşa de descentralizată, fiecare Universitate avîndu-şi faima decernată de isprăvile trecutului sau de gloria profesorilor de azi—adevăraţi zei majori socotiţi monumente locale—încît cineva dornic să sesizeze cultura actuală pe toate feţele e nevoit să facă oficiu de pelerin, colindînd din semestru în semestru prin toate centrele academice. Subt acest raport, viaţa universitară germană prezintă avantagii incontestabile faţă de viaţa academică franceză sau romînească. Rămînînd numai la cazul nostru, cine dintre noi ar putea mărturisi cu conştiinţa curată şi fără jenă înregimentarea lui studenţească numai în cadrul unui centru, Bucureşti sau Iaşi—de exemplu,—încadrare care l-a privat să cunoască atmosfera şi activitatea profesorală din Cluj sau Cernăuţi? E foarte just că pentru unii suprema înţelepciune e să nesocoteşti, crezînd că a rezolva e totuna cu a ignora.

Cu toată frumuseţea lui, traiul studenţesc german are un caracter patriotard şi şovinist. Patrimoniul lor culturul prezintă aspecte atît de variate şi bogate, educaţia naţională le supralicitează aşa de superlativ acest tezaur spiritual, încît înţelegerea valorilor străine e stînjenită, uneori chiar amorţită, creind o dispoziţie de doctă suficienţă care exclude produsele fără pecete autohtonă. In această privinţă, Francezii şi Germanii au sentimente reciproce de aceiaşi intensitate. Şovinismul şi suficienţa în structura popoarelor mari sînt indicii că posedă şi sînt animate de o cultură proprie şi originală. Enciclopedismul şi cosmopolitismul intelectual învederează dimpotrivă urzeala unui spirit faustic dintr'un popor cu rudimente de creaţii spirituale.

Impresiile oferite de o metropolă pot fi înşirate în două serii deosebite—unele s'ar raporta la tot ce e natură, construcţie şi monumental, iar altele s'ar racorda la conduita actorilor care ocupă scena sau amfiteatrul,

Intr'o „Scrisoare din străinătate", trimisă anul trecut tot la „Viaţa Romînească", încercam să creionez atmosfera şi mentalitatea din capitala Germaniei în paralelă tacită cu moravurile din ţara noastră, neglijînd în chip conştient orice descriere în legătură cu fizionomia „tentacularului oraş cu mii de ochii electrici". De bună samă că Berlinul îţi poate prezenta o icoană clară, privindu-l în afară de orice comparaţie numai în armătura sa. Totuşi, caracterele lui sînt mai reliefate şi reclamă mai imperios atenţia atunci cînd prin contrast cu altă metropolă sînt puse în lumină deosebirile şi particularităţile. Prilejul fericit de a cunoaşte Parisul, după o familializare mai îndelungă cu cetatea depe malurile Epreei, îmi dă posibilitatea să trec într'o revistă rapidă tablourile proectate de amîndouă pe ecranul sensibilităţii mele. Evident că observaţiile şi constatările pe o atare temă nu pot avea seninătatea şi obiectivitatea dorită, mulţumită faptului că asemenea spectacole fac apel pe lîngă altele şi la capacitatea noastră de admiraţie, de entuziasm, obligîndu-ne stringent să luăm poziţie de apreciatori, să iubim mişcarea, să ne inserăm în valul ei, să rîdem şi să plîngem.

Ca să înţelegi pe cheiurile Senei aroma versurilor lui Baudelaire trebue să faci tocmai contrarul decît cele mărturisite în celebra lui confesiune de olimpiac, contrarul decît:

> Je haïs le mouvement qui deplace les lignes
> Et jamais je ne pleure et jamais je ne ris.

Un singur lucru ar trebui doar observat în acest fel de a vedea. Anume să nu transformi aprecierea unui tablou în reproş faţă de celălalt. Cu alte cuvinte, să eviţi remarca riscată de a sublinia tot mereu că Berlinul nu e Paris şi Parisul nu e Berlin. Să te mulţumeşti cu fructele pe care în chip normal e capabil să le producă un copac, iar nicidecum să te indignezi că nu poartă roadele pe care închipuirea d-tale filantropă ar binevoi să i le acorde. Căci e donchişotesc de ridicol să ceri chiparosului să aibă siluetă de măr pădureţ sau salciei să prezinte ţinută de plop secular. „Să dai Cezarului ceiace e a Cezarului", iată calea regească a înţelegerii într'o astfel de ocazie.

Impresia de ansamblu pe care ţi-o dă Parisul la o primă şi grabnică ochire se exprimă amplu într'un sentiment de destindere, însoţit de o respiraţie largă şi profundă. Caşi puşcăriaşii care au stat mult timp în fiare, ridici şi scobori lateral în mod mecanic mînile căutînd să te convingi dacă libertatea lor e un fapt aevea sau numai o pretinsă închipuire. Incepi să simţi că ochii şi-au redobîndit virtuţile vizuale iniţiale, adormite cîtva vreme, că lumina şi culoarea se creiază *sua sponte* subt privirile tale ca în prima zi cînd Demiurgue a poruncit haosului: Fiat lux. Probabil că timizii încearcă acelaşi simţimînt de largeţă şi uşurinţă cînd păşesc alături de făgaşul obişnuit, aceiaşi emoţie şi acelaşi răsuflu pe care îl are berlinezul—de baştină sau prin adopţie—călcînd pentru întâia dată în capitala Franţei.

Arhitectonica Parisului exprimă la perfecţiune claritatea geniului naţional francez, pasionat diabolic de orizont şi perspectivă. Oriunde îţi roteşti privirile, fie că eşti pe cheiul Senei în preajma poemului epic în piatră dela Notre-Dame, în Place dela Concorde sau Sacre-Coeur, pretutindeni zarea se proectează în proporţii monumentale, desprinzîndu-te pe nesimţite din vremelnicul şi banalul cotidianului ca să te mîngie o clipă cu adierea eternităţii. Orice construcţie de artă,—Pantheonul, Invalizii sau Etoile,—prezintă minunatul efect că par a se smulge din armătura rigidă a temeliilor pentru a se profila pe horbota cerească în zborul lor spre infinit. S'ar spune că francezul are în sîngele lui desfătarea spaţiului larg, al decorului şi perspectivei. Arta distanţei, sprijinită de altfel pe proporţie, pe ansamblu şi armonie, denotă necesităţi aristrocratice de eleganţă şi supleţă, imprimînd utilului sau familiarului, văzut într'un cadru mai amplu, un caracter de solemnitate. Gîndiţi-vă la esplanda dela invalizi sau la perspectiva dela Trocadero şi veţi simţi cum spiritul francez maniază parcă muzical şi calitativ, o dată prin firea ei geometrică şi cantitativă ca spaţiul.

Treceţi acum în revistă tablourile principale din Berlin. Străzile sau bulevardele, Unter den Linden, Friedrichstrasse sau Berlinerstrasse, au cu toată lărgimea lor respectabilă o rigiditate liniară, care exasperează prin lungimea şi lipsa lor de variaţie. Peste tot aceiaşi desfăşurare de clădiri într'o sufocantă atmosferă de construcţie more geometrico nec plus ultra. Filosofia spinozană şi zidirea Berlinului sînt surori gemene, reprezentînd maximum de matematică şi minimum de poezie. Chiar monumentele de arhitectură savantă, cum e Domul din Lustgarten

sau Reichstagul, pierd din grandiozitatea lor tocmai din lipsă de perspectivă. Iar cînd străzile se grăbesc să răsufle la un luminiș sau într'o piață, cum ar fi Unter den Linden în Pariser Platz, sau Leipzigerstrasse în Potsdamer Platz, respirația lor e înceată și de scurtă durată, întrucît piețele germane, construite mai mult în pătrat sau în dreptunghiu, prezintă mai puțină libertate și chiar obosesc ochiul decît aria cercului, fundamentali în decorul urbanistic francez. In două cuvinte: Berlinul e o mașină enormă, pe cînd Parisul un vast și colorat peisagiu. (Nu trebue să neglijăm că farmecul Parisului se datorește în oarecare măsură terenului accidentat, care i-a dat posibilitatea să speculeze efectul distanței și al perspectivei. La fel lărgimea Senei oferă unul din avantagiile naturale foarte ponderabil. Berlinul, în schimb, se așterne pe întindere de șes fără nici un pic de relief pe bancurile de nisip ale Spreei. Meritul incomparabil al Prusacilor constă de a fi impus o formă acestui haos și pustiu, consolidînd chiar în nisip în ciuda indicațiilor contrare date de Biblie).

Tot așa monumentalul teutonic, arhitectural sau sculptural, se resimte încă de greutatea materiei, te apasă prin massa lui quasi apocaliptică înloc să te smulgă din legile și lanțurile pămîntești. Germanul a izbutit doar să contureze stînca, însă n'a ajuns încă s'o dematerializeze complect. Spiritul francez însă a realizat în piatră ceiace Rafael sau Leonardo da Vinci au exprimat magistral în pictură. Marmora nu mai are nici un secret pentru el: acum sboară, acum rîde, acum plînge. Sculptura modernă, dusă la perfecțiune de Carpeaux și Rodin, exprimă tocmai specificul francez, caracterizat prin viziune de broderie poetică în piatră, spre deosebire de spiritul german care are numai intuiție geometrică. Așa, în lucrările celebre ale lui Rodin se observă cu cîtă virtuozitate imprimă el stîncii avînt, emoție și dinamism, cum o umanizează și o însuflețește făcînd-o să vibreze ca și chipul tragedianului.

Dar creația eminamente franceză, care însumează geniul național învederat în claritate de linii, armonie, perspectivă, decor de frescă, pitoresc și grație, rămîne fără îndoială parcul și grădina. Dacă opera înmănunchează laolaltă muzica, poezia și dansul, gradina franceză este și ea o operă în ființa căruia se armonizează toate calitățile specifice și originale în care excelează spiritul francez. Grădina Tuilleriès sau parcul din Versailles, ca să iau numai două exemple caracteristice, reprezintă apogeul colaborării dintre om și natură, maximul coeficientului de pitoresc pe care poezia l-a putut extrage din rigidul matematic. Parcul dela Potsdam, fosta reședință a lui Friedrich cel Mare — cu castelul intitulat în limba voltairiană Sans Souci, imitează în largă măsură linia terasei și conturul cadrului dela Versailles, însă n'are nimic din majestatea și solemnitatea acestuia, ci mai mult un aer intim și familiar. Apoi amestecul de parc englezesc cu linii neregulate și cu copaci așezați în dezordine ca să dea impresie de sălbătăcie și viață, strică armonia Sans Souci-ului, amintind pe ultimii clasici cu timide aluri romantice. Gestul de originalitate al lui Friedrich cel Mare,—der alte Fritz, cum îi spun Prusacii, mai amintește îndrăzneala romanțioasă a Mariei Antoinette, ademenită de șansoneta rousseauistă cu viață neîntinată în sinul naturii, care a pus să i se instaleze în coasta olimpicului Versailles, lîngă micul Trianon, un cătun țărănesc cu moară și stînă, unde Regina în ceasuri de odihnă și visare îmbrăca straie de ciobăniță și păștea oile.

In legătură cu clădirile monumentale pariziene, e curios de observat legendele care circulă pe sama arhitecților. Orice călăuză crede că-ți încredințează o mare taină, șoptindu-ți semnificativ că odată Pantheonul terminat, constructorul lui, arhitectul Soufflot, s'a aruncat din vîrful turlei. Aceiași întîmplare ți se petrece pretutindeni, la turnul Eiffel sau la capela dela Invalizi. Faptul mi se pare cu atît mai ciudat cu cît la Berlin n'am auzit asemenea legende. Probabil că explicația trebue să țină samă că Parisul a început să fie construit în niște vremuri de adîncă și înfloritoare dominație religioasă, cînd orice operă care depășea legile naturii era pusă pe socoteala unui pact între om și diavol. Cît despre Berlin, zidirea lui începe acum cîteva sute de ani într'un timp cînd omul avea cultul rațiunii și excludea orice intervenție misterioasă.

Dealtminteri și legenda romînească a Meșterului Manole e situată istoric într'o vreme stăpînită spiritualicește numai de nevoi religioase.

Dacă trecem la actorii care ocupă scena Parisului, trebue să menționăm că suprema valoare pentru ei este viața, cu toate capriciile, ineditul și neprevăzutul ei. Veșnic însetați de libertate, Francezii văd în orice început de ordine sau de disciplină un atentat menit să-i sugrume. Libertatea pentru dînșii e sinonimă cu lipsă de calapod și clișeu comun, e licența dela norma cea mai elementară posibilă. De un individualism feroce, fantezist și capricios, Francezul iubește mișcarea și ritmul precipitat, jubilînd cu frenezie de toate bucuriile vieții peste interesele grupului sau ale colectivității. Suficient de individualitatea sa, el nu poate înțelege să fie transformat într'o unitate numerică, să fie tutelat de o pretinsă entitate socială sau juridică, cum, de pildă, ar fi asociația sau Statul. Pentru dînsul, teoria sociologică—foarte naturală pentru Germani—că societatea precedează individul sau că Statul are o realitate suprapersonală, pare un non sens, o absurditate. (E lesne de înțeles că e vorba de mentalitatea comună și cotidiană a omului mijlociu, iar nu de concepțiile filosofice. Nu contestă nimeni că solidarismul, obiectivismul și colectivismul, pe latură socială sau juridică, au reprezentanți de frunte în Franța pe Durkheim, Lévy-Bruhl, Bouglé și Duguit).

Din această pricină, viața pariziană are elasticitate, supleță

și vioiciune față de rigiditatea și gravitatea prusacă. Pietonii își fac o falā nesocotind regulamentul circulației, șoferii nu cunosc alt cod decît cel al gustului personal și al dispoziției momentane, iar funcționarii de autobuze, de tramvaie și chiar sergenții de stradă își îndeplinesc slujba cu atîta voe bună, glumesc și fumează în timpul serviciului de parcă nimic nu-l deosebește de călătorul pe care îl tacsează sau de trecătorul pe care îl îndrumează. Un prusac învățat să nu calce cu o iotă prescripțiile polițienești, să respecte cu sfințenie făgașul obișnuit impus, va crede că participă la un spectacol de sfîrșit de lume cînd va călca pentru prima oară în Paris. Căci pentru el ordinea și disciplina sînt suportul, principiul și izvorul vieții; acolo unde ele dispar, începe neantul și moartea. In această privință îmi amintesc de o convorbire avută într'o zi la Berlin cu cîțiva Germani din Ardeal, care emigrase în America de Sud. Intrebați de ce părăsesc Țara noastră, destul de mănoasă—Slavă Domnului—să ofere fără vitregie ori cui o bucată de pîne, mi-au răspuns că la noi lipsește ordinea și respectul de lege, că ei fără mîncare ar putea trăi, dar fără disciplină și cinste, nu.

De altfel mentalitatea franceză vioaie și sprințară, tolerantă și zîmbitoare, oscilînd în fiece clipă între zîmbet, serios și glumă, e un ecou al structurii sufletești etnice, caracterizate prin spontaneitate, inteligență și scepticism. Un spirit greoiu care prinde numai o fațetă se mecanizează mai ușor, devine mai lesne fanatic și intolerant. Din această cauză, Germanii sînt firi credincioase până la misticism, vădindu-se ca misionari și propagandiști de mîna întâia. De aceia seriozitatea, credința și elanul din acțiunile lor, te face să le atribui un fond de sinceritate, de curățenie sufletească. Politeța franceză în schimb, oricît de impecabilă în expresia ei, miroase a ipocrizie și dispreț profund. In firea religioasă mistică a Neamțului există un element de naivitate și umilință,—element care-l depersonalizează punîndu-l în dependență și funcțiune de o forță superioară quasi divină. Dacă îndeplinește o slujbă, el se crede un instrument, o piesă necesară în mecanismul Statului sau Societății; creind o valoare spirituală el se socoate un exponent oare-care al culturii germane. Termenul însuși de *Kulturträger*, denotă cu prisosință rolul lui de suport.

Francezul dimpotrivă e orgolios și mîndru, are conștiința lucidă, vede în lege o creație umană, un provizorat menit să fie transformat, distrus sau călcat. Pedagogul berlinez de adîncă finețe, Eduard Spranger, spunea într'o conferință ținută acum un an la Academie că D-zeu va împărți oamenii la judecata viitoare în drepți și răi după concepția lor etatistă: colectivistă sau individualistă. Iată o butadă reușită care arată cît preț pun Germanii pe spiritul solidarist, începînd dela simpla echipă sportivă până la concepția absolutistă hegeliană a Statului. Dealtminteri, ei au convingerea că spiritul juridic roman se continuă în plenitudinea lui numai în Germania.

Diferența aceasta de mentalitate se sensibilizează foarte pregnant chiar în viața studențească.

La Paris studentul trăește într'o cameră de hotel, pleacă și vine cînd vrea lipsit de orice control și responsabilitate. Sentimentele lui față de patron sînt protocolare și trecătoare. Viața lui adevărată se deapănă dincolo de zidurile odăiei de lucru și de odihnă, în marea viltoare unde subt masca anonimatului își poate îngădui orice fantezie și risc. Traiul lui, în lipsă de îndreptar și normă de reper, ia proporție de vis în această devenire perpetuă, nediguită nici cînd și nicăieri. Să fii student la Paris echivalează pentru adolescentul sentimental cu o viață realizată de roman, în care personagiul principal are fericirea să fie tocmai el.

La Berlin studentul e nevoit să trăiască într'o familie, să respecte prin urmare anumite reguli de purtare indisolubil legate de buna cuviință, să se lase tutelat tacit de gazdă ca de un procurator al părinților. El se recunoaște membrul unui cămin, împărtășind visurile, necazurile și bucuriile lui. Chiar dacă viața din afară îl fură în clocotul ei cînd pășește dincolo de pragul casei, furtul acesta e vremelnic și de puțină durată. Dînsul trebue să revină la locuința lui ca apa la matcă, să se regăsească pe sine însuși în insula de refugiu mîntuitor care e familia. De aici un început de educație în funcția realului, o dispoziție spre un minimum de ordine și respect.

In lumina acestor considerente se înțelege de ce Romînii, care și-au făcut studiile în capitala Franței, aduceau la înapoierea lor în țară o concepție de viață libertară, generoasă, constructivă și avîntată, pe cînd spiritele cultivate în Germania vădeau o mentalitate ponderată, critică și reacționară, în bună măsură. (Excepție dela această conduită încep să facă tinerii ciocli ai generației trecute, amicii dragi dela Crinul alb, căutînd să fuzioneze elanul vital francez cu reacționarismul de sorginte germană. Emblema regală a Bourbonilor sufere în mîna Romînilor berlinezi o ciudată metamorfoză: ea pășește din Botanică în Zoologie, transformîndu-se din Crin alb în bondar vinăt. Pentru istoricul literar dornic să-și lămurească procesul creației în materie de ideologie cultural socială, îmi iau permisiunea să destăinuesc că doi din semnatarii Bondarului au cunoscut *de visu* pulsul Parisului înainte de cruciada mistică în trei).

In afară de deosebirile desemnate mai sus, însăși viața academică a Romînilor din Paris prezintă un caracter a parte față de compatrioții lor berlinezi. E înspăimîntător de uimitor cît de lesne se asimilează studentul romîn mediului parizian.

El e în curent cu ultima noutate de modă, cu cartea de literatură încă fumegîndă de cerneala proaspătă a tiparului, cu toate fanteziile, excentricitățile și cancanurile din lumea literelor franceze. Un Romîn introdus pentru prima oară într'un salon literar, stîrnește admirație pentru vastele cunoștinți în domeniul

poeziei sau prozei franceze contemporane. El lasă în umbră uneori chiar pe băştinaşi, recunoscuţi de toată lumea ca posedaţi care împing mania lecturii literare până la nesocotirea cerinţelor vitale. Aceiaşi Romîni sînt chineji cînd îi întrebi care-i dominanta culturală din Ţara romînească, ce curente se desemnează în poezie, în roman sau în critică, ce perspective are muzica, plastica sau sculptura, în sfîrşit ce scriitori sînt astăzi mai reprezentativi şi care sînt operele lor mai demne de reţinut. Camarazii lor berlinezii se pasionează dimpotrivă pentru orice noutate apărută pe piaţa literară romînească, iau parte la mişcarea culturală, se împart în reprezentanţi de ideologii adverse împingînd dorul şi dragostea de Ţară până la mania de a se crede îngerii păzitori ai destinului cultural romînesc.

Cred că deosebirea dintre cele două mentalităţi s'ar putea explica prin metoda freudiană cam în chipul următor. Romînilor din Paris li se oferă posibilitatea să-şi satisfacă necesităţile spirituale ale credinţii religioase şi cerinţile gastronomice autohtone, întru cît au la dispoziţie o Biserică ortodoxă şi mai multe restaurante cu mîncăruri naţionale. Aceste trebuinţi neputînd fi satisfăcute la Berlin, ele sînt refulate în inconştient pentru a fi subliniate şi apoi proectate la lumină pe un plan de valori ideale. Dorul şi nostalgia de peisagiu romînesc, tradiţionalismul şi autohtonismul, par să se nască mai de grabă acolo unde nevoia religioasă sau pur gastronomică nu e îndeplinită.

Cosmopolitismul şi internaţionalismul Romînilor parizieni se mai evidenţiază pe o latură grozav de uricioasă. Mă gîndesc la fatalitatea care face ca tipul excrocului internaţional să fie reprezentat de conaţionalii noştri. Cazul *Manolescu* cunoscut ca exemplu protipic în Dreptul penal, nu e cel dintâiu şi nici cel din urmă. Mi-a fost dat să constat personal cum un dascăl de gimnaziu găunos şi aerit, un oarecare M. M., actualmente student în Germania în savanta ştiinţă psihotechnică, a avut obrăznicia să reprezinte Romînia la Congresul de psihologie aplicată în calitate de „*Professeur à l'Université de Bucarest*". (Să se vadă broşura „Titres des communications", p. 13, dela primul Congres de Psihologie aplicată ţinut dela 21 la 27 Mart 1929 la Sorbona). Nu ştiu dacă D. C. Rădulescu-Motru, dela care emană probabil reprezentanţa, s'ar putea felicita că delegaţii d-sale în străinătate trag consecinţele Personalizmului energetic de-o manieră aşa forte, care frizează codul penal.

— La sfîrşitul acestei scrisori, aş dori să însemn unele impresii cîştigate la cursurile de filosofie dela Sorbone, Collège de France şi dela spitalul Sainte-Anne. In scurtul răstimp de cînd sînt aici am avut plăcerea să ascult pe Pierre Janet, Edouard Le Roy, Victor Basch şi Georges Dumas.

Psihologul subtil al funcţiunii realului şi tenziunii sufleteşti, P. Janet farmecă auditorul printr'o oratorie familiară antrenantă, elegantă, desemnînd perspective în orice problemă discutată, insinuînd cu abilitate de mare maestru adevărurile cele mai înalte. E atîta naturaleţă în felul lui de a vorbi, atîta pasiune pentru adevăr şi idee, încît ai impresia că participă şi se inseră în elanul evoluţiei creatoare. Comparîndu-l cu metafizicianul berlinez Arthur Liebert, cu care are multe afinităţi, Janet cîştigă în simpatie prin glasul lui molatic, prin figura lui blîndă, prin atmosfera oarecum sceptică şi tolerantă în care învălue propria sa concepţie. Ceiace desavantajează pe Liebert, din punct de vedere al expoziţiei profesorale şi nu a doctrinei filosofice, este un pathos şi un etos de misionar protestant, un entuziasm intolerant mai propriu amvonului decît catedrei universitare. In afară de orice joc de cuvinte, s'ar putea susţine că dela P. Janet înveţi Filosofia entuziasmului pe cînd la A. Liebert simţi entuziasmul filosofiei.

La Edouard Le Roy, figură luminoasă de mandarin spiritual din faza alexandrină, rămîi surprins de fineţa şi subtilitatea dialectică cu care desprinde scînteia de viaţă din osatura rigidă a abstractului. Ascultînd cursurile lui despre universal, căruia îi imprimă seva, culoarea şi conturul tangibil al concretului, împărtăşeşti aceiaşi desfătare mintală pe care ţi-o dă grupul de statui din Dansul dela operă al lui Carpeaux,—aceiaşi bucurie insuflată de zîmbetul şi rîsul şiret al acestor pietre.

Cît priveşte esteticianul Victor Basch, norocul m'a favorizat să-l cunosc în postura lui fericită cînd ţine cursuri remarcabile. (*Am auzit că sînt vremuri cînd face lecţii foarte slabe, greoaie, puţin gustate de auditor*). Spirit paradoxal şi cazuistic, Basch utilizează în oratoria sa cunoştinţele şi calităţile unui dirijor de orchestră. Deşi puţin facil în mînuirea adjectivului plastic şi plin de vigoare expresivă, el reuşeşte totuşi să te scufunde într'un tablou, să-ţi coordoneze fără greş înţelegerea şi sentimentul pentru o operă de artă sau o teorie estetică. Angajat în lupte politice de extrema stîngă, Basch e victima unei legende pornită din cercuri reacţionare şi monarhiste, care denaturează valoarea lui indiscutabilă de mare estetician. Dacă pe frontonul amfiteatrului unde îşi ţine cursul ar exista inscripţia preconizată de d. G. Topîrceanu: „Voi care intraţi aici, lăsaţi orice nărav", tinerii învăţăceii în ale frumosului ar avea altă comprehensiune pentru subtila lui disciplină.

Cu toate calităţile indiscutabile, Profesorii înşiraţi până aici rămîn pe planul al doilea faţă de dascălul cel mai boem şi cel mai îndrăgit de studenţi, faţă de Georges Dumas.

In cursurile lui de Psihologie patologică, pe care le ţine într'o mansardă scundă dela spitalul Sainte-Anne, pare un moşneag sfătos rămas până azi student văzînd în ascultători simpli tovarăşi de viaţă academică. Un bunic care ar depăna nepoţilor poveşti la gura sobei n'ar insufla mai multă intimitate şi dragoste ca Dumas. Vorbeşte familiar fără să caute expresia sau gestul, discută părinteşte în timpul lecţiei cu şcolarii, cultivă a-

necdota, se pierde în noian de amintiri, se lasă întrerupt şi caută ieşiri cît mai dese. Şiretenia şi diplomaţia lui sînt desvăluite atunci doar cînd prezintă bolnavele. Femei cu tot felul de obsesii şi fobii sînt aşa dejucate de isteţimea şi fineţa lui strategică, încît la un moment pierd orice timiditate şi stingăcie mărturisindu-se în faţa auditorului fără nici o reticenţă ca la un duhovnic. Nu ştiu cum îmi vine această idee, dar aş propune ca Ministerul de Externe să impună membrilor din corpul său obligaţia de a lua lecţii de diplomaţie dela Dumas. In altă ordine de idei, personalitatea lui îmi apare semnificativă pentru a defini profesorul francez în opoziţie cu cel german. Neamţul crede că ştiinţa pentru el cu S mare este un tezaur divin, că doar profesorul şi privat-docentul sînt hărăziţi să se împărtăşească din tainele ei. Aşa se explică atmosfera de solemnitate şi cult aproape religios care se degajă la cursurile universitare germane. Francezul dimpotrivă are simţămîntul că ştiinţa e operă umană, că ea nu se poate concepe fără tributul şi aportul omenesc, că patrimoniul ştiinţific este rodul firesc al individualităţii.

Intre viaţă şi ştiinţă nu există deosebire dela cer la pămînt, ci fuziune şi colaborare intimă. Prin prizma acestei mentalităţi se înţelege că profesorul francez vede în şcolarul său o plămadă sfîntă din care se va zămisli creatorul ştiinţii de mîine. In limbaj politic, mentalitatea germană e teocrată şi aristocratică—bunurile sînt de ordin divin şi se moştenesc—, pe cînd spiritul francez e democrat şi pozitivist admiţînd că valorile spirituale pot fi cîştigate de ori cine prin merit fără har ceresc şi fără nobleţa sîngelui.

Incheind, să însemn un fapt care depăşeşte observaţia simplă, avînd oarecum un caracter de psihologie etnică. E vorba de spiritul de economie dus până la sgîrcenie, care caracterizează deopotrivă în aceiaşi măsură pe francezi ca şi pe germani. Calculaţi până la centimă sau pfennig, fără să irosească banul pe lucruri neprevăzute bugetar, ei exasperează pe romînul învăţat să fie galanton, să cheltuiască fără posibilităţi de acoperire, să arunce în dreapta şi'n stînga negîndindu-se la ziua de mîine. Dacă adăogăm la aceasta cunoscuta chiverniseală evreiască în materie financiară, ne dăm samă că popoarele bătrîne sînt strînse la pungă mulţumită experienţei care le-a făcut să proporţioneze exact raportul dintre muncă şi răsplată, dintre producţie şi monedă. Matematic are loc o ecuaţie de identitate între muncă şi ban: cît lucrezi, atît cîştigi. Aceasta în mediul industrial maşinist suprapopulat, cu condiţii grele de viaţă, în Occident. In mediul nostru patriarhal, cu bogăţii neexploatate încă şi cu o populaţie relativ mică, banul are încă o valoare sentimentală şi simbolică, adică n'a ajuns să fie indentificat cu cantitatea de muncă necesară. Imprumutînd ideia pivotală din „Philosophie des Geldes" a lui Simmel, am putea afirma că'n conştiinţa Romînului banul nu

s'a distanţat încă îndeajuns de elementul natural corespunzător de schimb pentru a se transforma în valoare obiectivă. Deaici mentalitatea romînească învederată în aceia că poţi avea bani fără să munceşti sau să munceşti fără să fii răsplătit proporţional. Adăogaţi apoi mijloacele de trai simţitor de eftine şi veţi vedea că lenea care ne defineşte îşi are rădăcina tocmai în marea bogăţie a pămîntului nostru. Proverbul că fiecare bine îşi are partea lui de rău, se ilustrează încaodată ca adevărat. Uşurinţa cu care Romînul îşi procură moneda trebuincioasă îl împedică să-i simtă rostul şi valoarea. E deajuns o petiţie în glumă la domn Primar, la do'n Prefect sau domn Ministru ca argintul să apară mai repede decît piatra filosofică printr'o gesticulaţie de hocus-pocus. Nu degeaba s'a spus că Romînul se naşte bursier, trăeşte lefegiu şi moare pensionar.

In locul misticismului preconizat de unii drept criteriu de progres cultural, îndrăznesc să propun altul mai simplu şi mai tangibil. Anume sînt convins că termometrul culturii romîneşti va ajunge apogeul capabil să-l marcheze în ziua cînd vom avea conştiinţa clară de valoarea obiectivă a banului.

George Ştefănescu

Paris, April 1929.

Cronica externă

Problema procedurii pentru ocrotirea minorităților la Societatea Națiunilor.—Aplanarea conflictului dintre Rominia și Comisia europeană a Dunării pentru sectorul fluvial Brăila-Galați.—Spre închiderea celorlalte diferende de ordin internațional ale Rominiei.— Acordul greco-jugoslav privitor la Salonic.

Martie a fost o lună de serioase încercări pentru prestigiul Societății Națiunilor ca instituție garantatoare pe deoparte a ocrotirii minorităților etnice, pe de alta ca paznică a noii ordine internaționale a cărei consolidare cere spirit împăciuitor și perfectă bună credință.

Dezbaterea din sesiunea de Martie a Consiliului S. N. asupra procedurii pentru aplicarea tratatului de ocrotire, provocată de guvernul german în urma diferendelor minoritare germano-poloneze din Silezia, a fost așteptată cu nerăbdare și, mai ales, cu îngrijorare. Lipsa de tact dintr'o parte ca și graba unor hotărîri neprevăzătoare, dintr'alta, ar fi putut pune instituția geneveză în fața unor situațiuni insolubile. Din fericire pentru cauza păcii generale și pacificarea spiritelor, totul s'a desfășurat în condițiuni relativ mulțumitoare căci s'a ajuns la un acord unanim pentru amînarea problemei până la sesiunea viitoare din Iunie spre a se da, în acest răstimp, răgaz unor cercetări mai serioase asupra fondului problemei.

Statutul minorităților, fixat la pacea generală prin tratatul special, corespunde unui principiu cu adevărat «intangibil» de echitate internațională față de acele populațiuni care, prin efectul modificărilor radicale aduse frontierelor din Europa centrală și răsăriteană, erau sortite să trăiască, pe viitor, în cuprinsul unor State cu alt caracter național și alte aspirațiuni decît ale vechilor stăpîniri. A fost o măsură de dreptate și de prevedere, prin urmare, ca să se stabilească în favoarea acestor populațiuni garanții că ele nu vor avea să sufere, în dezvoltarea lor viitoare, nici una din nedreptățile sau opresiunile pe care popoarele, însfîrșit liberate prin efectul marelui războiu, le înduraseră din partea foștilor stăpînitori. Era o

garanție de ordin moral în primul rînd și, totodată, o măsură de elementară prevedere internațională, pe care o luau factorii hotărîtori la conferința păcii, împotriva eventualelor și foarte fireștelor reacțiuni — perfect explicabile omenește! — ce s'ar fi putut ivi din partea oprimaților de eri ajunși astăzi stăpîni, dar trăind încă subt amintirea proaspătă a suferințelor sau umilințelor de ordin moral mai grave decît cele de ordin material.

Principiul ocrotirii trebuind să fie consfințit în practică și pentru necesitățile de aplicare, aceasta nu era posibil decît numai cu o atingere destul de serioasă adusă suveranității noilor State. De aci impreciziunile din textul inițial al tratatului de ocrotire, [1] scoase în evidență cu prilejul ultimei desbateri dela Geneva, cît și dificultățile nenumărate de aplicare ce se ivesc mereu, dela pacea generală până astăzi, și provoacă în repetate rînduri îngrijorări pentru ziua de mîne.

Dezbaterile contradictorii de acum, în jurul procedurii de aplicarea tratatului, nu sînt decît consecința impreciziunilor inițiale de text, imposibil de înlăturat în mod absolut, — după cum ele sînt în bună parte și rezultatul amestecului politicei de revanșă pentru răsturnarea ordinei internaționale nouă, amestec care urmărește să transforme principiul echitabil al ocrotirii în instrument de sabotarea tratatelor și întîrzierea consolidării noilor State.

Evident, în toate aceste dezbateri contradictorii o parte și încă foarte însemnată trebue făcută rolului limitat — regional, ce i s'a dat din primul moment dreptului minoritar internațional. În loc să se proclame un asemenea principiu de echitate internațională ca un drept de aplicațiune *universală* și *uniformă* tuturor Statelor, fără excepție, el a fost admis, ca să nu spunem impus, numai pentru unele regiuni ale Europei și pentru anumite State, — celelalte refuzînd în mod formal și repetat să primească vre-o atingere în suveranitatea lor.

Iată pentru ce dreptul minoritar, cu vădit caracter regional, consacrat la pacea generală și extins ulterior, de pildă, prin acordul germano-polonez privitor la Silezia, a rămas, totuși, o măsură de expedient și de provizorat în contrazicere flagrantă cu caracterul său de principiu de perfectă echitate internațională.

Cadrul firește limitat al unei cronici externe lunare nu ne-ar putea permite să vorbim amănunțit despre procedura recursului la S. N., în materie minoritară, dar amintirea rezumativă, a acestei proceduri este imediat necesară pentru înțelegerea caracterului dezbaterii care, probabil, se va încheia la Iunie viitor.

Consiliul S. N. printr'o primă rezoluție din 25 Oct. 1920, luată pe temeiul raportului Tittoni și adoptînd concluziile acestui raport, a stabilit procedura de recurs în materie de minorități, care nu era și nici nu putea fi stabilită în mod amănunțit prin însuși

1 Pe temeiul acestui text nu s'ar putea spune cu precizie ce este o minoritate și nici Curtea permanentă de justiție internațională n'a ajuns să degajeze o definiție cu prilejul diferitelor avize consultative emise.

textul tratatului special de ocrotire. Anume, s'a stabilit că orice petiție sau comunicare către Secretariatul general dela Geneva semnalînd violarea tratatului de ocrotire sau chiar numai primejdia violării clauzelor acelui tratat, va fi supusă imediat spre cercetare unui «comitet de trei» alcătuit din președintele în funcțiune al Consiliului și alți doi membri aleși de președinte dintre membrii Consiliului.

Două moțiuni ulterioare, din 1921 și 1923,[1] au amendat, în mod restrictiv, procedura inițial stabilită și, mai ales, practica adoptată în materie de publicitatea reclamațiunilor minoritare, făcute cu sau fără temeiu și de multe ori chiar cu un scop vădit tendențios de atmosferă sau propagandă ostilă împotriva Statelor cu minorități.

Cea dintăiu moțiune a stabilit că reclamațiunile în materie minoritară provenind din partea unor petiționari care n'au calitatea de membri ai Societății Națiunilor, vor fi aduse la cunoștința Statului învinuit înainte de a fi comunicate celorlalți membri ai S. N. Statul respectiv va putea răspunde, în termen de trei săptămîni, dacă dorește să transmită Secretariatului general observațiuni privitoare la reclamația primită și'n caz afirmativ va dispune de un termen total de două luni, în răstimpul cărora va avea să prezinte observațiunile sale spre a fi comunicate, în același timp cu reclamația însăși, atît membrilor din Consiliu cît și celorlalți membri ai Societății.

A doua moțiune restrictivă de procedură restrînge publicitatea nu numai în funcțiune de *izvorul* reclamațiilor minoritare, dar privește însăși *forma* și *fondul* lor spre a opune un triaj necesar valului năvălitor de plîngeri, de cele mai multe ori dovedite tendențioase și, prin urmare, lipsite de temeiu. Potrivit rezoluției din 1923, Secretariatul general face triajul reclamațiilor minoritare aruncîndu-le deadreptul la coș, fără să le mai supună cercetării «comitetului de trei», dacă ele:

a) n'au de obiect ocrotirea minorităților conform tratatelor,

b) ori sînt prezentate subt forma unei cereri politice de ruptură între minoritatea respectivă și Statul pîrît,

c) dacă provin dintr'un izvor anonim sau insuficient stabilit,

d) dacă sînt redactate în termeni violenți,

e) însfîrșit, dacă ele cuprind informațiuni sau semnalează fapte care de curînd au mai alcătuit obiectul unei reclamații supusă procedurii ordinare.

In plus, Statul direct interesat va putea subt orice motiv să ridice obiecțiuni în privința admisibilității unei reclamații de către Secretariat în cadrul normelor restrictive existente și obiecțiunile admisibilității pot să devină, înaintea unui comitet de trei al Consiliului sau chiar al plenului înaltului for, o chestiune prealabilă de procedură înainte de orice examinare a fondului reclamației. De asemeni, rezoluția aceasta mai stabilește putința, pentru Statul reclamat, de a obține prin cerere dela președintele Consiliului prelungirea termenului de două luni în răstimpul cărora va avea să-și prezinte observațiunile, după cum limitează comunicarea textului reclamațiilor minoritare concomitent cu răspunsul Statelor acuzate numai la membrii Consiliului. Prin excepție și după cererea Statului învinuit, cu aprobarea Consiliului, o asemenea comunicare va putea fi făcută celorlalți membri ai Societății și chiar opiniei publice în general.

[1] Provocate prin intervențiile și stăruința guvernelor polonez și cehoslovac.

In sfîrșit, rezoluția din 1923 precizează în conformitate cu textul tratatului de ocrotire că rolul «comitetului de trei» este limitat la o simplă procedură internă a S. N., pregătitoare pentru Consiliu, dar că încheierile acelui comitet n'au efectul de a seziza plenul Consiliului și a lega instanța, cum se spune în termeni judiciari, dacă nici unul dinte membrii Consiliului nu-și asumă sarcina și răspunderea de a susține plîngerea minoritară înaintea înaltului for îndeplinind rolul de procuror public.

O ultimă rezoluție din 1925 votată în preajma intrării Germaniei în Societatea Națiunilor, a precizat, potrivit regulilor de imparțialitate judiciară, modalitatea internă a Consiliului pentru alcătuirea „comitetului de trei" în materie de examinarea plîngerilor minoritare înlăturînd din compoziția acestui organ instructor prezența membrilor Consiliului și chiar a președintelui dacă sînt legați prin comunitatea de rasă, limbă, etc. cu minoritatea reclamantă, dacă sînt în legătură de alianță cu Statul pîrît sau dacă reprezintă chiar Statul din cuprinsul căruia face parte minoritatea reclamantă.

Din această scurtă rezumare a procedurii minoritare se vede cum s'a precizat o aplicare tot mai restrictivă a principiului de ocrotire din respect față de principiul mai vechiu al suveranității Statelor corespunzător unei realități puternice, peste care nu putea trece așa ușor un drept minoritar internațional de dată recentă și de aplicațiune regională.

Excepțiile fiind în drept de strictă interpretare, aplicarea dreptului minoritar ca o excepție dela regula de drept comun a egalității Statelor suverane nu se putea face decît numai în mod restrictiv. Compliment al principiului național, consacrat la pacea generală cu prilejul determinării noilor frontiere, dreptul minoritar trebuia să primească numai o aplicațiune restrictivă căci altfel, în loc de instrument pentru pacificarea spiritelor, el ar fi devenit cu siguranță, așa cum o dovedesc agitatorii nemulțumirilor minoritare întemeiate sau artificiale, un mijloc comod pentru sabotarea ordinei internaționale, pentru împiedicarea consolidării noilor State și, prin urmare, un mijloc deghizat spre a pregăti într'un viitor apropiat răsturnarea situațiilor create prin tratatele dela 1919.

Dovezi în sprijinul acestei afirmații cîte voim!

Insăși desbaterea actuală despre procedura minoritară constitue o asemenea dovadă dacă ne amintim că ea s'a mai încercat odată, fără succes, prin sforțarea contelui Appony, cu prilejul discuțiilor înaintea Consiliului S. N. a așa zisei afaceri a coloniștilor unguri din Banat și Transilvania (1926-27) contra Romîniei.

Bătrînul şi voi repeta strălucitul om politic al vechei Unga-
rii, uitînd principiul suveranităţii, precum şi tot ce a făcut odini-
oară personal pentru întărirea Statului maghiar „unitar", a formu-
lat cereri extensive de procedură minoritară cu prilejul afacerii co-
loniştilor. Fiindcă desbaterea plîngerilor minoritare, înaintea Con-
siliului, nu se face în contradictor între reclamant şi Statul pîrît,
contele Appony a invocat principiul de procedură şi imparţialitate
judiciară *audiator et altera pars* spre a reclama Genevei să recu-
noască minorităţilor dreptul de a sta în instanţă, faţă'n faţă cu
Statul pîrît, prin organizaţiile lor bisericeşti sau şcolare. Pentru
cazul de divergenţă, cînd acordul n'ar fi posibil asupra acestei des-
bateri contradictorii, între pîrît şi reclamant, cererea uneia din părţi
să fie suficientă, după bătrînul conte, spre a provoca în mod obli-
gatoriu recursul la judecata unei Curţi de justiţie internaţională.

In vremurile acestea de unanim curent în favoarea arbitraju-
lui obligator şi pentru constituirea unei adevărate justiţii internaţi-
onale între State, contele Appony a jucat, la Geneva, rolul comod
de atlet al ideilor juridice progesiste împotriva vechilor rezerve sau
a neîncrederii de natură *politică* a Statelor în virtuţile arbitrajului
obligator.

Incercarea de atunci a căzut

Astăzi ea revine cu mai multă autoritate la ordinea de zi a
Genevei prin cuvîntul Germaniei. Se încearcă o extindere a pro-
cedurii minoritare, cu mare publicitate şi desbatere contradictorie,
poate, între Statul reclamat şi minoritatea acuzatoare, fără să se
ţină samă de toate primejdiile de învrăjbire ce stau ascunse într'o
asemenea procedură extensivă şi, mai ales, de reacţiunea ce s'ar pro-
duce în mijlocul Statelor care au primit, cu lealitate, jertfa atingerii su-
veranităţii lor printr'un drept minoritar de aplicare parţială şi regională.

La prima atingere între cele două curente opuse pe tema
procedurii minoritare, observaţiile prezentate de d-nii N. Titulescu
şi Zaleski, în numele principalelor State care au semnat tratatul de
ocrotire, au scos la iveală adevărul că *procedura actuală este
mult mai largă şi mai generoasă decît prevederile tratatului în-
suşi*, după cum doi bărbaţi cu autoritate din Consiliu, d-nii Cham-
berlain şi Briand (Anglia şi Franţa) au amintit că minorităţile au
datorii de lealitate faţă de Statele respective ca o contra-parte a
drepturilor şi că, prin urmare, ele nu pot şi nu trebue să fie în-
trebuinţate ca instrumente permanente de desbinarea lăuntrică a Sta-
telor prin exploatarea tuturor nemulţumirilor contra guvernelor res-
pective şi a ordinei existente.

Cît priveşte Societatea Naţiunilor, ea şi-a îndeplinit până
acum cu succes misiunea de garantă a minorităţilor, au încheiat
d-nii Chamberlain şi Briand declaraţiile lor.

* * *

Dar Mart a însemnat şi'n chestiunea conflictului Romîniei
cu guvernele reprezintate în Comisia europeană dunăreană, pentru

lor noastre externe cu protocolul dela Moscova, putem spune că Romînia a ajuns, abia în 1929, la cîştigarea păcii sale definitive pe care o urmăreşte cu toată hotărîrea fiindcă interesele ei sînt prin excelenţă interese de pace şi colaborare internaţională.

* * *

Politica aceasta de pace şi pacificare proprie intereselor romîneşti corespunde de altfel unei directive generale în politica internaţională urmată de celelalte State din vecinătatea noastră sau mai de departe.

O manifestare caracteristică şi, totodată, interesantă pentru stările de lucruri din regiunea noastră sud-est europeană o constitue semnarea acordului greco-jugoslav, după îndelungi tratative pregătitoare şi multe peripeţii.

Intr'adevăr, raporturile de prietinie dintre cele două ţări au trecut prin multe greutăţi imediat după pacea generală, exact din 1920 cînd s'au reluat tratativele, întrerupte în timpul războiului, pentru instituirea unei zone libere sîrbeşti în portul Salonic, pe temeiul tratatului de alianţă greco-sîrbă dela 1913. Proectul de convenţie oferit Serbiei, în Mart 1914, de guvernul grecesc, a fost respins subt cuvînt că suprafaţa de 25 mii mp. acordată în portul Salonic, pentru zona liberă, era neîndestulătoare. Guvernul grecesc, bucuros de acest refuz de teamă să nu trezească poftele Austro-Ungariei asupra Salonicului, a părăsit chiar din vara anului 1914 discuţia proectului. Negocierile reluate la 1920, într'o atmosferă de reciprocă neîncredere, n'au dus la rezultat decît abia în 1923 cînd regatul sîrbo-creato-sloven obţinu în portul Salonic o zonă aproximativ de patru ori mai mare decît cea din 1914, cu adevărate drepturi de suveranitate, căci zona socotită din punct de vedere vamal jugoslavă, urma să fie administrată prin funcţionari exclusiv numiţi dela Belgrad şi depinzînd de guvernul de acolo, după cum administraţia poştelor, telegrafelor şi drumului de fer urma să fie tot jugoslavă. Regimul liniei ferate Ghevgheli-Salonic, asupra căreia guvernul jugoslav obţinu în cursul aceluiaş an, drepturi de exploatare din partea companiei căilor ferate orientale, complecta totalul măsurilor menite să asigure regatului sîrbo-croato-sloven o comodă eşire la marea Egeică prin Salonic şi o compensaţie largă pentru situaţia grea la Adriatica, încă lipsită de suficiente porturi şi linii ferate conducătoare spre mare (cu excepţia drumurilor de fer la Suşac şi Şibenic şi a liniei înguste spre Dubrovnik-Raguza de o neînsemnată valoare economică şi militară).

Dar convenţiile greco-jugoslave dădură loc la vii polemici între Belgrad şi Atena, căci opinia publică greacă socotea excesive, jignitoare şi primejdioase pentru suveranitatea naţională avantagiile acordate la Salonic. In asemenea atmosferă şi spre a evita consecinţe neplăcute, guvernul din Belgrad hotărî în 1924 să denunţe tratatul de alianţă greco-sîrbă din 1913 spre a provoca o reajustare

a raporturilor dintre cele două ţări potrivit situaţiei internaţionale schimbate. Faptul acesta avu drept urmare deschiderea unor noi tratative greco-jugoslave, la începutul anului 1925, pentru regularea traficului jugoslav pe linia Ghevgheli-Salonic cît şi pentru stabilirea unui statut al minorităţii sîrbeşti din Macedonia greacă, dar toate propunerile jugoslave se izbiră de un refuz categoric la Atena. Propunerile d-lui Rentis pentru un pact de arbitraj obligator între toate Statele din Balcani, adevărat «Locarno balcanic» ca şi tratativele duse mai în urmă de acesta cu d. Nincici dădură un moment iluzia unei limpeziri în raporturile greco-jugoslave, în special prin convenţiile acordate de guvernul dictaturii militare greceşti a lui Pangalos. Situaţia grea internă a acestui regim dictatorial l-a făcut să convină la acorduri socotite adevărată trădare faţă de Jugoslavia, ceiace a determinat în anul următor, 1927, după căderea lui Pangalos, refuzul Parlamentului grecesc de a ratifica acordurile încheiate.

Abia la începutul anului trecut prin revenirea d-lui Venizelos în capul guvernului grecesc şi stabilirea unui cabinet cu autoritate, la Atena, Grecia se simte în stare să trateze cu toată greutatea problemele ei de politică externă. D. Venizelos, după pactele de conciliaţiune şi arbitraj cu România şi Italia, vizitează, în Octombre 1928, Belgradul şi semnează un protocol introductiv la tot ce s'a putut de atunci îndeplini cu succes între ambele State.

Intr'adevăr, tratativele reluate pe noi baze şi într'o atmosferă de reciprocă încredere, se închee în ziua de 17 Martie a. c., la Geneva, prin semnarea de către ministrul de externe grec, d. Karapanos, şi ministrul-interim de afaceri străine jugoslav, d. Kumanudi, a celor şease protocoale de acorduri regulînd definitiv toate chestiunile privind funcţionarea zonei libere Salonic (serviciul portului, chestiuni vamale, veterinare, poştale, feroviare) precum şi exploatarea liniei ferate Ghevgheli-Salonic. Interesante de reţinut sînt renunţările Jugoslaviei la orice drepturi de co-suveranitate în zona liberă Salonic, cum şi cedarea către Grecia a drepturilor de exploatarea liniei ferate Ghevgheli-Salonic, în teritoriul grecesc, obţinute dela compania c. f. orientale în schimbul unei despăgubiri de douăzeci mil. franci aur, plătibilă în două rate şi reprezentînd preţul vărsat acelei companii de guvernul din Belgrad.

Preţul acestor importante avantagii obţinute de actualul guvern grecesc, prin renunţarea Jugoslaviei la drepturile sale consacrate în acorduri anterioare, este destul de modest: o simplă tăgăduială de viitor. Guvernul grecesc a convenit să asigure regatului sîrbo-croato-sloven libertatea transporturilor de material de războiu prin Salonic şi teritoriul elen, fără nici o împedecare, formalitate sau drept de vizită, — transporturi care se vor efectua pe linia Salonic-Ghevgheli asupra căreia Jugoslavia a renunţat la vechile pretenţii de exploatare şi administrare directă în teritoriul grecesc.

Dealtfel, miezul divergenţelor greco-jugoslave l-a constituit totdeauna, în ultimii ani, exerciţiul drepturilor de suveranitate în zona liberă Salonic şi pe linia ferată din teritoriul grecesc, pe care Jugoslavia îl reclama ca o necesitate vitală de apărare naţională în cazul cînd accesul Adriaticei i-ar fi închis pe urma unui conflict armat şi ar risca, deci, să se afle în trista situaţie dela 1914-1918 cînd s'a văzut izolată de marii aliaţi.

Acordurile acestea, complectate prin pactul de amiciţie şi arbitraj, semnat între ambele ţări la Belgrad, în ziua de 27 Martie, ne interesează pe noi, deaproape, din acelaşi punct de vedere care a preocupat aşa de puternic Jugoslavia. Portul Salonic, care ne-a servit cîtva timp, în decursul neutralităţii noastre, comerţul de import-export cu cele necesare, inclusiv puţinul armament primit atunci, ne poate fi, iarăşi, într'un viitor eventual, de mare folos ca să ne ofere legături cu Europa occidentală prin Mediterana.

Iată de ce acordul greco-jugoslav privitor la Salonic şi linia ferată spre Ghevgheli interesează de aproape comerţul extern romînesc prin Salonic şi posibilităţile noastre de eşire la mare în cazul cînd strîmtorile dela Bosfor şi Dardanele, sau eventual Marea Neagră însăşi, ar înceta să prezinte pentru noi posibilităţile de folosinţă din timpuri normale.

N. Daşcovici

Cronica plastică

Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski.—Adina Paula Moscu.—Titina Căpitănescu.—Lazăr Zin

Viitorul, spre a fi îndeplinit, cere sacrificiul sîngeros a tot ceiace umple prezentul...

Am făgăduit în articolul nostru trecut că ne vom ocupa în cronicile de față, *cu predilecție*, de pictorii tineri, de acei foarte tineri, de acei necunoscuți, sau aproape necunoscuți, asupra cărora criticii autorizați n'au binevoit încă să se aplece, să-i înțeleagă și să ni-i prezinte.

Fiindcă autoritatea critică—pentru a se conserva intactă ca atare—se îndeletnicește, meticulos și grijuliu, în deobște cu reveniri periodice în jurul unui grup limitat de artiști, a căror consacrare unanimă și definitivă—datează de cîteva decenii.

Pruderie sau bun simț?

Și una și alta—după împrejurări și oameni...

In orice caz, această quasi generală codeală a criticii noastre plastice dinaintea tinereții proaspete, care se ițește astăzi viguroasă, dar timidă, în ogorul artei romînești—e logică și binefăcătoare.

Elementelor plastice, fragede, li se cuvine răgazul unei desăvîrșite libertăți, până la complectă dezvoltare.

Răgazul libertății—nu însă ignorarea lor *demonstrativă*, descurajarea sau disprețul...

Ceia ce ar însemna: nelegiuire.

*

E adevărat: în decursul vremurilor atîția tineri s'au înfățișat, dintr'odată, cu aptitudini uimitoare, care prevesteau o genialitate precoce—și au sfîrșit în mediocritate. Cum adevărat este că mulți

din uriașii creației plastice au debutat lamentabil, pentruca, mai tîrziu, să urce — încet, chinuitor, dar sigur — pe culmile gloriei veșnice.

Au fost însă și din aceia care și-au cîștigat o faimă niciodată clătinată—la o vîrstă cînd alții izbuteau să pătrundă *deabea* primele noțiuni ale meseriei artistice.

In oricare din aceste cazuri, rolul *societății*—(a societății care nu poate trăi fără artă)—este și trebue să fie hotărît: *stimularea la muncă*, a neofitului și sprijinirea lui *desinteresată* până la aproximativă închegare.

Societatea—nu *statul*.

Fiindcă statul—(organism eminamente politic, îmbătat numai de o singură voluptate și de un singur ideal, acela de a stăpîni *prin forță*)—este congenitalmente dușman al tuturor năzuințelor spirituale [1].

*

Un talent tînăr, un talent precoce, este mai dinainte condamnat la rușinea căderii premature, dacă, bizuindu-se numai pe harurile divine, native, nu știe, nu poate, sau nu vrea să se pasioneze, să se înhame—de crud—la muncă strîns disciplinată, continuă, de zi cu zi, de oră cu oră, de clipă cu clipă — pentru cucerirea meșteșugului plastic.

Acum opt ani mi-a fost dat să cunosc un adolescent cu surprinzătoare daruri de exteriorizare picturală.

L-am inițiat în elementarele rosturi ale meseriei—și i-am recomandat să muncească cu neîntreruptă îndîrjire.

După cîțiva ani îl întîlnesc funcționar la un minister oarecare...

Era îmbrăcat după ultimul jurnal, avea, în coapse, clătinări feline, pe buze surîs umed și enigmatic, în degete inele cu pietre false,—și la butonieră o zvastică, de metal prețios, în miniatură.

Pe urmă l-am descoperit, fără să vreau—client perpetuu al dancingurilor, *coureur* neobosit între Capșa și Palat—și în fine... domn de companie al unei cocoane uzate, cu limuzină, palat și lacheu la scară.

Nu știu anume ce întorsătură neprevăzută a survenit în existența complicată a junelui nostru, de l-a determinat să improvizeze —după opt ani de haimanalîc și complectă abandonare a studiilor—o expoziție de tablouri, în inima Capitalei și în plin „sezon" plastic.

Firește: rezultatul—rezultatul moral, în primul rînd—a fost dezastruos.

Tînărul m'a întîmpinat apoi în stradă și mi s'a plîns că i-am

1 Chiar cînd—printr'o bizară derivare dela idealurile lui—statul se amestecă în manifestările artistice, el nu izbutește, la urma urmelor, decît să le denatureze sensul, ori să le ciuntească năzuințele. Sau—și una și alta.

stricat viaţa, fiindcă-l asigurasem, *acum opt ani*, că e posesorul unui talent excepţional—cu care însă, astăzi..., *„moare literalmente de foame"*.

Aceste dureroase, dar prea tardive, redeşteptări sînt frecvente în cuprinsul pămîntului nostru, peste care mai zăbovesc încă practicile unui fanariotism trîndav şi pleşcar.

*

In iarna aceasta au avut loc, în Capitală, trei expoziţii, cu deosebire interesante prin farmecul lor inedit.

Trei expoziţii—a trei adolescenţi:

Soare Alexis Macedonski, Adina Paula Moscu şi Titina Căpitănescu.

Soare—este fiul pictorului Alexis Macedonski, adică nepotul poetului Al. Macedonski.

A murit în toamna anului trecut, în vîrstă de nouăsprezece ani.

Părinţii pictorului i-au organizat o expoziţie *postumă*.

Oficialitatea, critica şi publicul au trecut pe lîngă ea cu, aproape, revoltătoare indiferenţă.

Ni se afirmă chiar, că o pînză a acestui minunat copil trimisă la *Salonul Oficial* din primăvara asta—ar fi fost respinsă...

Fireşte, toate aceste inconştiente jigniri, nu pot micşora cu nimic vraja artei lui *Soare*.

Din potrivă.

Ne întrebăm însă cu o legitimă—şi, dacă vreţi, diabolică curiozitate: Ce s'ar întîmpla în capul oficialităţii, al publicului şi al judecătorilor de artă, dacă pictorii, printr'o înţelegere subită şi fermă, ar lua hotărîrea *să nu-şi mai iscălească pînzele ?*

Ar fi o confuzie penibilă, o catastrofală răsturnare a valorilor ...un cataclism general—după care s'ar aşeza, în straturi mai temeinice, ierarhizări neaşteptate, din care tinerimea n'ar avea decît de cîştigat—cel puţin în prestigiu.

Soare Macedonski s'ar vădi un maestru... iar atîţea meşteri, cu încoronări şi belşuguri oficiale—pigmei...

Inainte de a veni, să moară, pe pămîntul patriei sale, copilul acesta a avut—la Paris—succese pe care nici unul din pictorii romîni nu le înregistraseră încă.

Succese spontane, sincere, netîrguite.

Elogiile presei franceze—(îndeobşte aşa de sgîrcită faţă de artiştii săraci)—sînt o dovadă.

Dar, de bună samă, nu ultima şi cea mai puternică.

Chiar dacă *Soare* n'ar fi fost silit—(prin vitregia împrejurărilor)—să ia drumul Apusului şi să fie consacrat, *acolo*, pictor—noi [2] încă l-am fi îmbrăţoşat, aici, ca pe un frate mai tînăr, ca pe un mezin de o isteţime şi de o sensibilitate fermecătoare.

2 Departe gîndul de a angaja, prin acestă afirmaţie, pe toţi cronicarii sau pe toţi pictorii romîni.

Şi, mai ales, de o sinceritate pălmuitoare pentru toţi acei care, după o vizită de cîteva săptămîni în Babilonul artei, se întorc posesori—şi propagandişti—ai unei formule pe care,—cu o jumătate de lună mai înainte—o respingeau ca pe o satanică rătăcire...

*

Domnişoara *Adina Paula Moscu*, fiica scriitoarei Constanţa Marino-Moscu, este încă o adolescentă.

Inzestrată, din naştere, cu o retină eminamente **grafică** *toată activitatea d-sale artistică va trebui* **fatal**, *să se circumscrie într'un cîmp precis de cercetare şi creaţiune.*

Anume: în domeniul construcţiilor şi ritmurilor pur **liniare.**

Domeniu vast, cuprinzător de probleme extrem de dificile şi de infinit rafinate perspective plăsmuitoare.

Fără nici o pregătire—oficială sau particulară—domnişoara Adina Paula Moscu a debutat, acum trei ani, la *Salonul Oficial* cu o serie de desemne, care au scos-o din grămada diletanţilor anonimi.

Două expoziţii personale, consecutive—(în care, pe lîngă talentul înăscut, se trada şi o neobişnuită putere de muncă)—au aşezat-o apoi, neclătinat, în primele rînduri ale celor mai tineri şi mai înzestraţi artişti *grafici* ai ţării noastre.

Cu prilejul acestor expoziţiuni, am putut urmări pe domnişoara Moscu mai îndeaproape—şi rezultatul observaţiilor mele, obiective şi riguroase, m'am dus la concluziile pe care le-am rezumat în cele cîteva rînduri cursive de mai sus.

Aparatul vizual al domnişoarei Adina Paula Moscu nu-i va îngădui niciodată atacarea *problemelor cromatice*, decît cu riscul unor sfîşietoare deziluzii.

E aceasta un neajuns ?

Este aceasta o scădere ?

Pentru spiritele de periferie, pentru acei care, incapabili să sesiseze înalta muzicalitate, abstractă, a broderiilor lineare; pentru acei care rămîn surzi la solemnitatea, de o puritate sublimă, a simfoniilor, compuse pe tema *negru şi alb*; pentru toată gloata lacomă de senzaţional, de fistichiu, de zorzoane şi de stridentă boiangerie—fireşte, arta celui mai subtil dintre *grafici* va fi preţuită mai prejos decît cea mai anostă dintre divagările picturale...

Cîte gravuri de-ale lui Rembrandt, Mantegna, Dürer, Nanteuil şi Rops—n'au fost cedate în schimbul unor pînze, iscălite: Kaulbach, Carmon, Bonat, Vollon !...

Arta *gravurii*, care înseamnă piatra supremă de încercare a artei desemnatorului—va trebui să fie ţinta finală a străduinţelor domnişoarei Moscu, străduinţi atît de generos secondate de uimitoare însuşiri native.

*

Succesul primei expoziţii de pictură a domnişoarei *Titina Căpitănescu*, a întrecut până şi aşteptările cele mai optimiste.

Copila aceasta, care n'are decît şeaptesprezece ani şi care a muncit până acuma *singură*, fără ajutorul sau statul nici unui soiu de profesor—a cucerit deopotrivă şi public şi artişti.

Diametral opusă domnişoarei Moscu—şi ca temperament şi ca retină—d-ra Căpitănescu este şi va rămîne sclava muzicalităţilor cromatice.

A unor muzicalităţi *proprii*—laolaltă feciorelnice şi satanice duioase şi barbare—doină şi chiot.

Amestec inedit de bizarerie infantilă şi gravitate biblică.

Straneţă, desigur—însă o straneţă eminamente picturală.

Dar succesul aşa de spontan al domnişoarei Căpitănescu, înseamnă pentru copilul acesta, o primejdie.

Lauda îmbată şi anihilează.

In arta zugrăviturii, n'au triumfat niciodată cei stăpiniţi de pasiunea succesului public, ci numai acei stăpîniţi de pasiunea meseriei pictoriceşti.

Fiindcă arta rămîne, ori ce s'ar spune, un joc.

Însă un joc, din care fiinţa artistului iese, până la sfîrşit, sîngerată...

*

Zorii genului de pictură *social*[3], prind să se ivească, şi la noi, prin încercările—deocamdată destul de semerite—ale tînărului *Lazăr Zin*.

Il aşteptam, cu nădejdi mari, într'o expoziţie de ansamblu.

N. N. Tonitza

---

3 Aşa zisa *„pictură socială"* a d-lui Octav Băncilă a fost, în epoca ei, un *bluff* sinistru...

Cronica juridică

Romantism şi misticism juridic

Julien Benda scrie undeva că dela Maxwell încoace, fizicienii englezi susţin că e bine să se arunce pe piaţă o propoziţie insuficient demonstrată. Dacă această propoziţie e justă, dovezile care o susţin, vor veni dela sine. Reacţiunile, pe care această propoziţie le provoacă, complectează teza.

O asemenea operaţie au încercat — probabil pentru a comemora în felul lor centenarul romantismului — şi cîţiva jurişti francezi.

Au pornit mai întâiu dela afirmaţia — exactă şi de ordin general — că tot aşa cum există un romantism literar, unul politic sau chiar unul financiar, există şi un romantism juridic.

O definiţie exactă a romantismului juridic nu poate fi desigur valabilă decît în funcţie de o precizare mulţumitoare a noţiunii însă-şi de romantism.

Cum se poate caracteriza — în mod cu totul simplist şi sumar — noţiunea de romantism ? Mai întâiu bine înţeles prin antiteza romantism-clasicism. Tot ce nu e clasic va fi neapărat romantic. E evident că această definiţie poate duce la sinteze neprevăzute de cel care se bizue exclusiv pe ea. Romantismul e ceva cu mult mai complex şi mai vast decît o sistematică opoziţie faţă de clasicism. Pierre Lasserre — deşi fără bunăvoinţă — a definit exact romantismul cînd l-a numit o revoluţie generală a spiritului omenesc. Romantismul, subt aspectul său positiv, ar cuprinde lirism, misticism şi sentimentalism în toate manifestările sale. Dar ar fi nedrept caracterizat cînd aspectul său negativ ar consta într'o respingere sistematică a inteligenţei, a reflecţiei, a adevărurilor de ordin universal, a analizei şi a raţiunii.

Revoluţionarii francezi, aceşti romantici *avant la lettre*, au fost acuzaţi de un exces de raţionalism, iar romantismul german

e departe de a înlătura analiza şi de a o subordona sentimentului. Ori, romantismul trebue — dacă nu complect identificat — cel puţin judecat prin prisma manifestărilor sale germanice. Dacă mai adăugăm şi noţiunea generală de spontaneitate, vom avea un aspect sumar şi general al ideii de romantism, care va putea face baza unei aprecieri asupra romantismului juridic.

* * *

Să vedem ce au înţeles juriştii prin noţiunea de romantism juridic şi mai ales ce teorii şi concepţii juridice au fost „acuzate" de romantism.

Pentru Bourgès, de pildă, care transpune în domeniul juridic opiniile baronului Seillière, noţiunile de romantism juridic şi de misticism juridic sînt identice. Aşa că romantismul nu e altceva — pentru indivizii şi grupurile europene — germanice — decît o formă specific modernă a unui misticism care îşi justifică aspiraţiile sale de imperialism printr'o alianţă cu un Dumnezeu-natură, aşa cum a fost revelat oamenilor timpului nostru de către principalul său profet J. J. Rousseau. Ori care ar fi doctrina lui Seillière, misticismul juridic e distinct de misticismul social, care a inspirat legislaţia individualistă caracterizată prin instituţii juridice, cum sînt familia şi curtea cu juri, şi curente doctrinale, cum e de pildă individualizarea pedepsei. Misticismul pur juridic e un fenomen de iluzie mistică, de care depinde mai ales tehnica şi viaţa juridică, iar manifestarea sa caracteristică va fi mistica contractului. In contract şi-au pus toate speranţele cei care au vrut să stabilească o nouă ordine de lucruri în viaţa juridică. Cele mai importante manifestaţii ale acestei mistici au fost tratatele dela Versailles şi pactul Ligii Naţiunilor. „Mistica contractului — zice Bourgès — a dus la negarea vechii ordine juridice bazată pe dreptul natural şi pe suveranitatea absolută a Statului".

O asemenea severă apreciere, care nesocoteşte nu numai întreaga evoluţie a dreptului internaţional, dar chiar a întregului drept, ar părea inexplicabilă, dacă nu am şti că această critică a concepţiilor juridice existente nu e decît o apologie a doctrinelor politice ale acţiunii franceze.

Va fi greu pentru Bourgès să ne aducă la convingerea că toată ştiinţa juridică, dela Revoluţia franceză până astăzi, a fost stăpînită de misticism.

Onestul vocabular filosofic al lui Lalande spune — în adevăr — că fenomenul esenţial al misticismului e extazul, starea în care orice comunicaţie e ruptă cu lumea externă. E o aspiraţie către absolut, o realizare individuală a vieţii perfecte. E însfîrşit, tot ce se opune raţionalismului şi care adoptă ca mijloc de revelaţie intuiţia ori instinctul. Nu se poate deci susţine — cu serio-

zitate — că tot dreptul modern, atît cel revoluţionar-raţionalist, cît şi cel bazat pe pozitivismul lui Comte a fost conceput pe baze sentimentale, extatice, intuitive, şi prin urmare mistice.

* * *

Dar să lăsăm de o parte *misticismul* juridic — aşa cum îl înţelege Bourgès — şi să încercăm o caracterizare a *romantismului* juridic.

Să considerăm antiteza obişnuită de clasicism-romantism, cu toate riscurile pe care această antiteză le oferă.

Ca şi clasicismul literar, clasicismul juridic se bazează pe ideia că există reguli, care subt pedeapsa anarhiei intelectuale, trebue să fie respectate.

Există o ordine clasică, o supunere faţă de erarhia stabilită, care e expresia suverană a raţiunii. Totul trebue să fie sacrificat acestei reguli externe.

Această supunere exclude cu desăvîrşire lirismul (libera încredere în geniu), realismul, (realitatea e desordonată), sentimentul adevărului istoric (sentiment a ceiace e instabil şi momentan) şi sentimentul profund al naturii (natura e liberată de constringerea omului).

Deci romantismul juridic se va caracteriza prin recunoaşterea dreptului natural, anterior şi superior legislaţiilor pozitive, care trebue să se impună legiuitorului; printr'un subiectivism nemărginit care va acorda fiecărui jurist libertatea de a elabora un sistem de drept după inspiraţiile sale personale.

Romantismul juridic va fi revoluţionar, sau mai bine zis va reacţiona împotriva a tot ce exista înaintea lui; va avea cultul sentimentului; al instinctului; cu o vădită predilecţie pentru frazeologie. Va fi desordonat şi contradictoriu, exaltînd cînd individul, cînd societatea, sacrificînd în cele din urmă pe individ societăţii, confundîndu-se astfel cu romantismul social.

In sfîrşit, ca şi romantismul literar, va fi puternic pătruns de concepţiile juridice germane.

* * *

Aşa pusă problema, ce concepţii juridice moderne pot fi considerate ca romantice? Definiţia limitată că tot ce nu e clasic e romantic nu poate fi admisă fără discuţie, pentrucă numai şcoala dreptului natural — după Bourgès — sau şcoala exegezei de texte — după Bonnecase — fiind clasice, toate celelalte concepţii juridice ar urma neapărat să fie romantice.

Ar fi să susţinem că de la Ulpian şi Grotius şi până astăzi, tot dreptul a fost romantic, ceiace ar fi excesiv şi ar depăşi respectul pe care îl păstrăm acestor doi onorabili jurişti. E preferabil să facem un triaj şi să apreciem atitudinea, pe care di-

versele concepţii juridice impregnate de romantism, au avut-o faţă de unele noţiuni fundamentale ale vieţii juridice.

Romanticii—susţin juriştii clasici—atacă în special noţiunea autorităţii morale a legii, şi dreptul de proprietate individuală.

Deşi ei se pretind obiectivi, atacurile lor sînt făcute subt imperiul unei idei preconcepute, a concepţiei sociale a dreptului, prin opoziţie cu concepţia individuală.

Să lăsăm de o parte contradicţia care apare cînd se afirmă că concepţia socială a dreptului ar fi o concepţie romantică şi că individualismul ar fi clasic.

Lasserre, cînd a atacat romantismul, l-a atacat tocmai pe motivul că a fost una din manifestaţiunile caracteristice ale individualismului revoluţionar şi „monstrul tricefal", Reformă, Revoluţie, Romantism; e un loc comun al întregii gîndiri contra-revoluţionare europene.

Să luăm de pildă noţiunea de lege, a cărei autoritate morală—susţin clasicii—romanticii, împotriva realităţii faptelor şi subt imperiul unor idei preconcepute, o consideră slăbită.

Insă slăbirea autorităţii morale a legii e un *fapt*—regretabil sau nu—dar general şi absolut normal.

E o consecinţă a evoluţiei politice şi a spiritului omenesc.

Cu alte cuvinte, legiuitorul trebue să piardă credinţa că va fi totdeauna ascultat şi apelul la intervenţia constantă a Statului nu implică deloc consecinţa că respectul legalităţii e în creştere. Sforţarea pe care o face fiecare cetăţean pentru a se sustrage—întrucît îl priveşte—dela aplicarea legii comune nu-i decît forma democratică a pasiunii pentru privilegii şi prin urmare o reminiscenţă a vechilor stări de lucruri.

E o eroare destul de răspîndită cînd se crede că Anglia, de pildă, e ţara clasică a respectului legilor.

Judecătorul englez ridiculizează de multe ori legea şi faptul că un text a fost de multe ori violat devine un argument valabil pentru abrogarea lui.

Adevărul—zicea Boutmy—e că parlamentul englez e pătruns de caracterul oarecum suspect şi cu totul relativ al operei sale. El respectă o naţiune puţin respectuoasă de statutele legale şi caută să-i uşureze supunerea, pentru a putea să i-o obţină fără dificultate. Această constatare este bineînţeles cu totul relativă şi e evident că forţa obligatorie a legilor e în raport cu mentalitatea fiecărui popor.

In Prusia, mania autorităţii nu cunoaşte margini. Dela guvern, ea trece la agenţii săi, dela agenţi la simpli particulari. De îndată ce un individ are subt ordinele sale unul sau doi servitori, el legiferează. Aşa că pretudindeni se găsesc regulamente şi ordonanţe care debutează identic: *„Est ist verboten"*...

Dar în general, o lege plictisitoare care de cele mai multe ori va fi eludată în Franţa—şi în Rominia.—în Germania va fi aplicată.

In Anglia însă, e probabil că nici nu ar fi fost votată. Aşa că legile sînt obligatorii,—e adevărat—dar nu sînt nici pretutindeni, nici în acelaşi fel şi nici cu aceiaşi intensitate.

Iată-ne departe de concepţia pe care şcoala clasică a exegezei şi-o face despre autoritatea legii, şi-o consideră ca o dogmă infailibilă. Dacă altădată era suficient să se afirme legea ca o dogmă, astăzi e aproape necesar să fie demonstrată ca o teoremă.

E aceasta o stare de lucruri anarhică?

Fără paradox, se poate susţine că autoritatea cu totul relativă a legii are efecte bune.

Viaţa socială ar fi de o complicaţie nesfîrşită dacă fiecare cetăţean, cunoscînd perfect toate legile, s'ar munci şi constrînge să le aplice cu devoţiune şi fanatism. Numărul proceselor ar deveni enorm.

Existenţa bunei credinţe, e un bun nepreţuit, uleiul invizibil care unge funcţionarea mecanicei juridice, iar în marginile codului trăesc şi răufăcătorii şi oamenii cinstiţi.

Viaţa socială conţine cu certitudine un coeficient de nelegalitate, şi nu e o dovadă de sentimentalism sau idei preconcepute, cu un cuvînt de romantism, cînd se afirmă existenţa acestui fenomen inevitabil, şi normal.

* * *

Cînd noile concepţii juridice afirmă că dreptul de proprietate se transformă progresiv şi că dintr'un drept individual şi inviolabil devine o funcţie socială, apărătorii clasicismului juridic au o replică, totdeauna aceiaşi: proprietatea privită ca funcţie socială e o manifestare tipică a romantismului juridic. Numai spiritul revoluţionar al romantismului şi exaltarea drepturilor societăţii în detrimentul dreptului individual poate duce la negarea caracterului individual al acestui drept.

Decît clasicismul juridic, în răspunsul său, comite tocmai greşala pe care o reproşază romanticilor: dă o prea mare importanţă imaginaţiei şi dogmelor literare. Pentru că în definitiv ce e *dreptul* unei ţări?

Că îl considerăm bun sau rău, folositor sau nefast, dreptul nu e decît o întocmire de reguli de conduită socială, care la un moment dat şi într'o anumită ţară sînt efectiv aplicate de practicieni şi de tribunale.

Orice expunere teoretică a dreptului, care ar avea un alt punct de plecare, nu ar fi decît o operă de imaginaţie, un roman scris de un jurist, cel mai detestabil în genul plictisitor, un moment de prezumţie şi de inutilitate incontestabilă.

Ori, se mai poate susţine astăzi cu aparenţă de dreptate,—că evoluţia dreptului de proprietate nu s'a făcut în sensul social, dacă nu şi socialist, al cuvîntului?

Şi dreptul şi sociologia recunosc astăzi că situaţia proprietarului—a proprietarului funciar în special—e o funcţie socială, că el îndeplineşte mai mult un rol social decît exerciţiul unui drept individual, şi că prerogativele sale nu sînt legitime decît în măsura în care îşi îndeplineşte datoriile sale.

Pentru realizarea acestui principiu de sociologie şi de dreptate socială s'au făcut reformele agrare în Romînia, Cehoslovacia şi Polonia, şi s'a limitat întinderea posesiei teritoriale. Extensiunea dreptului individual al proprietăţii, în sensul social, e un fenomen juridic absolut general şi comun tuturor noilor constituţii, chiar în ţările unde prescripţiile constituţionale nu au fost încă realizate efectiv. Atît articolul 153 al constituţiei dela Weimar, cît şi dispoziţiile constituţiei Jugoslave,—afirmă categoric teoria proprietăţii ca *funcţie socială*.

Teoria proprietăţii ca funcţie socială e o realitate, e dreptul pozitiv subt aspectul său quasi-universal, iar nici decum expresia unei ideologii neverificabilă prin observaţia ştiinţifică a faptelor.

Proprietatea—funcţie socială—e în devenire, chiar şi în ţările unde dreptul pozitiv nu o recunoaşte categoric.

Gaston Morin a scandalizat şi continuă încă să scandalizeze pe juriştii clasici francezi, cînd susţine că această propoziţie e valabilă şi pentru dreptul modern francez.

Dar în definitiv, chiar dacă acest fapt ar fi discutabil în Franţa, proprietatea e un *fapt* universal, care e încă la baza a numeroase societăţi omeneşti.

Ori, atunci cînd ştiinţa juridică modernă a afirmat că acest drept s'a transformat şi a evoluat, instituţiile constituţionale din diferite ţări i-au confirmat ipoteza.

Ce dovadă mai bună de exactitudinea unui concept juridic decît atunci cînd e confirmat prin fapte?

Dacă în această constatare, se găseşte că e romantism, atunci e un romantism cu totul de altă natură decît cel pe care şi-l închipue juriştii clasici. Nu e totuşi imposibil să fie încă romantism, pentru că romantismul nu exclude a *priori* analiza faptelor, iar spontaneitatea cu care reacţionează şi lucrează îl apropie mai mult de viaţă care e în perpetuă schimbare.

* * *

Tot un caracter al romantismului juridic ar fi credinţa în progresul neîncetat al instituţiilor juridice, în transformarea noţiunilor fundamentale care sînt la baza acestor instituţii.

Decît cei care au susţinut—cum a fost Duguit—că vechile noţiuni se desagregă pentru a face loc altora şi că sistemul Dreptului pe care societăţile moderne l-au trăit până astăzi se dislocă şi că va fi înlocuit prin alte concepţii, nu au făcut deloc o judecată de valoare. Nu au afirmat, nici că e un progres, nici că e un recul.

In ştiinţa socială, o asemenea chestiune nu ar avea nici un sens. Noul drept nu e nici mai bun nici mai rău; e diferit. Atîta tot.

Rămîne obiecţia capitală ce se aduce noii doctrine a regulii de drept, aceia de a-şi avea originea sa în conştiinţa colectivă a masselor.

Dar exactitudinea acestei teze e condiţionată de demonstraţia existenţei unei conştiinţi colective, distinctă de conştiinţele individuale. În acest caz însă, se face procesul întregii şcoli sociologice a lui Durkheim, de altfel acuzată de a face romantism social.

Aceasta e însă o altă poveste.

Cînd juriştii clasici recunosc că există această strînsă legătură între ştiinţa juridică modernă şi sociologie, ei nu fac decît să aducă—fără voia lor—argumentele cele mai valabile în favoarea noilor concepţii juridice.

Incît sistemul preconizat de Maxwell poate fi avantajos cînd o propoziţie e justă, dar extrem de riscat în cealaltă împrejurare.

E. A. Poulopol

Miscellanea

Despre „mistica statului" sau basmul cu cocoşul roş

D. Petre Marcu Balş trebue să fie un om perfect fericit. Mai întâiu fiindcă e tînăr.

Tinereţea îi ţine loc de tot: de logică, de gust, dar mai ales de decenţă. Există oare faţă urîtă la şaisprezece ani? Cu-o nobilă şi fragedă candoare sburdă de nu ştiu cîte numere în paginile „Gîndirii", necheează frenetic şi îşi închipue că judecă. Insultă, afirmă, emite judecătoreşti sentinţe şi, totuşi crede, fără pic de îndoială, că raţionează. Student sîrguitor la Berlin, transcrie toată bibliografia dela curs şi ne-o serveşte caldă-călduţă. Trage de ureche, admonestîndu-i părinteşte, oameni bătrîni care se cheamă Maiorescu, Stere, Carp.

Aici lăfăindu-se „nonchalant", aici înfuriindu-se intempestiv şterge cu o simplă lovitură de condei din istoria culturii iluminismul francez, marea revoluţie, constituţionalismul englez, filosofia raţionalistă şi alte cîteva năzbitii şi gogomănii de acestea de care face haz cu nespusă poftă. Debitează cu emfază şi vorbe definitive toate „noutăţile" gazetăriei actuale relativ la istoria recentă a culturii noastre cu arhicunoscuta luptă între influenţele romantismului german şi raţionalismul francez (vezi Ibrăileanu, Sanielevici, Zeletin, până şi P. Şeicaru, etc. etc. etc.) „noutăţi" de care s'ar jena însuşi d. Lovinescu, şi i se pare că a prins pe Dumnezeu de picior. Dar d-sa e încă şi mai fericit. Căci doar e descoperitorul vesel al lui Pîrvan jurist şi filosof al statului. Iar acum în urmă a avut imensul noroc să facă o nouă descoperire: „statul istoric"!!

Vedeţi mă rog, „statul istoric". (Sînt oare şi altfel de state?!). Dar ceiace provoacă în adevăr stupefacţiunea cea mai violentă şi tae pur şi simplu răsuflarea e „găselniţa"—cum ar zice d. E. Bucuţă,—după care, teoreticianul acestui faimos „stat" nu e numai, după cum se credea, Simion Bărnuţiu, Pîrvan, moş Ion Creangă şi Savigny, dar însuşi... marele rege Carol.

Cetind aşa minunate lucruri, cine se poate bucura singur? Căci doar există un altruism al frumosului.

Prietini şi cetitori, vă conjur, pentru interesul vostru, cetiţi pe d. Petru Marcu Balş! Şi dacă sînteţi amatori de logică, de bun simţ, atunci, cum zic francezii „c'est une fête pour l'esprit".

* * *

D. Petre Marcu Balş, ca mulţi din oamenii generaţiei recente, confundă temperamentul cu inteligenţa. Aici e poate eroarea sa cea mai gravă. Avînd nervi, crede că face silogisme. Cu oarecare aptitudini pentru pamflet, în loc să capete un loc onorabil în coloanele uneia din numeroasele gazete-revolver, cu care, spre slăvirea lui Dumnezeu şi a patriei noastre, sîntem tot mereu mai dăruiţi, d-sa se încurcă în teorii, în argumente, în opere de construcţie mentală. In loc ca, între o înjurătură şi o doină, să ne invectiveze brav, neaoş şi olteneşte, aşa cum face cu talent printre veştede rînduri de doctrină şi de limfatică gîndire, (dîndu-ne măsura adevăratei sale meniri) d-sa asudă în compoziţii cerebrale, lipsite de afinitate cu fiziologia sa robustă, nativă, instinctivă, neenervată încă de jocul subtil al gîndirii.

Iluzionîndu-se că aduce elemente nouă într'o discuţie arhiînvechită, d-sa nu e de loc conştient că „radotează" ceiace spun de douăzeci de ani toţi discipolii d-lui Cuza: supremaţia neamului, necesitatea ortodoxiei, goana contra anarhiei bolşevizante, ordinea stat, trădare de neam, pericolul ovreesc etc. etc.

De ce să ne ascundem după deget?

Toată confuziunea, toate ezitările şi contorsiunile, toată erudiţia de proaspăt şi prea recent doctor, adesea complect inoportună, toate contradicţiile din articolele d-lui Petre Marcu Balş nu confirmă decît un singur lucru: jena de a merge deadreptul şi de a spune ceiace spun toţi studenţii din liga creştină. Dar un văl aşa de subţire poate fi foarte uşor înlăturat, şi fondul nud, fără intelectualitate, fără nuanţe, fără pătrundere filozofică şi umană, apare în toată splendoarea lui. E foarte probabil chiar, ca însuşi d. Petre Marcu Balş să fie victima acestei amăgiri.

Evident că în asemenea condiţii, o discuţie principială e de prisos, fiindcă discuţia presupune argumentaţie şi judecată şi d. Petre Marcu Balş n'are decît credinţe. O facem totuşi, cu tot riscul de a fi acoperiţi de injurii grosolane,—oricum atît martiraj măcar merită orice idee,—cu sentimentul că tineretul trebue sfătuit şi luminat, oricare ar fi situaţia în care se află. Doar Sf. Maria Egipteanca s'a prostituat—zic „Vieţile Sfinţilor,"—cu 12 bandiţi pentru cauza creştinătăţii. Să bem paharul până la capăt şi să fim profesori până la sfîrşit.

* * *

D. Petre Marcu Balş voeşte să lumineze istoria doctrinelor noastre culturale din ultima jumătate de veac. Cu scopul de a se

lumina și mai ales de a găsi, în ce privește viitorul, îndreptare pentru o conduită socială și etică practică. Dar cum de profesie, e jurist în fașă, el caută, cu nenumărate digresii care dovedesc neastimpărata sa aptitudine de pamfletar, să privească această evoluție ideologică prin prizma ideilor despre stat, așa cum le-au preconizat diferiți gînditori naționali. Și găsește două concepții despre stat: una juridică, luată din constituționalismul englez, bazată pe raționalismul francez și pe postulatul legalității și al libertății individuale, și alta istorică, irațională, sprijinită pe concepția evoluționismului istoric de tip Savigny. Pe acest Savigny, pe care l-a descoperit cu un amor tardiv, la Berlin, îl prescrie d. Petre Marcu Balș obligator tuturor publiciștilor din Romînia, fie că s'au ocupat, fie că nu, cu cercetările juridice și sociologice. Că îl găsește la Simion Bărnuțiu nu e de mirare, dar nu permite nici unuia din idolii săi: Pîrvan, Regele Carol, d. N. Iorga, Ion Creangă, d. R. Dragnea etc. să nu-l adopte. Și firește, toate aceste docile personagii se grăbesc să-l satisfacă.

Așa dar dualism strașnic și iremediabil între cele două concepte, dualism care are infinite consecințe pentru destinul neamului nostru. Fericite prin propaganda istoriștilor, nefaste prin aceia a constituționaliștilor filo-englezi și filo-francezi. Repartiția e simplă și simetrică, nimic de zis. Dar cine sînt criminalii răspînditori ai legalismului, și ai individualismului anarhic, după rețeta anglo-franceză? Sînt junimiștii și poporaniștii. Europenizanți fără măsură, raționaliști înguști, spirite abstracte fără pricepere pentru realitățile și specificitatea națională, poporaniștii și junimiștii sînt ca „iacobinii" lui Taine, spirite matematice și gratuite. Ei nu pricep două lucruri: 1) Faptul că statul nu se încarnează într'o formulă unică oferită de rațiune și că astfel n'au pricepere pentru devenirea istorică și națională, care îmbracă mereu alte forme particulare, după circumstanțe de loc și timp, și; 2) Faptul că acceptarea legalismului (teribile ironii are d. Petre Marcu Balș la adresa formulei steriste „Domnia legii"!) și a libertăților individuale, ruinează spiritul colectiv, unitatea organică a statului, autoritatea acestuia și că duce la un anarhism deghizat.

Să observăm, în treacăt că, dacă în aceste articole d. Petre Marcu Balș se declară adept al istorismului, tot d-sa, în teribilul manifest al „Crinului alb", denunță cu violență relativismul istoric, sursă de scepticism și decadență, și se înscrie printre credincioșii unui transcedentalism absolut și imuabil, revelator de adevăruri eterne și neschimbate. Sau poate acolo s'a lăsat ademenit de d. Sorin Pavel, admirator acum al filosofiei lui Husserl? Ne e dator d-sa, în orice caz, cu o precizare, fiindcă altfel, apucat mereu de capricii cum îl știm, nu vom mai putea ști ce vrea?

Să vedem însă, dacă acuzații d-sale, junimiștii și poporaniștii, sînt așa de puri iluminiști și așa de lipsiți de concepția istorismului pe de o parte și de aceia a specificului național pe de alta.

După d. Zeletin, în cartea sa despre burghezia romînească (și acesta nu afirmă numai, ci se sprijină și pe texte) ca și într'un articol recent din revista „Minerva", junimiștii—lucrul îl știe toată lumea,—s'au adăpat adînc, în prepararția lor culturală, la romantismul german. Aceste influențe sînt evidente asupra lui Maiorescu, Carp, Negruzzi, adică conducătorii școlii, care și-au făcut studiile la Berlin într'o perioadă în care revoluția romantică și istoricistă, a cărui singur scop aproape, era combaterea revoluției franceze și a raționalismului său excesiv (postulatele sale se cunosc: revenirea la evul mediu, antiburghesismul, istorismul etc.), se găsea în deplină înflorire. Același Savigny este citat în discursurile lui Petre Carp. Reacționarismul lor ca și concepția lor despre viață sînt acelea ale romantismului german. Carp și Maiorescu își justificau conservatismul și antirevoluționarismul lor tocmai pe postulatul *evoluției treptate*, deci istorice și specifice după moment, evoluție care în momentul acela nu justifica, după ei, primirea constituționalismului abstract european, fără afinitate cu lipsa noastră de pregătire. Ironiile lui Carp, Maiorescu, Eminescu, Caragiale, care au ajuns astăzi de pomină, se îndreptau contra importului politic european forțat și excesiv, neasimilabil în condițiile de atunci ale specificului nostru național și epocal. Sprijiniți tocmai pe un exagerat autohtonism local, refuzau junimiștii europenizarea și occidentalizarea noastră.

Nu mai insistăm asupra unor astfel de banalități. Toată lumea le cunoaște afară de d. Petre Marcu Balș, care se dă la paradoxe numai ca să-i iasă o anumită construcție. D. Petre Marcu Balș scrie: „Către sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul lui al XX-lea forțele se grupează în alt mod... Ca o contrapondere se înfiripează istorismul și organicismul filosofic în Romînia cu inspirații germane, în deosebi din Savigny". Dar această influență e cu mult mai veche. Ea datează de după 1860. Junimiștii tocmai, au adus-o și popularizat-o. Mai departe găsim și această afirmație și mai gravă: „Istoria influenței germane în Romînia însemnează o mai deplină cunoaștere și conturare în sens romînesc, spre deosebire de influența franceză care este sinonimă,—în afară de vremea bonjuriștilor,—cu diformație sufletească și dezaxare". Aici se pare că d. Petre Marcu Balș a plagiat pur și simplu pe d. Iorga. (Ceiace devine amuzant e, că din „germanofili" devenim acuzați de excese francofile!). Problema astfel pusă e de un simplism așa de definitiv, încît refuzăm s'o mai discutăm spre a nu sparge uși deschise.

Dar să vedem cum stau poporaniștii față de aceiași acuzație? Acceptarea raționalismului revoluției franceze și al libertarismului englez le întunecă oare complect viziunea istorică a lucrurilor? Sau ceiace e și mai grav ajung ei la acea incompreheziune a naționalului și la acea desființare a statului organic și a autorității sale? Aici ne poate apăra mai întâiu însuși d. Petre Marcu Balș care în „manifestul crinului alb" ne acuză de prea mult

relativism istoric și evoluționist. In articolul „Vasile Pîrvan și concepția statului" după ce ne acuză mai întîiu că prin individualismul anarhic desființăm autoritatea statului, sîntem apoi iarăși pironiți la stîlpul infamiei ca marxiști autocrați și despotici care înăbușim expansiunea individului. D-zeu să-l înțeleagă pe d. Balș. Poporaniștii antiistoriști ? A cetit d. Petre Marcu Balș cronicile interne ale d-lui Stere dinainte de războiu unde, ca să se justifice exproprierea, se arăta evoluția dreptului de proprietate, ce nu poate fi considerat imuabil și etern? Sau opera sa, „Evoluția individualității", unde e vorba de dezvoltarea *istorică*, a drepturilor individuale ? Dar toată doctrina politică a „Vieții romînești" s'a sprijinit pe această axiomă, că fiecare moment și fiecare țară au specificitatea lor particulară. Doar Taine, a cărei influență asupra V. R. e cunoscută, a familiarizat demult pe colaboratorii noștri cu noțiunile de mediu și moment istoric. D. G. Ibrăileanu, care a introdus de fapt punctul de vedere istoric în critică, a fost teribil de atacat pentru aceasta de partizanul „transcedentalismului" în critică, d. M. Dragomirescu. Ași putea cita în această privință zeci și zeci de texte ale „Miscellaneelor" de altădată, dar discuția, poate deja numai pe jumătate utilă, s'ar lungi peste măsură.

Au fost străini poporaniștii de înțelegerea realităților naționale ? Aici d. Petre Marcu Balș se va lovi de esteții d-lui Lovinescu care ne acuză, pur și simplu, de șovinism și sălbătăcie strict locală. Mi se pare însă, că nimeni nu va nega lupta noastră, de două decenii, adesea acerbă, pentru determinarea și recunoașterea acestui specific național, pe care astăzi seninul domn Balș ne-o contestă, pur și simplu, cu o lovitură de condeiu.

Mai departe însă d-sa nu ne mai neagă acest umil merit, dar ne atrage atenția că ne contrazicem teribil;atunci cînd susținem în același timp raționalismul antiistoric (ați văzut cît sîntem de antiistorici !) și teoria specificului național. Am fi curioși să vedem cum argumentează tînărul doctor jurist această incompatibilitate între raționalism și specificul național. Raționalismul, cînd nu e exagerat, nu exclude devenirea. El poate spune numai atît : în *stadiul actual* al evoluției facultăților noastre, de cunoaștere, rațiunea e cea mai perfectă din aceste facultăți. Mîne poate, ea va fi depășită. Astăzi însă nu avem altceva mai bun. Rațiunea e ultima și cea mai desăvîrșită formă de cunoaștere, la care am ajuns *până astăzi*, trecînd peste forme inferioare ei. Dar aceasta nu exclude de loc evoluționismul și istorismul. N'a văzut d. Petre Marcu Balș., în istoria filosofiei, atîtea împerechieri între atitudini raționaliste și evoluționiste. E, mi se pare, cazul clasic al lui H. Spencer, al lui Pierre Janet și al altora mulți. In ce privește relațiunile dintre teoria specificului național și raționalism, nu numai că nu sînt acelea de contradicție, dar aceste două atitudini se găsesc într'o perfectă corelație. In adevăr, determinarea unui fenomen național e o operă de *discriminare* și de diferențiere care nu se poate obține decît cu mijloace raționale de comparație, adică de stabilire de analogii și deosebiri.

In orice caz recunoașterea unei individualizări naționale nu poate fi rezultatul unei cunoașteri mistice care *contopește*, confundă în marele „tot" deosebirile și diferențele. Pentru un mistic nu există romîn, bulgar, german ori grec. Există un singur om egal în spațiu și timp. Contradicție evidentă nu e decît între misticism și teoria specificului național. In nici un caz între raționalism și această teorie.

Dar d. Petre Marcu Balș ne mai prinde și cu alte contradicții. Cea de a doua e între *antipozitivism* și *democrație*. Antipositivismul, în speță Kantismul crede d-sa, e atitudinea ultimii generații. Incă o inexactitate. Kantismul e o veche simpatie a „Vieții Romînești" D. C. Stere s'a declarat în nenumărate articole kantian. El povestește undeva, patetic, cum s'a familiarizat cu „Critica rațiunii pure", singurul volum care-l avea cu sine printre ghețurile polare ale exilului său siberian. Și apoi îl utilizează mereu pe acest Kant (care se poate concilia de altfel perfect cu A. Compte) până și în rapoartele ori expunerile sale de motive la diferite legi.

„Zurück nach Kant" e strigătul reformiștilor germani contra lui Kautsky pe timpul discuției între acesta din urmă și Bernstein. Dar în critica făcută de d. C. Stere Socialismului romîn, acesta se sprijină exclusiv pe neo-kantienii germani și în deosebi pe Bernstein. Dar de unde legătura obligatorie între positivism și democrație și mai ales contradicția între alte doctrine nepozitiviste, (cum e de pildă Kantismul), și democrație ? Positivismul, cel sociologic mai ales, e numai una din justificările teoretice aduse în sprijinul democrației. Kantismul însă poate și el justifica perfect aceiași atitudine politică. Mi se pare că neokantienii germani, erau destul de democrați. Un sociolog rus, Tugan Baranowski pretinde chiar, cu multă dreptate, că la baza oricărei revendicări democratice și a socialismului în genere stă morala kantiană cu vestitul ei precept : „Consideră pe aproapele tău ca pe un scop în sine și nu ca pe un mijloc". Din această apreciere kantiană a omului iese toată generozitatea democratică.

Infine iată și cea de a treia contradicție în care cădem : problema eului nu s'ar potrivi cu garantarea libertăților. Mărturisim că nu mai înțelegem nimic și credem că, mai ales, d. Petru Marcu Balș nu pricepe nimic. Cum? Intre dezvoltarea vieții interioare și a eului (cum vrea Pîrvan) și garantarea libertăților nu e nici o legătură ? Ba chiar o contradicție ?

Adică perioadele de oprimare sufletească, de coercițiune socială, cînd individul e silit prin toate mijloacele să accepte „doctrinele oficiale", conformismul nivelator, să fie oare mai favorabil dezvoltării personalității interioare decît asigurarea libertății spirituale ? Crede în adevăr acest lucru d. Balș ? Fiindcă atunci e îngrijitor pentru structura sa mintală. Să cetească d-sa și să mediteze puțin măcar clasicile cercetări ale lui Durkheim în privința formării și apariției personalității omenești și a eului, care s'a format

tocmai pe măsură ce conformismul social s'a micşorat. Să cetească acest lucru, pentru că e inadmisibilă această lacună culturală la un tînăr care, totuşi, se pare că ceteşte.

Unde-va, în acelaşi articol d. Petre Marcu Balş, combate complexele antinomice de idei. Dar toată istoria filosofiei e plină de sinteze şi de conciliaţii între sisteme. Dacă ar fi cugetat mai profund şi mai puţin simplist ar fi văzut că totuşi de antinomie nu poate fi vorba. Că însuşi complexitatea îi repugnă robustei sale structuri mentale, o înţelegem. Dar aceasta e altceva.

* * *

Să ne ridicăm însă pe o treaptă mai sus. Există în adevăr două concepţii duşmane despre stat, care se ciocnesc ireductibil în cultura noastră socială contemporană, una a statului istoric şi organicist şi alta a statului juridic individualist şi antiautoritar? Noi credem că acest conflict e inventat de d. Petre Marcu Balş. D-sa obligă oameni care n'au nimic comun cu ştiinţele sociale, d. N. Iorga, Pîrvan, etc., să fie reprezentanţii unei teorii la care nu s'au gîndit. Dar acest conflict nu există, mai ales, pentru că teoria statului după poporanişti n'are nici unul din caracterele pe care i le impută d-sa; d. Petre Marcu Balş simplifică enorm lucrurile. El ciopleşte cu o secure nemiloasă toate nuanţele şi toate aproximaţiile. Spiritul său de geometrie extrem de simplificator (bun poate pentru gazetărie, periculos pentru adevăr şi ştiinţă), ignorează realitatea sau o schematizează şi o desfigurează.

In fond trebue deosebit o politică şi o sociologie poporanistă. Cea dintăiu e consecinţa logică a celei din urmă. Dacă ar fi studiat geneza acestei doctrine ca istoric şi nu ca pamfletar, ar fi aflat că cei de la „Viaţa Romînească" sînt înainte de toate sociologi care pleacă de la starea *naturală* şi de la dezvoltarea *istorică* a societăţii. D. Stere şi noi cei mai tineri ne luăm izvoarele investigaţiei noastre sociale din *etnografie* şi din istorie. Lucrarea d-lui C. Stere „Evoluţia individualităţii" e prima lucrare bazată pe etnologia comparată în ţara noastră. Subsemnatul a publicat multe studii sociologice sprijinit pe aceiaşi metodă etnografică istorică şi trece astăzi drept un reprezentant al Durkheimismului în Romînia, adică al acelui cercetător care utilizează *numai* metoda istorică şi etnografică, descrie evoluţia instituţiilor sociale în funcţie de spaţiu şi timp, şi determină *specificitatea* acestor forme de stat şi societate. Aceasta e şi originalitatea lui Durkheim faţă de ceilalţi sociologi. Iar d. C. Stere utiliza acum treizeci de ani materialul oferit de antropologii englezi de pe atunci: Morgan, Lubock, Mac Lennan etc. Dar, etnografia şi istoria arată tocmai că fiecare stat are o evoluţie istorică specifică, originală şi ireductibilă. N'am aşteptat astfel să ne înveţe d. Petre Marcu Balş acest lucru. Fireşte că şi statul romîn intră în acest punct de vedere.

In ce priveşte cea de a doua imputare care ne atinge, aceia

a individualismului anarhizant, să afle, dacă nu ştie, d. Marcu Balş următoarele: Politica constituţională a d-lui Stere fiind o *consecinţă* a concepţiei sale *sociologice* mai generale, ea pleacă de la *ideia solidaristă*, formulată de *Comte*, de *Durkheim* şi de acel *Duguit* pe care îl dispreţueşte d. Balş. Acest solidarism a fost lansat drept axiomă de nenumărate ori de d. Stere, (vezi studiile sale „Social democratism şi poporanism", „Evoluţia individualităţii". Cronicile interne din „Viaţa Romînească", Expunerea de motive la legea exproprierii etc. etc.).

Dar solidarismul ca şi sociologismul înseamnă primatul societăţii asupra individului. Cum se exprimă L. Bourgeois, individul se naşte debitor societăţii. Durkheim, pe care l-am popularizat la noi, arată mereu că societatea e cauza şi individul efectul. Individul nu trăeşte decît prin societate, sociolog care pleacă de la individ nu există. Fireşte, solidarismul nu concepe statul autocrat şi poliţist ca Hegel, dar totuşi el *subordonează* individul grupului din care face parte. Pe baza acestui drept primar al societăţii a cerut d. C. Stere exproprierea, care numai în interesul individului nu era. Conservatorii de pe atunci pretindeau că drepturile individuale sînt sfinte, chiar cînd lezează societatea. Dar s'ar putea spune cum se armonizează acestea cu constituţionalismul englez şi libertarismul său?

Trebue să înţeleagă d. Petre Marcu Balş, că drepturile individuale nu sînt un *scop* în sine, un ideal, ci o simplă *limită* peste care nu se poate trece. Tocmai pentru a feri solidarismul social de dezagregare, adică de oprimare autocrată şi poliţistă, adică pentru a *întări* acest solidarism s'a cerut garantarea drepturilor individuale.

Căci e un adevăr banal în sociologie, faptul că dacă în societăţile primitive solidaritatea iese din asemănare, în cele civilizate şi evoluate, solidaritatea iese din deosebire creată din diviziunea muncii sociale, din faptul că fiecare individ fiind specializat numai în ceva, depinde strict de celalt care-l complectează cu specialitatea lui.

Şi apoi garantarea drepturilor individuale şi urgenţa lor exagerată la noi, se bazează şi pe faptul ultimei noastre evoluţii politice, prin care totul s'a călcat în picioare cu un arbitrar fără seamăn şi ţara întreagă a fost scoborită la rangul unei despoţii orientale. Libertarismul a fost *o reacţie* şi nu numai o revendicare morală. Acuitatea oprimării politice a făcut din libertarism punctul cardinal al luptelor noastre politice pentru civilizare şi democraţie.

Iată la ce ar trebui să mediteze mai serios şi mai puţin pripit d. Petre Marcu Balş, înainte de a emite cu atîta simplă suficienţă opiniile d-sale.

* * *

Morala fabulei? D. Petre Marcu Balş nu mai e în prima perioadă a juneţei pentru a se deda la jocuri mentale de calitatea

celor de mai sus. Perioada inocenţei a trecut şi d-sa nu mai poate fi privit subt acest unghiu. Sburdălniciile acestea „nevinovate" încep să nu-l mai prindă. Oarecare responsabilitate ar trebui să-l anime. A svîrli în dreapta şi în stînga sentinţe, pe cît de teribile şi de incoherente, pe atît de necontrolate, înseamnă, din orice punct de vedere ne-am pune, simplă neseriozitate. Astfel de articole se pot scrie în patimă cotidiană la gazetă. Ele nu pot fi privite în nici un caz ca istorie culturală romînească. Încă atunci cînd semnase „Manifestul crinului alb", d-sa călcase cu stîngul. Dar susnumitul manifest era cel puţin amuzant în unele din aspectele sale. Era un gest, o bravadă de tinereţă. Unei serii de articole grave, pedante, încărcate de erudiţie, unde ar trebui, în intenţia autorului, să se vadă „tot ce el învaţă la Berlin, articole ce urmăresc adevărul, li se cere altceva.

Şi e regretabil, fiindcă, oricum, d. Petre Marcu Balş, are talent, un mod frenetic şi patetic de a vedea lucrurile, şi, desigur, ne place să credem, bune intenţiuni. Mai multă meditaţie, mai multă concentrare, mai multă sfială metafizică şi morală, mai multă disciplină de gîndire şi gust şi, mai ales, mai puţină suficienţă primitiv-agresivă, evident, nu i-ar strica.—*M. R.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Mateiu Ion Caragiale, *Craii de curtea veche*, roman, „Cartea Romînească", 1929.

Cartea d-lui Mateiu Caragiale nu e un roman. E făcută din prezentarea a cîtorva tipuri interesante şi ciudate, pe care autorul pare să le fi cunoscut mai mult decît imaginat, şi din spovedaniile acestor tipuri.

Autorul prezintă cîteva figuri de rataţi şi îi pune să se mişte într'un mediu de putreziciune morală şi de murdărie sufletească, descris cu insistenţă şi detalii. Insistenţa aceasta îngreuiază cîteodată cursul povestirii. D. Matei Caragiale are un stil încărcat, chinuit cîteodată, totdeauna interesant. Figurile „Crailor" se detaşează într'o lumină verzue şi crepusculară, rembrandtiană. Se fixează în memorie, şovăitoare şi totuşi lămurite. O atmosferă de aquarium—asta e culoarea generală a cărţii. D. Mateiu Caragiale ne oferă o vitrină de museu Grevin, un etalaj de figuri de ceară, sinistre şi neliniştitoare. Paşadia, Pantazi, Gorică Pirgu, familia scăpătată şi de viţă veche a „adevăraţilor" Arnoteni, toate personagiile trăesc o viaţă specială, nocturnă, extenuată şi extenuantă. Bănuesc că autorul a vrut să acumuleze în personagiile sale o anumită putreziciune caracteristică tîrgurilor noastre, în care importaţiile civilizaţiei occidentale se împreunează aşa de ciudat cu fanariotismul şi orientalismul încă nestîrpit al vieţii şi obiceiurilor. Cartea lui Mateiu Caragiale e quintessenţa acestei vieţi corcitoreşti care e caracteristică încă pentru bună parte din lumea oraşelor noastre, începînd cu capitala. Epoca, dealtfel, în care se mişcă tipurile cărţii e nimerită. E prin 1910, epoca de dinainte de războiu, a Romîniei mici şi patriarhale, cu ritm domol şi gospodăresc. Astăzi ritmul s'a schimbat. A devenit mai rapid şi e nădejde ca ancorele trecutului să se desprindă din ce în ce mai mult—şi să cadă. Cartea d-lui Caragiale e virtos ancorată în trecut. Un trecut lipsit de poezie, pitoresc şi murdar, pezevenghiu şi corcit,

fără nimic din evocațiile nostalgice ale d-lui Sadoveanu. D. Mateiu Caragiale a vrut să adune în paginile sale tot acest puroi și a reușit. O atmosferă pestilențială umple toată cartea. Voiu desprinde, ca exemplu atît pentru atmosferă cît și pentru expresie, următorul pasaj, unde autorul descrie casa „adevăraților" Arnoteni. „Deschisă vraiște oricînd oricui, casa lor, contopire de ospătărie și de han, de tripou, de bordel și de balamuc, era locul de întîlnire al deochiaților și deșuchiaților timpului: jucătorii și cheflii de meserie, desdrumații, poticniții și căzuții, curățații rămași în vînt, chinuiții de pofta traiului fără muncă și mai presus de putere, gata la orice ca să și-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără de căpătîiu și cei afară din rîndul oamenilor, unii foști în pușcărie și alții pe cale să între, și apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrîne mucegăite la masa verde, somnoroase și arțăgoase, cu mînile tremurînd pe bani și pe cărți, tinere desmăritate cel puțin odată și de timpuriu borșite de avorturi și de boale, la pîndă după vînat și ferindu-se de chiul și între ei și ele de tot felul și schimbătoare întovărășiri și nade, desbinări și dușmănii. O pîclă rîncedă de vițiu apasă vestejitoare asupra mizeriei decorului...".

Cartea d-lui Mateiu Caragiale este în multe privințe un document, deaceia merită să fie cetită cu interes. Iar prin stilul ei original, plastic, plin și expresiv, e o realizare de artă, vrednică de elogii.

Al. A. Philippide

* * *

Aureliu Weiss, *Autori și păreri*, Editura Națională S. Ciornei, Lei 80.

Cea mai mare parte dintre cetitori confirmă paradoxul extrem de adevărat că o carte însamnă prin ceiace a rămas după ce ai uitat totul.

E ca o melodie sufletească, ca o vibrare prelungită mai îndelung decît însuși sunetul. Patrimoniul sufletesc se alcătuește astfel din aceste nebuloase rezidii, ca dunele.

După un timp însă se alcătuește în omul cult, din această impalpabilă stratificare necesitatea unei concretizări, a unei colectivizări. Aportul unei cărți devine numai un afluent. Se naște în lectorul cetit o noțiune nouă, în care datele și cunoștințele se coordonează, în care efortul colectiv se clasifică creindu-se noțiuni nouă,—și literatura devine atunci o entitate legată cu viața, cu mișcarea socială, cu istoria, cu tot ce poate fi povestirea prin veacuri a ceiace a rămas peste morminte.

Prin lectură cetitorul se adaogă istoriei însăși trecutului care a rămas ca artă și cugetare, cu multe străduințí, cu cîteva realizări, cu puține nume, jalonînd luminos istoria și caracterizînd secolele care-au fost.

Pentru acest contact cu o colectivitate reprezentată la un moment dat printr'un mare scriitor, și uneori chiar pentru prezentarea individuală a unui literat cetitorul are nevoe de un interpret.

Intre lectorul cuminte și bine intenționat pe deoparte și autorul uneori distant și de multe ori izolat, intervine criticul. Acesta de cele mai multe ori cugetă și pentru autor și pentru lector, atribuind celui dintăiu ceiace nici nu i-a trecut poate prin cap și oferind celui de-al doilea ca un program de teatru, sintetic, „subiectul" și gîndul unei opere. Suplinind distracția și plăcerea dezordonată, criticul are aerul unui pedagog care te ascultă fără să știi cînd. E un instrument de cugetare care poate înlocui gîndul propriu, și se vinde la librării.

Criticul însă are mai ales rolul unei determinări de operă și autor în timp și în spațiu.

Inoadă la veac, unde trebue sau unde nu trebue, firul ce vine; îl colorează istoric, și-l trage prin realitățile epocei.

Opera astfel este caracterizată în raport cu producția colectivă națională sau universală, cu ce a fost, cu ce tinde să fie, cu starea socială, mediu, preocupări intelectuale. Acest rol de cultivat arhivar, cu ochiul cuprinzînd culturi care nu sînt numai de azi, poate justifica existența criticului. Vorbesc numai din punctul de vedere al lectorului.

Adică din punctul din care trebue să fie privită lucrarea d-lui Aureliu Weiss. D-sa este cunoscut cetitorilor acestei reviste. Fără să fie un critic propriu zis, adică fără a avea cusurul unui critic: acel de a avea aproape ca și un artist un punct de vedere imobil și imuabil, d-sa este un bun observator al culturii universale.

D. Weiss este un remarcabil cetitor. Punctul d-sale de vedere este deci acel al unui lector, al unui lector cu solidă cultură și prin aceasta apt de variație, de comprehensiune, de mobilitate. Articolele d-sale nu sînt tratate în raport cu o ideie fixă, nu sînt colorate uniform pe fondul veșnic același al unei idei preconcepute. Ceiace le caracterizează totuși uniform este numai un umanitarism comprehensiv și larg.

Articolele despre Romain Rolland, André Gide și clasicismul, Anton Cehov, nu constau în analiza izolată a unei singure lucrări. Ele interpretează o operă întreagă, realizată, în cadrul ideilor și a culturii generale, stabilind oarecum o fixare geografică și istorică.

Nici ideile nici operele de artă nu se nasc izolat. D. Weiss descurcă prin vremi și neamuri firele creației fiecăruia, constată înrudiri peste granițí, evoluția de idei, cu ceiace le-au determinat, cu ceiace au influențat la rîndul lor.

Pentru acei care vor să verifice un itinerar al ideilor peste ani și țări, cartea d-lui Weiss este un îndemînatec îndreptar.

Cartea d-sale nu este o cartea de morală de ceartă sau de ditiramb; este ceiace trebue să facă un critic să stabilească prin intermediul operelor culminante ale unei epoci, contactul dintre lectorul cult cu sufletul colectiv al unei epoci, cu specificul ei născut dintr'un aport general culminant în cîțiva scriitori.

D. Weiss nu este un critic profesionist. Are numai cultură,

nu şi un cult şi o bisericuţă. E un diletant. Cu această carte d-sa menţine prestigiul diletanţilor care şi în domeniul artei pure s'au remarcat prin opere unice.

Volumul cuprinde articole despre: Romain Rolland, Elémir Bourges, André Gide şi Clasicismul, Teatrul lui Jules Romains, Andrei Cehov, Dimitri Merejkovscki, Luigi Pirandelo, Romanele lui John Galsworthy.

Pentru cine nu este o tentaţie?

D. Weiss a ridicat o galerie unde prin firide bine conturate stau vecini, aşezaţi în istoria culturii de azi, cei de mai sus.

Demostene Botez

* * *

Jacques Maritain, *Reflexiuni asupra inteligenţii şi asupra vieţii sale proprii.* Traducere de pr. Valeriu Iordăchescu, Chişinău, 1929, XVIII—380 p.

D. Maritain, profesor la facultatea de teologie catolică din Paris, reprezintă azi cel mai serios efort de conciliare a tomismului cu cugetarea modernă. Influienţa lui asupra generaţiilor de după războiu a fost considerabilă, şi ea se explică în bună parte prin necesitatea aproape universal resimţită a unei reacţiuni contra anarhiei sufleteşti şi sociale care a cuprins lumea după războiu şi care a făcut pe mulţi să se întoarcă cu admiraţie spre formele de organizare ale lumii medievale. Faţă de dificultatea instituţiilor şi culturii moderne de-a asigura ordinea socială şi de-a concilia conflictele noastre sufleteşti, reîntoarcerea la organizaţia medievală întemeiată pe solidaritatea creştină şi la filosofia scolastică reprezentată prin Sfîntul Toma de Aquino a apărut unora ca unica salvare a raţiunii şi a civilizaţiei moderne. Această dispoziţie sufletească explică favoarea principiilor de autoritate care, în ordinea politică, şi-au găsit expresia în diversele forme de dictatură, iar în ordinea intelectuală, într'un interes deosebit pentru mişcarea neotomistă. D. Jacques Maritain, restauratorul filosofiei tomiste în Franţa, a ştiut să grupeze în jurul său o seamă de tineri de talent ca Massis, Ghéon şi Gonzague Truc care s'au străduit să degajeze din această filosofie regule de judecată şi directive aplicabile în diversele domenii ale vieţii moderne: critică, artă, politică etc., Căci filosofia tomistă, spune d. Maritain, care a rezumat înţelepciunea antică şi care a fixat principiile formale ale cunoaşterei, e singură în stare să sintetizeze toate formele adevărului şi să concilieze toate conflictele sufleteşti. Ea singură e prefectibilă, rămînînd totuşi aceiaşi, fiindcă lucrează pe fundamentele permanente ale firii omeneşti; ea singură ne poate învăţa să „cucerim în mod inteligibil realul fără a cădea totuşi într'un dogmatism naiv, să iubim în mod suveran inteligenţa fără a cădea în raţionalism, ordinea şi slujba binelui omenesc fără a renunţa la libertăţile actelor dezinteresate, continuitatea tradiţiei fără teama de mişcare şi de ceiace este nou" (322).

In toate aspiraţiile cugetării sau artei moderne spre intelectualitate, d. Maritain nu vede decît predispoziţii îndepărtate spre filosofia tomistă. Pe lîngă această justificare a tomismului, d. Maritain expune ideia tomistă a naturii omeneşti şi ideia tomistă a inteligenţei—esenţialul cugetării tomiste care nu ţine excluziv de teolog, într'o formă precisă şi viguroasă, care l-au impus între primii prozatori francezi contimporani.

Trebue să recunoaştem însă că deodată cu trecerea crizei morale care a culminat în Franţa prin anii 1922-1924, interesul publicului laic pentru mişcarea tomistă a scăzut. Ea rămîne totuşi, în afară de importanţa specială pe care o prezintă pentru oamenii Bisericii, un efort filosofic de care trebue să se ţină samă şi mărturia unui moment istoric, comparabilă cu mişcarea orientalistă declanşată de *Declinul occidentului* lui Spengler. Părintele Valeriu Iordăchescu a adus deci un mare serviciu publicului romînesc, prezentîndu-i într'o traducere fidelă şi vioaie, opera cea mai reprezentativă a neotomismului francez. O introducerea substanţială şi bine informată schiţează istoricul mişcării neotomiste şi plasează opera d-lui Maritain în amsamblul efortului de restaurare a filosofiei scolastice.

A. Oţetea

* * *

André Maurois, *Aspects de la biographie*, Paris, 1928, 1 vol., în 16°, 176 p.

Abilul autor al vieţilor lui Shelley şi Disraeli, pus pe două coloane şi acuzat că erudiţia lui se reduce la o îndrăsneaţă demarcare a unor savante şi autentice monografii engleze, răspunde prin acest studiu acuzaţiilor de plagiat care i s'au adus, insinuînd că nu ştie numai cum se scrie o monografie, dar poate servi reţeta şi altora. Vrei să scrii o monografie care să se vîndă în zeci de mii de exemplare? Iţi alegi un personagiu istoric potrivit cu dispoziţia şi cu felul d-tale de-a fi, îl tratezi ca şi cînd ai ignora desnodămîntul vieţii lui pentru a menaja curiozitatea cetitorului, apreciezi evenimentele şi persoanele exclusiv din punctul de vedere al eroului pentru a reda perspectiva timpului şi culoarea locală, alegi numai amănuntul caracteristic sau pitoresc şi povesteşti totul cu o perfectă detaşare şi obiectivitate. Insfîrşit, nu uiţi că cetitorul de azi nu mai gustă monografia moralizatoare à la Plutarque ci preferă biografia care excelează, prin „căutarea îndrăsneaţă a adevărului, prin grija complexităţii persoanei, şi prin gustul îndoelii".— Dacă reţeta aceasta e inoperantă, faci ce-a făcut d. Maurois: iai o biografie monumentală ca a aceia lui Dowden cosacrată lui Shelley, inaccesibilă marelui public fie din cauza limbii în care e scrisă, fie din cauza dimensiunilor sau aparatului critic, fie din cauza uitării, o rezumi cu grija de-a termina frazele de efect „en coup de poing", şi succesul e garantat. Dovadă exemplul d-lui Herzog-Maurois.

A. O.

* * *

Elie Bufnea, *Voluntarii Romîni din Siberia*, Brașov, 1928, 68 pag.

Membru el însuși al „Corpului voluntarilor romîni transilvăneni și bucovineni", d. Bufnea povestește, cu o putere sesisantă, peripețiile legendare ale acestui corp, dela constituirea lui în 1916, subt președenția d-lui Voicu Nițescu, până la repatrierea lui prin Wladivostok în 1920. Zece mii, dintre ei au trecut în 1917 în Moldova. Alți vre-o cinci mii, izolați de Romînia în urma înaintării trupelor austro-germane în Ucraina, și-au început, în Aprilie 1918 exodul spre Wladivostok. Această retragere pe o distanță de peste 8000 Km. și pe un ger care-i încremenea pe ofițeri pe cai, are ceva epic. Debordați de valul revoluționar, dar niciodată înecați de el, voluntarii ardeleni și bucovineni și-au făcut drum cu armele dela Samara la Celiabinsk, dela Celiabinsk la Wladivostok, au învins toate greutățile, și-au păstrat intactă disciplina, cînd Cehoslovacii și Sîrbii se dislocau, și, invincibili în trenul lor blindat, asigurînd retragerea celorlalți legionari, au ajuns aproape neatinși în Wladivostok. Povestirea d-lui Bufnea, care-și sprijină aserțiunile pe note personale și pe documente autentice, produce impresia unei legende eroice. Suflul național care i-a animat pe legionari în fabuloasa lor expediție și i-a păzit de contagiunea bolșevică transpiră din fiecare pagină a acestei povestiri, care inserează epopea legionarilor ardeleni și bucovineni printre cele mari frumoase epizoade ale războiului nostru pentru unitate [1]".

A. Oțetea

* * *

C. Smogorzewski, *La Roumanie à un tournant de son histoire*, Paris, 1929, 24 p.

Autorul a vizitat Romînia puțin înainte de ultima schimbare de guvern. A vorbit cu toate figurile notabile ale politicei romînești și a căutat să schițeze pe baza informațiilor culese evoluția politicii romînești de la războiu. In ansamblu, d. Smogorzewski vede just fazele esențiale ale acestei evoluții și caracterizează bine alcătuirea și tendințele generale ale diverselor partide, efectele reformei agrare, cauzele crizei economice și politice. Dar cîte greșeli de amănunt! „Nicolas Lupu, avocat de talent... Maniu, Vaida, Pop... sont uniates, *comme la plupart des Roumains de Transylvanie!...* l'initiateur du parti paysan, Dobresco". (Dobrogeanu-Gherea ?), „*friptura* (assivette au beurre)! Caracterizări dubioase: „Charles I-er... Cet autocrate débonnaire... Ferdinand I-er... un faible autoritaire". Impresia autorului e că „du fait de l'arrivée au pouvoir du Ministère Maniu, la Roumanie est revenue à son ancien système des deux partis, système peut—être plus efficace pour assurer le fonctionnement normal du régime parlementaire. C'est le premier profit que la Roumanie ait tiré de cette époque troublée".

A. Oțetea

* * *

Paul Cuche, *Conférences de philosophie du droit*, Paris, ed. Dalloz. 1928, pag. 127.

Autorul, Profesor la Fac. de Drept din Grenoble, expune în prezentul volum cele trei probleme principale care se pun astăzi, în filosofia dreptului, aducînd contribuții personale în rezolvirea lor.

Născute din tendința realismului juridic, problema renașterii *dreptului natural*, a *positivismului juridic* și conceptul *personalității morale* au dat loc, angajînd pe cei mai de samă juriști-filosofi, la inepuisabile discuțiuni.

Efortul pentru renașterea dreptului natural are de scop de a recunoaște și delimita un teren comun de înțelegere pentru uzul tuturor acelora ce lucrează pe tărîmul dreptului positiv. Față de serviciile practice pe care dreptul natural trebue să le aducă, autorul, se întreabă dacă sîntem în fața unui miraj sau a unei realități? După *Duguit* dreptul natural este un drept obiectiv. Dar atîta timp cît Duguit îl bazează pe solidaritatea socială, căreia i se poate opune legea de concurență vitală—violența nu solidaritatea—și, atîta timp cît vor fi divergențe asupra naturii și scopului societății însăși, nu poate fi un acord asupra dreptului natural obiectiv. Căci dacă trebue să adaptăm dreptul la scopurile sale subalterne sociale, atunci, avem atîtea drepturi naturale cîte concepțiuni posibile sînt asupra scopurilor sociale. *Geny*, pentru a soluționa această problemă pleacă dela premisa că numai filosofia tradițională servește de bază disciplinei umane. Dar, acelora ce nu sînt tradiționaliști, zice *Ripert*, ce argumente li se vor da, cînd numai intuiția ne relevă dreptul natural?

Autorul, analizează neputința bazării dreptului natural pe filosofia tradiționalistă, căci fiindu-i rezervat un prim loc în soluționarea juridică a necesităților familiei, a organizării muncii, a contractului colectiv, represiunii internaționale, a legitimității succesiunii testamentare, a grevei, a sindicatelor profesionale, etc. dreptul natural nu contribue cu nimic. „A avea sentimentul că există o justiție, dar a nu ști în mod exact ceiace e just, iată eterna îngrijorare a omului care nu leagă concepțiunea justiției de o doctrină precisă a destinelor umane". Alături de legislator care elaborează regulele juridice, sînt atîtea puteri—zice Ripert—care sînt în conflict cu el. „Nu putem spera că o credință prelungește indefinit în domeniul rațiunii practice, o influență care ar merge în declin în domeniul rațiunii pure. Cînd vine acest declin, în zadar fidelii acestei credințe ar chema în ajutorul lor dreptul natural". Iată după autor mirajul dreptului natural.

1 Povestirea d-lui Kirițescu, relativ la aceste evenimente, se sprijină în adevăr pe datele ce i-au fost furnizate de d. Bufnea.

In chestiunea *positivismului juridic*, adică, în metoda de conformitate sau de opoziţiune a unei norme cu însăşi Dreptul, *Duguit* zice, că orice drept subiectiv implică o ierarhie a voinţelor individuale, căci voinţa aceluia care exercită dreptul se impune aceluia care îi este supus. Autorul, caută să arate că această ierarhie se bazează pe noţiuni transcendentale pe *postulate metafizice*, deci, străine experenţii positive. D-sa caută să înlocuiască chestiunea imanenţii dreptului în individ—pe baza căruia impune drepturi legislatorului—prin imanenţa dreptului în societate, pentru că omul are datorii şi scopuri de urmărit. Dar amîndouă se bazează pe metafizică. Intr'adevăr, la aceasta ajunge şi *Duguit*, la un ordin general universal, punînd, după *Le Fur* un postulat metafizic la baza positivismului juridic. Şi atunci, el ne invită să cooperăm la legea solidarităţii pentrucă *este*. Positivismul e foarte vulnerabil în dovedirea forţei obligatorii a regulii juridice bazată pe acest indicativ: este. *Geny* şi *Michoud* au arătat că e imposibil a degaja un imperativ din datele experienţii indicative.

In apărare Duguit asimilează legea solidarităţii cu legea gravităţii. Aici e marea greşală, una este finalistă, ceilaltă cauzală. Criteriul positivismului este difuz, căci se bazează pe postulate metafizice atît pentru supunerea conştiinţelor individuale cît şi pentru forţa lor de adeziune. Această ascultare—adeziune—făcîndu-se prin sentimente (jùst şi sociabil) nu poate da o judecată de valoare care implică o noţiune metafizică. Duguit o admite într'o supra lege care este o supraconstituţionalitate, el „ignorînd însă scopul societăţii".

In ultima parte, autorul se ocupă de realismul şi conceptualismul juridic, care a dat naştere la un conflict între *Duguit* şi *Saleilles*, gravitînd în jurul *personalităţii morale*.

După Duguit, noţiunea de persoană morală trebue părăsită, căci după el tot ce nu-i observabil nu e real, omul individual singur dotat cu o voinţă conştientă poate fi subiect de drept obiectiv. Acestui realism îi răspunde *Saleilles* prin conceptualism, zicînd că realităţile juridice nu trebuesc confundate cu realităţile materiale şi naturale.

După ce arată concepţiile lui *Haurion* şi *Michoud*, d. *Cuche* neagă realitatea personalităţii morale, căci dacă admite că o persoană morală este o individualitate obiectivă şi o realitate observabilă, trecerea ei dela această stare la personalitatea subiectivă, nu e altceva decît un conceptualism rău înţeles. Consideraţiunile juridice care ne-au făcut să dobindim noţiunea de persoană morală sînt: 1. că nu pot fi bunuri fără stăpîn—aici autorul admite teoria lui Saleillas şi *Brinz* a patrimoniului de afectaţiune, „zweckvermögen"—şi 2. că personalitatea morală a considerat până acum ca subiect de dr. subiectiv şi pe acela care trăgea profit şi pe acela care-l exercita. Ori, în urma criticii aduse de *Ferarra* lui Michoud s'a separat *voinţa* de *interes*, arătîndu-se că voinţa poate să reşadă şi în altul decît titularul dreptului. Evoluţia jurisprudenţială şi legislativă în transformarea acţiunilor sindicale ne fac să atribuim calitatea de titular a dreptului aceluia care deţine elementul voinţei, chiar cînd nu sînt beneficiari ai dreptului exercitat.

Autorul, cere să punem capăt incoherenţii actuale, după care titularul dreptului este cînd, acela care-l exercită, cînd acela care-l beneficiază, adoptînd primatul voinţei. Pentru a scăpa de personalitatea morală fără obiect şi pentru a reprezenta pe beneficiarii intermediari ai unui drept subiectiv, d. *P. Cuche* propune să substituim persoanei morale o construcţiune juridică sprijinită pe realitate, care să se apropie de *trust*-ul englez fără să se confunde cu el.

Prin aceste contribuţiuni lămurite, Profesorul dela Grenoble, aduce soluţiunile sale preţioase în speculaţiunile juridice curente.

George Băileanu

* * *

Maurice Martin, *Amour, terre inconnue*, Paris, Edit. N. F. R., 1928.

Un scriitor, ce manifestă talentul său subtil chiar dela prima lucrare de auvergură, e fără îndoială autorul romanului: Amour, terre inconnue.

Maurice Martin nu a avut antecedente remarcabile. Şi dacă urmărim procesul selecţiei, pe care trebue să o efectueze un scriitor în mijlocul unui considerabil număr de probleme—ce pot deveni tot atîtea subiecte de creaţie literară,—alegerea sa mărturiseşte un spirit temerar şi original.

Martin Maurice şi-a propus să trateze—subt un anumit raport—aspectul sexual al iubirii. Problema aceasta—abordată cu egală dreptate de literaţi ca şi de oameni de ştiinţă—oferea odată cu tentaţia noutăţii inerentă unor fenomene de viaţă intensă sau excesivă, dificultatea unei analize complecte şi perfect echilibrate.

Cercetători, dotaţi cu spirit fin de analiză, au căzut victima specializării lor unilaterale; iar acei—de necontestat talent—care au încercat să pătrundă problema bazîndu-se mai mult pe intuiţie directă şi experienţă personală, s'au trezit izolaţi de fundamentul solid pe care il oferea fiziologia sensibilităţii erotice.

Dacă nu aşi risca o atitudine pedantă şi artificială, aşi mărturisi că problema sexualităţii în literatura contemporană apare în poziţia fatală a faimoaselor Scylla şi Charybda, celebre în lumea antică. Ea oferă tentaţia unui succes dublat de necontestată originalitate, dar în acelaşi timp dificultatea tratării în profunzimea şi gravitatea ei.

Rar s'au văzut scriitori care să evite această alternanţă şi să-şi păstreze echilibrul desăvîrşit în analiza ei; moralistul onest evită fondul problemei, tratînd-o superficial şi „à thèse", pe cînd cercetătorul care încearcă a-şi prelungi domeniul ştiinţific al ocupaţiei sale şi asupra acestei probleme, o încorporează metodei sale de observaţie şi analiză, evitînd aprecierea flexibilă şi înţelegătoare, de care uzează psihologul.

Aşi exagera poate—şi desigur aşi fi privit cu îndoială,—dacă aşi afirma că autorul prezentului roman a reuşit în totul a păstra această atitudine de echilibru între cele două tentative contrarii.— Dar evident, Maurice Martin ne prezintă un admirabil roman cu observaţii subtile şi ascunzişuri luminate prudent şi discret, şi aceasta constitue meritul său esenţial.

Temeritatea alegerii unui asemenea subiect e pe deplin justificată. In adevăr, viaţa erotică familiară oferă prea rar obiectul atenţiei excepţionale prin caracterul ei uniform, aspectul ei tern şi pururi acelaşi ; dacă atinge uneori adîncimi neobişnuite, ea poate cîştigă în intensitate aceiace pierde în nuanţare şi distincţie variată. Nu este oare acesta motivul pentru care scriitorii cu simţ ales al realităţii au observat, că viaţa familiară poate încununa aventurile unui roman, dar în nici un caz nu constitue o activitate de început ?

Maurice Martin a atacat acest mediu infecund, pe care l-a redat cu complexitate şi fină analiză, introducînd acelaşi „terţiu" de totdeauna în intimitatea soţilor Langelier.

E pentru prima oară, cînd un asemenea personagiu, strecurat în viaţa de familie liniştită, comodă, dar insensibilă şi uniformă, împlineşte un gol şi e privit pe alocuri chiar cu simpatie.

Roland e o necesitate—inevitabilă la un moment dat—în viaţa lui Michel şi a Andréei. Este atît de necesar că reuşeşte a îndupleca şi rezistenţa Andréei, femeia rece şi devotată, pe care o determină la complicitate intimă şi prelungită.

De ce cedează Andrée, atît de inflexibilă în mod obişnuit ? E în această renunţare mai mult decît o necesitate organică şi sensuală. Delicateţa şi rezerva prea stăpînită a lui Michel îi arătase numai aspectul sacerdotal şi imaculat al iubirii sexuale. Dar ea nu cunoscuse acel ritm al durerilor-plăceri, acea tensiune înaltă, şi provocarea dorinţei—pe care vine să o satisfacă amorul sensual. Ea simţea lipsa acelei variaţii, pe care o doreşte sensibilitatea, şi întreaga greutate obsedantă şi monotonă a simplităţii de gesturi şi atitudine.

Sufletul ei feminin, pe care această uniformitate mecanică îl epuiza infructuos şi inutil în tot ceiace ar fi constituit intimitatea delicioasă a vieţii familiare, căuta o ieşire cu mult prea oportună şi dorită.

De multe ori în clipele de apropiere nepregătită şi ale îmbrăţişărilor rigide şi sumare pe care cu excepţională parcimoniozitate i le oferea Michel, Andrée simţea mecanizarea gesturilor şi mai ales a gîndurilor, „enumerînd seria regilor capetieni sau a urmaşilor lui Clovis şi Pepin cel scurt".

Atunci a apărut pe nesimţite cu abilitatea rutinei şi arta personalităţii, fin şi insinuant, Roland. El readuse în viaţa Andréei—mai mult : realiză concret—acea imagine de viaţă intensă şi pasionată, pe care şi-o făurise cîndva, înălţînd-o până la idealizare în epoca adolescenţei.

Pasiunea însă—atunci cînd nu se pierde sau se consumă rapid—devine necesitate irezistibilă şi permanentă. De aceia Roland pe care prietinia în care pătrunsese prea adînc, îl chinuia subt forma acelui sentiment de jenă neajuns încă până la regret, simţi necesitatea posesiunii permanente a obiectului dorit.

In această dublă alternativă, silită a alege între sensibilitatea delicată a lui Michel şi dorinţa aprinsă a lui Roland, Andrée pe care o tortura în plus imposibilitatea unei deciziuni exacte şi imediate—rămîne lîngă soţul ei, pe care această experienţă nebănuită îl va face mai pasionat şi mai activ în viaţa intimităţii conjugale, altădată epuizată şi monotonă.

Reîntoarcerea Andréei a însemnat începutul unei vieţi nouă, pulsînd un ritm vibrant şi variat, pe care experienţa anterioară nu îl cunoştea. Dar noutatea ei nu a scăpat atenţiei lui Michel, pe care delicateţa nu l-a împins niciodată până la naivitate. Astfel începe acum o dublă suferinţă comună, care apare în sufletul Andréei subt aspectul regretului greu reţinut, iar în acel al lui Michel subt forma prea cunoscută a sentimentului de incertitudine şi veşnică îndoială.

Cînd însă experienţa recentului trecut apare salvatoare, acoperind întregul gol al sufletelor surprinse de pulsul unei vieţi de neobişnuită intensitate, iubirea fără resentimente şi reticenţe e atitudinea unică, ce caracterizează această extrem de nouă viaţă.

*

Mă întreb, dacă aceste cîteva rînduri au reuşit să redea o imagine palidă dar reală a subiectului prezentat de Maurice Martin. El se pretează însă mai curînd la lectura atractivă a lucrării, decît la deformarea lui inevitabilă în rîndurile de faţă.

De aceia—spre deosebire de literatura aventuroasă şi escesivă sau de aceia sobră şi moralistă,—cartea lui Maurice Martin e o lectură interesantă prin esenţa problemei şi agreabilă prin simţul realist şi spiritul vioiu, în care e scrisă.

Mircea Mancaş

Revista Revistelor

Dispariţiunea oficianţilor

Remarcăm un fapt curios: în fiecare an numărul membrilor tuturor corporaţiilor protestante importante pare că sporesc în timp ce numărul celorlalte cleruri scad. Dacă ţinem samă de toate organizaţiile religioase ale Americii, care cuprind şi pe catolici, găsim că membrii săi fiind în număr de 48.594.163, adică un surplus de 573.723 pentru anul 1927, perderea clerului în acelaşi an este de 1387. Dacă punem deoparte biserica catolică, al cărui cler sporeşte, rămîne pentru celelalte corporaţii religioase americane o perdere de 2598 de oficianţi într'un singur an.

Motivul îl găsim în sprijinul constant, pe care protestantismul îl acordă de cîtva timp, clerului său, sprijin atît moral cît şi material. Lipsa unei morale în constituirea bisericilor, slăbise spiritul oficianţilor care încetaseră de a se mai ocupa cu recrutarea tineretului.

Pentru a remedia la această criză clericală, s'a propus să se reunească toate organizaţiile ecleziastice într'una singură, care va putea să asigure prosperitatea protestantismului în America.

(John Richelsen. *Scribners Magazine*).

Populaţia viitoare în America

Dacă fenomenele de migraţiune şi de imigraţiune şi dacă natalitatea păstrează aceiaşi proporţie ca acea remarcată dela 1880 la 1920 atunci este probabil că populaţia Americii va atinge la sfîrşitul secolului cifra destul de însemnată de 463.000.000.

Din fericire sînt indicii care ne pot îndreptăţi să credem contrarul.

Imigraţia restrînsă va reduce la jumătate proporţia albilor născuţi în străinătate în timp ce înmulţirea indigenilor va compensa aceste pierderi.

Fireşte noile descoperiri medicale vor avea o influenţă asupra variaţiunilor populaţiunii, trebue însă să prevedem şi posibilitatea unor noi războae care pot aduce consecinţe contrarii.

(P. K. Whelpton. *American Journal of Sociology).*

Armata fascistă actuală

Una din faptele caracteristice ale fascismului este că a regenerat armata în forţele sale fizice ca şi morale, în spiritul ca şi în organizarea sa. Poate cea mai nedreptăţită din armatele Europei este cea italiană—şi fascismul are asta bun că i-a acordat toată protecţia sa şi că a cerut pentru ea recunoştinţa şi respectul pe care-l merită.

Ţara este împărţită în zece districte de corpuri de armată, cuprinzînd treizeci de divizii şi fiecare divizie, în timp de pace, se compune la rîndul ei din şase batalioane de infanterie şi dintr'un regiment de artilerie,—iar soldaţii sînt fiecare specializaţi într'o ramură bine determinată a geniului militar.

(Liddell Hart. *The Daily Telegraph*).

Influenţa lui Edgard Poë asupra lui Mallarmé

Edgard Poë a fost pentru Mallarmé ceiace a fost şi pentru Verlaine ori Rimbaud. În contactul cu opera lui aceşti trei poeţi au silabisit rudimentele artei şi a gîndirii lor. Verlaine şi-a găsit cîntecul, Rimbaud şi-a potolit pentru un timp setea sa de imagini şi Mallarmé a căpătat din această frecventare gustul absolutului. Pentru maeştrii simbolismului Poë a fost un iniţiator, dar nu altceva. Graţie acestor trei oameni influenţa sa acoperă cîmpul poeziei moderne: muzica versului, importanţa imaginii şi elanul către o realitate superioară.

Mallarmé deşi influenţat de Baudelaire explică totuşi altfel persoana cît şi opera poetului american.

Cu toată pasiunea sa pentru autorul „Corbului",—Mallarmé spune chiar într'un loc că această pasiune i-a determinat să înveţe limba engleză - existau între aceşti doi poeţi, amîndoi intelectuali, însemnate deosebiri.

Poë avea un simţ dramatic, un dar de povestitor în toate poemele sale pe care nu-l întîlnim la Mallarmé. Dacă amîndoi aveau un gust pronunţat pentru idei şi pentru sisteme, le aplicau însă în domenii deosebite. Poë crede în ştiinţa pozitivă, Mallarmé este dimpotrivă metafizician. Pentru ca să ajungă la certitudinea absolută, pe care o dă extazul, Poë nu contează decît pe beţia frumosului în timp ce Mallarmé se străduește către ea prin toate mijloacele, prin muzică, poezie, prin cunoaşterea sistemelor metafizice anterioare sau mai direct prin intuiţia intelectuală.

(Leon Lemonnier. *La Revue Mondiale).*

Aproape de stele

E vorba de stelele de cinematograf. Şi numai de cele de prima mărime. Marii Aşi ai ecranului au rămas regi nedetronaţi, cu toată avalanşa de reputaţii caracteristice la Hollywood. Acolo un sau o „Star" nu ţine mult. Regisorii cer mereu altceva. Se face o mare consumaţie de talent proaspăt.

Totuşi, individualităţi ca Chaplin, Douglas Fairbanks nu-şi perd actualitatea. Decît trebue să ştim şi munca spăimîntătoare—muncă fizică şi muncă de invenţie—a acestor oameni. Se scoală cu noaptea în cap şi nu se gîndesc decît la „trouvaille"-e. Douglas are la el acasă în permanenţă 5 până la 10 saltimbanci sau scamatori care îl invaţă trucurile lor. Uneori învăţătura durează cîte 2—3 luni pentru fiecare fleac. Şi de cele mai multe ori degeaba. Căci în ultimul moment, se renunţă la ea, pentrucă după o mai cîntărită chibzuinţă, nu se potriveşte cu ideia filmului. Din zece trucuri învăţate, dacă se păstrează două, maximum trei.

Şi aceşti oameni sînt sobri. Nu trăesc nici pentru plăcere, nici pentru glorie, ci numai pentru arta lor.

(René Guetta. *Les Annales*).

Durerea şi plăcerea

Mulţi psihologi stabilesc o simetrie între durere şi plăcere. Ele n'ar diferi decît printr'o deosebire de grad. Orice stare sufletească are o tonalitate afectivă, plăcută sau neplăcută.

Alţi psihologi susţin din contra specificitatea durerii şi plăcerii. Există chiar în fiziologia noastră organe speciale afectate acestor simţuri. Durere şi plăcere sînt senzaţii. Există în corp puncte de durere precum şi „puncte de voluptate".

După ultimele experienţe, durerea nu-i nici senzaţie specifică, nici o anumită categorie de senzaţie tactilă, ci o reacţie afectivă care are loc ori decîteori sînt impresionate anumite părţi ale corpului, precum: mucoase, toate învelişurile organelor, meningile, peritoniul, teaca nervilor, etc.

Dar, alături de durere trebue să menţionăm un fenomen deobiceiu confundat şi care în fond este foarte distinct, anume: neplăcerea, dezagreabilul. De exemplu, cînd gustăm ceva foarte amar avem un fenomen de neplăcere, nu însă şi unul de durere.

Tot astfel trebue disociat fenomenul plăcerii propriu zise de acel al agreabilului.

Din nefericire, pe cît bibliografia durerii este de bogată, pe atît aceia a plăcerii este de săracă.

Şi este explicabil. Niciodată plăcerea nu poate fi obţinută adevărat experimental, pe cale de experienţă de laborator. Totdeauna intervin elemente de ordin moral care complică problema.

(Dr. G. Dumas. *Revue Philosophique).*

Literatura chineză contemporană

Literatura, pretutindeni, (şi poate în China mai multă vreme ca oriunde) s'a desprins din religie şi morală. Confucius a fost între altele şi un mare şef de şcoală în poezie. Până azi, literatura chineză are ceva ieratic, convenţional, hipocrit şi mort.

Revoluţia politică şi socială dela 1911 nu putea să nu aibă şi repercusiuni asupra literaturii. Sărăcia sistemului confucian se simte din ce în ce mai tare. Sistem care din orice Chinez instruit făcea un nobil specimen al unei culturi sintetice absolut inaccesibile unui Occidental.

Profesorul de literatură dela Universitatea din Peking, d. Hu-Tce, califică de putregai o asemenea literatură care, fără alt motiv decît inerţia, continuă să aservească spiritele în tipicul său inutil şi decedat. Cere aer, libertate. Cere ca vechea limbă chineză, limbă totodată simplistă şi complicată, să se simplifice, à l'Européenne, şi să se amplifice cu toate neologismele care traduc idei pe care spiritul chinez vechiu le ignora complect.

O metamorfoză literară şi ideologică se împlineşte subt ochii noştri în împărăţia lui Soare-Răsare.

(Basile Alexeiev. *Revue de Paris*).

Declinul Prohibiţionismului

Lupta între prohibiţionişti şi antiprohibiţionişti de băuturi alcoolice este, în Statele Unite, mai acerbă decît oriunde. Fraudele multiple şi ingenioase ale acestora din urmă, perseverenţa celor dintâiu au ajuns la rezultate neverosimile, ca bunăoară sancţiunea fantastică a unei pedepse de 250.000 franci aur amendă sau închisoare de 5 ani (sau ambele reunite) pentru acel ce va fabrica, vinde sau transportă o băutură oarecare capabilă să producă starea de beţie.

Aceste sancţiuni prea riguroase arată bine ineficacitatea represiunii. Cel prins este pedepsit mai tare de cît ar merita pentrucă trebue să plătească pentru toţi cei mulţi care scapă de justiţie. Este asprimea exagerată cu care e lovit ţapul ispăşitor.

În tot cazul, un lucru e cert. Beţia e mai întinsă decînd cu prohibiţiunea. Şi este perfect explicabil. Fiind interzise, băuturile trebuesc, pentru a se strecura mai uşor, să ocupe volum mic pentru o eficacitate mare. Deaici o consumaţie mult mai mare de băuturi concentrate, faţă de vinuri şi alte licori relativ inofensive. Poate că o măsură mixtă, lăsînd liberă consumarea vinului şi oprind doar aceia a spirturilor tari,—ar fi cea mai morală şi mai aplicabilă dintre reforme.

(Ernest Guy. *Mercure de France*).

Franz Joseph

Impresiile pe care, dela 1885 până la 1915, le-a putut avea despre Franz Joseph un cetăţean al Austriei pot fi rezumate astfel: un bătrîn pururea acelaşi, într'o trăsură cu roate de aur! Faţa lui Franz Joseph a exprimat totdeauna un calm imperturbabil, şi niciodată o stare sufletească personală. Între nenumăratele-i portrete nu există nici o diferenţă. Nu se poate spune despre nici unul că e altfel de cît celălalt. Tot astfel şi scrisoarea lui Franz Joseph: e caligrafică, nu personală. Franz Joseph nu cerea nimic, n'a ascultat niciodată muzică, n'a aranjat niciodată vre-o cameră după gustul său personal, n'a zidit nici-o casă! Viaţa lui privată n'are nimic interesant, căci, după moartea Împărătesei, Franz Joseph n'a mai avut viaţă privată.

Acest orologiu împărătesc a funcţionat 68 de ani, după urcarea pe tron.

Franz Joseph a fost popular în Austria, şi mai ales în Viena. Dece? N'a fost nici rău nici bun, n'a avut nici-o scînteie de geniu, dar a trăit mult: a trăit trei generaţii! Şi aceasta a fost suficient! N'are nici un *activ* în bilanţul vieţii sale, numai *pasive*, multe-multe pasive!

*

Bilanţul domniei interminabile a lui Franz Ioseph l-au făcut azi *Karl Tschuppik* şi *Joseph Redlich*. Ambii biografi ajung la concluzia că, dacă Franz Ioseph a fost lipsit de orice personalitate, a fost cu desăvîrşire gol la cap şi la inimă, a fost, în schimb, un servitor conştiincios al funcţiei sale. Şi tocmai sărăcia lui sufletească i-a făcut

posibil să fie elastic, şi să se încovoae subt evenimentele istorice, fără să fie zdrobit de ele...

(Stefan Grossmann. *Die Neue Rundschau*).

Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man

În ultimii cincizeci de ani socialismul, subt influenţa lui Karl Marx, a devenit o doctrină aproape exclusiv economică. Cartea socialistului belgian, Henri de Man, apărută la Iena în 1926, cu titlul *Zur Psychologie des Sozialismus* vrea să readucă socialismul pe terenul moralei şi al psihologiei, supunînd unei aspre critici, nu atît concluziile de ordin economic ale marxismului, ci înseşi bazele teoretice ale acestuia.

Operă plină de idei subtile, profunde şi, în aparenţă, foarte încîlcite, această carte a lui De Man. Ideile înseşi par împrăştiate fără nici o ordine în diversele capitole ale cărţii.

Dar desordinea aceasta nu e decît aparentă: Pentru a-şi formula gîndirea-i foarte originală, autorul a avut nevoe de un plan cu totul nou.

*

De o vreme încoace, socialismul simte nevoia unei orientări nouă. Marxismul, cu care socialismul e confundat din punct de vedere teoretic, nu explică anumite fapte recente şi nu mai satisface anumite nevoi şi aspiraţii ale socialiştilor, etc. Dar Karl Marx nu mai poate servi de ghid socialismului şi din alte motive: Anume, Karl Marx a comis greşeli de fapt (erreurs de fait), a lăsat moştenire discipolilor săi un prost instrument metodologic, instrument care viciază sistemul întreg, împingîndu-i pe aceştia să interpreteze, ei înşişi, fals anumite fapte importante; aceste greşeli de fapt şi de interpretare au condus, în sfîrşit, la o orientare greşită a întregii mişcări socialiste.

Care sînt aceste greşeli ale lui Marx?

Marx s'a înşelat profund în ce priveşte *origina* sentimentelor socialiste. El a văzut origina acestor sentimente, unica lor origină, într'o *stare de cunoaştere* (état de connaissance) în care s'ar găsi la un moment dat clasa muncitorească.

Marx s'a mai înşelat în ceiace priveşte *valoarea mişcării muncitoreşti* pentru pregătirea şi declanşarea revoluţiei.

Marx s'a înşelat apoi în ceiace priveşte atitudinea forţelor nemuncitoreşti în faţa socialismului: Socialismul nu e o mişcare unic muncitorească şi poate fi identificat cu lupta de clasă. Dimpotrivă, mişcarea muncitorească, în opera de realizare socialistă pe care o întreprinde, are doi aliaţi: Statul şi intelectualii.

Dar De Man nu se opreşte la simpla constatare a acestor „greşeli", ci căutîndu-le cauzele, încearcă să le şi explice.

Aceste cauze, socialistul belgian, crede a le găsi în *fundamentul filosofic* al marxismului. Şi, această analiză meticuloasă este, fără îndoială, partea cea mai originală şi cea mai fecundă a cărţii sale.

(E. James—*Revue de Métaphysique et de Morale*).

Industria chimică în Germania

Germania a fost totdeauna ţara chimiei: Albert cel Mare, Paracelsus, Glauber, Homberg, Stahl erau stăpîni pe toate cunoştinţele chimiei timpului în care au trăit. Astfel ştiinţa, în care Lavoisier a făcut ordine şi claritate, are rădăcini vechi în Germania.

Dar acest fapt, singur nu explică dezvoltarea nemaipomenită la care a ajuns în zilele noastre industria chimică în Germania. Cauza principală a acestei dezvoltări este însăşi natura solului german.

Germania are trei mari basine de cărbuni: Westphalia, Silesia, şi Sarre. Unul singur din aceste basine ar fi suficient să alimenteze industria unei mari naţiuni. Produsele derivate ale acestei exploatări miniere, preparate şi clasate metodic de nemţi, dau naştere unei lungi serii de corpuri, care tratate la rîndul lor cu meşteşug savant, produc parfumuri, colorante, explosibile, medicamente, articole utilizate în fotografie, etc. etc.

În cursul secolului al XIX, chimia germană, cu o viziune clară a interesului naţional, a asigurat Germaniei un adevărat monopol al produselor organice, de silă cît de voe bună, lumea întreagă devine tributara industriei chimice germane; în 1913 Ger-

mania produce 135.000 de tone de colorante, 'Anglia 5000 de tone, iar Franța și Statele-Unite împreună numai 3000 tone. Impozitul pe care-l incasa Germania din lumea întreagă, subt formă de export de materii chimice, era în 1913, un miliard de mărci aur.

*

Din cauza aceasta, războiul a pus Statele Aliate într'o situație extrem de gravă; le-a trebuit ani de zile aliaților pentru a se „redresa" chimicește, iar victoria n'a fost posibilă decît cu această condiție.

Insă tot războiul a fost o ocazie pentru industria chimică germană de a-și arăta minunata putere de invenție și ingeniositate: Cele mai multe materii prime lipsindu-i, Germania le produce pe cale chimică.

*

Imediat după războiu, supremația mondială a Germaniei pe terenul industriei chimice părea pierdută. Statele beligerante, nevoite să-și dezvolte în vederea purtării războiului această industrie, apar ca rivale posibile pe piața internațională. Aceasta cu atît mai mult, cu cît piața internațională a fost forțamente neglijată de Germania izolată timp de patru ani și jumătate.

Situația nu durează însă prea mult. Germania se redresează repede împingînd din nou balanța de partea ei. Azi, după zece ani, e iarăși cea dintăiu putere chimică de pe glob. Trustul *Interessen-Gemeinschaft der Farbenindustrie* este azi cel mai puternic trust din lume. Singură Anglia cu al ei *Imperial chemical-Industry*, constituit în 1925, pare că poate lua intru cîtva lupta cu el.

Această putere industrială face ca „potențialul de războiu" al Germaniei să continue a fi redutabil, în ciuda desarmării sistematice și radicale pe care a suferit-o în baza tratatului dela Versailles.

(L. Houllevigue. *Revue de Paris*).

Prolegomena

Plecînd dela unitatea sintetică a „*eului*" său, omul a năzuit și înăzuește încă să armonizeze fenomenele lumii exterioare într'un mare și suprem tot, întru „*Tu*" care să înglobeze în cele din urmă în structura lui chiar „eul". Astfel se explică tendința fundamentală a spiritului uman de a închega o concepție unitară și unică despre lume și viață. Care sînt motivele care îndrituesc și fundamentează aceste aspirații metafizice?

Mai intăiu există „*convingerea că sîntem cu atît mai aproape de adevăr cu cît ne apropiem de o unitate perfectă*". E just că noțiunea de „*adevăr*" a suferit serioase atacuri în ultimul timp fiind identificată cu conceptul de «*comod*» sau cu «*economicul gîndirii*». Acest surogat nu poate suplini nici într'un chip și subt nici un motiv ideia clasică de adevar, căci cum am putea noi pricepe eroismul filosofic al lui Giordano Bruno numai prin expedientul adevărului util, pragmatic și comod? „*Drumul spre unitate este calea spre adevăr—adevărata unitate care probabil se contopește cu adevărul absolut*".

Pe de altă parte, positiviștii au conchis că lumea se distramă într'o multiplicitate de fenomene, că cunoștințele pe care ni le oferă intelectul uman sînt urzite să fie totdeauna relative și parțiale. Absolutul, chiar dacă ar exista, va rămîne etern nesezizabil și necunoscut. E foarte adevărat că există o samă de condiții care colorează cunoștința noastră dîndu-i un accent și-o atmosferă relativistă. Astfel, temperamentul unui gînditor, poporul din care face parte, sînt indicii care ne mărturisesc contigențele inextricabile dela care nu se poate abate făuritorul unui sistem metafizic. La fel, însăși stadiul cunoștințelor științifice din epoca sa imprimă o pecete proprie eșafodajului său ideologic.

Se poate dealtfel însăila că actuale descoperiri în Fizică și mecanică ale lui Einstein vor avea ecou în filosofia viitoare, după cum pe vremuri știința astronomică a lui Newton s'a oglindit în construcțiile ideale ale lui Descartes și Kant. In lumina acestor considerate „*e adevărat că sistemele filosofice apărute că de cursul timpului au fost unilaterale și n'au reprezentat o formă definitivă și desăvîrșită a adevărului*". Cu toate acestea, istoria filosofiei nu prezintă icoana unui haos, ci mai degrabă o

construcție armonică întrucît accentul și tonul special al fiecărui gînditor se armonizează — aevea instrumentiștilor dintr'o orchestră — într'o sinteză finală, concură spre un scop comun. Filosofia poate atenua aportul subiectivității căutînd ca tabloul metafizicei despre viață și lume să fie cît mai obiectiv posibil. Cît privește relativismul cunoașterii omenești, exaltat atît de genial de filosofia critică a lui Kant, trebue să convenim că dacă tot ce există nu ne apare decît în mică măsură, în schimb tot ce ne apare este o indicație și o sugestie a unei realități existente. „*Cu o veche formulă a lui Herbart—criticată pe nedrept de unii și depreciată în valoarea ei — s'ar putea spune* **Soviel Schein, soviel Hindeutung auf das Sein**".

(Ion Petrovici. *Die Böttcherstrasse*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Charles Maurras et Raymond de la Tailhède, *Un débat sur le Romantisme*, Flammarion, Paris.

In această carte sînt adunate o serie de articole în care s'a discutat problema romantismului de d-nii Ch. Maurras şi Raymond dela Tailhède. Acest din urmă încearcă să justifice romantismul. D-sa susţine că romanticii sînt revoluţionari pentru că o condiţie esenţială a poeziei este beţia creatoare şi sufletul oricărui poet adevărat este în stare permanentă de revoluţie. Dacă se poate spune că este un „romantism verbal" care se apropie de barbarie—există un „romantism ideal" care este adevărata şi eterna poezie. Dacă literatura clasică era produsul unor epoci de linişte şi de siguranţă, apoi epocii actuale în care îndoiala şi nesiguranţa domnesc, nu poate da naştere decît unei literaturi neliniştite—care este romantismul.

D. Maurras admite acest „romantism ideal" admite chiar ca o condiţie necesară poeziei, zbuciumul inspiraţiei şi chiar starea revoluţionară a poetului, dar cu o condiţie. Această stare să fie considerată numai ca începutul poeziei, iar adevărata operă de artă să înceapă odată cu sforţarea lucidă de a rîndui materialul brut care izvorăşte din starea de beţie creatoare.

„Pentru ca poezia să treacă din starea posibilă în starea activă şi reală, trebue ca spiritul poetului să fie (în mod natural sau prin obişnuinţă) destul de tare pentru a-şi stăpîni emoţia şi a o ordona".

Gérard Bauer. *Les métamorphoses du romantisme*, Ed. L'Artison du livre, Paris.

D. Bauer nu admite ideia că romantismul a căzut. D-sa distinge *romantismul senzibilităţii* (Rousseau) *romantismul neliniştei* (Chateaubriand) şi *romantismul imperialist* născut din influenţa lui Napoleon asupra sufletelor.

A dispărut numai romantismul senzibilităţii. Celelalte două forme sînt astăzi în plină dezvoltare şi pe cale de a se îmbogăţi cu forme nouă.

Abel Bonnard, *L'Amitié* Ed. Hachette, Paris.

Prietinia este unul din cele mai înviorătoare şi mîngîetoare din farmecele vieţii. Oamenii care nu vor să aibă prietini sînt de plîns. Ei nu cunosc plăcerea de a fi consolaţi la nevoe, dar mai ales plăcerea supremă de a mîngîia şi de a întări pe aproapele lor.

Chiar simpla camaraderie care se crează între oameni din relaţiile zilnice de afaceri şi interese, nu este de dispreţuit.

Prietinia are la originea ei o cauză intelectuală atunci cînd pe doi oameni îi apropie aceleaşi idei şi aceleaşi convingeri ; ori o cauză sentimentală cînd sînt minaţi de aceleaşi înclinări ori cînd au amintiri comune din copilărie. De multe ori însă cauzele prietiniei nu au nici o explicaţie.

Autorul vorbind în treacăt de prietinia dintre femei, spune că această problemă ar trebui studiată şi scrisă numai de o femee.

D. Bonnard nu uită de asemenea să vorbească şi de prietinia dintre un bărbat şi o femee. Când un bărbat şi o femee se simpatizează, nici unul din ei nu-şi poate uita sexul. Trebue o voinţă teribilă pentru ca prietinia să nu se piardă în dragoste aşa cum se pierd fluviile în ocean.

Romane

Stefan Zveig, *Vingt quatre heures de la vie d'une femme*, traducere de Alzir Hella şi O. Bournac, Ed. V. Attinger, Paris.

Henriette nevasta unui fabricant lionez se afla în vilegiatură pe Riviera cu cele două fiice ale sale, Aneta de 12 ani şi Blanca de 16 ani. Intr'o zi soseşte acolo un tînăr francez foarte frumos (fiecare privire a lui era o mîngîere). Acest francez reuşeşte în cîteva ciasuri să se împrietinească cu toată lumea; ba mai mult să joace tennis şi să flirteze cu fetele d-nei Henriette şi cu ea.

In seara zilei următoare, Henriette îşi părăseşte soţul şi fetele şi dispare cu tînărul francez spre uimirea tuturor. Această minune s'a petrecut în mai puţin de 24 ore.

Lucie Delarue-Mardrus, *Hortensia dégénéré*, I. Ferenczi et fils, Paris.

Romanul unui bărbat care se autosuggestionează să iubească o femee fără nici o asemănare cu tipul ideal de femee pe care-l are în sufletul lui.

M-me Céline L'hotte, *La petite fille aux mains sales*, Renaissance du livre, Paris.

Autoarea povesteşte viaţa de năcazuri a unei fetiţe de muncitori nevoiaşi. Fetiţa e în vîrstă de 10-12 ani. E pusă de părinţii ei— un tată brutal şi o mamă slabă şi bolnavă, la o mulţime de treburi grele ale menajului. Tot ea are şi grija unui copil mai mic, lăsat în voia soartei.

Joseph d'Arbaud, *La Souvagine*, text provençal şi versiune franceză, Ed. Grasset, Paris.

A. Bernard-André, *Tu ne seras plus seule*, ed. Figuière, Paris.

E. Bernard Magnan, *Une lumière dans les ténèbres*, Ed. Figuière, Paris.

Réné de Weck, *Un fou revient parmi les sages*, Ed. Plon, Paris.

Ştiinţă

Marcel Boll, *Matière, électricité, radiations*, Delagrave, Paris.

Starea fizicei contemporane este explicată de autor în unsprezece capitole cuprinse toate în cele 100 pagini ale cărţii.

Autorul se ocupă de cele mai recente descoperiri în ceiace priveşte compoziţia materiei. Pe lîngă recapitularea cunoştinţelor mai vechi asupra moleculelor, atomilor şi electronilor; d. Boll se ocupă în special de cîmpul de lumină care se produce prin oscilaţiile electronilor. Cu acest prilej se desfac particule infinit de mici care se numesc fotoni. Prin existenţa acestor ultimi corpusculi de electricitate se explică foto-electricitatea şi televiziunea.

Cartea conţine şi un index de savanţi citaţi şi de cele mai de samă date în evoluţia fizicei atomice de pe vremea Greciei vechi şi până în anul 1927.

Auguste Lumière, *Le Cancer, Maladie de Cicatrices* cu prefaţa de profesorul L. Bérard, Masson, Paris.

Renumitul savant din Lyon, publică resultatele cercetărilor sale timp de treizeci de ani, în privinţa cancerului. Subt numele de cancer se întrunesc adese boli cu totul deosebite în ceiace priveşte cauzele care le produc. După d. Lumière, tumorile care sînt cancer se formează mai totdeauna pe vechi cicatrice. Nu toate cicatricele degenerează în cancer, ci acele care s'au format în lungă vreme, care au fost supuse la răniri şi mai ales la indivizii care au în organism principiile necesare multiplicării celulelor. Se observă că cicatricele arsurilor devin locuri în care se dezvoltă tumori canceroase.

Cancerul esofagului de pildă care la bărbaţi e mai frecvent decît la femei se datoreşte abuzului de mîncări şi băuturi iritante. Vechi cicatrice de pe urma ulcerelor sifilitice dau adesea cancerul pelii sau a mucoaselor.

Din cele expuse de autor se înţelege că boala cancerului nu e contagioasă.

D-sa se ocupă de tratamentul local şi general al cancerului, arătînd mijloacele care au fost până acum confirmate de experienţă.

Unul din mijloacele de vindecare ar fi să se oprească înmulţirea celulelor. In acest scop s'a încercat cura de foame sau în orice caz bolnavul e oprit să consume alimente cu vitamine. D. A. Lumière propune o serie de menuuri pentru cele şapte zile ale săptămînei, care ar putea fi luate în samă de cei care se tem de cancer.

COMPILATOR

Bibliografie

Dr. Gr. Antipa, *Bulletin de la section Scientifique, XII-ème Année* Académie Roumaine, 1929, Bucureşti, Preţul 50 lei.

Dr. Gr. Antipa, *Bulletin de la Section Scientifique. XI-ème Année,* Académie Roumaine, 1929, Bucureşti, Preţul 40 lei.

Alexandru Al. Fălcoianu, *Călăuza istorică a Mănăstirei şi Inchisorii Centrale «Văcăreşti»*, Buc., 1929, Tip. şi Legătoria Inchisorii Centrale «Văcăreşti».

Alexandru Al. Fălcoianu, *Despre Familia Fălcoianu-Vasiui din Moldova, ce pretinde că se trage din Familia Fălcoianu din Ţara Romînească*, Extras din Revista Olteniei No. 41—42 din 1929.

Vasile Suciu, Anuarul şcoalei comerciale Superioare de Băeţi din Arad pe 1927—28.

Panait Istrati, *Nerrantsula*, roman, Tradus de Theodor Buzoianu, Tip. «Eminescu», Bucureşti, 1929, Preţul 50 lei.

Ion Pogan, *Linişti şi comori*, Tip. «Cartea medicală». 1929. Pr. 60 lei.

Maria S. Palade- Galaţi, *Din umbra vieţii*, Galaţi, Tip. «Cultura Poporului», 1927, Preţul 40 lei.

Maria S. Palade-Galaţi, *Numerus Clausus*, Galaţi, Tip. Cultura Poporului», 1927, Preţul 60 lei.

Maria S. Palade-Galaţi, *Din Lanuri vii*, Galaţi, Tip. «Munca».

Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuţi, Tipografia «Glasul Bucovinei, 1929.

Sabin Gh. Truţia, *Traista Bunicului*, Bibl. Popor. a Asociaţiunei „Astra", Sibiu, 1929. Preţul 5 lei.

Elena şi C. Sporea, *Ziua Unirei*, Piesă în 3 acte, Bibl. Popor. a Asoc. „Astra", Sibiu, 1929, Preţul 5 lei.

Petru Suciu, *Ţara Moţilor*, Cluj, Tip. „Editura de Ziare", 1929.

I. I. Nistor şi Vasile Grecu, *Codrul Cosminului*, Buletinul „Institutului de Istorie şi limbă" 1927 şi 1928 (Anul IV şi V) Partea II, Cernăuţi, Inst. de Arte Grafice „Glasul Bucovinei", 1929.

Albert Fermé, *Brătianu Conspirator*, in romîneşte de I. Neagu-Negulescu, Bucureşti „Cultura Omului" No. 2, 1929.

Dr. Cl. Blumenfeld-Scrutator, *Greşeli în politica evreiască*, cu un studiu-prefaţă de C. Stere, Bucureşti, 1929, Preţul 30 lei.

Eugen Jebeleanu, *Schiţuri cu soare*, Versuri, Tipografia Rapid, Braşov, 1929, Preţul 48 lei.

Livia Rebreanu-Hulea, *Răvaşe 'n Tabără*, Poezii, Ed. II, Cluj, 1929, Tiparul şcoalei de arte şi meserii Principele Carol. Preţul 60 lei.

Nicu Ţurcan, *Die Parlamentsglocke der Paneuropäerin*, Cernăuţi, 1929, Edit. Frantz V. Mühldorf.

G. Topîrceanu, *Jos Cortina!* Prolog în versuri la piesa Amantul anonim, Editura „Cartea Romînească", Preţul 12 lei.

N. Davidescu, *Leagăn de cîntece*, versuri, Editura „Cartea Romînească", Preţul 60 lei.

I. Al. Brătescu-Voineşti, *Firimituri*, Editura «Cartea Romînească», Preţul 80 lei.

Mateiu Ion Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, Editura «Cartea Romînească», Preţul 60 lei.

M. Pantazi, *Automobilul*, Cunoştinţe folositoare Seria D. No. 23, Editura «Cartea Romînească», Preţul 5 lei.

E Severin, *Isvoare actuale de energie*, Cunoştinţe Folositoare, Seria A. No. 41, Editura «Cartea Romînească», Preţul 5 lei.

M. Zapan, *Şase montaje de Radio*, Cunoştinţe Folositoare Seria D. No. 21, Editura „Cartea Romînească", Preţul 5 lei.

Dr. F. Grunfeld, *Cum să trăim?* Cunoştinţe Folositoare Seria B. No. 57, Editura „Cartea Romînească" Preţul 5 lei.

Titus Gh Minea, *Lucrări din pănuşi de porumb*, Cunoştinţe Folositoare Seria B. No. 55, Editura „Cartea Romînească", Preţul 5 lei.

Ion Popu-Cîmpeanu, *Cartoful*, Cunoştinţe Folositoare Seria B. No. 56 Editura „Cartea Romînească", Preţul 5 lei.

Traian Gh. Zaharia, *Belgia*, Cunoştinţe Folositoare Seria C. No. 36, Editura „Cartea Romînească", Preţul 5 lei.

Louis Jacolliot, *Vînătorii de robi*, Vol. I, Biblioteca Minerva No. 154, 154 a, Editura «Cartea Romînească», Preţul 9 lei.

Al Dumas, *Priveliști și Amintiri din Italia*, Speronare, vol. II, Biblioteca Minerva No. 234 şi 234 a, Edit. „Cartea Romînească", Preţul 9 lei.

Louis Jacolliot, *Vînătorii de robi*, Biblioteca Minerva No. 178. vol. II Editura „Cartea Romînească", Preţul 6 lei.

Ivan Turghenief, *Jacob Pasinckof*, Nuvelă, Scene din moravurile ruseşti, Biblioteca Minerva No. 161, Editura „Cartea Romînească", Preţul lei 9.

Al. Dumas, *„Speronare"*, Biblioteca Minerva No. 233, şi 233 a, Vol. I, Editura „Cartea Romînească", Preţul lei 9.

Reviste primite la redacţie:

Premiera No. 21,—24; Răsăritul No. 6—7; Ritmul vremii No. 3—4; Revista generală a Invăţămîntului, No. 3—4; Democraţia No. 2—4; Izvoraşul No. 5—6; Căminul No. 1—2; Familia No. 1—2; Opaiţul Satelor No. 7; Biserica ortodoxă romînă No. 3; Novele No. 6; Corespondenţa economică No. 3—4; Revista clasică No. 1; Natura No. 4; Pentru inima copiilor No. 3; Infrăţirea romînească No. 12—13; Romînia Militară No. 2; Utopia No. 2; Umanitarismul No. 8—9; Generaţia Unirei No. 1; Ţărănismul No. 49., Societatea de mîne No. 7—8; Făt-Frumos No. 1; Le Cri des peuples No. 3; Pe Drumuri Noui No. 4; Prada gîndului, No. 2; Foaia Tinerimei No. 4; Viaţa agricolă No. 8; Falanga No. 53; Revista de Filosofie No. 2; Arhiva No. 2; Generaţia Unirei No. 2; Viaţa literară 108; Correspondance Economique Roumaine No. 1; Graiul romînesc No. 2; Raze de lumină No. 2; Resumè Mensuel des Travaux dela Société des Nations No. 3; Buletinul Soc. Generale a Funcţ. publici No. 1—6; Cultura Neamului No. 2; Unu No. 13; Ţara Bîrsei No. 1; Roma No. 1; La Nouvelle Revue Française No. 188; Limba romînă No. 5; Filmul meu No. 30; Săptămîna No. 20; Ramuri No. 4; Revista Hispanică No. 3; Studentul No. 9; Gallia No. 1.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

1929. ANUL XXI — MAIU, IUNIE No. 5 ȘI 6

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARA ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

Jean Bart . . . . . . *Scrisoarea miraculoasă.*
Emile Vandervelde . . . . . *Impresii din America de Sud.*
D. Ciurezu . . . . *Drum către mine.*
Cezar Petrescu . . . . . . *Fereastra.*
George Lesnea . . . . . . *Izvod.*
Vasile V. Georgescu . . . . . *Conceptul epic.*
Demostene Botez . . . . . *Amiază de vară.*
Alexandru Brătescu-Voinești *Pictură religioasă.*
A. Cehov . . . . *Trîntorii (Tradus din rusește de A. Frunză).*
A. Mihailov . . . . *A. S. Pușchin și Eteria (1821).*
Adrian Maniu . . . . . . *Lupii de aramă (4 tablouri).*
G. Ibrăileanu . . . . . . *Edițiile poeziilor lui Eminescu (Ediția d-lui E. Lovinescu).*
Mircea Mancaș . . . . . . *Cronica literară (Literatura rusă de astăzi).*
George Ștefănescu . . . . . *Cronica ideilor (Criza culturii contemporane).*
Thomas Greenwood . . . . . *Cronica socială (Votul femeilor și alegerile generale în Anglia).*
° ° ° ° . . . . *Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu.*

Recenzii: *Ion Pillat:* Limpezimi. Al. A. Philippide.—*Constantin Chirițescu:* Printre apostoli. Octav Botez.—*G. I. Brătianu:* Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XII-e siècle. A. Oțetea.—*I. Mateiu:* Doctrina de Stat a problemei minoritare. A. Oțetea.—*Valéry Larbaud:* Fermina Márquez. Mircea Mancaș.—*Dr. Ioachim Miloia:* Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timișoara. F. Constantinescu-Iași.—*G. Wilke:* „Rumänien" in „Reallexikon der Vorgeschichte". F. Constantinescu-Iași.

Revista Revistelor: „Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel" (Halbwachs. *Revue philosophique*).—„Legea asupra libertății presei" (José Théry. *Mercure de France*).—„Societele și familia" (Jean Renard. *Revue Universelle*).—„Despre valoarea castității" (Edmond Goblot. *Revue Philosophique*).—„Extrem-Occident" (Philippe Soupault. *Revue de Genève*).—„Perspective europene" (André Suares. *Die Neue Rundschau*).—„Drama burgheziei franceze (Dominique Dunois. *Les Annales*).

Mișcarea intelectuală în străinătate: (Literatură.—Poezie.—Știință).
Bibliografie.
Tabla de Materie.

IAȘI
Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 10—12
1929

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 400 lei.—jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînoirea se face cu o lună inainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1929 este:

ÎN ȚARA:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale pe an	500 le

Pentru particulari:

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

ÎN STRAINATATE:

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei, D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 150 lei anual costul recomandării pentru țară și 220 lei pentru străinătate.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Scrisoarea miraculoasă

Fragment [1]

Ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Subt ploaia de aur a soarelui de vară natura întreagă adormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pămîntul și apa, oameni și animale, cădeau parcă deodată într'o adîncă letargie.

Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheurile înferbîntate.

Cînd soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într'o lumină orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr'o vrajă, petrificat de veacuri.

O pulbere vaporoasă vibra în unde plutind în zare ca o muselină transparentă. In rada portului, departe, subt un cer albastru de porțelan, două vapoare negre zăceau ancorate, fixe, ca niște jucării țintuite pe fața albă a mării care sclipea ca o placă de mercur.

Lungiți la rînd, subt peticul de umbră, la baza piramidei de bulgări de cărbuni, dormeau doborîți hamalii negri, pe jumătate goi.

In dreptul vămii, lîngă ghereta care da o iluzie de umbră, un grănicer la post pirotea în picioare rezemat de armă.

1 Din romanul: *„Arabela"*.

Cafeneaua din fața debarcaderului era goală. Afară, subt o pînză de barcă, erau înșirate cîteva mese de lemn văpsit în verde.

Stăpînul cafenelei, Căpitanul Stamate Marulis, învins, ațipise și el pe-un scaun scăpînd din mînă ziarul favorit: *„Patris"*.

Un singur mușteriu nelipsit—șeful vămii—își făcea după obiceiu cura de slăbit. Ca să nu doarmă după prînz acasă, moțăia regulat un ceas pe zi la cafenea, cu ochelarii pe nas, cu *Universul* pe genunchi.

La umbră subt masă, un cîne flocos visa mîrîind prin somn.

Iar în colivia de sîrmă deasupra ușii ca un bulgăraș de aur un canar dormea dus cu pliscul ascuns în puful de mătase al fulgilor sburliți.

De sus, dinspre poștă, se auzi deodată un pas greoiu, cadențat. Petrachi Hulub, factorul, pornise la împărțirea scrisorilor prin port. Se opri în dreptul cafenelei. Ușurel ca să nu-i tulbure somnul, depuse o scrisoare pe masa lui Stamate și trecu grăbit înainte.

Hulub, poștaș vechiu, cuminte, chibzuit, știea el unde anume trebue să aștepte și unde nu. In port erau case, birouri de comerț de unde știa el că-i pică în fiecare zi cîte ceva.

Om cu socoteală, Hulub, își trecea suma în litere și cifre la rînd într'un caet aparte—carnetul de chicușuri—pe care-l ținea în regulă la zi ca un adevărat comptabil. Cafeneaua lui Stamate nu intra în comptabilitatea lui. De aceia nici nu întîrzia în drum. Își făcea strict datoria și trecea înainte.

Cu ce nepăsare fusese lăsat plicul acela pe masa de lemn a cafenelei.

A!.. dacă ar fi știut poștașul ce scrisoare ducea în ziua aceia în vechea lui geantă de piele?

Cine ar fi bănuit o clipă că un simplu plic banal francat, nici recomandat măcar, închidea o scrisoare miraculoasă, o forță magică, o bombă menită să provoace o formidabilă explozie într'un depozit de praf de pușcă?

Cui ar fi trecut prin gînd că niște slove scrise acolo într'o grecească proastă, puteau să scapere scînteia unei amorse fulgerătoare care avea să electrizeze portul acesta adormit în pustietatea deltei? Cine ar fi crezut că scrisoarea aceia putea să tulbure și să ridice în picioare un oraș întreg, să deștepte sentimente, pasiuni, iluzii, gelozii, invidii, ură și răzbunare, stîrnind furtuna patimilor ce zac adormite în fundul sufletului omenesc?

*

Tîrziu, cînd se trezi Stamate, buimăcit încă de somn, dădu cu ochii de scrisoarea lăsată de poștaș. O ridică surprins, o învîrte între degete examinînd adresa și timbrele străine. Rupse plicul și dintr'o aruncătură de ochi, grăbit, măsură toată lungimea scrisorii până la capăt. Își frecă ochii cu dosul palmei. Era treaz. Nu visa. Sufocat de emoție începu să citească.

Scrisoarea venea de departe, tocmai din America de Sud. Incepea cu: *«Iubite frate*, și sfîrșea cu: *al tău frate mai mare care nu te-a uitat, Nicola.*

Amîndoi frații, Stamate și Nicolae Marulis, veniseră, de copii la Dunăre pe-o corăbioara-*trihandiu* din patrie, dela Hios. Stamate a rămas în port la gura Dunării, Nicola, îmbarcat ca marinar pe o corabie cu pînze, plecase la Marsilia. De cînd își luase lumea în cap rudele nu mai știau nimic de soarta lui.

Acum, după patruzeci de ani, Nicola scria că s'a săturat printre străini, nevasta îi murise, nu avea decît o fată, se simțea slab, bătrîn și avea de gînd să se întoarcă la Dunăre, să-și petreacă bătrînețele lîngă neamurile lui.

Scrisul era încîlcit, într'o grecească stricată, pestriță cu vorbe franțuzești, pe care Stamate le înțelegea cu greu. O lua dela capăt, cu ochii lacomi, căutînd să prindă, să înțeleagă mai mult decît era în scrisoarea ceia care i se părea prea scurtă.

Se chinuia, își încrețea fruntea și sburlea sprincenele stufoase. Cîteva clipe rămase pe gînduri. Un fior de plăcere îl furnică din creștet până în tălpi. In sguduirea sufletească în care vibra simțea cum îi năvălește sîngele la inimă. Gîndurile i se încrucișau c'o iuțeală fulgerătoare:

„Nicola vine din America... în America se duc toți săraci și vin bogați... Nicola a stat în America patruzeci de ani... și acum se întoarce... ce avere o fi strîns Nicola? ...dacă ar fi plecat și el din tinerețe în America?... poate și el era azi milionar...

. . . .

Hîrtia îi tremura în mînă. Se încercă a treia oară s'o citească. In jucau literile subt ochi. Se împedeca la fiecare cuvînt scris. Se opri din cetit. O idee salvatoare îi răsări în minte. Cu capul, cu scrisoare în mînă, o luă la fugă pe cheu. Fugea amețit, beat de emoție.

Se opri la ușa unui birou comercial.

— Logaridis e acasă?

Un bătrîn încovoiat, c'o păreche de mustăți stufoase albe-afumate, eși în ușă auzindu-și numele.

Logaridis era socotit ca cel mai erudit și înțelept bătrîn al portului. Debarcase ca profesor la școala comunității elene. După doi ani părăsi școala fiind angajat ca *gramaticos* la cel mai mare birou de comerț din port. Compatrioții îl consultau în toate chestiile grele.

Înțeleptul portului da sfaturi și traducea acte și scrisori din limbi străine.

— *Horiste! Horiste cumbaru* — poftim cumetre în birou.

— Nu, nu, e mai bine afară, îi spuse Stamate, arătîndu-i scrisoarea.

Bătrînul, își încălecă pe nasu-i acvilin o păreche de ochelari rotunzi legați c'o sîrmă de alamă, și începu să cetească tare, oprindu-se la fiecare cuvînt franțuzesc pe care-l tălmăcea pe grecește. După ce sfîrși scrisoarea, își netezi de cîteva ori luciul cheliei și zise cu'n adînc înțeles: «la fiecare om cel puțin odată în viață trebue să-i «bată norocul în ușă... numai trebue să știe să-i dea dru- «mul. Poate ți-a venit și ție rîndul. Lasă, am să-ți ticluesc «eu un răspuns frumos — și filosoful portului rămase pe «gînduri».

Jean Bart

Impresii din America de Sud

Am să-mi aduc aminte multă vreme de sosirea noastră la Buenos-Aires. Trebue să mă întorc cu gîndul în urmă spre unele amintiri dela începutul revoluţiei ruseşti, pe cînd Petrogradul nu era încă Leningrad, pentru ca să mai regăsesc acest entuziasm arzător, aceste bătălii între diverse grupuri în jurul noului sosit, pentru care se bat ca altădată Grecii şi Troenii pentru corpul lui Patrocle şi apoi aceste fioroase mişcări de mulţime, care ne duc cu ele, unde vor, ca pe-un fir de pai. Dar să nu anticipăm.

Sosirea la Buenos-Aires.—Cînd facem escală la Montevideo, capitala frumoasă a Uruguay-ului, cîţiva amici şi o droae de jurnalişti şi fotografi, veniţi, de cu noapte întru întîmpinarea noastră, se urcă pe bord. Dela Montevideo la Buenos-Aires sînt mai bine de o sută de kilometri şi nouă ore de navigaţie. Dar într'o ţară cu distanţe magnifice, asta nu contează. Oricum, noi nu sîntem obişnuiţi în Europa cu astfel de dimensiuni. Aşa într'o amicală tovărăşie urcăm Rio dela Plata, cu ape negre între două maluri nevăzute, căci fluviul, între Montevideo şi Buenos-Aires, are între patruzeci şi cinci şi o sută kilometri lăţime.

In marea aceasta de apă dulce, fără adîncime, s'a creiat un canal artificial pe care trebue să-l urmeze toate vapoarele, între geamandurile roşii şi negre. Până la asfinţitul soarelui, prin trecătoarea aceasta îngustă e o defilare continuă de nävi, în cea mai mare parte englezeşti, germane, franceze sau italiene. Cele americane sînt rari. Iar pavilion belgian nu se vede decît cel arborat în onoarea noastră de comandantul amabil al „Luteţiei".

Amurgul cade brusc. Curînd e noapte neagră. Ni se arată pe cer stelele Crucei dela Sud. Incă patru ceasuri de leneşă plutire, şi, în faţa noastră, orizontul se iluminează: luminile dela Plata, focurile dela Quilmès, şi, puţin după aceia sclipirea colierului de perle electrice din Buenos-Aires. Cheiul este negru de lume, cu toate că-i aproape de miezul nopţii şi consemnele de intrare sînt severe.

In timp ce „Luteţia" noastră acostează încet, trasă de două remorchere minuscule, călătorii schimbă semnale cu părinţii şi amicii veniţi să-i întîmpine. Văd în noapte un drapel roş. Cei care-l înconjoară cîntă „Internaţionala". E grupul tovarăşilor Partidului Socialist Argentinian. Grupul socialiştilor independenţi e la fel în celălalt capăt al cheiului. Cîntă şi ei „Internaţionala", alternînd-o cu „Marseilleza", rămasă pretutindeni, afară de Franţa, cîntec al revoluţionarilor.

Se aruncă puntea şi privilegiaţii urcă pe bord. Ne înconjoară, ne strîng mînile. Fiecare vrea să fie el cel dintâiu care să ne primească. Ni se prezintă un amestec nepăsător de orice protocol, un delegat al guvernului, comitetul de recepţie al Muzeului social, secretarul „vechiului partid" socialist, acel al independenţilor, cîţiva membri ai coloniei belgiene, socialişti italieni, cîţiva sionişti. Douăzeci de fotografi se aliniază ca un pluton de execuţie. Ţac. Iluminaţii de magneziu. Iată-ne încă odată clişee. Stringeri de mînă comandantului Luteţiei şi ofiţerilor, cîtorva tovarăşi de călătorie. Putem cobori.

Dar abia ajunşi pe cheiu, şi iată-ne prinşi între două grupuri de socialişti, care, aşteptînd, s'au sfădit puţin, şi care se 'ntrec să ne acapareze cu o amiciţie debordantă. Dar asta nu-i nimic pe lîngă ceiace ne aşteaptă afară: o mulţime imensă, rău stăpînită de poliţie călare şi pe jos. Intr'o clipă sînt răpit. Eu sînt drapelul roş. Tovarăşii vor să mă ducă spre Casa Poporului. Alţii care-şi dau samă că suspin după un pat al meu, îmi cer să vin în grupul belgian, pornit în altă direcţie.

— Numai cîteva cuvinte, cel puţin!

— Dar de unde să vorbesc?

— Iată, de pe scara automobilului.

— Dar este o doamnă înlăuntru!

Doamna, însă, o Argentiniană foarte elegantă, puţin surprinsă, fără îndoială, de a fi în această îmbulzeală, insistă ca să urc, şi să vorbesc. Inutil să spun că alocuţiunea mea nu-i lungă. Dar amicii noştri argentinieni se mulţumesc, şi, o clipă după aceia, un alt automobil ne ia şi ne duce spre otelul nostru. Aşa a fost vesela intrare în Buenos-Aires.

Excursii în Argentina. — In prima săptămînă, toată, am fost pus la regim: o conferinţă pe zi, cu subiecte variate. Am plecat pe urmă într'o călătorie de 3500 km. în interior: Rosario, cel mai mare port de cereale din lume; Cordoba, vechiul oraş colonial spaniol, cu ale sale "sierras" salbatice; Tucuman, cetatea portocalelor şi a trandafirilor; Mendoza cu vii bogate, şi, la frontiera despre Chili, Puente de l'Inca, capătul voiajului nostru. La Mendoza, la poalele Anzilor, nu ne-am putut fireşte stăpîni dorinţa de-a merge mai sus, dar între Argentina şi Chili nu sînt trenuri decît de două ori pe săptămînă; am fost duşi sus, urmînd linia de cale ferată, cu automobilul şi am putut contempla în toată măreţia sa, subt un cer de o uimitoare puritate, enor-

mul Aconcagua, pus, din cauza altitudinei sale de 7200 de metri, în al doilea rînd al munţilor cei mai înalţi din lume.

O asemenea călătorie—aşa ceva ca Bruxelles, Berlin, Riga, Viena, Roma, dus şi întors—cu una sau două conferinţe la fiecare etapă şi cu una din două nopţi în tren, ar fi fost peste măsură de obositoare, dacă extraordinara ospitalitate argentineană nu s'ar fi silit să ne-o facă confortabilă.

Ministrul de interne ne-a pus la dispoziţie un vagon guvernamental cu salon, dormitoare, odae de bae, îngrijindu-se atît de locuinţa cît şi de hrana noastră şi înmulţind la orice prilej atenţiile cele mai delicate. Nimic mai edificator ca o călătorie, în ţările noi pentru ca, prin comparaţie, să-ţi dai sama cît este, în general, de redusă şi parcimonioasă ospitalitatea oficială din Europa.

Este interesant de reţinut că vechea Cordoba, oraş universitar spaniol, este o insulă catolică într'o ţară în care, deşi există o religie de stat, cea mai mare parte din locuitori nu sînt deloc credincioşi. Şi la Tucuman, oraş de zahăr, cei mai săraci rămîn fără de roze şi lămii. Cît despre Pampa, ea este infinit de întinsă, destul de saracă întâiu, tăiată de maree pe deasupra cărora sbor flamingi trandafirii, şi apoi pe măsură ce se apropie de Buenos-Aires ea prezintă păşuni mărețe, cîmpuri de grîu sau de porumb, care până acum nu au necesitat niciodată îngrăşămînt. După 15 zile de asemenea peregrinare, ar trebui să avem mîndra încredere a unor anumiţi ziarişti de informaţie, pentru a avea o părere asupra lucrurilor şi oamenilor din Argentina.

Cîteva fapte cu toate acestea sar în ochi. Mai întâiu chiar la Buenos-Aires, al doilea oraş al lumii latine, mai populat decît Madridul sau Roma—cu cei două milioane de locuitori ai săi—nu ai deloc impresia că ai părăsit Europa.

Cu atît mai mult cu cît ziare ca „Nacion" sau „Preusa" te ţin în curent cu tot ceiace se petrece în restul lumii cu o obiectivitate şi o bogăţie de informaţiuni, pe care o bună parte din burghezii noştri în Europa ar putea să le-o invidieze.

Naţionalismul argentinean.—Ne putem da samă uşor deasemenea de rolul considerabil pe care îl joacă capitalurile străine în economia naţională argentineană; Englezii pentru drumurile de fer şi multe alte lucruri, Belgienii pentru tramvae, întreprinderi electrice, morărit, Americanii—concurenţi din ce în ce mai teribili ai celor sosiţi mai întâiu pentru toate materiile naturale dela „frigo" şi până la extracţiunea petrolului.

Pentru a reacţiona împotriva acestei întreprinderi străine, guvernul—mai ales prin şcoală—face un însemnat efort de a creia o mentalitate naţională. Dealtfel reuşeşte. Chiar dela prima generaţie copiii de străini, care devin argentinieni prin faptul numai că se nasc în ţară, mărturisesc în manifestările lor un patriotism foarte apropiat de acela al tinerilor Jankei. Unul dintre compatrioţii noştri ne povestea că de curînd fiul său, băiat de

13 ani, reîntorcîndu-se dela şcoală îi spusese: Dv. nu puteţi înţelege lucrurile de aici. Dv. sînteţi străini; nu ca noi, care sîntem argentinieni.

Ce bune argumente dealtfel, pentru a iubi ţara sa, în care cerul este atît de frumos, pămîntul atît de fecund, iniţiativele aşa de bogat recompensate. Am întîlnit la Borboda, la Tucuman, la Mendoza, Belgieni, vechi lucrători din Verviers, Liège, Charleroi, care sînt în Argentina de treizeci şi cinci de ani, care nu s'au întors de loc în Europa şi privesc fără cel mai mic necaz cum copiii lor devin Argentinieni. Pentrucă nu vorbesc decît spaniola, ei se exprimă cu dificultate în franceză, de preferinţă în Wallon. Totuşi nu au uitat bătrîna lor ţară întunecată; şi într'o fraternitate mişcătoare cu Francezii, al căror destin a fost asemănător, ei au în fiecare oraş cercuri franco-belgiene, în care portretul regelui Albert stă alături cu acele ale mareşalului Joffre şi a d-lui Poincaré. Dar văd fără nici o ciudă cum se transformă copiii lor în Argentinieni. De aceia ei laudă mereu meritele şi avantajul ospitalităţii argentiniene. Natural am umblat mult cu ei şi deasemenea cu capitaliştii grîului, tramvaiului şi ai electricităţii. Nu este nimic asemănător acestei situaţii, de a regăsi sfînta apropiere sufletească atît de uşor la 10.000 km. depărtare de ţara ta.

Alţi străini cu toate acestea nu-şi fac o vină din schiţarea cîtorva umbre pe acest tablou. Directorul unei mari „bodegi" din împrejurimile Mendozei, fiul unui englez, ne spunea în limba sa originară: „Bună ţară; bună climă; rea politică". Şi în adevăr, se pare că aci e punctul dureros.

Nu vorbesc de Buenos-Aires, unde votul universal, egal şi secret, nu e o vorbă goală; unde acţiunea socialistă—conservatorii sînt cei dintâiu să o spună—lucrează în scopul însănătoşirii moravurilor politice, unde integritatea înaltului personal al guvernului şi justiţiei nu pot fi puse la îndoială. Dar aiurea! Ce supraveţuire încă din timpurile în care „Caudilles" întemeiau şi menţineau cu forţa tiraniile lor locale.

Astăzi violenţa fără a fi dispărut—a trecut pe planul al doilea. Luptele pentru putere au devenit, în formă, lupte electorale. Inscripţiile, aplicate cu gudron pe toate zidurile fără permisiunea proprietarilor, recomandă a vota pentru cutare sau cutare candidat. Şi se votează. Şi se aleg, în general, radicali—divizaţi de altfel în „antipersonalişti" şi „personalişti" după cum sînt pentru sau contra noului preşedinte al Republicei Irrigoyen, pe care toţi Argentinienii, prietini şi adversari, îl designează subt numele de „El peludo"...

Prezidentul Irrigoyen.—„Peludo" e un mic animal solitar, retras subt o carapace de broască ţestoasă, care petrece cea mai mare parte din zi în gaura sa, şi pe care nu-l poţi vedea ieşind decît în amurg, bănuitor şi viclean. Ceiace i-a atras prezidentului numele său, e faptul că are obiceiuri asemănătoare. Şef al sta-

tului, pentru a doua oară, nu a voit deloc să locuiască în „palatul roz". El se încăpățînează să nu cunoască decît gaura lui, o cocioabă sărăcăcioasă, într'un cartier excentric. Exceptînd cîțiva fideli, el e aproape inaccesibil. In public sau în particular e cel mai tăcut dintre oameni. Nu este nici mare orator, nici mare administrator. Prezidenția sa dintâiu, în 1914, nu a fost remarcabilă prin nimic decît doar prin refuzul său de a intra în războiu împotriva Germaniei. El e de origină francez, din provinciile basce.

Din punctul de vedere al politicei interioare, el a primit mai întâiu cu extremă bună-voință aceiace numeşte lumea conservatoare: „revendicări demagogice"; apoi cînd au fost turburări în port, el nu a ezitat a pune în joc mitralierele. Toate acestea nu ne explică de loc cum „el peludo" putea fi popular şi cu toate acestea popularitatea aceasta există în mod indiscutabil. Pentru majoritatea conservatorilor, Irrigoyen e animalul Apocalipsului. Pentru socialişti, acei din „vechiul partid" sau independenții, e încarnarea cea mai primejdioasă şi mai vătămătoare a demagogismului naționalist. Dar pentru masa poporului—şi în această masă sînt tot atîți muncitori cît şi burghezi, cu mijloace modeste,—„el peludo", acest bătrîn de 76 ani, este un idol.

Peste tot locul pe zidurile din Buenos-Aires sau Rosario, pe stîncile „Sierrei de Cordoba", pe fațada caselor proprietarilor, în Anzi ca şi în Pampa, unde se găseşte o suprafață plană, pe care să se poată văpsi sau face inscripții, veți găsi numele lui Irrigoyen, invitarea de a vota pentru el, pictate în ulei, cu gudron, sau săpate în piatră, de mîni tot atît de pioase pe cît de neîndemânatice.

„El peludo" manifestă, în culmea disperării protocolului, intenția de a se duce la „palatul roşu" în taximetru! Ambasadele speciale venite din toate țările Americei de sud puteau să vie pentru a-l întîlni acolo. In sfîrşit s'a ajuns a-l face să înțeleagă rațiunea şi să se urce în maşina prezidențială, înconjurată de dragoni, purtînd uniforma soldaților lui San-Martisi, liberatorul. Dar atunci, pentrucă în Argentina ceremonia transmisiunii puterilor e, în general, foarte simplă, a trebuit de data aceasta să se recurgă la o formidabilă desfăşurare de trupe pentru a proteja pe noul prezident de entuziasmul partizanilor săi.

D. Irrigoyen, în adevăr, reprezintă conştient sau inconştient ascensiunea claselor mijlocii. Dacă—pe de altă parte—are majoritatea poporului mărunt cu dînsul, aceasta e, înainte de toate, pentrucă în țara, în care patriotismul cultivat cu îngrijire în şcoli, devine din an în an mai aprins şi mai exclusiv, el apare ca încarnația însăşi a acestui spirit național a rezistenții împotriva întreprinderilor străine, a luptei împotriva imperialismului jankeu şi, într'un fel general, împotriva oricărui imperialism care ar putea să amenințe independența economică a țării. S'a putut

pune întrebarea recentă la Geneva, dacă Argentina se va retrage—în mod definitiv—din „Societatea Națiunilor".

Cu d. Irrigoyen în funcție, chestiunea e regulată: „Argentina poate şi trebue să nu aibă nevoe de nimeni. S. N. nu a făcut nimic serios pentru ea; ea nu are ce face cu S. N.

E adevărat că, drept compensație—prezidentul eşit, d. Alvear, radical de formă, dar conservator şi om de ordine prin temperament, fu destul de copios şuierat în momentul în care părăsea „Palatul roşu". Alvear, aristocrat, cultivat, spiritual şi bine avertizat despre situația din Europa, era—prin solidaritate de clasă—omul proprietarilor („estancieros"), acelei oligarhii fonciare, eri încă atot-puternică, dar care-şi simte din ce în ce sleindu-se puterea.

„*Estancieros*".—In fond, Argentina cea adevărată rămine încă Argentina „estancier"-ilor. Mult timp stăpînii absoluți ai Republicei, aceste personalități păstrează şi azi prestigiul unei aristocrații fonciare şi posesiunea unor proprietăți imense—21.000, 40.000 50.000 hectare—dobîndite pentru o bucată de pîne şi care îşi datoresc plus-valoarea, adesea enormă, mai puțin muncii deținătorilor cît dezvoltării bogăției generale prin munca colectivității.

Dar ar fi nedrept de altfel să generalizăm. Vizitarăm în altă zi „estancia" familiei Casarès; 7500 hectare, 20.000 vaci, o mare lăptărie, în mod superior instalată, care fabrică, pe zi, 10 tone de unt pentru export şi furnizează—în afară de acea celebră prăjitură „dulce de lèche",—două treimi din laptele pe care îl consumă Buenos-Aires. Pentru o asemenea întreprindere, de distribuție şi producție totodată au trebuit să se strîngă capitaluri enorme, pentru a se înlocui vacile slabe din pampas cu cele mai mîndre animale selecționate care sînt pe lume, să se întrebuințeze kilometri de sîrmă ghimpată pentru a se îngrădi animalele alese, să se închee contracte de furnitură cu țăranii dimprejur pentru a găsi cei 300.000 litri de lapte, care sînt necesari în fiecare zi. Cei patru fii ai lui Casarès îşi împart munca şi conduc „martina". Ei reprezintă un tip social, căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent în Europa.

Nici marele „seigneur" englez, nici „junker"-ul pomeranian, nici magnatul ungur, nu se aseamănă acestor tineri „estancieros", activi, industriali, democrați dealtfel, tutuind pe bătrînii lor „peones" care îi chiamă pe nume; pe scurt, asemănători acelor „gentlemens" virginieni fără sclavi dar care şi-ar fi făcut studiile lor la Paris şi ar fi importat din Europa rafinamentele civilizației lor.

Alături de casă părintească construită după vechiul tip colonial, noua locuință a unuia din fii evoca un interior de Pioter de Hooch; cealaltă construită în mare parte de proprietarul său, care îi făcuse planurile, era împodobită curios cu o orgă, tapiserii, sculpturi în lemn dorat şi cu tezaurul unei vechi biserici spaniole. Industrial în cursul zilei, stăpînul locului se ocupă tot restul timpului cu muzica.

În mod general factorii obişnuiţi de împărţire a marilor proprietăţi lucrează cu o forţă crescîndă: familia numeroasă, fără majorate sau dreptul întâiului născut; dificultatea de a obţine capitalurile indispensabile pentru a trece dela cultura extensivă la acea intensivă; cheltueli excesive ale unor „estancieros", mai curînd la Paris decît pe pămînturile lor; tentaţia de a realiza, prin vînzare, „une arned increment", rezultat al plus-valorii funciare în special în vecinătatea oraşelor mari. Pe scurt, clasa proprietarilor de „latifundii" e în declin; din punct de vedere politic şi economic noua burghezie capătă influenţă; ea a dovedit-o alegînd pe prezidentul Irrigoyen şef al „radicalilor".

Moravuri politice. — „Bună climă, bună ţară, vrednici oameni dar rea politică". Dacă ar trebui să credem, ceiace spune toată lumea, vechile moravuri sînt încă vii; chestiunea cea grea e de a şti cine va avea conducerea; şi regimul politicianilor de profesiune, trăind din politică, şi scoţînd chiar mare profit din ea, nu pare să ia sfîrşit. Să nu se exagereze dealtfel, căci gravitatea şi primejdia abuzului pare a fi caracteristica tuturor civilizaţiilor nouă. Ele pot să întîrzie, dar nu să împiedece dezvoltarea unei ţări pline de viitor.

De altfel oricît de imperfectă, oricît de defectuoasă ar fi viaţa politică din Argentina de azi, există o viaţă politică, şi aceasta preţueşte mai mult decît pasivitatea, indiferenţa totală, care au permis să se introducă dictatura militară în ţările vecine, ca Peru şi Chili. Oricum ar fi, sînt puţine ţări în Europa în care poţi fi atît de liber ca în Argentina; unde să se fi făcut un efort atît de uriaş pentru învăţămîntul de toate gradele; unde presa înţelege că are de îndeplinit un mare rol educativ şi unde iniţiativele de orice fel să fi creiat aşa de frumoase opere de asistenţă şi solidaritate socială; unde puterile publice înşile să fi îmbrăţişat aşa de uşor revendicările de interes imediat ale muncitorilor.

Un deputat din partidul socialist îmi spunea în această chestie cu o iritare aproape comică: „Nu putem face nici o propunere în Cameră, în favoarea muncitorilor pentrucă guvernul să nu vie imediat cu o supra-ofertă". Fericită ţară, în care partidele burgheze—departe de a refuza să urmeze pe socialişti—se silesc să-i întreacă.

Inţeleg bine, este aici multă demagogie şi aceasta poate avea consecinţi cu atît mai supărătoare cu cît prietinii noştri divizaţi în două fracţiuni duşmănoase, nu sînt în măsură acum de a reacţiona cu destulă putere. Cu toate acestea chiar divizaţi, ei sînt tari, moralmente puternici. Ei vor fi cu atît mai mult cu cît, mai curînd sau mai tîrziu, cu toate divergenţele ei vor reface unitatea socialistă.

Socialismul în Argentina.—Nu e mult deatunci, pe cînd era în viaţă Justo, marele său conducător, partidul socialist argentinean puţin numeros în restul ţării—avea poziţiuni foarte puter-

nice la Buenos-Aires. El obţinea în capitală majoritatea sufragiilor. Partidele burgheze, pentru Consiliul naţional, nu aveau decît locurile pe care legea electorală le acordă minorităţilor. Dar chiar mai înainte de moartea lui Justo în 1927 se produseră disensiuni, în care se întrezăresc mai puţin divergenţe de doctrină, pe cît incompatibilităţi de spirit şi duşmănii personale. Justo dispărut, lucrurile se agravară. Se ajunse la excluderi. Opoziţia împotriva majorităţii, în care personalităţile cele mai marcante erau Bunge şi de Tomaso a fost exclusă. Dar imediat, ea se constitui într'un partid nou,—Socialiştii independenţi—şi la ultimele alegeri pentru Cameră, obţinură un număr mai mare de voturi ca vechiul partid.

Se ştie, pe de altă parte, că cele două fracţiuni îşi reclamă fiecare pentru sine democraţia socialistă, că „independenţii" au venit la congresul dela Bruxelles pentru a cere afilierea lor la Internaţională. Şi cînd la Bruxelles, şi unii şi alţii expuseră punctul lor de vedere în faţa „Executivului", Louis de Brouchève exprimă sentimentul general, spunînd: „Desigur noi vedem că sînteţi divizaţi, dar nu putem vedea punctele de doctrină care vă despart". Oricît fu dusă mai departe ancheta, această primă impresie nu s'a modificat deloc.

La Buenos-Aires sau la Rosario sînt cîteva nuclee comuniste. Ambele fracţiuni socialiste însă le arată aceiaşi duşmănie, şi eu cred cu tărie că se înşeală acei care întrevăd momentul în care o fracţiune a partidului socialist se va alipi comuniştilor, pe cînd cealaltă se va apropia de independenţi. In parlament, amîndouă grupele nu au căzut de acord, nu asupra principiului naţionalizării zăcămintelor de petrol, ci asupra modului de exploatare. Independenţii, pe care unii înclină a-i considera ca „socialişti de dreapta" susţinură regia directă. Dimpotrivă, reprezentanţii vechiului partid apărară cu argumente foarte serioase sistemul întreprinderii mixte, în care statul are majoritatea acţiunilor.

Camarazii din vechiul partid socot că înseamnă a dezerta dela principiile Internaţionalei dacă arborează alt drapel decît acel roş. Dimpotrivă socialiştii independenţi—făcînd aceiace au luat obiceiul să facă socialiştii-democraţi germani, dela stabilirea Republicei—poartă în fruntea cortegiilor drapelul roşu al Internaţionalei împreună cu drapelul alb şi azuriu al Republicei Argentine.

Din punctul de vedere al principiilor, nu există nimic de reproşat aici, căci întreaga organizaţie a Internaţionalei muncitoreşti şi socialiste se bazează pe existenţa naţionalităţilor deosebite, care trebue să se unească, să se constitue în federaţii fără să se confunde. Totuşi în această diferenţă de atitudine a socialiştilor argintinieni cu privire la diferite simboluri, există ceva care desigur poate să ajute la explicarea multora dintre ele. Intr'o formă mai generală, în multe chestiuni de ordin moral mai

mult decît politic sau economic, oamenii partidului socialist apar mai rigizi, mai intransigenţi, mai stăpîni ai principiilor decît socialiştii independenţi, care se laudă că sînt mai înţelegători, mai depărtaţi de spirit sectar şi mai „umani".

Astfel încît, în momentul de faţă, cele două fracţiuni se combat cu asprime în alegerile naţionale ca şi în acele locale şi se silesc şi una şi alta să reprezinte majoritatea socialiştilor din Argentina. E aici o chestiune care nu poate fi rezolvită prin simpla comparaţie a rezultatelor electorale. De fapt, la alegerile ultime independenţii au obţinut mai multe sufragii decît candidaţii partidului socialist şi au luat scaunele pe care legea le oferă celui mai puternic grup minoritar.

Dar socot ca deplin stabilit faptul că multe voturi, pe care le-au primit independenţii, nu erau voturi socialiste. Cutare mare proprietar şi industriaş, care nu are cea mai mică încredere în conservatori pentru a rezista împotriva a ceiace numeşte el „demagogie irrigoyenistă" ne spunea: „Eu votez la fiecare alegeri cu socialiştii independenţi. Ei singuri sînt în stare de a forma un grup serios de opoziţie, de a exercita un control cinstit şi efectiv asupra afacerilor politice, care au nevoe de aşa ceva". Şi se pare că chiar înainte de sciziune—şi pentru motive identice—o parte dintre conservatori votau deja cu socialiştii.

Este un lucru remarcabil de altfel—şi făceam altădată aceiaşi observaţie în Spania—prestigiul, autoritatea morală de care se bucură cea mai mare parte dintre socialiştii militanţi în mediile, desigur nu cele mai înaintate în păreri, dar cele mai luminate ale burgheziei: „Ei singuri, se spune, au principii, program, o directivă politică. E posibil să nu fie iubiţi. Dar trebue să li se aducă omagii desinteresării şi integrităţii lor. De ce nu putem spune acelaşi lucru despre toţi ceilalţi oameni publici!"

Fapt e, că din acest punct de vedere, cele două fracţiuni ale socialismului argentinean nu au nimic de invidiat una celeilalte. Vechiul partid păstrează cu el majoritatea elementelor muncitoare socialiste. El are Casa poporului. El a rămas stăpînul „Vanguardiei", organul căruia Justo i-a făcut deja un nume în Internaţională. Independenţii par a avea mai multe simpatii în mediile intelectuale. In cîteva luni ei au realizat acest „tour" de forţă de a organiza un partid, de a-i creia un mare ziar cotidian „Libertad". Dar există în cele două tabere luptători încercaţi, socialişti fără pată, oameni care, prin caracterul lor, prin ştiinţa lor şi prin devotamentul lor pentru cauza pe care o urmăresc, fac onoare socialismului.

Socialismul în Uruguay.—Cu totul altfel se prezintă lucrurile în Uruguay, care e denumit adesea Belgia Americei de Sud. La Rio ca şi la Buenos-Aires, toată lumea vă va spune că guvernul din Montevideo este socialist. Dar nu este exact.

Cele două partide, care îşi dispută puterea în Uruguay, sînt două vechi coterii, neavînd la origină nici un program politic: albii şi roşii, „blancos" şi „colorados". Aceştia din urmă, care sînt acum la guvern, de mult timp se divizează ei înşişi în două sau trei fracţiuni parlamentare, dintre care cea mai importantă se susţine că e aceia a lui José Battle Ordonnès, Irrigoyen-ul Uruguayului, dar un Irrigoyen mai democrat, mai socialisant decît acel din Argentina.

Subt influenţa lui, „battliştii" au determinat partidul roşu să facă legi sociale, să realizeze în mod efectiv asigurări sociale, ziua de opt ore, să practice o politică de regii directe: bancă de stat, industrii electrice, oteluri municipale şi în curînd desigur „frigo" naţional. Dar aceste tendinţi socializante, în sînul fracţiunilor la putere, au avut drept efect de a face mai grea dezvoltarea unui partid realmente socialist.

Pe de altă parte, partidul socialist din Uruguay a avut—ca şi partidul socialist francez—nenorocita soartă de a fi mărit prin elementele comuniste, care au păstrat ziarul partidului şi Casa Poporului din Montevideo. Pe scurt, strîns între „battlişti" şi majorităţile comuniste, partidul socialist nu constitue în momentul de faţă decît un grup infim, cu atît de slabe resurse încît, deşi sufleteşte alături de internaţională, el nu se poate afilia cu ea, neputîndu-şi plăti cotizaţiile. Dar în lipsa realităţilor actuale, el păstrează speranţe.

Călătorie în Brazilia. – Sao-Paulo.—Intrucît priveşte socialismul în Brazilia trebue să încheiem un proces-verbal de absenţă. Există, desigur, la Rio un tînăr partid al muncii. Dar în fond, în această ţară de treizeci de milioane de locuitori unde se întîlnesc toate gradele de civilizaţie, unde este destul pămînt liber pentruca nimeni să nu fie sărăcit, fără voia lui, socialismul nu există decît în stare de nebuloasă. In timp ce eram la Sao-Paolo un ziarist voi să-mi ia un interview politic. L-am refuzat, spunîndu-i că venisem la Sao-Paulo pentru a privi plantaţiile de cafea sau Boutantan-ul, casa şerpilor, nu pentru a discuta politică; „Pacat", scria el adouazi. „Voiam să-l întreb ce credea despre expresia unuia din secretarii noştri de stat: In Brazilia, chestiunea socială e o chestiune de poliţie!".

Sînt în adevăr de văzut lucruri interesante la Sao-Paulo. Mai întâiu *Boutantan*, casa şerpilor, unde se pot vedea foarte aproape, pe pămînt, în apă sau pe ramurile unui copac, toate speciile „ephidiene" din Brazilia, neveninoşi sau veninoşi, dela inofensivul „anaconda" până la îngrozitorul şarpe cu clopoţei. Un om, în costum alb de infirmier, încălţat până la genunchi şi înarmat cu o baghetă lungă în formă de furcă la capăt, se duce să-i găsească în căsuţele lor în formă de furnicare şi îi conduce ca şi cum ar avea de a face cu nişte ţipari. El ne explică că cei mai agresivi, cei mai muşcători nu sînt cei veninoşi, ci ceilalţi; neavînd glanda cu venin pentru a se apăra sau pentru a-şi ucide prada, ei trebue să fie mai iuţi, la fugă ca şi la atac. *Boutantan*, trebue să adăugăm, nu e numai o simplă

casă a şerpilor, ci un veritabil Institut „Pasteur", unde destule alte lucruri constitue ocupaţia personalului în afară de vindecarea acelor cîteva înţepături de cobras sau ale şerpilor de „corail". Înţepăturile mortale sînt, în definitiv, foarte rari: trei sau patru pe an pentru milioanele de locuitori din aceste părţi ale Braziliei.

La Sao-Paulo există şi celebrul penitenciar, cu totul nou, ultimul cuvînt al reformelor penitenciare, unde carcerele sînt necunoscute, unde supraveghietorii n'au arme, şi unde cei nouă sute de deţinuţi—toţi deliquenţii statului din Sao-Paulo condamnaţi la mai mult decît un an închisoare sînt obiectul unui pios efort de îndreptare prin muncă. Atelierele de stolerie, fierărie, confecţiuni de haine sau ghete, sînt prevăzute cu toate perfecţionările tehnicei moderne, luminoase, spaţioase, bine aerisite, supuse regimului de opt ore pe zi, şi sustrase întreprinderilor particulare, „sweating system". Eşind de acolo, această reflecţie îţi apare irezistibilă: de ar putea toţi muncitorii brazilieni să beneficieze o zi măcar, din punctul de vedere al muncii, de condiţiunile care se găsesc realizate în penitenciar.

La Sao-Paulo există de asemenea un *Institut al cafelei*, principalul regulator al vînzării cafelii în lume. Dar aici nu e decît un local, cu zidurile împodobite de diagrame şi de statistici. Pentru a vedea cafeaua însăşi, acoperind imense întinderi cu milioane de plante, trebue—cum am spus—să străbatem regiunile dimprejur.

Cîmpia Braziliană.—Dela Rio la Sao-Paulo, mai întâiu mergem pe noul drum, inaugurat abia de trei luni. Vreo 600 km. care în genere, se fac în două etape, cu automobilul. La ieşirea din Rio străbatem munţii înconjurători, în plină pădure tropicală, pentru a atinge la vre-o 800 m. platoul care oferă Statului din Sao-Paulo o climă moderată, convenabilă, în acelaşi timp, şi oamenilor şi arborilor de cafea. După 200 km. poposeşti—dacă ai fericita soartă de a fi invitat la—*„clubul celor 200"*.

Plăcută surpriză de a găsi în această singurătate, pe care amurgul o face în special întunecată, un pavilion elegant cu lumini vii, unde poţi găsi totodată masă bună şi găzduire comodă; camere de baie şi apă curgătoare, un prînz în care peştii din chiar torentul apelor înconjurătoare se întîlnesc cu pasările grase, foarte asemănătoare ca formă, proprietatea particulară a acestui club. Dar dacă sîntem aici în această seară, o datorim amabilităţii întotdeauna plină de atenţie a prefectului din Rio şi a guvernului, ai cărui oaspeţi sîntem dela sosirea noastră în Brazilia.

Abia plecînd dela „Clubul celor 200" începe, sau mai bine zis, începea regiunea cafelei. Mult timp, în adevăr, proprietarii „fazendelor" nu făceau decît cultură extensivă. Ei nu încercaseră încă îngrăşămintele. Cînd pămînturile cu cafea se epuizaseră, ei au înaintat mai departe către apus. Dar „fazenderii" au plecat pentru a face plantaţiuni aiurea; ei au îmbucătăţit pămînturile lor, le-au vîndut altor colonişti şi, dela dispariţia cafelei, regiunea

se reface, se transformă într'o cîmpie de creştere şi de cultură, în mersul ei către timpuri din nou prospere.

Marea vale a Parahybei, de exemplu, care se zăreşte chiar de pe drum, la picioarele munţilor albaştri ce o mărginesc, este—chiar de acum—una din cele mai importante regiuni de cultură din Brazilia. Pe măsură ce ne apropiem de Sao-Paulo, de altfel, ţinutul devine mai populat. Oraşelele şi tîrgurile cu frumoasele lor pieţe publice umbrite de palmier, în care orice mic negru, cu cămaşă roză sau albă, aduce o notă pitorească. Lăptăriile, grădinile de legume, magazinele de comestibile „seccos et molhadis", apoi acele „ecreos", sau mai bine zis circiume, mărturisesc o mare aglomeraţie.

Cîţiva kilometri încă şi Sao-Paulo apare, cu casele sale „coloniale" din cartierele mărginaşe, cu bulevardele sale umbrite de accacias cu flori „mauve", care îi oferă o aparenţă de prospeţime, cu străzile sale ce mişună de lume în cartierele afacerilor, şi, în mijlocul oraşului, o grămadă de „zgîrie-nouri"—cel mai recent cu 30 de rînduri—care amintesc New-York-ul de acum douăzeci şi cinci de ani. Iată cetatea muncii, capitala statului celui mai activ, mai viu şi mai evoluat din Brazilia: mare cît Franţa, populată cît Belgia, plătind el singur puterii centrale atîtea impozite cît tot restul Republicei, producînd anul trecut toată cafeaua necesară consumaţiei mondiale, şi nemulţumită încă de această sursă de bogăţie, înălţind subt cerul tropicului coşurile lăptăriilor sale, ale fabricelor de mătase, şi ale ţesăturilor sale de bumbac.

In momentul de faţă numai Sao-Paulo are mai mult de opt sute de mii de locuitori. Mai puţin ca Rio de Janeiro, care are aproape dublu. Dar pentru motive climaterice, Rio nu va fi niciodată decît o capitală de comerţ şi de lux, şi, în timpul lunilor—pe care noi le numim de iarnă—cea mai minunată staţiune de întinsă vilegiatură din lume.

Sao-Paulo dimpotrivă, este adevărata capitală industrială a ţării, înconjurată ea însăşi de alte centre care cresc văzînd cu ochii şi de a căror existenţă noi în Europa nici nu avem cunoştinţă.

Am fost la Campinas pentru a vedea o plantaţie de cafea. Mă aşteptam să găsesc un oraş mare. Campinas e un oraş de o sută de mii de locuitori; şi pentru a ajunge la el, trebue să traversezi altele, în care subt un cer aprins lucrează mii de lucrători şi de lucrătoare.

Intr'o fabrică de mătase de pildă, la Campinas, nu sînt decît fete, dintre care multe abia fetiţe. Unele par să nu aibă nici doisprezece ani. Contramaestrul italian, întrebat ne afirmă cu autoritate că toate au trecut de 14 ani. Să-l credem pe cuvînt. Dar poate Albert Thomas, inspectorul general al muncii peste tot globul, ar fi rămas sceptic. Dealtmintrelea, utilaj foarte modern. Maşini nouă de fabricaţie elveţiană sau italiană. Ateliere

vaste şi luminoase. Sînt suportabile chiar atunci cînd căldura e puternică. Dar ce va fi în salele de depănat gogoşi de mătase, de exemplu, în timpul lunilor aspre Ianuar, Februar, Mart, în inima verei australe? Preferăm să eşim din aceste săli inundate de lumină puternică, din această vizită fără un pic de umbră şi să regăsim liniştea delicioasă a „fazendei", unde sîntem aşteptaţi.

Plantaţiuni cît vezi cu ochii. Locuri de uscat cafeaua. Căsuţe mici pentru colonişti. Însfîrşit o grădină măreaţă, casa stăpînului, simplă şi confortabilă, cu piscină clasică de băi matinale şi—îndărăt—o minunată grădină de smochini, de portocali şi de ananaşi. Dar iată că îndatoritorul agronom brazilian, ce ne serveşte de ghid, pune o surdină entuziasmului nostru: „Această fazendă, ca multe altele, este un colţ de raiu pe pămînt. Dar e un raiu, în care în genere nu locueşte nimeni. Proprietarul este la Sao-Paulo, la Paris sau la Roma. El nu'şi face decît foarte rar apariţia în casa sa de ţară. El se lasă în totul pe seama administratorului". Aşa dar absenteism cu toate consecinţele sale.

Regăsim aici acelaşi fenomen social ca şi în Argentina: „*Apusul zeilor*" marilor proprietăţi aristocratice, renunţarea *estancierilor* sau *fazenderilor* în mînile intendenţilor lor, sau societăţilor pe acţiuni, creiarea de căminuri nouă, mai active şi mai avide; în scurt, trecerea dela era precapitalistă cu supravieţuiri de sclavaj la capitalismul propriu zis, exploatator al proletarilor. Că lucrurile merg astfel, încît într'o zi vor merge mai bine, aceasta nu o poate contesta nici un socialist. Dar nici un progres nu se face fără pagubă, şi e o pierdere în definitiv, a vedea cum au dispărut „gentlemen-ii" virginieni, sau aristocraţii filosofi ai vechiului regim, acei proprietari de „fazendas" sau de „estancios" aşa de îndatoritori, de primitori, care n'au cunoscut cel puţin pentru ei farmecul vieţii, dar în schimb cei mai buni dintre ei au fost pentru ţara lor—la început—un element de cultură şi de progres. Cînd te apropii de ei, le simţi tot farmecul.

Iată ultima noastră zi în Brazilia. Un automobil ne conduse la Santos. Am fost invitaţi să vizităm, la Serra, instalaţiile hidroelectrice „Light" care, mărite fără încetare, furnizează lumina şi energia necesară întregului Sao-Paulo. Şapte sute de metri mai jos, pe platou, se desfăşură înaintea ochilor Santos şi oceanul. În două ore vom fi pe bordul „Luteţiei" în drum către Europa.

Emile Vandervelde
Ministru secretar de stat, fost ministru de Externe

Drum cătră mine[1]

A crescut pridvoare 'n soare din pămînt
În adîncuri de pădure 'ntunecată,
Unde Jiul prinde 'n matca-i tulburată
Un ostrov plin de răcoare şi de vînt.

Îşi răstoarnă 'n vadul apei dus de vreme,
Umbre moi cu plopii 'n tremur de lumini
Şi-şi ascunde-un ochiu sălbatec în arini
Lîngă copca grea de mîluri şi blesteme.

Pe potecile-i sonore de balade,
Unde roibii poartă 'n goană patimi mari,
Vin amurguri şi credinţe de barbari
Şi 'năluci de-argint, pe ramuri, luna cade.

Muguresc pe prispă gînduri şi muşcate
Şi paianjeni lungi de basme se urzesc,
Pe ferestre diminețile 'nfloresc
Gonind umbre şi castele fermecate.

Şi cu taina care-i ţine legămînt
Îşi îmbie cîte-o casă spre lumină
Şi din prispa ei sfios se 'nchină
Cătră larg, cătră 'nălţimi, cătră pămînt.

*

Pe-aci drumul cătră mine se strecoară
Unde-mi cresc şi-mi sbor porumbii pîlc rotat,
Înflorind un ram de gînduri peste sat
Ca un măr întins pe cer în primăvară.

1 Din volumul meu «Pasăre de aur».

Ochii mei c'un cerc de soare mi-i alint
Și mi-i cresc în apa-adîncă-a depărtării,
Cu furtuna și cu liniștile mării
Și cu cerul ce se pierde 'n căi de-argint.

Prundul unde moare-amurgul mi-l descînt
Cu puteri ce rup în mine cîntul lor,
Cum ar rupe 'n piept de maluri un isvor
Cu puterea care-l mînă din pămînt

Intind punte de lumină pe pădure
Și arunc un pumn de basme pe cărări,
Trimit luna, navă albă, peste mări
Și ascult cum cresc în mine creste sure.

Port mîndria de luceferi singurateci
Peste tîmple de arșiță și de lut
Și 'mpietrit în luciul rece eu ascult,
Cum se 'nchină peste veacuri doi lunateci.

*

Sui cărarea care 'ndeamnă către mine
Unde culmile 'ntind mîna să te-ajute
Unde odihnesc pe ramuri înălțimi necunoscute
Unde ziua mînă 'n neguri ape line.

Liniști grele de poene înpietrite
Te vor săruta pe glesne cu răcori,
Vor veni umbrindu-ți calea, drumurile de Cocori
Și te vor privi mirate depărtările 'nflorite

Un paianjen de lumină va urzi
Drum de bură și poveste peste văi,
Și vor ciripi de pasări pașii tăi
Și-ți vor muguri pe umeri zori de zi.

Primăvara mea din brațe te-o cuprinde
Ca pe-un bulgăre de-amiază pripitor,
Indoind un pom sălbatec pe-un isvor
Unde gîndul meu de raze se aprinde

Și pe creanga mea de aur vei muri
Ca o pasăre de piatră din povești,
Doar descîntecul să știe cine ești.
Cînd minunea mea de gînduri va 'nflori...

*

Și clipind din maluri sara peste sat,
A rămas jucînd prin neguri gîndul meu,
Să-ți adoarmă peste frunte—flutur greu
Și să-ți scuture pe tîmple cer curat

Plopii stau morman de frică lîngă Jii
Şi se miră unde cură-atîta apă,
Gîndul meu cuprins de lună vad îşi sapă
Şi se 'ngroapă 'n cuib de stele argintii.

Adunînd un arc de aripi peste tine
Imi întorn în prispă ochii duşi în zări
Şi ascult cum sună drumu 'n depărtări
Intr'un tropot de baladă care vine.

Şi pe prispa năruită de 'ntuneric
Am rămas un cuib de soare părăsit,
Am întins un ram în noapte şi-a 'nflorit
Troenind subt floarea-i albă-un drum himeric.

Iar porumbii strînşi pe umeri osteniţi
Au dormit cu capu 'n aripi uguind,
Cînd comorile pe măguri se aprind
Şi cînd pleoapele se 'nclină pe dorinţi.

D. Ciurezu

Fereastra

(Sfîrşit)

In romanele din dulapul cu uşa de sticlă, unii autori grăbiţi săreau într'o clipită, dela o filă la alta, peste un pătrar de veac: „Au trecut douăzeci şi cinci de ani, de atunci. Intr'o seară ploioasă..."

Domnişoara Ana surîdea închizînd cartea peste semnul panglicei. Lăsa gîndul să prefire o viaţă de douăzeci şi cinci de ani. Timpul îi părea un monstru nesăţios, măcinînd cu o bestială nepăsare tot ce în lumea aceasta este divin, proaspăt şi pur. Tot aşa cum într'o dimineaţă, cînd era copilă de tot, a pătruns pe portiţa uitată în lături un bivol, instalîndu-se între straturile de petunii şi pansele, strivind cu copitele gazonul fin, ronţăind cu o mişcare a fălcilor, calmă, egală şi circulară, florile cele mai gingaşe şi mugurii cruzi. Douăzeci şi cinci de ani!... Ochii scufundaţi în orbite, vinele îngroşate, glasul dogit, părul fărimiţat—cleştarul cerului pentru totdeauna împiclit.

Scutura umerii mici, încrucişa braţele subţiri pe sîni, cum s'ar fi apărat înfiorîndu-se de ameninţarea nevăzutului duşman: nevăzut şi totuşi prezent.

Dar surîsul învia iarăşi pe buzele încă roşii ca floarea muşcatei. Nu putea crede în fiinţa tuturor sfîrşiturilor; în moarte, în hida descompunere a cărnii, în scrum. Iar gîndul refuza să cuprindă atîtea şi atîtea zile, atîtea nopţi nesfîrşite—un pătrar de veac—în care să nu se întîmple nimic. Deschidea cartea la semn. Cu o ameţeală uşoară şi plăcută se lăsa furată de vieţile cutezătoare şi patetice, în care întotdeauna se întîmpla ceva.

Apoi culoarea buzelor s'a stins treptat. Gestul înfricoşat de apărare, cu braţele încrucişate pe sîni, a fost din ce în ce mai ostenit. Viaţa cea adevărată, a presărat drum de cenuşe peste douăzeci de ani, şi la aceiaşi fereastră, domnişoara Ana, reciteşte aceleaşi cărţi.

Pe mînile uitate în poală, se desemnează vinele albastre ca șerpuirea apelor pe hărțile în relief. A pierdut un dinte. Părul și-a uscat luciul plin de sevă. In ochi, firele de aur s'au coclit ca literile verde-veșted de pe muchia tomurilor din raft.

Nu e fata cea mai bătrînă din acest oraș.

Dar e cea mai singură.

In asfințit, cînd șirele tiparului nu se mai deslușesc și ridică privirea lîncedă, o scutură un cutremur.

E vîntul rece care-a intrat pe fereastră răsfoind paginile cu un deget invizibil sau e întunericul care o impresoară?

Pe uliță se întorc vitele tîrgului dela imaș răscolind colbul moale. Cîte una se desprinde de cîrd împingînd poarta cu vîrful cornului, altele plîng cu un muget adînc, ca gemătul de durere. S'ar spune că în ceasul acela, întâia dată cer un glas omenesc, să spună din lumea lor mută ceva încă neștiut de nimeni, implorînd îndurare. Sau că într'un scurt străfulger în cugetul lor cețos de vită, întâia oară și-au dat samă de nedreapta-le soartă, josnică și irevocabilă. Domnișoara Ana găsește că nimic nu e mai dureros și de-o dăsnădejde mai tristă, ca mugetul acela de vită într'un amurg cu nori împîcliți de colb, într'un tîrg atît de mic și pustiu, încît poate nici nu se află însemnat cu un cît de mărunt punct negru pe hărțile lumii.

Pe urmă scîrție cumpene de fîntîni. Incep să svîcnească orbi liliecii, întrecîndu-se cu țiuituri gîdilate. Moare un cîntec gros; străbat întrerupte scincete de copii. E miros de fum, de fîn, de gunoae aprinse ca într'un sat. Și totul adoarme după un ceas, atît de brusc și profund, cașicum viața tîrgului s'ar fi stîns suspendată nu pentru o singură noapte, ci pentru o mie de mii de nopți, să se scufunde casele subt nisipuri, să năpădească iarbă inspicată în mijlocul străzilor și plopi groși cît colonadele să crească în praguri prăvălind zidurile și împingînd acoperișurile putrede, cum răsare colțul de bob cu pojghița pămîntului în cap. In nefireasca tăcere, domnișoara Ana se vede în întuneric, în jilțul ei vechiu dela fereastră, singura supraviețuitoare printre aceste ruini în care nu s'a petrecut nimic și din care nici amintirea morților n'a avut de ce să-i rămînă duioasă.

Domnul Constantin Apostol hodinește în cimitirul din deal, împăcat acum cu toate stările ticăloase atît de vrăjmaș răsturnate de el cu o retezare de mînă, în discuțiile întărîtate din atîtea nopți. S'a împăcat, fără putință de împotrivire și cu straja crucii dela căpătâiu, unde literile cioplite în piatră nu pomenesc nimic despre înfocatele sale convingeri voltairiane, ci dimpotrivă, l-au trecut cu o blîndă și primitoare iertare în oastea smeriților robi adormiți întru Domnul. Iar mai departe, unde se prăvale valea plîngerii în despărțămîntul săracilor cu tufe de bălării și cruci surpate și-a găsit astîmpărul veșnic și baba cea cu clonț urît de vrăjitoare. Astfel, domnișoara Ana îmbătrînește mai singură și mai străină decît trecătorul de-o singură săptămînă prin acest tîrg posomorît și mut.

Odăile sînt goale și reci. Chiar respirația monotonă a pendulului a mușit deodată, fără pricină. Inainte, îi măsura ceasurile de nesomn ca o batae de inimă, prietinoasă, apropiată și fidelă. Il strămutase in odaia de culcare să-i fie mai alături tic-tacul în nesfîrșitul nopților. Inima de mușchiu și inima de rotițe, se îndemnau una pe alta în besna opacă, ca două suflete orfan surghiunite aici de foarte de departe. Pe urmă, într'o noapte, pendulul a murit scurt, fără agonie, cu un strigăt metalic de coardă plesnită. Domnișoara Ana a tresărit din somn plină de spaimă, înălțîndu-se într'un cot să asculte. Intunericul, tăcerea și singurătatea s'au lărgit mai pustiu. Nici un meșter nu s'a priceput să doctorească mecanismul delicat, iar pendulul a rămas cu acele încremenite deasupra unei ore romane la fel cu toate cîte au trecut și cîte au să mai vină.

Domnișoara Ana a înțeles în această întîmplare un semn ascuns, trimis din nevăzuturile tainice. Ceasul murise fiindcă și viața lui îi fusese deșartă și fără folos. Ce rost să mai ronțăe cu bătaia măruntă un fir cenușiu de ceasuri și zile și ani cenușii?

* * *

In vremea aceia din daniile multcredincioșilor, s'a hotărît înălțarea unei catedrale care să întreacă în măreție toate bisericile capitalelor de ținut megieșe. Oameni desmorțiți din somnoroasa lor neclintire, au purces să bată cu mare neastîmpăr drumurile, purtînd subsuoară condici grele, tăind chitanțe și adunînd bani de aramă pe care abia se mai cunoștea pajura țării și bani de argint cu zimții atît de tociți, încît zarafii îi drămăluiau căinîndu-se la cîntar. Alții au purces să pribegească până la hotarele mărginașe, de unde se întorceau după îndelungate luni, prăfuiți și sdrențăroși, dară cu tașca de piele doldora de hîrtii împăturite. Până și cei mai avari tîrgoveți se molipsiră de această înfrigurare trecută din om în om. In cuvîntul de moarte, își lăsau agoniseala ascunsă în cusătura saltelelor și în ulcelele îngropate, pentru locașul Domnului. Voevodul și marii diregători, mișcați de-o asemenea creștinească pornire vrednică de amintirea străvechilor ctitori, au împlinit cu dania lor mai îmbelșugată arginții neîndestulători și 'au trimis un iscusit meșter ca să dureze adevărata minune de piatră și zid.

Tîrgul cel neînsemnat și atît de la fel cu toate tîrgurile, găsise însfîrșit calea să pășească afară din fumuriul lui destin, spre o faimă care stîrni în locuri înalte laudă și printre celelalte urbi mărunte pizmă.

Meșterul cobori din diligența cu patru cai înhămați buziș chiori, jigăriți, betegi și sgomotoase tălăngi spînzurate la gît, într'o dimineață cu mult soare și cu flori de liliac. Acum hanul Bungețoaiei se numea „Hotel Continental" și în locul colacului de fîn împletit legănîndu-se atîrnat deasupra porții boltite, se afla țintuită o firmă albastră cu litere de aur. Dar încăperile erau tot atît de

întunecoase, iar mirosul înecăcios şi acru de mucigaiu se păstra în fiecare chilie cu un lăudabil respect pentru vestigiile trecutului.

Arhitectul strîmbă din nas. Trecu repede dintr'o cămară în alta, urmat de ovreiul cu chitie neagră şi ochi lăcrimoşi. Cu vîrful bastonului ridica aşternutul paturilor, răscolea pernele de la depărtare, ferindu-se scîrbit de atingere. Pernele erau de cît colorat, cerşafurile vinete. Se putea ceti, însemnată cu litere roşii, prezenţa acelor gîngănii rău mirositoare şi mai lacome de sîngele călătorilor, chiar decît stăpînul unui han devenit hotel.

Cînd sfîrşi de inspectat, drumeţul se întoarse arătînd un obraz încruntat foarte de nemulţumire:

— Şi porcăria aceasta, numeşti dumneata hotel, jupîne?

Jupînul Hascăl surise filosof, cu toată resemnarea seculară a neamului care a văzut multe nemulţumiri mulţumindu-se, multe minii potolindu-se şi multe mîndrii plecîndu-se.

Răspunse tîrziu, într'un văitat care chema asupra cerului vina acestor scîrbavnice stări:

— Asta-i tot ce se găseşte, Cucoane. Tîrgul nostru îi un tîrg tare calic.

— Se şi vede. Nu era nevoe să mi-o mai spui! pufni cu dispreţ omul, privindu-şi cu un fel de compătimire valiza nouă, de piele cafenie, care aştepta aşezată cu băgare de samă pe-un scaun cu paiul spart.

Jupîn Hascăl, observă că oaspetele era încă tînăr şi de o bărbăţie voinică şi delicată în aceiaşi vreme, din acele care fac femeile să se întoarcă din mers şi să privească îndelung. Mînia îi stătea bine, aşa cum îşi frămînta de necaz firele mătăsoase ale mustăţilor şi-şi muşca vîrfurile cu dinţii tari şi albi. Jupîn Hascăl îl admiră. În sinea sa recunoscu că într'adevăr hotelul lui „Continental", orînduit pentru trecători de rînd, negustori de grîne şi geambaşi de vite, nu era vrednic să adăpostească un asemenea mosafir rar. Ascultîndu-şi un generos îndemn, oferi fără gînd de cîştig:

— Vă putem da odaia noastră... Avem salte, perne, şi oghial de puf, faine şi noi.

— Este vre-o deosebire între ploşniţile de lînă şi cele de puf? reteză cu scurtă batjocoră străinul.

Ovreiul se închise ca un lacăt:

— Alt otel nu-i şi altă odae n'am!

Pe urmă se scufundă în cetirea unui carnet soios şi plin de numere pe care îl scoase din buzunarul vestei de şiac.

Călătorul se plimbă de cîteva ori de la un capăt în altul al sălii, împingînd scaunele zoioase cu bastonul.

Intrebă unde-i Prefectura, unde stă Primarul. Explicaţiile lui jupîn Hascăl erau precise, dar pentru un străin, cu totul nefolositoare:—„Din Uliţa domnească, coborîţi pe Sfînta Vovidenie, pe urmă daţi piaţa lui Manuc... De acolo, a treia casă-i prefectura. Casa ceia mare cu stîlpi albi, care-a fost a lui Conu Ioniţă Balaiş..."

Vorbind, chiar jupîn Hascăl îşi dădu îndată socoteală de zădărnicia unor asemenea lămuriri. De aceia se întrerupse:

— Mai bine să dau un băet... Vasile! strigă.

Vasile era desculţ şi cu capul gol. Dar aceste lipsuri vestimentare nu-l împiedicau să cunoască pe derost, tîrgul mic cît o batistă. Luînd-o înainte, conduse străinul pe Uliţa domnească, pe Sfînta Vovidenie, prin piaţa lui Manuc, până la casa cu stîlpi albi, care-a fost a lui conu Ioniţă Balaiş. Aici călătorul rămase să se descurce singur. Şi se descurcă repede, fiindcă era poruncitor şi scurt. Poate mai mult încă, fiindcă venise cu gîndul că are deaface cu nişte troglodiţi de o jalnică sălbătăcie, întocmai cum cu aproape patruzeci de ani în urmă, naufragiase din luminile Parisului, domnul Constantin Apostol, răpusă avantgardă a libertăţilor şi a ideilor înaintate.

Cercetă locul, orînduit catedralei. Respinse cu milă şi cu superior dispreţ părerile îndată intimidate ale nevolnicilor ctitori şi cîrmuitori localnici. Imputernicirea sa venea foarte de sus şi era deplină. Oamenii văzuseră viitoarea lor ctitorie în chipul unei biserici cu multe turnuri, clopotniţe şi bolţi de intrare. El trase cu creionul cîteva linii sumar geometrice pe-o foae de hîrtie şi o întinse subt ochii tuturor:

— Aceasta e catedrala dumneavoastră! Nimeni n'o recunoştea Pe deoparte fiindcă altfel o văzuse fiecare. Pe de alta, poate şi fiindcă nimeni nu ştia să cetească într'un plan. Dar toţi se grăbiră să aprobe că într'adevăr, aceia şi nu alta, e catedrala lor. Arhitectul se mai arăta grăbit să înceapă lucrările în timpul cel mai scurt, căci vremea îi era preţioasă, chemat la alte înfăptuiri, aiurea.

Plimbîndu-se de jur împrejurul tăpşanului gol, urmat de toate autorităţile tîrgului, tăia cu bastonul linii scurmate în iarbă, unde înţelege el să aşeze altarul, pridvorul şi clopotniţa; se oprea să aleagă pe cîte cineva pentru a măsura paşii:

— Nu dumneta! Eşti prea scurt! Se vede că nu te-a ploat la vreme. Nici dumneata. Te-a ploat prea mult! Dumneata, domnule Primar... Numără de aci, treizeci şi trei de paşi...

Omul pornea dela semnul bastonului înfipt. O lua sau prea repede, cu paşi prea răschiraţi, sau cu paşi prea mărunţi ca pe-o punte suspendată peste abisuri.

— Nu aşa, stimabile... Ţî ţî ţî! Ce oameni—ce oameni! Intoarce-te îndărăt şi ia-o de-a capo!

Primarul se întorcea ştergîndu-şi sudoarea cu batista mototolită.

Acasă, povesti mai tîrziu nevestei, că mărimile din Bucureşti le-au trimis un zevzec să le dureze catedrală. Un apucat care se poartă cu oamenii în toată firea ca un vătav cu clăcaşii. Dar toţi au recunoscut că trimisul se arată meşter iscusit şi nimeni nu se mai îndoi că subt o mînă aşa de aprigă, ziua sfeştaniei are să fie

cu un an mai devreme decît o socotiseră în cugetul lor migălos şi speriat.

Un singur lucru n'a putut descurca tot atît de repede omul cel aprig. Adăpost mai arătos pentru el şi pentru nevastă, cît vor dura lucrările pe care avea să le supravegheze singur. Poate că dacă s'ar fi arătat de la început mai prietinos şi mai puţin răstit, oricare din cei de faţă i-ar fi deschis cu dragă inimă casele, fiind cu toţii după un străbun obiceiu, primitori şi mai bucuroşi să dea ospeţe decît să le primească. Dar omul se vestea turburător şi despotic. Mai ceru şi linişte deplină. Toţi aveau copii. Şi toţi şi-au văzut pruncii ghemuindu-se înfricoşaţi în unghere, vorbind în şoaptă şi călcînd în vîrful picioarelor.

Au tăcut aşa dar, privind stingheriţi unul la altul. Cel mai gureş, cuteză:

— Avem aicea un hotel... Hotel continental.

— Pofteşte dumneata să te canoneşti în asemenea ploşniţărie! îl invită cu sarcasm arhitectul.

Indrăzneţul muie capul ca o legumă fiartă.

Ceilalţi zîmbiră din vîrful buzelor, desmierdîndu-şi nasurile ori răsucindu-şi în neştire aţele bumbilor.

— Vasăzică nu-mi rămîne decît să-mi fac un cort de pînză? Hotărî ameninţător trimisul de la loc înalt.

Primarul se birui pre sine şi era gata să-şi ofere casa, ca şi jupîn Hascăl, cînd meşterul zidar îşi aminti ceva, încă nelămurit:

— Mi se pare c'am găsit altceva... Nu cumva se află aici, un avocat, sau profesor, sau magistrat ori aşa ceva, un oarecare Constantin Apostol?... Era prietin cu părintele meu. Au învăţat carte la Paris împreună. Ştiu că îmi vorbea ca despre un foarte bun camarad şi dacă îmi aduc bine aminte, spunea că s'a îngropat în ticăloşia aceasta de tîrg... Mă înşel eu, sau chiar aşa este?

— Tăchiţă Apostol se află îngropat ceva mai departe, vorbi tot cel îndrăzneţ. In deal, la cimitir. L-a iertat Dumnezeu, să fie vre-o zece ani de atunci.

— Păcat. Cu acela îmi închipui m'aş fi înţeles mai bine! Işi mărturisi părerea de rău arhitectul, puţin păsîndu-i că trage atît de dispreţuitor hotar între indigenii nevrednici să-l priceapă şi răposatul plămădit din mai nobil aluat.

— I-a rămas numai fata, se crezu dator să adaoge unul.

— E o istorie întreagă, cu fata asta a lui Tache Apostol, îşi rosti altul mirarea. Trăeşte singură ca un huhurez.

— Toată ziua stă la fereastră, parcă-i de ceară aşa nu se mişcă, reveni cel dintăiu.

— Are vre-o cinci odăi... Casă mare! Interveni un al treilea, fără nici un gînd hotărît, ca o simplă informaţie nevinovată.

Meşterul zidar prinse însă amănuntul preţios din treacăt.

— Ziceţi că are cinci odăi şi e singură? Atunci să trecem neapărat pe acolo. E tocmai ceiace îmi trebue mie.

Localnicii se uitară unul la altul cu mare mirare şi încă mai

mare neîncredere. Se înţeleseră fără să-şi vorbească, fiindcă toţi avură acelaşi gînd. „Dacă mai izbuteşte să intre şi'n casa aceia, apoi aista nu-i om, nu-i arhitect. E un frate drept cu necuratul". Căci domnişoara Ana, fiindcă era singură trecea drept cea mai trufaşă şi nesuferită fiinţă a tîrgului şi fiindcă se ţinuse străină de toate plăcerile şi necazurile lor, trecea drept huhurez. Cei mulţi puteau chiar să dovedească fără nici o urmă de îndoială, că fata domnului Constantin Apostol ascundea vre-o cruntă scrinteală a minţii, cum n'ar fi fost de mirare la odrasla unui asemenea pătimaş al paharului ca răposatul. Iar alţii încă mai bine s'ar fi încumetat să dovedească pe dată, că stă ferecată în casă să deşarte clondir după clondir până ce cade în nesimţire.

Altcum, pentru care pricină s'ar feri atît de înverşunat de ochii lumii şi de ce s'a lăsat să împletească cosiţă albă?

Hotărîrea noului venit samănă astfel turburare în tot oraşul. Se prinseră rămăşaguri. Doi tîrgoveţi din cei mai munciţi de nerăbdare, călcară pe urmele arhitectului ca din întîmplare, făcîndu-şi de vorbă în colţul uliţii să-l aştepte ieşind după cum intrase.

— Nici nu prind a trage trei fumuri de ţigară şi parcă-l văd trîntind portiţa! grăi cel care o asemuise pe domnişoara Ana cu un huhurez.

— Aiasta ştiu că are să-i vină de hac! întări celălalt, cu oarecare mulţumire, fiindcă nu putea ierta meşterului ziditor că îl găsise azi dimineaţă prea deşirat, ca unul ce crescuse prea din belşug udat de ploae!

Cele trei fumuri de ţigară trecură. Se sfîrşi şi ţigara. Omul răsuci alta. Pe urmă plecară.

După un ceas, Vasile, desculţ şi cu capul gol, cără valiza de piele nouă de la „Hotel Continental", acasă la domnişoara Ana. La întoarcere, arătă lui jupîn Hascal banul de argint de doi lei, nou nouţ, bacşiş fără precedent în istoria tîrgului pentru un drum de cinci minute, plătit cît cinci zile pline, de seceră, fără tain.

— Tare-aş fi vrut să fiu acolo. Să mă fac aşa ca o muscă, mică de tot şi să văd cum s'au petrecut lucrurile! suspină chinuită de curiozitate nevasta domnului primar.

— Aista-i dracu gol! declară la rîndul său cu mare uimire, Primarul. Să ştii că se apropie ceasul de-apoi, dacă a început Scaraoţchi să facă biserici! încercă să glumească.

Dar se întunecă îndată, cu şaga ucisă în gîtlej, cînd îşi aminti cum fusese muştruluit în văzul tuturor, să numere treizeci şi trei de paşi, egali, rari şi de trei ori luaţi de-acapul.

* *

Nerăbdarea rostită de soţia domnului Primar, care ar fi vrut să se prefacă într'o muscă năzdrăvană ca să vadă cum s'a petrecut intrarea nou-venitului în casa domnişoarei Ana, era împărtăşită de tot oraşul. Atîtea peripeţii nu mai turburaseră sufletele de la călătoria cea de pomină a perechei domnitoare.

Trei chestiuni grave se iviseră dintr'o singură dată să ațițe încinse desbateri și să împartă potrivnice păreri. Ziua hotărîtă pentru așezarea pietrei de temelie a catedralei. Purtarea plină de harțag a trimisului de la stăpînire. Dar mai neliniștitor decît toate, schimbarea domnișoarei Ana, printr'o tainică metamorfoză din huhurez devenind iarăși sburdalnică și întinerită, cum ar fi spart printr'o vrajă mocnită pojghița subt care pirotise douăzeci de ani.

Nu mai apărea în pervazul ferestrei, decît atunci cînd mosafirul lipsea, plecat să supravegheze întâiele săpături. Și nu mai arăta aceiași, neclintită, cu cartea uitată pe genunchi. Obrajii se învăpăiaseră cu o ultimă rămășiță de sînge răscolită din adîncurile stătute. Ochii sclipeau din nou fire fosforice de aur. In păr năvălise seva cu lucii reflexe. Iar toată făptura era plină de neastîmpăr. Se așeza în jilț, se ridica peste o clipă să dispară în umbra încăperii, apărea îndată să se aplece peste pervaz și să caute cu mare neliniște spre capătul uliții.

Intr'o singură săptămînă grădina învie cu straturi proaspăt udate, cu poteci curbe de nisip galben și cu răsaduri aliniate de mîni grijulii. Primăvara era caldă, ploile scurte, cu arcuite curcubee, după care tot mirosul ierburilor și cîmpurilor depărtate șuvoia răcoros și mustind de viață primenită.

Domnișoara Ana, se privea în oglindă și cînta.

Pe urmă se opri deodată, fiindcă abia atunci își dădu samă că se privește în oglindă, cîntînd. Roși. Și fără voe, din nou își aruncă ochii în oglindă să vadă cum arată cînd roșește. Tot așa s'a învăpăiat în obraji și aseară, cînd a venit printr'o întîmplare vorba despre vîrstă și fără s'o întrebe nimeni, a spus cu ochii plecați în pămînt că împlinește treizeci și doi de ani. Mințea, întinerindu-se cu șapte erni. Iar fiindcă întâia oară mințea în viață, crezuse că n'are să mai cuteze să ridice niciodată ochii ca să înfrunte privirea lui Tudor. I-a spus în gînd, Tudor: — pe nume. Intr'o săptămînă a ajuns să-i spună pe nume, în gînd e adevărat, dar pe nume. Ea, care întotdeauna a pus zid atît de ghețos între restul omenirii și închisa-i mîndrie. A tresărit, apăsîndu-și cu mîna svîcnirile inimii. A auzit pași pe subt fereastră. Nu e el. E numai cerșetorul... Cum putuse să asemuiască pașii lui, repezi, apăsați și energici, de om învingător și tare, cu tîrșala aceasta de gîrbov învins? Săracul e deprins să treacă pe subt geam fără să aștepte nici o milă, fiindcă de douăzeci de ani nu i-a aruncat de aici nimeni, un dărab de pîne. Acum, domnișoara Ana îl strigă să-i lepede în palma scorojită ca pămîntul crăpat, un pumn de bani mărunți, amestecați, de argint și de aramă. Milogul mulțumește chemînd toată milostivirea cerului pentru cei vii și cei morți... Dar domnișoara Ana nu-l aude. A fugit de la fereastră în odaia ei, să vadă cît arată pendulul de întîrzie atît. Căci printre atîtea minuni în casa cea mută și rece, s'a întîmplat și această minune. Inima de rotițe a început din nou să bată, trezită din morți, caldă și vie.

Tot *el* a săvîrșit miracolul.

S'a uitat de cîteva ori la pendulul cu acele neclintite, lung și cu desaprobare. Pe urmă, cu vorba-i fără înconjur, a întrebat dacă-l păstrează numai ca o podoabă nefolositoare. Domnișoara Ana s'a îmbujorat, cum simte sîngele răscolit de cîte ori îi vorbește și s'a plîns de ignoranța nepricepuților meșteri din acest tîrg ticălos. La care drept lucru, bărbatul a surîs cu milă, înțelegînd-o și compătimind-o. Iar fără să mai ceară învoire, a desfăcut toate rotițile și arcurile, le-a întins cu număr pe coli de hîrtie, le-a răsucit, le-a pilit, le-a strîns în șuruburi și le-a meșteruit cu atîta iscusință încît într'un ceas pendulul a început să bată. Intâiu fricos, nesigur și întrerupt. Pe urmă, deodată, limpede, regulat și egal, ca pașii unui drumeț pornit pentru drum lung.

Domnișoara Ana îngăimase o mulțumită pe care nu știu să o ducă până la sfîrșit, arătîndu-și mirarea că a izbutit acolo unde toți făurarii cu degete îndemînatec deprinse, dăduseră greș. Bărbatul isbucnise în rîs, privind-o în lumina ochilor cu ochii lui albaștri și reci:

— Cînd vrei și cînd încerci, nimic nu este cu neputință. Nu poți să știi aceasta dumneata care te-ai îngropat singură, în mizeria aceasta de aici.

Și după un timp, ca pentru sine:

— ..ca să te sinucizi cu încetul, nu știu de ce.

Apoi se închisese în biroul domnului Constantin Apostol, unde întinsese planșete pe toate scaunele și acățase planuri de hîrtie vînătă și translucidă, pe toți păreții. Acolo, în norii fumului de tutun, lucra până după miezul nopții deșertînd cești de cafea și fluerînd cîntece încă neauzite. Se putea ghici, dacă migala mergea cu spor sau se împleticea în piedici neprevăzute, după cum flueratul străbătea vesel și sprinten, sau mutea, întrerupt, într'o atentă încordare a cugetului. Atunci și domnișoara Ana, aștepta cu neliniște dincolo de părete, părtașă la lupta omului cu potrivnicile invizibile. Asculta pașii apăsați, măsurînd odaia ca o cușcă prea strîmtă, asculta tăcerea cît bărbatul își strîngea tîmplele fixînd liniile neisprăvite ale bolților din plan sau misterioasele coloane de cifre, asculta foșnetul hîrtiilor rupte și mototolite mînios; apoi surîdea fericită, cînd trilul izbucnea vesel și triumfal, semn că piedica a fost înfrîntă.

Acum două seri, cînd se aflau după masă și el își aprinsese țigara apropiind ceașca de cafea, o privise lung, ca niciodată, parcă întâia oară îi cetea pe chip o taină care-i fusese ascunsă. Clătină fruntea boltită subt neorînduitele șuvițe de păr. Îi prinse mîna încet, ca unei bolnave fără vindecare și-i spusese cu o blîndețe în glas, străină de firea lui aspră și poruncitoare:

— Domnișoară Ana, domnișoară Ana, te-am înțeles și te presimt. De cînd am intrat în casa aceasta, te observ și-am reconstituit ceiace nu mi-a povestit nimeni. Părintele dumitale a fost un egoist fără ertare. Nu trebuia să te îngroape aici. Nimic

nu este pe lume mai trist ca o floare care se scutură după ce-a înflorit fără folos, pentru nimeni...

Domnişoara Ana, întorsese capul să nu i se vadă ochii înotînd în lacrimi.

Omul continuă:

— Viaţa e făcută să o trăeşti lacom, puternic; să nu te oprească nimic de la ea... Dacă ai flacără sfîntă să creezi ceva, înfăptuieşte! Dacă eşti numai un păcătos împins spre ispite, păcătueşte! Orice îţi este îngăduit, numai să nu treci toropit şi orb ca sobolii în galeriile lor subpămîntene, fără să ieşi niciodată la lumină.

Domnişoara Ana se văzu un asemenea sobol, orbecăind în besnele strîmte care sufocă răsuflarea şi abia înăbuşi un scîncet de plîns. Dar bărbatul îşi trăsese mîna şi trecuse la alte gînduri.

— In patru-cinci zile, spuse, isprăvesc planurile şi devizele aceste. Atunci scapi de mine pentru o săptămînă, cît plec cu ele să le presint la Bucureşti şi să o aduc pe Lulu. Trebue să ştii, domnişoară Ana, că am o soţie foarte tînără, aproape un copil. Dar sînt sigur că o să vă înţelegeţi foarte bine. I-am scris şi are să te iubească îndată. Ei îi place Capitala şi mai mult îi plac balurile, fiindcă e tînără şi tinereţea aleargă după veselie şi după petrecere. De aceia îşi îmbufnează mutra ei mică, de cîte ori o tîrîi după mine, până în capătul ţării, în toate tîrgurile uitate de Dumnezeu. Dar îmbufneala îi trece, iar după trei-patru luni de post şi de rugăciune în pustnicii ca acest tîrg al dumitale, Capitala îi pare mai frumoasă şi balurile mai încîntătoare. Incăodată, te asigur că aveţi să vă înţelegeţi şi că ai s'o iubeşti...

Bărbatul era să adaoge: „ai s'o iubeşti ca o mamă". Dar
se opri, nu fiindcă îl înduioşa într'adevăr soarta fetei îmbătrînită
singuratic, ci fiindcă ţinea să-şi aibă cîştigată cu tot sufletul stă-
pîna unui adăpost care i se potrivea întru totul trebuinţelor de
cîteva luni. In scrisoarea trimisă nevestei cu mutra înbufnată de
cîte ori o răpea Capitalei şi balurilor, îşi zugrăvise gazda în cîteva
linii grăbite şi crude, în care domnişoara Ana nu s'ar fi recu-
noscut niciodată.

Pentru el era o maniacă îndobitocită, ca de altfel toate făp-
turile acestui tîrg. Iar lectura cărţilor, îi scrîntise după a sa pă-
rere, încă mai rău mintea de fecioară bătrînă şi misantropă. In
pofida acestor păcate uşor de trecut cu vederea, domnişoara Ana
se arătase însă grijulie şi discretă. Il păzea ca o cloşcă. Impreju-
rimile oraşului erau pitoreşti şi plăcute. Cele cîteva luni, aveau să
treacă doar abia mai greu ca o vilegiatură prelungită. După aceia
răscumpărau canonul, cu o călătorie peste graniţă, fiindcă zidirea
catedralei se anunţa pentru arhitect, o întreprindere cu totul mănoasă.

Domnişoara Ana surîdea uitat şi trist. Niciodată n'o înţelesese nimeni şi niciodată nu-i grăise cineva aşa, din seara cu lună de pe terasa isprăvniciei. Acum măsura cu desnădejde toţi anii trecuţi în care s'a zăvorît în viaţă ca într'o temniţă. Presimţea însfîrşit că

exista undeva o lume plină de ucigaşe rătăciri şi de nebuneşti ispite, în oraşe luminoase şi lărmuitoare, pe care n'are să le cunoască niciodată. Omul venea dintr'o asemenea viaţă bătută de toate vînturile largului. „Dacă ai flacăra sfîntă să creezi ceva, înfăptuieşte. Dacă eşti împins spre ispită, păcătuieşte!". Din ce aspră şi divină religie îi sună acum poruncile acestea, ei, care-a orbecăit în hrubele înăbuşitoare de sobol. Domnişoara Ana s'a scuturat ca de-un gînd rău, sărind de pe scaun să împartă porunci slujnicei şi să între cu paşi tiptil în camera cu planşete şi planuri.

Acum ştie să descifreze fiecare linie a locaşului de închinare care-a crescut subt ochii ei. Şi e mîndră de fapta omului, cum ar fi luat parte cu dreaptă tovărăşie, la lupta-i cu materia şi cu obstacolele firii îngenunchiate zi de zi. Se apleacă, se depărtează, trece de la un plan la altul; e bucuroasă cînd crede că recunoaşte un gînd de-al ei, de eri, pus pe hîrtie, astăzi. Pe urmă, cu aceiaşi paşi furişi se strecoară afară, din treacăt măsurîndu-şi în oglindă haina nouă, pe care nu are de unde s-o ştie cît de demodată e şi cum ar stîrni surîsul bărbatului, dacă bărbatul ar lua cît de puţin aminte la schimbările din portul şi din firea domnişoarei Ana.

La plecare, din uşă, cu pardesiul de praf încheiat până la gît, omul a întrebat-o ce-ar dori să-i aducă de preţ din oraşul cel cu îmbelşugate şi mari prăvălii. A roşit cu ochii plecaţi în pămînt. Nimeni n'o cercetase vre-odată de unde i-ar fi putut veni o plăcere, de unde să-i sosească o bucurie. Poate de aceia inima ei s'a uscat, părăsită şi singură. Bărbatul însă n'a aşteptat răspuns. Nici nu se gîndise prea mult la întrebarea rostită nepăsător. Ii sărută distrat vîrful degetelor. Domnişoarei Ana i se păru că a apăsat mai îndelung şi cu înţeles buzele, poate cu părerea de rău a despărţirii. Bărbatul îşi socotea în cap, dacă n'a uitat cumva vre-o hîrtie trebuincioasă prin sertare.

Pe urmă, domnişoara Ana rămase să aştepte. Săptămîna trecu greu, în neastîmpăr. Pendulul n'a măsurat niciodată clipite şi ceasuri şi zile mai lungi. In miez de noapte, tresărea din somn speriată: i se părea că aude dincolo de părete paşii omului, foşnetul hîrtiei mototolite, izbucnirea voioasă a fluieratului care făcea din muncă o joacă. Trecătorul vremelnic îi umpluse viaţa cum nimeni nu lăsase urmă în toate zecile de ani mocniţi. Răsuflarea lui îi lipsea, ca şi vorba poruncitoare, ca şi surîsul fără de milă, care-o semeţise în cel dintăiu sfert de ceas şi o îmblînzise îndată ca un biciu cu sfîrc de mătase.

Spre deplina uimire a tutulor, domnişoara Ana părăsi într'acest timp fortăreaţa în care se surghiunise de cînd dura amintirea vecinilor. Colindă prăvăliile, răscoli rafturi şi cutii, trimise acasă ucenici încărcaţi cu suluri de mătase şi scumpe nimicuri. Aduse o croitoreasă cu ochii roşii ca ai epuroaicelor de mosc, iar cîteva zile maşina de cusut durui cu zor, dînd trup şi formă unor fastuoase şi fine vestminte cum încă nu mai trecuse prin mîna cu-

săteresei de tîrg nevoiaş. Cu o nelămurită presimţire, domnişoara Ana ştia că va înfrunta războiu greu. Femeia despre care-i cuvîntase atît de stăruitor oaspetele, anunţînd-o drept bună şi apropiată tovarăşe, nu-i putea fi nici într'un chip prietină.

Nu-i cunoştea ochii, faţa, vorba, rîsul—dar îi duşmănea dinainte tinereţea îndestulată de toate desfătările tinereţii.

În cele din urmă două nopţi, somnu-i pieri cu totul. Obrajii se scobiră ca după boală, ochii se scufundară în găvanul orbitelor, arzători. Aşa o găsi amurgirea la fereastră, în jilţ, cu cartea închisă, cînd sosi diligenţa în nori de colb şi larmă de clopote. Sări în prag tipărindu-şi uşor, cu latul palmei, învăluirile pieptănăturii schimbate. Bărbatul coborî dintre cutii uriaşe de pălării, întinzînd mîna tovarăşei dinlăuntru care nu se încumeta să sară scara atît de înaltă. Atunci el o prinse cu braţul puternic de mijloc şi o aşeză fulg la pămînt.

Domnişoara Ana închise ochii, străpunsă de un ghimpe dureros. Călătoarea era într'adevăr foarte tînără, mică la trup ca un puiu de femee, cu privirea obrasnică şi proaspătă, cu mişcări iuţi de svîrlugă. Ca într'un vis îşi lăsă mîna scuturată, gîngăvi urare de bun venit, deschise uşile încăperilor. Se trezi în urma streinei, cu două cutii de pălării şi cu o umbrelă subt braţ, ca o jupîneasă cu veriga de chei la cingătoare, primindu-şi stăpîna. O jupîneasă vrîstnică, de credinţă şi cuviincioasă, care-şi pusese pentru acest eveniment straiul cel mai sărbătoresc.

Călătoarea se arătă îndată gureşă şi linguşitoare. Bătu din palme:

— Dar e foarte drăguţ aci. Fermecător!...

Se răsuci în călcăie, căutînd o oglindă:

— Trebue să arăt ceva de speriat după atîta drum şi atîta praf!...

Îngrijorare ipocrită, de femee care se ştie tînără şi frumoasă. Drumul nu lăsase nici o urmă; pudra prafului nu putuse acoperi culorile vii, genele lungi şi răsucite, părul auriu şi pufos. O văzu aceasta dintr'o singură confruntare cu oglinda şi încîntată, întinse amîndouă mîinile spre domnişoara Ana:

— Mi-a vorbit atît soţul meu despre dumneata, încît te cunosc ca pe-o rudă foarte de aproape.

O să-mi dai voe să-ţi spun *Tanti?*

Domnişoara Ana lăsă să-i cadă braţele, cu încheeturile rupte dela cot.

Bărbatul trecu pe lîngă dînsa, fără să se oprească, poruncind slujnicei, orînduind locul pachetelor şi valizelor, strigîndu-şi soaţa din a treia încăpere, cu glas cîntat şi desmerdător:

— Luuulu-uuu!

— Da-aaa!

— Vino să-ţi arăt bibelourile despre care-ţi vorbeam. Şi statuetele aceste. Părintele domnişoarei Ana a fost cîndva un om foarte de gust şi a avut la Paris prietini de tinereţe, care-au de-

venit foarte mari artişti. Iar domnişoara Ana s'a dovedit ideală gardiană de muzeu. Observi? Nici o marmură atinsă... nici un braţ ciuntit.

Lulu bătea din palme fără nici o convingere, numai fiindcă îşi închipuia aşa că va cîştiga bunăvoia domnişoarei bătrîne şi maniace. De fapt puţin îi păsa de asemenea lucruri, după cum niciodată nu-şi aruncase ochii pe planurile bărbatului şi nu se întrebase nici o clipă, prin ce miracol, din cîteva coale de calcule şi cîteva linii trase cu rigla, dura edificiu de piatră şi var.

Trecînd, îşi aruncă pălăria pe capul unui bust, haina prăfuită de drum, pe braţele unui jilţ.

Cuprinse cu amîndouă braţele gîtul bărbatului, atîrnîndu-se cu picioarele îndoite dela genunchi:

— Numai să nu mă închizi toată ziua singură în casă cu soacra aceasta. Trebue să fie o soacră grozav de cicălitoare.

Îşi roti ochii şi se opri alarmată:

— Dar nu vreau de loc paturile acestea despărţite... Să ni le aşeze numaidecît alături...

Spunînd, astupă răspunsul bărbatului pe buze, cu buzele.

Domnişoara Ana era în prag. Îşi trecu palma peste frunte să îndepărteze o negură.

Din seara aceia, domnişoara Ana cunoscu o chinuire încă neştiută.

Lulu, apărea din odaia de culcare cu părul ciufulit, cu ochii languroşi, întinzînd braţele cu alintări de pisică. Din capotul de dantelă, sînii tineri şi plini, arătau impudic pe albul sidefat, semnele vinete ale sărutărilor muşcate. Dintr'o încăpere în alta, tîra după dînsa o lene voluptoasă, grea de parfumuri şi saturată de îmbrăţişări. Cît timp bărbatul lipsea, comandînd armata lui de salahori şi zidari, îl aştepta strămutîndu-se de pe un jilţ pe divan şi de acolo pe pat, încolătăcită cu capul pe braţ, străină de trecerea ceasurilor şi de tot ce se petrecea în casă. În zilele de sărbătoare, cînd schelele rămîneau pustii, plecau amîndoi să cerceteze mănăstirile vecine, locurile de plimbare şi poenile singuratice. Se întorceau noaptea tîrziu, trîntind uşile cu vuet, extenuaţi dar cu poftă unul de altul împrospătată şi potolită în scîncetul încleştărilor.

Domnişoara Ana învăţă să urască.

Femeiuşca aceasta fără pudoare şi fără un dram de creer, îi păru nevrednică pentru cugetul ascuţit şi cutezător al bărbatului. Un animal de plăcere şi alt nimic. Nesăţioasă, înstrăinîndu-l josnic de tot ce-i apăruse în el, din altă urzeală omenească, înobilată şi rară. El care poruncea tutulor, frîngînd toate piedicile, înfruntînd toate voinţele şi săvîrşind minunea cea atît de nespusă „dacă ai flacăra sfîntă să creezi ceva, înfăptueşte!"—omul acela sortit să fie stăpîn şi făuritor, în faţa femeii cu sînii despoiaţi şi cu coadele despletite, era cu voinţa moleşită, animal redat anima-

lităţii şi robit poftelor, desbrăcat de prestigiu şi toropit cînd eşea ferbinte din strînsoarea îmbrăţişărilor. Lulu îi sărea pe genunchi, îi răscolea părul ca unui căţelandru hîrjonit, îl chema cu tot soiul de nume şi diminutive absurde: Dorel, Durel, Cocolică, Micu, Bosumflache, Cocoşel şi Turturel.

Cînd în cealaltă cameră se auzeau din întîmplare paşii domnişoarei Ana, femeia o striga bătînd din palme, cu glasul ei alintat:

— Tanti Anuţa-aaa... Tantana, ia poftim să-ţi arăt ce frumos s'a făcut Cocolică al meu!...

In genunchi pe genunchii bărbatului, prezinta ultima ispravă: o peptănătură frizată de cafru şi mustăţi cu sfîrcuri de tirbuşon. Bărbatul se apăra fără energie, rîzînd îngăduitor, iar femeiuşca îi cuprindea gîtul, sărutîndu-i apăsat buzele şi desmerdîndu-l cu poreclele caraghioase: Cocoşelul mamiţichii, Bosumflache şi Corcoduş.

Domnişoara Ana, privea din prag, dreaptă şi severă, cu inima golită de sînge. Atît de altfel fusese acelaşi bărbat, în singurătatea lor de trei săptămîni şi în seara cînd îi prinsese mîna, grav şi puternic, cum îi simte şi acum mîngîierea arzătoare! Acelaşi om, rîdea prosteşte, în netrebnică degradare. Nu s'ar mira să-l vadă tîrîndu-se în patru labe şi prefăcîndu-se că latră şi muşcă, aşa cum fac dădacele cînd se joacă cu pruncii abia înţarcaţi. Domnişoara Ana se depărta cu paşi somnambulici, căutînd locul cel mai ascuns unde să nu le audă chicotul gîdilat. Lulu se apleca la urechea bărbatului să şuşotească plină de cea mai mare veselie:

— Mi se pare că e cam geloasă. Tanti-Soacra noastră!... Ascultă Cocoşelule, oare tu crezi că ea niciodată n'a?...

Sfîrşitul întrebării se îneca într'o gîlgîială de rîsete. Domnişoara Ana, în rochia nouă, scumpă şi inutilă, în fundul cel mai îndepărtat al grădinei, mototolea între degetele uscate bobocii de trandafir, striviţi duşmănos.

Acum, nici în grădină nu mai avea singurătate. Veneau după dînsa, atîrnaseră un leagăn în crengile nucului, aşterneau culcuş pe iarbă, rostogolindu-se la umbră în dupăamiezile calde. Aici el chema dimineaţa şi seara ajutoarele cele mai de credinţă, aduse cu dînsul din străine locuri, să împartă porunci, cu glas deodată schimbat, scurt şi neîngăduind împotrivire. Atunci, domnişoara Ana îl asculta dintr'un loc dosit, cu inima crescută. Aşa îl recunoştea. Aşa îl voia. Stăpîn stăpînind.

Salahorii şi zidarii se împăcau mai puţin cu asprimea aceasta neîndurată. Plecau, ştergîndu-şi broboanele de sudoare, cu mînile roşii de praful cărămizii şi albe de praful varului. Mormăiau şi cîrteau, cînd ajungeau îndestul de departe ca să nu-i poată auzi. Niciodată nu-l văzuseră atît de zorit, să isprăvească munca de doi ani într'o singură vară. Şi fiindcă nu erau destui, alţi meşteri şi alte ajutoare, fură chemaţi să împlinească numărul braţelor. Zidurile se înălţau crescute într'adevăr dintr'o minune. De la fereastră deasupra caselor scunde şi livezilor verzi, domnişoara Ana văzu într'o seară apărînd cu toată depărtarea, cel dintîiu umăr roşu al

clopotniţei. Din clipa aceia, luarea aminte întreagă i se adună acolo. Urmărea fiecare şir nou de cărămizi, fiecare fereastră boltită deschizîndu-şi ochiul negru, cu o încordare plină de nerăbdare şi de bucurie. Scotoci în bisactele şi găsi un binoclu vechiu, cu mîner de fildeş, adus odinioară de domnul Constantin Apostol din peregrinările sale prin ţările apusului. Aşa, nemişcată de la fereastră apropia lucrătorii mici şi negri, până subt ochi, să le desluşească mai cu deamănuntul zoreala plină de spor. Piaţa fusese aleasă de arhitect, din primul ceas, cu o pricepere a ochiului neîntrecută. Catedrala începea să domnească peste toată priveliştea tîrgului, crescînd în văzul tuturor şi strivind măruntele bisericuţe din vechi, cu streşine de şindilă.

In August, drumeţul apropiindu-se de oriunde, înaintea oraşului şi a livezilor, zărea mai presus, zidul cel roşu şi nou. Din fiecare prag, localnicii, ridicînd ochii spre cer, înainte de nori şi de soare, dădeau cu privirea în locaşul de închinare. Acum nu se mai tînguia nimeni de purtarea hărţăgoasă şi trufaşă a ziditorului trimis de stăpînire. Fapta-i întrecea mult şi mîndru, nevolnica lor închipuire. Iar în locul cîrtelilor, porniră cuvinte de mărire şi slavă.

Ziditorul trecea peste ele, cu aceiaşi nepăsare cu care călcase în picioare intâile împotriviri în dimineaţa cînd coborîse din diligenţa cu gloabele betege. Acolo, între oamenii cu pieptul gol şi minicele suflecate, pe schelele înguste zorea cu neastîmpăr, alergînd de la un capăt la altul, răcnind, punînd mîna şi scuturînd braţele lenevite, stăpînit de un crunt duh lăuntric. Cînd se întorcea nins de colbul alb şi roşu, uns de sudoare şi cu părul sburlit, bărbăţia lui avea ceva frumos, puternic şi sălbatec.

Lulu se dădea în lături, ferindu-se cu chicote speriate:

— Fugi! Ce murdar eşti şi ce nesimţit! Uite ce mini! Uite ce cap!... Cum de mi-a dat Dumnezeu un aşa salahorache, de bărbat?...

Bărbatul rîdea cu toţi dinţii, tari şi albi. Domnişoara Ana o privea cu ură. Într'o jumătate de ceas, spălat, primenit şi pieptănat, omul cutezător şi aprig de pe schele, devenea Cocoşelul şi Corcoduşul pe genunchii căruia se alinta femeiuşca bălană. Şi atunci chinuirea domnişoarei Ana, îi încleşta unghiile în braţul jilţului de la fereastră. Auzea cheia răsucindu-se la odaia lor. O vedea apărînd cu mers moleşit şi cu ochii cercănaţi, în haina străvezie din care se revărsa mirosul aţîţător de carne femeiască şi de parfumuri. Nu vorbea decît despre plecarea cît mai repede, despre călătoria plănuită la începutul iernii, în oraşele depărtate şi luminoase, care vor răscumpăra surghiunul de aici. Domnişoara Ana gîndea cu spaimă la nopţile cele fără sfîrşit, cu întunericul nepătruns şi cu ronţăiala măruntă a pendulului, cînd va tînji chiar şi după această suferinţă de acum.

— Încă două săptămîni şi am sfîrşit greul; işi trosni mînile bărbatul, trăgînd un jilţ la fereastră şi aşezîndu-se în faţa domnişoarei Ana. Încă două săptămîni şi-mi rămîn numai lucruri ne-

însemnate. Pe urmă scapi de noi pănă la primăvară. Atunci vin întovărăşit de un zugrav şi de făurarii mei, care lucrează de pe acum, podoabe migăloase şi fine. Pot spune că am făcut cu aceasta, isprava cea mai desăvîrşită din viaţa mea... Păcat că rămîne pierdută într'un asemenea tîrg, în afară de trecerea lumii... Are să-ţi ţină tovărăşie în singurătatea dumitale, domnişoara Ana...

Omul nu poate isprăvi, fiindcă pe la spate s'a strecurat furiş Lulu şi îi sburleşte părul, cercînd să-l sperie. Bărbatul îi cuprinde mijlocul şi o desmiardă, zîmbind îngăduitor:

— Fericită fiinţă eşti tu, Lulu... Nu te munceşte nimic. Nici nu vrei să afli ce se petrece în jurul tău. Nici n'ai avut curiozitatea să mergi o singură dată, ca să vezi pentru ce s'a trudit o jumătate de an Cocolachi al tău.

Lulu strîmbă nasul mic şi buzele cărnoase:

— O! cît despre cărămizile tale! Pot să tot fie.

Domnişoara Ana priveşte afară, pe fereastra deschisă, minunea uriaşă de zid care are să-i ţină mută tovărăşie în singurătatea cea fără de sfîrşit, întrebîndu-se prin ce tainică şi nedreaptă rînduială a destinului, vieţile oamenilor se însoţesc atît de nepotrivit. Ce legătură poate fi între omul acela din faţa ei, tare şi plămădit din aluat rar, şi vietatea cu cap uşuratec de sticlete? Ce-a făcut să merite norocul mărinimos şi nespus? Şi bărbatul, cum nu vede nevrednica împărechere? Cînd a întors ochii, privirea e grea şi ar apăsa ca o neîndurată osîndă de moarte asupra femeiuştii, dacă Lulu ar presimţi cît de puţin ce se petrece în cugetul semenilor. Dar ea îşi freacă alintat obrazul de obrazul bărbatului şi surîde uitat, la gîndul călătoriei apropiate:

— Bosumflache, ne oprim nu e aşa, o săptămînă la Veneţia?... Ţii minte gondolierul nostru? Lorenzo!... Il căutăm pe Lorenzo. Nu vreau să ne plimbăm decît cu Lorenzo... Şi cred că nu ai să mă mai tîrii iar prin bisericile şi palatele acelea întunecoase, ca să-mi arăţi toate vechiturile şi să-mi faci capul calendar.

Bărbatul cedează, îngăduitor:

— Bine, Lulu. Am să te las să te plimbi cu Lorenzo şi eu am să mă duc singur la bisericile şi la palatele acelea cu vechituri.

Domnişoara Ana, cu ochii îngînduraţi caută să vadă în nevăzut oraşul de pe ape, unde atît de drag i-ar fi fost să cutreere din biserică în biserică şi din palat în palat, sprijinită de un braţ tare, ascultînd învăţăturile care i-ar fi atît de scumpe şi atît de uşor înţelese.

Lulu îşi aminteşte mărinimoasă:

— Tantana, o să-ţi trimitem un album cu privelişti... Şi o fotografie a mea, în Piaţa San Marco, între porumbei. Nici nu-ţi închipui ce încîntători sînt porumbeii, cînd vin să-ţi ciugulească singuri în palmă!

Intîmplarea cea înfricoşată, care a rămas scrisă în amintirea tuturor, a avut loc atunci, la sfîrşitul lui August. Nimeni nu i-a

aflat explicare. Pentru toţi a fost un ceas rău şi poate o tainică pedeapsă a trufiei.

Numai domnişoara Ana cunoaşte adevărul nespus. Dar nimeni n'avea să i-l smulgă vre-odată, rămas înlăuntru să roadă ascuns şi mocnit, cum scotoceşte vermele surd în craniul morminţilor.

In nerăbdarea sfîrşitului cît mai grabnic, omul îşi pierduse desăvîrşit măsura. Era pentru toţi o spaimă. Apărea înainte de zori, deşteptînd zidarii somnoroşi să se caţăre pe schele. Ziua-i părea prea scurtă. Braţele prea trîndave. In fiecare salahor, descoperea o împotrivire ascunsă şi vicleană, menită să-i întîrzie ceasul hotărît de el. Şi fiindcă cuvîntul oricît de aspru nu ajungea, întărise porunca cuvîntului cu lovitura de palmă care plesnea obrajii arşi de soare şi de sudoare. Trecea printre oameni tăcuţi, care-i însoţeau mersul cu priviri duşmănoase. Acasă femeia îi întărîta mînia, întrebîndu-l cu senină şi rea nevinovăţie, dacă într'adevăr totul va fi sfîrşit în ziua însemnată apăsat pe fila de calendar, cu creion roşu. Atunci, omul îşi sumeţea pieptul şi încleşta pumnul vînjos: chiar dacă va trebui să pună mîna alături cu salahorii, ziua hotărîtă rămîne bine hotărîtă. A vestit-o tuturor diregătorilor din tîrg. Cuvîntul lui nu se putea poticni în asemenea mărunte nimicuri neprevăzute.

Spunînd, desmierda cu privirea, dela fereastră, locaşul dumnezeesc, născut din cugetul şi din mîna lui, căci dincolo de trufie, de firea-i mînioasă şi de scîrbavnica patimă pentru carnea femeiuştei, mai presus de omeneştele-i scăderi, era un făptuitor vrednic şi credincios meşteşugului. Abia desfăcut din braţele femeii, gîndul neistovit dura alte închipuite zidiri care să le întreacă pe toate cele trecute.

Atunci, în seara de August încărcată de liniştea grea dinaintea furtunilor, se înfăţişară cei doi muncitori clătinaţi de băutura înghiţită să le dea curaj. Intr'un glas, veniseră să spună că nu vor executa porunca. Adouazi era zi sfîntă de pomenire. Se ştiau creştini nu păgîni. Nu putea călca orînduiala cea de deasupra tuturor vrerilor omeneşti. In scurt, îşi cereau plata şi plecau, ca să nu pîngărească o casă de închinare cu un păcat de trufie. Omul încercase să se facă ascultat şi înţeles cu vorbe blînde. Trecuse la ameninţări îndîrjite. Sfîrşise lovind, crunt, cu sete, cum ar fi sfărmat aşa, răcorindu-se, toate împotrivirile nevăzute care se adunaseră dela o vreme să-i întunece bucuria sfîrşitului.

— Am să mă urc eu! hotărîse. Am să vă dovedesc că e o faptă de copil şi că Dumnezeu cu toate sărbătorile şi cu toţi popii lui, n'au nici un amestec aici.

Cei doi, îşi ştergeau faţa lovită, unde sîngele picura în amestec cu praful de var şi de cărămidă! Tăceau cu ochii în pămînt, fiindcă nu-i puteau înfrunta privirea rece şi dreaptă, ca lancea. Dar în nemişcarea lor se înţelegea hotărîrea neclintită.

Omul urcă scările. Trînti uşile.

Femeia îl întîmpină cu surîsul care-l zădăra mai îndîrjit decît toate batjocurile:

— Nu ţi-am spus eu, Cocolache, că nu poţi termina cu oamenii aceştia?... Are să ne prindă iarna aici.

— Dar e un lucru de nimic, Lulu. Nici eu nu ştiu de ce mă încăpăţinez numaidecît mîne şi nu în altă zi. Am apucat să hotărăsc aşa şi nu pot să dau îndărăt. Am să mă urc singur. Am să le arăt că atunci cînd vrei, poţi orice... orice...

— Mare ispravă, bosumflache! rise femeia, în nepăsarea dintotdeauna pentru tot ce săvîrşea bărbatul.

— Fireşte că nu e nici o ispravă. Dar am apucat să spun. I-am vestit pe toţi, că mîne la ceasul douăsprezece din amiazi, au să-şi vadă crucea aurită în vîrful clopotniţei. Mîne toţi imbecilii au să iasă în drum să caşte gura şi ochii... Pot da îndărăt?

— Şi de asta e mic şi furios, cocoşelul măichii? îl alintă în batjocoră femeia, acăţîndu-se de gît şi netezindu-i fruntea. Nu vreau să te văd atît de încruntat pentru o prostie!

Bărbatul îi desprinse mînile posomorît şi păşi apăsat până la fereastră.

In întuneric, în fund, biserica cea nouă făcea doar o umbră ceva mai întunecată: uriaşă, misterioasă şi întunecată. Oamenii nu plecaseră. Rezemaţi de gard, şopteau între ei, aşteptînd.

Se plecă peste marginea ferestrei, vorbindu-le cu glasul întretăiat de înciudare:

— Ce mai staţi viţelor? Să-mi pregătiţi din astăseară frînghiile şi scripetul. Şi mîne să-mi veniţi la socoteală. Cu voi sau fără voi, mi-e tot una...

Oamenii nu se clintiră. Erau tot acolo, tîrziu, cînd domnişoara Ana se strecurase nevăzută şi singură în întuneric, să se aşeze în jilţ, cu mînile încrucişate în poale şi cu fruntea plecată. Stătu mult aşa, neclintită, confundată cu obiectele neînsufleţite. Mîhnirea se lăsa grea ca un vas scufundat în adîncuri. Aşa dar pleacau... Şi femeiuşca aceia nesuferită şi fără dram de minte, vă colinda alături de el lumea, să se desfete de toate priveliştile şi să-i stoarcă fiecare ceas de vlagă în josnicul spasm animalic. O asemui cu vîscul încleştat de trunchiul stejarului. Cu lipitoarea sugînd sîngele fierbinte să se ghiftue grea. Pe urmă nici o asemănare nu i se păru în destul de hidoasă şi de respingătoare.

Ridică ochii. Cineva se mişcase în besnă. Cele două umbre. Oamenii nu plecaseră. Porneau acum. Se ştiau singuri. Unul vorbi:

— A spus să-i pregătim frînghiile...

— Şi una ştiu că e putredă.

— Da, o frînghie se poate rupe uşor şi atuncea...

— Imi curge şi acum sîngele.

— Pe mine m'a lovit peste ochi.

Un timp tăcură. Cel cu glasul mai gros, grăi tîrziu şi încet:

— Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... Nimeni nu ştie. S'a rupt. Intimplarea... Ceasul rău...

— Pune mîna aici... Simţi cald? Nici acuma n'o mai stat sîngele.

Omul scuipă. Mai spuse ceva neînţeles. Plecară.

Domnişoara Ana ascultase ca într'un vis nelămurit şi rău, care apasă răsuflarea. „Chiar dacă nu e putredă frînghia se poate rupe... şi atuncea". O cutremură fiorul. Atuncea toată călătoria în ţările luminoase rămîne dorinţă pe veci neîmplinită. „Tantana am să-ţi trimit un album cu privelişti. Şi o fotografie a mea în piaţa San-Marco, între porumbei. Ţii minte, gondolierul nostru? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo!". Singură, n'are să se mai plimbe niciodată. Toată fericirea aceasta nemeritată pe care nu ştie s'o preţuiască se curmă brusc, ruptă... Ca o frînghie care se rupe chiar cînd nu e putredă.

Şi omul rămîne pur. Moartea şi sîngele purifică. Nu te mai tîrie ca viaţa în toate degradările, să accepţi fără împotrivire josnicile desmierdări: Cocoşel, Bosumflache... Moartea purifică şi face dreptate, acolo unde n'a ştiut să facă dreptate viaţa... Dar ce gînduri înfricoşate! Cum le-a putut primi? Cum pot dăinui ascuns, să iasă la iveală ca viermii cei uriţi şi vîscoşi, cînd ridici lespedea de piatră şi încep a forfoti speriaţi de lumină?... O frînghie se poate rupe chiar cînd nu e putredă. Ii ajuţi tu să se rupă. Iţi asumi tu rolul providenţei şi al justiţiei celei din urmă... O frînghie se poate rupe, şi atunci... Oamenii aceia din întuneric ştiu mai bine ce se întîmplă atunci, ei care deatîtea ori au stat sus, în înălţimile ameţitoare. Iar dacă au spus-o, nu se opresc aici. Unul îşi ştergea sîngele. Celălalt îşi plîngea ochiul strivit. Oare există presimţire? Un avertisiment nevăzut al primejdiei? Amîndoi văd. Se aude glasul chicotit a femeii, rîsul acela nesuferit. Şi glasul grav al bărbatului, apăsat, sigur de el şi grav...

Domnişoara Ana îşi încordează auzul, să prindă dintr'a treia cameră, prin uşile deschise, ce-şi spun... Nu se aud decît cuvinte întrerupte. Veneţia, Florenţa... Parisul. Paris. Parisul... In două luni au să fie acolo, au să uite cu desăvîrşire fiinţa ei... Şi ea ne piroti mai departe în întunericul de aici, cum i-a spus, ca un sobol. Mai rău, ca o larvă... „Viaţa e făcută să o trăeşti lacom, puternic, să nu te oprească nimic de la ea. Dacă ai flacăra sfîntă să creezi ceva, înfăptueşte! Dacă eşti numai un păcătos împins spre ispite, păcătueşte! Orice îţi este îngăduit, numai să nu treci toropit şi orb, ca sobolii în galeriile subpămîntene... Sobolii nu cutează nimic. Nici larvele. Mocnesc, în besna lor umedă. Mor striviţi subt talpă... Presimte oare vre-un sobol viaţa largă şi liberă a păsărilor care spintecă înălţimile? Invidiază ei oare această superbie, bătută de toate vînturile largului?... Sobolii scurmă în hrubele lor întunecate şi larvele mocnesc vîscoase subt lespezi... Aşa cum piroteşte ea în jilţul acesta vechiu, singură, în întunericul greu... Prin şirul de uşi deschise, se vede în a treia odae, lumina caldă şi bună, de la masa din mijloc. Acolo, pe genunchii bărbatului, femeia urcată în genunchi îi ciufuleşte părul, îi striveşte nasul cu bobîrnace,

izbucneşte în rîs. Fără să audă, îşi închipue alintările ridicole: Cocoşel, Cocolache! Şi rîd amîndoi. Cum pot rîde? Cine spunea că există un presentiment al primejdiei? Că din nevăzut te împresoară vestitorii morții, să-ți încremenească rîsul pe buze? Ei rîd. Şi rîd. Şi rîd.

Domnişoara Ana s'a mişcat din jilțul de la fereastră, tîrziu după miezul nopții, cînd nici o suflare nu mai străbatea în casa adormită, în tîrgul mocnit. În odaia ei, în aşternut, s'a răsucit cu ochii deschişi în noapte, ascultînd bătaia egală şi calmă a pendulului. Tic-tac, tic-tac, acelaşi pas măsurînd veşnicia, care mîne va fi încă mai înfricoşătoare, singură, în pustiul de-aici, unde nu se întîmplă niciodată nimic. De cîte ori s'a înălțat, să meargă la uşă şi să bată, deşteptîndu-i din somn şi strigîndu-le primejdia pregătită de oamenii întunericului, o mînă neagră şi rece şi grea o apăsa la loc între perne. „Ții minte gondolierul nostru? Lorenzo. Nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo... Porumbeii din piața San-Marco, sînt atît de încîntători, Tantana!". În tictacul mărunt şi egal, măsura fără grabă veşnicia în care nu există chinuirea nici unui presentiment şi a nici unei mustrări. Veşnicia e indiferentă. Pentru ea, suferință, moarte, bucurie, nimic nu însamnă nimic. Tic-tac. Tic-tac. „Eu nu vreau să mă plimb decît cu Lorenzo".

Pe urmă, nu ştie nici cînd a adormit şi nici dece a dormit atît de tîrziu. Poate din pricina întunericului din acea dimineață, încărcată de nori livizi. A sărit cu dinții clănțănind. Cu spaimă s'a uitat la pendul. La pendulul inviat de mîna lui. Titc-tac. Tic-tac! Veşnicia e indiferentă. De n'ar fi prea tîrziu. Numai să nu fie prea tîrziu.

Dincolo de uşă, cînd a bătut, a răspuns numai glasul somnoros al femeii: „Cocolache? Oho! A plecat de mult să facă pe maimuța în clopotniță!".

— Dar de ce l-ai lăsat? bate domnişoara Ana cu pumnul în uşă, rezemîndu-şi fruntea de uşor. Gîndeşte la ce se poate întîmpla. O frînghie se rupe oricînd, chiar dacă nu e putredă.

Lulu, rîde dincolo de uşă, de asemenea spaime copilăreşti. Năluciri de fată bătrînă şi singură.

A venit să deschidă şi fuge îndărăt, în pat, cu umerii şi cu sînii despoiați în haina roşie. Domnişoara Ana a văzut un semn nou, proaspăt, vînăt, pe umeri. O muşcătură de dinți, rotundă şi dantelată, cum e conturul unei broşe.

Şi graba domnişoarei Ana a scăzut, răcită. Vorbeşte, dar gîndul îi rămîne înfipt la muşcătura de pe umeri:

— Nu trebuia să plece... Să trimitem să-l cheme. Să-l oprim.

Spune, dar glasul nu mai tremură. E indiferent şi îndepărtat, cum ar recita o hotărîre de care s'a desprins. Iar ochii nu se despart de la semnul sărutului de astă noapte. Femeia se uită şi ea să vadă ce vede domnişoara Ana. Descopere broşa dinților şi îşi astupă umărul cu haina, abia roşind, cu ochii în jos. A fost atît de nebun în noaptea aceasta Cocolache! A trebuit ca să stingă

lumina şi să pună pernele între dînşii. Amintindu-şi toate, nu poate strivi surîsul depe buze. S'a ridicat în capul oaselor, între pernele care poartă încă urmele lui, şi priveşte la fata bătrînă şi uscată, cu o milă batjocoritoare:

— Ce gînduri ciudate, mai ai Tantana! Nici acum nu-l cunoşti pe corcoduşul meu... Numai eu îl ştiu. Lui nu i se poate întîmpla niciodată, nimic. Mai bine să tragem stolurile în jos. Fulgeră şi mie mi-e atît de frică de fulgere!

Afară, fulgerile spintecă norii cu săbii albe de foc. Tunete lungi sgîlțînă ferestrele, cutremură pămîntul ca un galop subteran, se rostogolesc din depărtări duruind să se spargă deasupra acoperişelor. Iar ploaia închegată în înălțimi, nu se poate slobozi, svîrcolindu-se legată ca de un blestem în pîntecul negru al norilor.

— Vino! o tîrîe de umeri, domnişoara Ana, chemînd şuerător.

Femeia se împotriveşte, cătînd să se smulgă din strînsoare.

— Mi-e frică de fulgere! Şi mi-e frig! scînceşte. Ce vrei de la mine? Niciodată n'ai fost aşa... Ce înseamnă? Mi-e frică, Tantana.

Acum femeia nu mai e decît un copil, slab şi alintat, înfricoşat de fulgerile de afară şi neînțelegînd ce vrea de la dînsa, vietatea aceasta încruntată şi țapănă, cum n'a văzut-o niciodată. Necunoscuta aceasta, care a apărut în locul domnişoarei bătrîne şi maniace.

— Ce vrei de la mine? Mi-e frică.

— Vino! Ai să vezi singură.

Domnişoara Ana a tîrît-o pănă la fereastra din stradă, cu degetele slabe strivind umărul sigilat de muşcătura dinților. A dat geamurile în lături. Vîntul a năvălit, isbind în obraz. Domnişoara Ana e de un calm care înspăimîntă şi vorbeşte cu o blîndețe în glas, care pironeşte:

— Te temi de fulgere, aici la adăpost. Şi l-ai lăsat să se ducă, acolo, în vînturi şi în trăsnete... Pentru el nu te temi?

Femeia nu înțelege încă. Nu-şi poate desprinde ochii de la această făptură nouă, care porunceşte şi nu îngădue împotrivire, care era tăcută pănă acum, şi grăeşte în fumegoase enigme. În pervazul ferestrei, domnişoara Ana a crescut mai înaltă, cu şuvițele de păr răscolite de furtună şi cu ochii fosforici. In fulgere, are o înfățişare rea şi demonică, de făptură a fulgerilor. Femeia îşi acoperă privirea şi se svîrcoleşte să scape din strînsoare:

— Nu înțeleg... Ce înseamnă nebunia aceasta? Ce vrei de la mine?

Răspunde un fulger alb şi o prăvălare de tunete. Foi smulse de hîrtie, frunze şi mănunchiuri de pai, zboară răsucite în spiralele vîntului. Tot cerul geme de încleştarea ploii care nu se poate descărca. Domnişoara Ana, descleaştă cu degete de fier, mîna de la ochii femeii:

— Priveşte. E acolo sus. Şi poate să cadă din clipă în clipă.

Glasul e atît de poruncitor în blîndețea surdă, încît femeia

a renunțat să se sbată. Intr'adevăr privește și intr'adevăr omul e acolo, sus, în nori și în fulgere, o gînganie neagră acățată pe acoperișul vînăt de zinc, în suflarea vîntului.

— Cu aceasta se poate vedea încă mai bine! îi împinge în mînă, domnișoara Ana, ochianul cu minere de fildeș.

Dar e înspăimîntător! E o nebunie. Nu trebuia! geme femeia, întâia oară dîndu-și socoteală de toate primejdiile de sus, din văzduhurile cutreerate de stihii.

— Da, Nu trebuia... Dar parcă eri, erai atît de grăbită! Eu nu mă plimb decît cu Lorenzo. Acum e prea tîrziu. Mă tem că e prea tîrziu! aprobă cu blîndețe domnișoara Ana, cu buzele strînse, înălțată în fulgere, ca o divinitate rea a besnelor răscolite din catapiteasma iadului.

Au tăcut amîndouă. Privesc.

Omul se vede cu haina smulsă de vînt, înaintînd încet, cățărîndu-se cînd de-a bușilea, cînd lăsîndu-se să lunece; cînd ridicat în picioare, înfruntînd vînturile. S'a oprit. Cu amîndouă mînile, trage spre el povara grea legată de frînghii. Crucea poleită, care trebue prinsă acolo, în creștetul clopotniței, semn sfînt pe casa sfîntă. A ajuns. Se clatină cu mînile bătînd văzduhurile electrizate și revenind. Privește împrejur și își șterge fruntea, cu o batistă pe care o despăturește încet și o pune la loc, cu aceiași încetineală silită. Se ghicește mulțumirea mîndră din ochi: Cine vrea, poate! Orice! oricine!

Iar prin ochian, i se poate desluși sumețirea pieptului, în mijlocul fulgerelor și în descărcarea tunetelor. S'a aplecat iar; în cumpăna scripetelui ridică în picioare crucea de aur. Incet. Incă. Incă. Aproape e sfîrșit.

Domnișoara Ana mulțumește puterilor nevăzute și bune, că totul n'a fost decît o spaimă nălucită. Femeia nu-și poate stăpîni nici ea, ușurarea:

— Am spus eu că lui... niciodată... Lui niciodată nu i se poate întîmpla ceva... șoptește triumfător.

— Incă nu s'a isprăvit! îi apasă mîna pe umăr, domnișoara Ana, cu toată dorința rea din nou răscolită, fiindcă ușurarea n'a fost numai pentru ea. E pentru femeia cu umărul mușcat de dinții lui, care-au să mai muște și mîne și poimîne. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia e indiferentă. Pentru unii e moarte. Pentru alții fericire. Pentru alții încleștarea dinților în spasm de plăcere sau în spasm de agonie. Tic-tac! Domnișoara Ana a uitat să privească spre înălțimile unde omul e mic ca o gînganie. Nu-și poate desprinde ochii dela umărul cu semnul oval, unde se poate ceti fiecare urmă a dintelui care-a mușcat.

Așa a fost, că n'a văzut nimic. A înțeles, cînd femeia s'a prăbușit lunecîndu-i deodată din strînsoare, cu palmele ridicate la ochi să alunge priveliștea înfricoșată, cu strigătul sugrumat în gîtlej. Cînd a înălțat și ea privirea, cupola vînătă era goală. Și ploaia

desferecată din zăgazurile invisibile, ropoti deodată, cu drumul luminat de săbiile fulgerelor ascuțindu-se încrucișat, pentru judecata de-apoi.

Femeia era căzută, la picioarele zidului. Domnișoara Ana, cu mînile rezemate în pervasul ferestrei, cu ochii lărgiți în furtună, cu părul electrizat în descărcarea tunetelor, aștepta neclintită, plecată în afară, aștepta tot ce-a fost să nu apară decît o nălucire a ochilor, vis rău, închipuire. Dar turla rămase pustie și vînătă, în scăpărarea fulgerelor, în gîlgîirea cataractei. Atunci domnișoara Ana, lunecă moale, cu un scîncet, în jîlțul din care nu s'a mai ridicat singură.

Fereastra a rămas închisă. Pendulul a murit pentru totdeauna. Tic-tac. Tic-tac. Veșnicia nu are nevoe de nici o măsură. Dincolo de sticla vînătă, în jîlțul purtat pe rotile, femeia cu părul galben de alb, privește cu ochi suri clopotnița unde-a fost ridicată crucea de aur, de atîția și atîția, și atîția, ani, încît și aurul a coclit. De afară, nimeni nu ar ghici că un ochiu viu, sleit dar viu, privește de acolo. Privește și așteaptă. Toți au murit din acel oraș. Totul s'a primenit; și chipurile oamenilor și fețele caselor. Primăvara, după cea dintâiu noapte cu ploae caldă, în soarele dimineții se deschid să soarbă viață proaspătă toate ferestrele orașului. Viața apare deodată limpede ca cerul spălat și înalt. Persicii și-au îmbrăcat flori de hîrtie. Paserile zboară aproape de oameni, prietinoase și gureșe, gata să se așeze nebunatice pe umeri, să ciugulească un grăunte în palmă, să gîngure în ureche, aiintindu-se ca în cel dintâiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără dușmănie, simplu și bun.

Numai fereastra întotdeauna închisă, se uită atunci la hohotirea aceasta a luminii, a tinereții și a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit și cețos de mort.

Cînd trecătorul ridică din întîmplare privirea bucuroasă, sticla vînătă și ostilă îi amintește deodată sloiurile de ghiață care astupă sprintena viață a rîurilor iarna și totul devine rece și desnădăjduit. O mîhnire fără alinare ucide toată gîlgîirea primăverii. De subt ochiul vînăt și mort de sticlă, ai crede că privește alt ochiu, omenesc, încă mai vînăt și mort, să-ți strecoare posomorala și desnădejdea și blestemul, până în măduva osului.

Și privește într'adevăr, (după spusele oamenilor) din jîlțul scufundat, privește cu ochi de strigoi, făptura cea mai veche din tîrgul acela mocnit, unde nu se întîmplă niciodată nimic.

Cezar Petrescu

IZVOD

E multă vreme 'n mine: Sînt împletiri de grai,
Cuvinte de hrisoave şi sunete de nai.
Cimilituri din gura glumeţului norod,
Oraţii vechi de nuntă şi stihuri de prohod.

Sînt psalmi rostiţi spre Domnul de schimonahi bătrîni
Şi doinele cîntate prin munţi şi pela stîni.
Sînt sbuciumări trăite prin temniţi de haiduci,
Cu sufletele 'n codri şi gleznele 'n butuci.

E multă vreme 'n mine: Letopiseţul plin
De morţi, a lui Neculcea şi-a lui Miron Costin.
Ţigani cu ochi de viezuri, uscaţi ca nişte şipci,
Arcuşul fulgerîndu-şi pe sîrbele din scripci.

Sînt jocuri viforoase prin bătături de han,
Cu vinuri ruginite şi chiot năsdrăvan.
Zăbavele cu plosca la cumetrii—şi haz
De fete adunate cu pînzele la iaz.

E multă vreme 'n mine: Sînt basme şi colinzi,
Descîntece 'n fîntînă şi vrăji pela oglinzi.
Sînt nopţi de spaimă cruntă, cînd luna-i ca un corn
Şi se iţeşte chipul strigoilor pe horn...

Sînt şoaptele scornite pe lume de cei dragi.
Tropare de 'nviere şi plînset de iobagi.
Sînt hreamăte de taberi subt bucium de viteji
Şi schituri ctitorite de voevozi şi cneji.

E multă vreme 'n mine: Domniţe, cu îndemn,
La lucru cu suveica răsboiului de lemn.
Sau maici evlavioase, departe de tumult,
Brodînd la sfîntul Aer prin mănăstiri, demult.

Sînt ţintirimuri pline de oase omeneşti—
Şi pietre de morminte cu slove slavoneşti,
Subt care zac deavalma, din veac, străbunii mei
Şi nu-mi dau păs în viaţă să pot uita de ei.

George Lesnea

Conceptul epic

I.

Amicului S. M.

In chestia crucială a definiţiei marilor genuri literare, să mărturisim că am rămas, în mare parte, la vechile idei expuse în *Poetica* lui Aristotel, idei perfect adequate literaturii acelor timpuri, redusă la epos, istorie şi tragedie, cu totul, însă, insuficiente faţă de complexitatea formelor ce le îmbracă literatura vremurilor nouă, începînd încă din evul-mediu, odată cu apariţia romanului.

Revine acestuia „vina" de a fi amestecat genurile literare, împrumutînd dela ele o mulţime de elemente şi posibilităţi şi lăsîndu-le să evolueze şi să se dezvolte, cu sens sau fără, în cuprinsul său din ce în ce mai încăpător. Istoria literaturii a evidenţiat în procesul de formaţie a romanului, o invazie a elementelor de sensibilitate creştină şi feminină medievală, în domeniul unitar al epicului. Romanul se năştea în clipa cînd pelerinii şi trubadurii purtători ai povestirilor şi legendelor, au poposit în anticamera femeilor, abandonînd farmecul drumului şi al neprevăzutului, în schimbul confortului de lene şi visare, oferit de tandra ospitalitate a castelanelor feudale. Datorită romanului, înfăţişetor al tuturor aspectelor vieţii, gen în care s'au încercat, chemate şi nechemate, cele mai diferite temperamente de scriitori, elementele epice, ca şi cele lirice, nu s'au păstrat pure.

De lucrul acesta, s'au resimţit atît istoria literară cît şi critica şi faţă de cele spuse mai sus, nu e de mirare că definiţiile moderne ale genurilor sînt, în realitate, tot cele antice. Cel puţin, conceptul liric, manifest incorporat personalităţii scriitorului, e mult mai uşor de definit. Pe cîtă vreme, conceptul epic, desprins de personalitatea acestuia, se refuză unei sezizări precise. Genurile literare, şi cu deosebire genul epic, nu au încă o definiţie

precisă şi suficient articulată. Lipsită de acest capital instrument de cercetare, critica şovăe oridecîteori trebue să claseze o creaţie literară. Şi, uneori, comite erori ireparabile.

* * *

O străveche definiţie a genului epic, în mare vogă dealungul timpurilor şi începînd abia astăzi să se perime, este aceia care-l fundează pe noţiuni de miraculos şi sublim. După această definiţie, genul epic ar fi înglobînd lungi naraţiuni, în versuri sau în proză, a unor întîmplări eroice. Personagiile acestor creaţii sînt înzestrate cu însuşiri extraordinare şi evoluiază în jurul unui mare eveniment de legendă sau istorie. Cu alte cuvinte, o definiţie de *conţinut* a genului, raportîndu-se în linii generale la stil, la calităţile eroilor şi la evenimentul sursă a poemului. Modul acesta de a defini epicul îşi avea origina în „Poetica" lui Aristotel, şi se elabora definitiv în *Tratatul despre sublim* al lui Longin.

Intr'o analiză comparativă a tragediei şi a epopeei, Aristotel, după ce relevă posibilităţile de mare întindere în spaţiu şi în timp ale scrierilor epice, îndeamnă pe rapsozi să nu evite supranaturalul în creaţiile epice: „In tragedii—se exprimă Aristotel—trebue să utilizăm miraculosul; în epopei, putem să mergem până la neverosimil" [1]. Cînd Longin găsea cinci izvoare ale sublimului în *starea de elevaţiune a spiritului, patetic, figuri de stil, nobleţa expresiei* şi *compoziţie*, formula în acelaşi timp şi unele elemente ale anticei definiţii a genului epic [2]. Longin şi urmaşii săi au privit întreaga producţie epică a vremilor antice numai prin prisma acestor consideraţii asupra sublimului, dojenind cu amuzantă asprime pe rapsozi cînd aceştia, zdrobiţi de apăsătoarea sarcină a pateticului şi a elevaţiei de spirit, mai stîlceau pe ici pe colo, regulile genului, interesîndu-se şi de realitatea lucrurilor şi a oamenilor. „Şi sînt silit să vă vorbesc iarăşi despre Odiseia—spune retorul—tocmai pentru a vă arăta că marii poeţi şi scriitorii celebri, în clipele cînd spiritul lor e lipsit de vigoarea pateticului, *îşi pierd vremea cu zugrăvirea moravurilor* [3]. E ceiace face Omer, cînd înfăţişază viaţa pe care o duceau amanţii Penelopei" [4].

Acest mod de a concepe epicul a trecut neschimbat la poeţii vremurilor nouă. Tasso îl descoperea între resturile de cenuşe şi marmoră ale antichităţii dispărute, slujindu-se de el ca o introducere şi o justificare a nemuritoarei sale epopei „Gerusalemme liberata". „Poco dilettevole—se exprima poetul—è veramente quel poema che non ha seco quelle meraviglie que tanto

1 Aristotel, *Poetica*, *XXIV*, (trad. E. Egger).
2 Longin, *Tratat despre sublim*, cap. VI, (trad. Boileau).
3 Sublinierea e a noastră.
4 Longin, op. cit, cap. VII.

4

muovono non solo l'animo degli ignoranti ma dégiudiziosi ancora" 1. Numai că Tasso, bun catolic, opina că într'o scriere epică, supranaturalul trebue să fie creştin, eliminîndu-se astfel miraculosul păgîn „freddo, insipido e di nessure virtu". Cu o simplă variaţie în cuprinsul definiţiei, poetul îşi apăra opera în faţa detractorilor, îşi împăca sentimentul său profund religios şi conchidea creştineşte: „L'argumento de l'epico debbe esser tratto da l'historia nongentile ma cristiana od ebrea" 2.

Tasso făcuse, totuşi, un pas însemnat înainte. Preconizînd, ca material de inspiraţie epică, istoria, fie ea şi religioasă, apropiase însăşi concepţia genului de realitate, lucru ce, în secolul următor, nu-l putea admite Boileau, burghezul Boileau, care cu toată reacţiunea de echilibru şi bun simţ, animată de el dealungul unei jumătăţi de veac, rămăsese, încă, epatat de sublimul şi grandilocvenţa anticilor. Sînt celebre versurile în care Boileau definea genul epic, atribuindu-i ca principale elemente *emfaza*, *marea anvergură* şi *ficţiunea*:

D'un air plus grand encor la poésie épique,
Dans le vaste récit d'une longue action,
Se soutient par la fable et vit de fiction 3

şi prea transparentă aluzie ce el o făcea la „Gerusalemme liberata", căreia-i reproşa de a fi isgonit din poemul epic, de dragul istoriei sacre, miraculosul păgîn:

De la foi d'un chrétien, les mystères terribles
D'ornements égayés ne sont point susceptibles.
. . . .
Et quel objet enfin à présenter aux yeux
Que le diable tousjours hurlant contre les cieux 4.

Incolo, Boileau era de perfect acord cu predecesorii săi, asupra celorlalte elemente ale genului, mai ales în ce priveşte calitatea şi ţinuta personagiilor:

Voulez vous longtemps plaire et jamais ne lasser?
Faites choix d'un héros propre à m'intéresser,
En valeur éclatant, en vertus magnifique
Qu'en lui jusqu'aux défauts tout se montre héroïque 5

In secolul al optsprezecelea, în confecţionarea unei epopei de cabinet 6, Voltaire împrumuta dela Boileau, odată cu sute de versuri, aceiaşi concepţie a genului epic. Revenind, însă, la

1 *Discorsi dell'Arte Poetica ed in particolare sopra il Poema eroico*, p. 9.
2 Idem, ibidem.
3 *Art Poétique*, chant III.
4 Boileau, op. cit., chant III.
5 Idem, ibidem.
6 *La Henriade*.

unele păreri ale lui Tasso, sfătuia pe scriitori să părăsească legenda, ca temă de inspiraţie epică, recomandîndu-le să-şi aleagă „un héros connu dont le seul nom puisse imposer, et un point d'histoire qui soit par lui-même intéressant" 1.

In definitiv, această definiţie se întemeia pe o literatură de mari proporţii—autentică sau contrafăcută—dominată de grandilocvenţă, eroism şi sublim. Dar ceiace e cu deosebire interesant de remarcat e faptul că tocmai în 1889, Brunetière îşi fixase asupra genului aceiaşi străveche concepţie, deşi avea înaintea sa burghezimea lui Furetière, actorii lui Scarron, furnicarul de slugi şi şarlatani din *Gill-Blas* şi uriaşa producţie epică a lui Balzac şi a lui Dickens, deadreptul incompatibilă cu definiţia pe care şi-o insuşea criticul dogmatic. Şi e cu totul curios cum, după ce cunoscuse pe Rastignac, pe Kubempré, Vautrin, Grandet, Gobseck, Lucingen et Com., Brunetière definea conceptul epic prin elemente furnizate de „Astrée", „Le grand Cyrus" şi „Clélie". Aceste trei romane, Brunetière le numea epice fiindcă erau interminabile şi pentrucă în vidul lor, se agitau convenţional cîteva umbre nobile.

* * *

Vechea definiţie, azi în mare parte desuetă, stăruind doar prizărită în universităţi şi în manualele şcolare, se întemeia, exclusiv, pe *valori de conţinut*. In linii generale, se reducea la un şir de precepte referitoare la evenimentul de legendă sau istorie, ce trebuia tratat, la ţinuta şi calităţile personagiilor şi, în ce priveşte stilul, preconiza cîteva procedee de tehnică poetică. Sursa ei se găsea pe deantregul în *Poetica* lui Aristotel şi în *Tratatul despre sublim* al lui Longin. Marele ei defect consta în faptul de a fi confundat proporţiile şi profuziunea de atribute ornante ale marilor creaţii epice, cu însăşi structura intimă a genului. Cît despre însuşirile de mare întindere în spaţiu şi de durată, pe care Aristotel le atribuia epopeilor şi epicului în genere 2, trebue să afirmăm că ele nu constituesc elemente fundamentale ale genului, ci numai nişte *posibilităţi* ale acestuia. Să nu uităm, apoi, că Aristotel le remarca în opunere cu severa arhitectonică a tragediei, încorsetată în tirania celor trei unităţi clasice de acţiune, de timp şi de loc.

Dealtfel, definiţia era şi unilaterală. Trăgîndu-şi elementele numai din manifestările extraordinare ale lui Hector, Achile, Siegfried, Roland şi ceilalţi, ignora prin aceasta, însăşi viaţa intensă şi veritabilă din vechile epopei, pe deasupra cărora pluteau aceste siluete mărete. De pildă, vestiţii Atrizi, Agamemnon şi Menelau, între multe acţiuni, nu tocmai sublime, ucid pe troia-

1 Voltaire, *Essais sur la poésie épique*, III.
2 *Poetica*, V.

nul Adrast, dezarmat și implorînd ertare; Paris se înfățișază de multeori subt aspectul unui bicisnic; Elena este, în cel mai înalt grad, o frumoasă femee ca toate femeile, inamorată de primul bărbat arătos și puțin cam dezorientată de formidabilul conflict pe care l-a produs; Ulise e șiret, logic și întreprinzător. Regele Gunther un laș, Hagen un om întunecat și perfid și Giselher un tînăr cavaler burgund, viteaz, drept și naiv. Eliminați toate aceste figuri autentice din vastele creații epice: va rămîne doar haosul de plictis și căscat din romanele duiosului d'Urfé; cu pielea de gelatină, cu vălul transformat în „jabot", Siegfried va cădea, inert și flasc, doborît dela prima aventură, de săgețile indiferenței generale.

II.

O definiție de dată mai recentă, întemeiată pe realismul franțuzesc al lui Flaubert și pe cel englezesc al scriitoarei George Eliot, este aceia care numește epică orice creație literară, ce s'a desfăcut suficient de sufletul autorului, spre a trăi, în afară de spiritualitatea acestuia, o viață proprie. Sînt epice, cu alte cuvinte, toate creațiile literare „obiective", sau cum, predilect și aproximativ, se exprimă d. Lovinescu, acele opere, ce se pot integra într'o „evoluție dela subiectiv la obiectiv".

Critica modernă săvîrșește—credem—o greșală capitală atunci cînd fundează o definiție a genurilor pe atitudinile etern variabile ale scriitorilor. Nu se poate urma o linie desăvîrșit unitară, obiectivă sau subiectivă, în producerea unei opere literare. E cazul lui Flaubert, căruia i se reproșază cu drept de a fi strecurat în celebra-i „M-me Bovary", acele cîteva „mots d'auteurs" [1], tratînd prin aceasta realismul său mai mult de „parti-pris" decît senin. Faptul vieții—material de inspirație—e complex: cuprinde amîndouă atitudinile. In structura lui se găsesc atît elementele realității externe cît și cele de fantezie autobiografică. Și tocmai deaceia este eronat să crezi în separația absolută a genurilor. Dar subt tirania categoricei combinații „subiect-obiect", nu ajungem decît aici.

Atitudinile scriitorilor pot, cel mult, crea un curent literar sau se pot alătura lui. Prin urmare, nu trebue să confundăm genurile literare, cu diferitele curente, ce s'au manifestat în literatură în cursul unor anumite epoci. In acest sens, este cu totul regretabil să confundăm, fără a face nici o distincțiune, lirismul cu romantismul, lirismul preexistă atitudinii romantice, el corespunzînd unei categorii sufletești de izolare și pasivitate față de existență, în vreme ce romantismul înseamnă potențarea până la exces a elementelor lirice și dispunerea lor într'un plan o-

1 „Ainsi se tenait devant ces bourgeois épanouis un demi-siècle de servitude".

fensiv. Lirismul e o stare psihică de totdeauna, romantismul un fenomen ce poate reveni în cursul unor anumite epoci. Tot în aceiași ordine de idei, obiectivismul măreț și limpede, în care se rezolvă conflictul pasiune-datorie, se numește, pur și simplu, clasicism, și, pentru nici un motiv, nu definește un gen. De pildă, cine ar putea numi, cu toată seriozitatea, epică, figura singuratică și dezolată a „Prințesei de Clèves", care rămîne, totuși, un model de creație obiectivă? Un sentiment refulat nu încetează de a fi un sentiment, și o mare dezamăgire, înghesuită într'un ungher de suflet, nu încetează să-și întindă umbrele. Pe deasupra atitudinii autoarei, „Prințesa de Clèves", rămîne o figură lirică și doamna de Lafayette nu mai puțin îndrăgostită, fără nădejde, de ființa discretă și decentă a venerabilului moralist La Rochefoucauld.

Dar să dăm un exemplu de mare actualitate: Proust. Opera acestuia e un caz unic de încercare de creație obiectivă, mai mult—așa cum atît de sagace relevă d. Ibrăileanu—Proust folosește în arhitectonica vastului său ciclu de romane, procedeele epice: „El face portretul și romanul „epic" al unor stări de suflet. El care n'are subiect, intrigă epică ori dramatică externă, are subiect și intrigă internă. El crează *lumi sufletești*" [1]. Intemeiat pe aceste motive d. Ibrăileanu contestă cu energie orice urmă de lirism în opera lui Proust iar obiceiul acestuia de a se introspecta îl consideră numai ca un „metod" de investigațiune psihologică și nici de cum ca o atitudine personală. Dar nu numai lipsa de atitudine personală și hezitarea cîtorva procedee epice caracterizează o scriere epică și vom arăta că în structura epicului intră și alte elemente decît obiectivitatea. Și apoi Proust nu este un autor epic, tocmai pentru motivul că eroul său e o figură izolată, pasivă, imobilă, scrutînd trecutul cu luneta aburită a introspecțiunii și asociațiilor de idei. Extrema reflexivitate proustiană nu este în fond, decît o altă fațetă franțuzească a unui lirism asemănător celui al lui Montaigne și, mai ales, în „Albertine disparue", înrudit de aproape cu cel al lui Pascal. Este, în ciclul proustian, o sete înverșunată de a avea o viziune limpede a trecutului, dar acesta, lăsat la discreția capricioasă a asociațiilor de senzații și idei, se ridică disparat, și în golurile peste care sufletul saltă în timp, Proust îngrămădește nenumărate ipoteze. In romanele lui Proust, trecutul este eminamente *ipotetic*. Nu este, credem, exagerat a numi *arheologică* metoda de *reconstituire* proustiană a trecutului, în fața căruia însuși Proust stă, nedumerit, ca în preajma unui Glozel de contradicții și nesiguranță. Urmăriți, de pildă, efortul uriaș pe care-l face eroul spre a-și defini figura morală a Albertinei.

Dar Proust întrebuințează cu predilecție, în evocarea trecutului, procedee pur subiective. Astfel, eroul utilizează „la mé-

1. *Scriitori romîni și străini*, p. 243.

moire de ses côtes, de ses genoux, de ses epaules [1]", ca să-şi amintească locurile unde a mai dormit şi sînt vestite paginile, în care arată cum gustul unei prăjituri îi aduce în minte un şir nesfîrşit de evenimente trecute. Bizara mnemotehnică proustiană, salturile neobişnuite ale gîndului în planurile trecutului şi ale prezentului, duc la o structură manifest subiectivă a categoriilor de spaţiu şi durată. Astfel „l'éloignement d'une chose est proportionné plutôt à la puissance visuelle de la mémoire qui regarde, qu'à la distance rélle des jours écoulés [2]", iar eroul devine „un de ces êtres amphibies qui sont simultanément plongés dans le passé et dans la réalité actuelle" [3].

Orice s'ar spune, romanul lui Proust rămîne opera unui spirit de reflexivitate şi a unei excesive dorinţi de claritate. Însăşi sensul creaţiei proustiene nu este decît un impresionant efort de cunoaştere: îndreptarea unei torţe spre beznele trecutului, nu atît pentru a ghici în umbrele lui liniile unui destin, cît pentru a-l lumina în cele mai tainice colţuri. Cu acestea, Proust se angajează pe drumul celui mai autentic clasicism franţuzesc. In opera lui, trăesc la largul lor elementele fenomenului liric, produs al unui spirit de izolare şi analiză.

Am înşirat, aici, cîteva exemple spre a învedera cît de falacios este, în definirea genurilor literare, jocul „obiectiv—subiectiv".

III.

Supunerea la obiect nu este, prin urmare, suficientă spre a da o idee completă asupra genului epic, deşi, trebue să o recunoaştem, obiectivitatea este un atribut obişnuit al acestui gen. Dar definirea epicului numai prin obiectivitate este un mijloc cu totul aproximativ. Fiindcă deşi scrierile epice sînt obiective, reciproca nu mai este adevărată. Nu toate scrierile obiective sînt epice. Sfera conceptului de obiectivitate depăşeşte sfera conceptului epic. Ilustrasem afirmaţia noastră cu cîteva exemple. Mai adăogăm unul. E celebrul roman al lui Hamsun, „Hunger", căruia cu greu i s'ar putea găsi un echivalent, în alte literaturi, în ce priveşte gradul de supunere la obiect. Principalul erou din „Hunger"—mai bine zis, singurul, ceilalţi fiind numai fantome—e o figură lirică pentru binecuvîntatul motiv că într'o totală izolare faţă de mediul social, îşi consumă o existenţă de disperare şi halucinaţie.

Deasemenea, revenind la vechea definiţiune a genului epic, întemeiată pe calităţile eroilor, stilului şi pe proporţiile scrierilor, o găsim deadreptul contestabilă, căci dacă am adoptat-o, eliminăm, implicit, trei sferturi din producţia epică unanim recunoscută ca atare şi care nu corespunde *absolut de loc*, cerinţelor de supra-

1. *Du coté de chez Swann*, I, p. 15.
2. *Albertine disparue*, I, p. 199.
3. Ibidem, p. 188.

natural şi mare anvergură ale acestei definiţii. Cine ar putea găsi, de pildă, o cît de elementară afinitate între acest mod de a concepe epicul şi minunata epopee goetheiană „Hermann şi Dorothea"? Antica definiţiune a epicului, fundată pe valori de conţinut se putea integra, în mod firesc, numai în vestita carte a lui Brunetière asupra evoluţiei genurilor literare, care speculînd asupra criteriilor de valoare, era mai mult un fel de filosofie a istoriei literaturii, decît o carte de critică a genurilor.

Cam acestea sînt principalele motive ce ne îndeamnă să încercăm şi noi o definire sau, mai exact zis, o precizare a conceptului epic. Dealungul efortului pe care-l vom face, ne vom feri cît mai mult de a formula judecăţi de valoare. Ne vom sluji, ca material, tot de operele considerate, în genere, epice, considerîndu-le, bine înţeles, din alte puncte de vedere. Cu alte cuvinte, încercarea noastră va fi numai o interpretare mai nouă a unor date vechi. Sperăm, însă, că ea va fi simplă, unitară şi destul de amplă ca să cuprindă în articulaţiile ei, întreaga producţie epică, dela eroica nebunie a celor ce au murit pentru o femee sub zidurile Ilionului, până la drumeţii împietriţi de vraja vinului şi a trecutului, la „Hanu Ancuţei".

IV.

Spre deosebire de operele lirice, ceiace reţine atenţiunea lectorului oricărei scrieri epice de oricît de reduse proporţii, este numărul personagiilor situate în primul plan, număr care uneori, ajunge impresionant.

În „Iliada" roesc şi se zbat în luptă neîmpăcată, mii de Danai şi Troieni şi numărul personagiilor bine conturate trece de cîteva sute.

Rapsodul „Niebelungilor" arată în versuri pe care le reproducem pentru frumuseţea lor, cum nenumărate neamuri de oameni intîmpină pe neîndurata şi alba Kriemhilda, în străvechea Vienă, la curtea regelui Etzel:

Mit mancher Sprache Worten sah man da auf den Wegen
Von König Etzel reiten gar manchen kühner Degen;
Von Christen und von Heiden gar manchen dichte Schar;
Die fahren fröhlich alle, wo ihre Herrin war.

Von Reusser und von Griechen ritt da manch stolzer Held;
Den Polen und *Walachen* schritt eben durch das Feld
Die Schar der guten Rosse, die sie mit Kräften ritten.
Sie zeigten sonder Scheuen ein jeder seiner Heimat Sitten.

Aux Kiéw dem fernen Lande, da eitt auch mancher Mann
Und wilde Petchenegen...

(*Das Niebelungenlied*, XXII, str. 1367—1359).

Mulţi sînt cei ce au pierit de mîna păgînului la Roncevaux şi între Olivier, Gerin, Gerrier, Oton, Bérengier, Ivon, Ivoire,

Turpin şi ceilalţi, Roland nu este decît mai îndrăsneţ şi mai voinic.

Tasso implora muza să-i insufle «al petto celesti ardori", spre a cînta nenumăratele isprăvi ale tuturor seminţiilor de cruciaţi, irezistibil antrenaţi de o idee sacră şi împotriva cărora...

> ...invan l'Inferno s'opposse, e invano
> S'armo d'Asia e di Libia il popol misto
> (Gerusalemme liberata, I, 1)

Rabelais animă o lume de studenţi şi cheflii.

In *Gill-Blas* trăeşte veridic o ceată de slugi, şarlatani şi femei necredincioase.

Lumea nobleţei, a finanţei, a tinerilor famelici, a parveniţilor şi a figurilor interlope, lumea dragostei, a invidiei şi a crimei se agită cu atîta forţă şi în exemplare atît de diverse, în romanele lui Balzac, încît nu degeaba s'a zis despre acesta că ţine registre de stare civilă.

În *Războlu şi Pace*, Tolstoi evocă din materialul istoriei sau crează cu ajutorul fanteziei, pe deasupra armatelor, aproape o sută de personagii şi în *Ana Karenin* se întîlnesc zeci de figuri din societatea petersburgheză şi moscovită.

Ţăranii polonezi îşi afirmă eternitatea în opera lui Reymont.

Şi la *Hanu-Ancuţii* s'au adunat să guste din farmecul vinului şi să-şi plece sufletele spre taina şi umbra trecutului, răzeşi, boiernaşi, călugări, cerşetori şi cărăuşi din ţara de sus şi din ţara de jos a Moldovei.

Trăesc cu intensitate în scrierile acestea, în cele mai variate exemplare, regi, nobili şi roturieri, potentaţi ai politicei şi ai banului, femei ideale şi femei uşoare, cavaleri, burghezi, ţărani şi vagabonzi, fără deosebire de origină şi calitate. Toţi sînt viabili şi literari pe acelaşi plan. Epicul reese din însăşi existenţa lor dar nu concepută din punct de vedere al calităţii, ci, după cum vom arăta, mai mult în funcţiune de *număr*.

* * *

Din faptul că aceste personagii sînt numeroase, rezulta că prin însăşi forţa împrejurărilor, ele nu pot duce o existenţă izolată unele faţă de altele şi că, în mod necesar, autorul se vede silit să le asocieze în diferite situaţii şi evenimente, fie că lucrurile s'ar petrece în faţa Troiei sau în saloanele familiei Şerbatzky. Personagiile scrierilor epice evoluiază în interiorul unor colectivităţi sociale, influenţîndu-se spiritualmente şi stabilind între ele un schimb perpetuu de metode şi mentalităţi. Indicăm drept cel mai suggestiv exemplu, grupurile sociale balzaciene. Indivizii componenţi ai unor astfel de colectivităţi suferă o serie de modificări de natură psihologică, tinzînd la formarea unei unităţi spirituale obiectivă prin faptul că se impune conştiinţelor individuale şi pentrucă le depăşeşte, prezentîndu-se ca o sinteză a lor.

Personagiile creaţiilor lirice nu alcătuesc grupuri sociale, ele neputîndu-se desface de eul lor personal, spre a deveni membri ai unor asemenea grupări. Figurile lirice rămîn izolate în propria lor personalitate. E cazul tipic al lui Swann. El nu are nici o şansă de a rămîne membru al colectivităţii Verdurin şi sînt extrem de edificatoare paginile în care Proust ne arată cum salonul Verdurin, simţindu-l prea închistat in propria-i superioritate, îl elimină.

Dimpotrivă, eroii scrierilor epice îşi afirmă existenţa şi-şi modifică personalitatea dealungul a numeroase grupuri sociale din lumea vechilor epopei sau a romanului modern. *Epicul e produsul unui fenomen spiritual, formal, de stabilire de relaţii între personagiile operelor literare.*—Nu era întru nimic eronat să se stărue asupra obiectivităţii scrierilor epice, dar totuşi, nu era suficient. Pentrucă trebuia sezizat şi explicat însuşi mecanismul intim, generator al acestei stări de obiectivitate. Ceiace năzuim să credem că, într'o modestă măsură, am izbutit să evidenţiem.

* * *

Realitatea psihică a fenomenelor obiective de relaţie epică e atît de puternică, încît ea poate exista chiar cu prilejul unui sentiment de accentuată subiectivitate, cum ar fi, de pildă, acela al frumosului. Există, în acest sens, între nepieritoarele episoade ale „Iliadei", un fragment de eternă frumuseţe:

> Troenii,
> Domolitorii de cai, şi-Aheii'narmaţi in aramă

s'au oprit o clipă din neîncetata izbire, aşteptînd să se lupte, singuri cei doi rivali: Pàris şi Menelau. Deoparte şi dealta stau răsboinicii iar pe zidurile Ilionului, adunaţi în jurul lui Priam, privesc bătrînii Troiei. Atrasă de sgomotul întîmplării, Elena vine spre poarta Scheană să-şi vadă întâiul bărbat. Şi iată că la vederea ei, bătrînii uită ca prin farmec ura pe care-au acumulat-o zi de zi împotriva celei care le-a adus pieirea celor mai frumoşi fii şi va pricinui şi pierderea cetăţii:

> El mai încet îşi vorbiră şi ziseră aşa între dînşii:
> „Nu e păcat că de mult, două neamuri, Troienii şi-Aheii
> „Pentru-o femee ca asta tot luptă şi patimi îndură.
> „Tare şi-aduce la chip cu o zînă...[1].
> (C. III, 156—159).

În sufletele bătrînilor troieni, s'a impus apariţia unei femei frumoase şi spiritele lor variate s'au trezit, deodată, dominate de o idee comună: o apreciere unanimă—şi prin aceasta obiectivă—asupra frumosului. Pentru o clipă, s'a închegat la poarta

1. Folosim frumoasa versiune romînească a d-lui G. Murnu.

scheană un grup social, dar cu atîta intensitate, încît a intrat în
nemurire, odată cu Elena, şi cu luptătorii ce se jertfeau pentru ea.
Cuvintele ce şi le murmură cruciaţii, ajunşi după uriaşe
suferinţi în faţa slavei Erusalimului, exprimă şi ele un extas tot
de natură socială:

> Agghiacciato mio cuor, chè non derivi
> Par gli occhi, e stilli in lagrime converso?
> Duro mio cor, chè non ti spetri e frangi?
> (*Gerusalemme liberta*, III, str. 8).

Ura Kriemhildei împotriva Burgunzilor este epică pentrucă
domină un şir de evenimente şi pentrucă tîrăşte în evoluţia şi
deslegarea ei întreaga curte a Niebelungilor şi a Hunilor. — La
fel, pasiunea Jagusiei, nevîrstnica soţie de a doua a bătrînului
Boryna, pentru fiul acestuia, pune în mişcare un sat întreg şi
stîrneşte un potop de intrigi, gelozii şi clevetiri. Kriemhilda şi
Jagusia, atît de diferite ca provenienţă şi mentalitate, sînt două
figuri epice de egală măsură, fie că una pluteşte în brumele
legendei nordice şi alta păşeşte, viguroasă şi tînără în mijocul
realităţii poloneze.
Literatura epică, de natură eminamente socială, e o litera-
tură cu oameni, pe cîtă vreme cea lirică rămîne o literatură de
sentimente şi idei, diferitele ei personagii fiind mai mult măşti şi
suporturi ale unor stări sufleteşti pur personale. Din acest punct
de vedere, e mult mai sincer procedeul lui Proust, care fără a
mai recurge la deghizări, se mulţumeşte să creeze un roman de
pure situaţii sufleteşti.
Dotaţi cu o mentalitate socială, normală, eroii epici nu au
alte atitudini şi altă conştiinţă decît pe acelea ale mediului şi
caracteristica lor cea mai importantă—începînd să se accentueze
odată cu apariţia romanului realist al lui Lesage—este *adapta-
bilitatea*. Prezentăm trei figuri reprezentative ale acestei însuşiri:
Rastignac, Tom Tulliwer şi Dinu Păturică, egali cunoscători ai
şanselor şi metodelor de parvenire ale fiecăruia dintre ei. Şi dacă
unul e lipsit de scrupule, altul naiv şi tenace, iar cel din urmă
se tîrăşte pur şi simplu, acestea nu sînt decît procedee de adap-
tare la diferitele medii sociale, în care ei izbuteau să-şi atingă
ţelurile.
Vom recunoaşte, deci, ca epice numai acele opere literare
dominate de fenomene sociale de relaţie. Tocmai deaceia, ciclul
proustian nu este epic. In romanele lui Proust, fenomenul de re-
laţie se formează rar şi atunci în mod cu totul efemer şi nu e-
xistă, de pildă, nici un termen de comparaţie între balurile d-nei
de Nucingen şi saloanele cu umbre ale prinţesei de Guermantes.
Epicul, produs al fenomenelor de relaţie socială, are şi un
puternic colorit de specificitate etnică, mult mai uşor de sezizat
într'o literatură a masselor, decît în literatura lirică a sufletelor
de excepţie. In această direcţie, la noi, scrisul d-lui Sadoveanu

reprezintă un apogeu şi credem că încă nu s'a stăruit îndestul asupra „Hanului-Ancuţei", această strălucită operă de definitivă fixare a fenomenului epic romînesc. Deasemenea, s'a procedat la studiarea acestei minunate cărţi, într'un spirit de analiză cercetîndu-se fiecare povestire în parte. Dar perfecţia epică din „Hanu-Ancuţei" rezidă tocmai în colectivitatea spirituală a drumeţilor întîlniţi acolo, în sentimentul trecutului, care-i domină şi-i însufleţeşte. Dealtfel, e interesant de relevat că producţia epicului romînesc o deţin, aproape cu exclusivitate, scriitorii moldoveni. Invocăm ca argument, între altele, epicul de situaţii inedite şi multiple din „Medelenii" d-lui Teodoreanu, ritmul amplu din „Intunecare" şi vesela tovărăşie ce a prins să se înfiripe la „Paradis general". Dealtfel, cine ar putea nega, fără să fie acuzat de rea credinţă, sensul epic al impresionantei doctrine ieşene, poporanismul?

V.

In literatura epică, rezonanţă a realităţii sociale, se desluşesc, pe deasupra vieţii complexe a personagiilor, însăşi sensurile etice ale umanităţii, fără ca pentru asta să fie nevoe ca să se ia o atitudine sau să se sprijine o teză. De pildă, numai viaţa şi înţelesurile ei nepătrunse, aduc o răsplată Kityei şi lui Levin şi o pedeapsă Anei Karenin şi amantului ei. Există în desfăşurarea vieţii un sens, o logică implacabilă, demnă de a fi pătrunsă din vreme, cu ale cărei drumuri eterne trebue să ne împăcăm destinele noastre individuale. Alexis Alexandrovici Karenin misticul hîrtiilor, rezoluţiilor şi erarhiei, întîlneşte această realitate atunci cînd nu o mai poate înţelege, şi ea trece impasibilă peste capu-i pleşuv şi peste neştiuta lui tragedie interioară.

Legată de însăşi menirea de progres a colectivităţilor sociale, literatura epică degaje o atmosferă de binecuvîntat optimism. In paginile ei, chiar de se deslănţuesc, uneori, tragedii şi se prăbuşesc existenţe, rămîne, totuşi, în cele din urmă, un sentiment de împăcare. E spectacolul stenic al vieţii, care peste măruntele destine individuale, îşi continuă mersul de măreţie şi eternitate, înoindu-se cu fiecare zîmbet omenesc, cu fiecare zi, cu toate primăverile. Pe faţa ei senină, grozava trecere a anilor nu sapă nicio cută şi nu întinde umbre. Tolstoi nu putea să-şi termine romanul odată cu moartea Anei Karenin, căci era obligat să ne arate că viaţa, întunecată o clipă de pasiunea eroinei, ştie să o înţeleagă, să o erte, să o uite şi să treacă, pe deasupra ei, înainte.

Aşezată pe asemenea fundamente nemuritoare, literatura epică se păstrează, dealungul timpurilor, tînără şi nouă. Uriaşa încăerare de subt zidurile Ilionului nu s'a potolit încă. In ciuda vremii şi a morţii, Troienii „domolitorii de cai" şi Danaii „cu frumoase pulpare de-aramă" se războesc şi astăzi pentru Elena.

La curtea regelui Etzel, cei din urmă Burgunzi ispăşesc crima fiorosului Hagen. Nu au mai rămas decît cei trei regi şi fraţi—Gunther, Gerenot şi Giselher—Hagen cel întunecat şi cîntăreţul Volker. Giselher, copilul naiv şi blînd, cere îndurare Kriemhildei şi ruga lui străbate pustiul timpului mort şi sună şi acum tînguioasă şi limpede:

„Ich war getreu dir immer, tat Leid dir nimmermehr,
Und ritt auch in der Hoffnung zu deinem Hofe her
Dass du mir freundlich wärest, viel edle Schwester mein!
Erzeige uns nun Gnade: es kann ja doch nicht anders sein!
(Niebelungenlied, XXXV, str. 2162)

Tot n'au contenit poveştile la Hanu-Ancuţei. Iată, drumeţii de acolo privesc în ceasul ăsta cum le trece prin faţa ochilor şi a sufletelor, apa domoală a trecutului. Dacă, iubite cetitor, vei călători vreodată prin părţile acelea, să te abaţi, măcar pentru o noapte, la han. Iţi va eşi înainte Leonte zodierul şi cu o plecăciune şi un zîmbet, te va pofti să sorbi cu ei „vin vechiu din oaie nouă" şi să spui şi dumneata o istorisire de demult.

Vasile V. Georgescu

Amiază de vară

Trece soarele prin mine ca prin geam.
Ce mai sînt? Ce mai am?
Ce-am rămas?
Inima îmi bate, mecanic, ca un ceas.

Ca fluturi gîndurile mele sînt
De ici colea pe flori şi pe pămînt,
Joc jovial cu sboruri tremurate,
Debile àripi de lumină vie,
Singure bătînd de bucurie
Peste toate...

Cîte veacuri oare au trecut
De cînd stau în soare fără gînd?
Oare's eu acela dela început
Ce-a rămas aicea, ezitînd?

Sau lumina asta dela soare
Scînteind în ochi ca pe izvoare
Mă petrece înspre negre lacuri
Desfăcînd în clipe albe, veacuri.

Prin tăcerea cea de foc a după-amiezii
Eu cu ochii-abia deschiși ca huhurezii,
Văd cum timpul stă pe loc demult
Și ca pe un vuet depărtat l'ascult.

Viața dormitează germinînd
Și o simt în jur, universală,
Intr-o nesfîrșită oboseală
Și'n absența ultimului gînd.

Și rămîn și eu uitat de toate
Și de mine însumi tot uitat,
Rar clipind, cu capul aplecat,
Ca oricare altă vietate.

Demostene Botez

Pictură religioasă

Cercetarea obiectivă a picturii bisericilor din cuprinsul țării noastre duce la constatarea a două fapte: în primul rînd raritatea picturilor vechi, în al doilea caracterul de copie, de imitație, deseori caracterul de „zugrăveală" al majorității celorlalte picturi bisericești. Tradiția picturii „byzantine" s'a păstrat deformîndu-se încet încet până în zilele noastre și explicația trebue căutată aiurea decît în faptul că ritul ortodox inflexibil ar urmări scopuri înalte și nepătrunse care nu sînt acele ale artei.

Țările noastre răzlețe, bîntuite de vînturi pustietoare, n'au fost prielnice dezvoltării artelor, în special celor plastice care cer liniște, îmbelșugare, schimb și emulație. La noi, gustul, prea puțin educat n'a exercitat o cenzură care în alte părți a fost adesea un zăgaz corector. Așa se explică pentru ce vestigii de artă byzantină importate au fost primite cu naivitate, adoptate fără critică și copiate fără însuflețire secoli dearîndul. Dar furtuna s'a potolit de mult, mijloacele noastre de cunoaștere și de apreciere a operelor de artă desăvîrșite peste hotare au sporit și eram în drept să nădăjduim că mîne o epocă de creație va înlocui pe cea de copie și imitație de eri în pictura religioasă romînă; cînd iată că, în Consiliul Eparhial de acum cîteva săptămîni, domnul profesor N. Iorga ia inițiativa unei școli de artă bisericească încă de mult propusă și obține înființarea ei la Vălenii de Munte. „Școală,—au scris ziarele,—care să cultive vechea artă bisericească ce face fală mănăstirilor noastre".

Inainte de înfăptuirea acestei idei, s'ar cuveni poate să ne oprim, să ne uităm îndărăt și împrejur,—s'ar cuveni să îndepărtăm două erori în umbră cărora am continua și mîne, cu vinovată seninătate să încurajăm copierea copiilor cîtorva călugări

venetici care au făcut fala mănăstirilor noastre din trecut: imitația acestora n'ar face, desigur, fala viitoarelor noastre mănăstiri.

Prima eroare, care constă în exagerarea valorii artistice a bisericilor noastre vechi, e admisibilă chiar azi, fiindcă imputabilă unui sentiment de mîndrie națională. Titluri de nobleță a căror valoare istorică singură trebue să rămînă întreagă, aceste monumente s'au clasat și se păstrează. Însă extazuri nejustificate, admirații exclusive care duc la copierea servilă, duc și la rezultate opuse celor așteptate dela mîndria națională, fiindcă devin o stavilă posibilităților neamului.

A doua eroare, pe care sînt ispitit s'o numesc „Eroare byzantină", e mai gravă. La adăpostul prestigiului Artei byzantine, s'au acoperit zidurile sanctuarelor noastre de nenumărate picturi scuzabile în întunecimea timpurilor zugravilor ce le-au săvîrșit timp de 4—500 de ani,—de neertat azi cînd gustul și cunoașterea s'au trezit.

Arta byzantină e o artă decadentă, arta unei Grecii degenerate, „coruptă prin améstecul cu Orientul căruia i se împotri- „vise odinioară, coruptă prin reacția Asiei; arta unei Grecii ră- „tăcite, anarhizate care-și uitase puritatea și măsura subt încăr- „cătura ornamentelor străine". Artă căzută în preciozitate, deschisă mozaicurilor, giuvaerurilor și emailurilor, deschisă tuturor ramurilor în care singură bogăția materiei avea cuvîntul,—arta byzantină era închisă picturii gîtuită de exigențele Bisericii care în intransigența recentului ei triumf distrugea în chip voit și nedrept tot momentul de artă ridicat cu timp și trudă de o civilizație genială dar „păgînă"... pentru a-i substitui frînturi de artă dintr'un alt păgînism.

In Italia, patria picturii murale, pictorii au pășit înainte încă dela mijlocul secolului XIII-lea, nesatisfăcuți de îngustimea unui convenționalism rigid, înțelegînd de cu vreme cît de zadarnice le-ar fi fost străduințele pe o cale pe care nimic nu le era îngăduit să exprime din Drama Creștină. Toată pictura occidentală a renăscut și înflorit în minunat chip decînd, rupînd zăgazurile unei arte reci și artificiale, a dat liber curs inspirației izvorite din noua religie profund umană, religia lui Christ.

La noi, cei cîțiva călugări greci care au importat vestigii de artă byzantină au adus cu ei, fără să-i priceapă semnificarea, toată stîngăcia, rigiditatea și neînsuflețirea impuse de tehnica mozaicului, încercînd zadarnic să imite pe zid magnificiența pietrelor și a cizelurilor care alcătuiau splendoarea ce le rămăsese în minte și intronînd eroarea fundamentală care consta în imitarea, în introducerea nereflectată a constrîngerilor tehnicei unei arte în domeniul altei arte. (Eroare de care nici azi n'am scăpat fiindcă vedem încă, subt pretext de artă romînească pe fațadele clădirilor și pe obiecte și pe mobile, reprezentate prin zu-

grăveală sau sculptură, motive ornamentale a căror formă e dictată de tehnica țesătoriei).

Și dacă zugravii dela o mie patru sute n'au putut aduce cu ei splendoarea artei byzantine, ce motive valabile se pot invoca pentru păstrarea și continuarea școlii lor?

Culoarea? Nu: culorile lor, afară de rare excepții, sînt murdare și nu din cauza timpului trecut peste ele; armoniile sînt triste, stridente. Compozițiile? Inexistente. Expresivitatea? Dar ce are comun Creștinismul de azi, biruitor necontestat, ertător, neconfortant, înțelegător și creator cu morbidezza figurilor răzbunătoare de supliciați ale picturilor lor care atunci aveau explicația în reacția firească a recentului martir, dar care azi ne apar ca gestul unui cerșetor mutilat care-și întinde brațul ciuntit pentru a îndupleca o inimă pe calea oribilului. Azi Creștinismul e senin și cere imnuri de slavă.

Rămîne tradiția. Din punct de vedere artistic asemenea argument apare nefundat: chiar dacă i-am admite caracterul reacționar deplasat, ar fi cel puțin de mirare ca o națiune care se afirmă de origină romană să invoace tradiția cînd e vorba de o artă decadentă greco-orientală. Iar din punct de vedere bisericesc, nimeni nu s'ar gîndi cred, atunci cînd canonul nu suferă nici o atingere, să păstreze în pictura bisericească o tradiție fertilă în zugrăveli sub-mediocre atunci cînd liberarea inspirației și abolirea manierei ar contribui la înfrumusețarea sanctuarelor. Biserica în care limba țării a înlocuit limba grecească în care electricitatea și ventilatorul contribuesc la purificarea aerului ce se respiră în ele, acea Biserică nu mai pretinde azi persistarea în eroarea de eri, exprimarea în limba stîngace și lipsită de frumusețe a picturii pseudo-byzantine.

Atunci care este rațiunea creerii unei asemenea școli? De ce să ne întoarcem cu cinci secoli îndărăt, negînd tot ce sute de artiști inteligenți, cercetători și însuflețiți au cucerit pas cu pas timp de șapte sute de ani aiurea?

Continuarea unei școli fără viață ca acea perpetuată în mănăstirile noastre nu poate da decît còpii fără valoare, zugrăveli perimate, subiect de întreprinderi comerciale care es din cadrul actualii discuții. O artă nu se exercită decît cu o anumită libertate și care să fie în pas cu vremurile. „A la manière de..." nu este artă. A dovedit-o cu prisosință Ruskin cu școala prerafaelită, deși cei ce-l urmau erau oameni de un talent excepțional.

Chiar dacă roadele artei moderne n'au șters și nu vor șterge din sufletul nostru regretul pierderii tradițiilor Renașterii, ce ironie pentru pictura contimporană romînă care lasă să treacă cele mai frumoase ocazii de a exprima ceva, — zidurile unei biserici,—cedînd locul unei legiuni de zugravi care vor reînvia „școala byzantină"!

Dar presupunind că ea devine o adevărată şcoală de artă bisericească ce să înveţe elevii şcoalei dela Vălenii de Munte şi dela cine? Fiindcă dacă e artă, pictura se sprijină pe studii serioase fără de care nimeni nu ajunge decît să lungească pînza, cum o dovedesc mii de pictori moderni care, neînţelegind nimic din tendinţele picturii contimporane, ascund subt teorii specioase lipsa lor de cele mai fundamentale noţiuni.

Printre aceste studii, cel mai important este acel al anatomiei pe cadavru şi mai cu seamă pe modelul viu. Prima metodă nu diferă de acea intrebuinţată în facultăţile de medicină decît prin importanţa mult sporită ce i se dă în aceste din urmă. A doua metodă presupune studiul desenat ori pictat al unui model, bărbat ori femee executat de către elevii clasei. Tinereţea e mai înclinată către glumă şi joacă şi prezenţa unei goliciuni este pretext la o mulţime de reflecţii şi gesturi lipsite de seriozitate şi decenţă. Impurităţi inerente studiului anatomiei fără de care arta nu se poate face în pictură, dar impurităţi pe care Biserica e ţinută să le ignoreze, în nici un caz să le patroneze.

Dar pictura monumentală e vastă şi pretinde şi alte studii, ca bunăoară cele de perspectivă, noţiuni de arhitectură, uneori de sculptură şi în special pe lîngă o dispoziţie înnăscută pentru compoziţie (ca acea a romancierului şi a muzicantului) o serioasă dezvoltare şi cultivare a acestei dispoziţii prin lecţii date de specialişti şi prin studii de opere celebre şi exemplare.

Şi atunci, pe lîngă studiul modelului viu, care ar fi prohibit unei şcoli patronate de biserică, intervine şi o chestie bănească. Unde se vor găsi fondurile necesare creerii unei asemenea şcoli? Şi chiar dacă ar fi aceşti bani, n'ar fi mai nemerit să se afecteze şcoalei de Arte Frumoase care are atîta nevoe de sprijin, creindu-se pe lîngă ea o secţie de artă religioasă care nu i-ar fi decît o latură mai mult? Din acest prisos de bani s'ar constitui o bibliotecă documentară fotografică importantă, pe care un profesor cult şi inteligent ar comenta-o elevilor în chip folositor; un alt profesor le-ar inculca o tehnică serioasă şi inflexibilă indispensabilă picturii monumentale; înfine un alt profesor, bunăoară dela Seminarul Central, ar preda un curs în care, din punct de vedere canonic ar pune pe elevi în curent cu posibilităţile şi cerinţele cultului; o bursă anuală s'ar distribui celui mai meritos absolvent dîndu-i-se putinţa unei călătorii în ţări în care bisericile sînt adevărate opere de artă;—şi iată complectată şcoala de Arte Frumoase, fără ca prestigiul bisericii să sufere, justificînd de astădată trainice speranţe cu privire la frumuseţea viitoarelor sanctuare.

Un ultim argument: un aparat important cum e corpul profesoral al unei asemenea şcoli, nu se justifică decît prin scoaterea unui anumit număr de absolvenţi. Ce vor face aceşti absolvenţi specializaţi? Vrînd nevrînd Biserica şi Statul vor trebui

să dea de lucru acelor care neputîndu-se apăra „în pictură", vor fi totuşi pictorii aleşi şi predestinaţi celor mai de preţ spaţii rezervate aiurea marilor talente.

S'ar fi cuvenit poate ca toate acestea să fie discutate înainte de punerea bazelor şcoalei de care am vorbit. Păreri autorizate n'ar fi întîrziat desigur să dovedească iniţiatorilor că azi, în Romînia renăscîndă, pictura bisericilor noastre e o chestie care nu mai poate trece nebăgată în seamă: gustul se formează treptat şi generaţia care ne va urma poate fi fertilă în talente cărora se cade să le croim o cale mai largă.

Alexandru Brătescu-Voineşti

Trîntorii

Meşcianinul[1] Mihail Petrov Zotov, bătrîn de vre-o şeaptezeci de ani, gîrbov şi singuratec, se trezi de frig şi de dureri în tot trupul. In odae era întunerec, şi nici candila din faţa icoanei nu mai ardea. Zotov ridică perdeaua şi se uită pe fereastră. Nourii care cuprinseseră cerul, începeau a se înălbi, şi aerul devenea transparent, — prin urmare era pela ceasurile patru şi ceva, nu mai mult. Zotov gemu de cîteva ori şi, zgribulindu-se de frig, se sculă din aşternut. După un obiceiu vechiu stătu îndelung dinaintea icoanei şi se rugă. Ceti «Tatăl nostru», «Născătoarea», «Crezul» şi pomeni un şir lung de nume. Cui aparţineau aceste nume, demult a uitat, şi le pomenea numai din deprindere. Din aceiaşi deprindere mătură puţin odaia şi tinda, şi puse micuţul şi grosuţul samovar, cu patru picioruşe, din alamă roşie. De n'ar avea aceste deprinderi, Zotov n'ar şti cu ce să-şi umple bătrîneţea.

Samovarul se aprinse cu încetul şi deodată începu să vuiască cu un bas tremurător.

— Ai început să vuieşti! — bombăni Zotov. — Vuieşti de pomană!

Bătrînul îşi aduse aminte că în timpul nopţii a visat un cuptor, şi a vedea cuptor în vis, înseamnă tristeţă.

Visurile şi semnele erau singurul lucru, care-l mai

1 Mic burghez dela oraş, mahalagiu (N. trad.).

puteau împinge la reflecţii. Se adînci şi de astă dată cu o deosebită dragoste în rezolvirea întrebărilor: dece vueşte samovarul, ce tristeţă prezice un cuptor? Visul se şi înplini îndată: cînd Zotov clăti ciainicul şi vru să opărească ciaiul, în cutie nu se găsea un singur firişor de ciaiu!

— Viaţă de ocnaş! — bombăni omul, molfăind nişte firimituri de pîne neagră. Ce soartă cînească! Nu-i ciaiu! Să zici că sînt un mujic de rînd, dar sînt meşcianin, proprietar al unei case. Ruşine!

Bombănind şi vorbind cu el însuşi Zotov îmbrăcă paltonul, asemănător cu un malacov, băgă picioarele în galoşii enormi şi boccii, făcuţi de Prohorîci cizmarul în 1867, şi eşi afară. Aerul era sur, rece, posomorît, dar liniştit. Curtea largă, plină de brusturi şi acoperită de foi îngălbenite, e argintată uşor de bruma toamnei. Nici vînt, nici sunet. Bătrînul se aşeză pe o treaptă a cerdacului povîrnit, şi îndată se întîmplă ceiace se întîmpla în fiecare dimineaţă: se apropie de el Lîsca, un cîne mare de curte, alb, cu pete negre, jerpelit, pe jumătate mort, cu ochiul drept închis. Se apropia sfiicios, îndoindu-se cu frică, caşi cum labele i s'ar fi atins nu de pămînt, ci de o plită fierbinte, întreg trupu-i gîrbovit exprima o extremă tîmpire. Zotov se făcu că nu-l bagă în seamă, dar cînd Lîsca, abia dînd din coadă şi mereu îndoindu-se, îi linse galoşul, bătu supărat din picior.

— Fugi, crăpare-ai! Afu-ri-sit!

Lîsca se dădu la o parte, se aşeză în vîrful oaselor şi-şi fixă stăpînul cu singurul lui ochiu.

— Afurisiţi!... — urmă Zotov. — Voi mai lipseaţi pe capul meu!

Se uită cu ură la şopronul cu acoperişul strîmb şi plin de iarbă, de acolo, din uşă, îl privea un cap mare de cal. Incurajat probabil de atenţia stăpînului, capul începu

să se miște, se lăsă înainte, și din șopron se arătă un cal întreg, tot așa de gîrbov, cași Lîsca, tot așa de timid și tîmpit, cu picioarele subțiri, cărunt, cu pîntecele tras, cu spinarea osoasă. Eși din șopron și se opri nehotărît, parcă s'ar fi jenat.

— Prăbuși-v'ați...— urmă Zotov.— Nu mai pieriți din ochii mei, faraoni afurisiți!... Vi-i foame, așa-i!— glumi, strîmbîndu-și fața inrăită, printr'un zîmbet disprețuitor.— Poftim, la minut! Pentru un zmeu ca tine— poftim ovăsul cel mai bun! Poftiți. Indată! Avem cu ce hrăni și un cîne așa de scump. Dacă un cîne de așa preț, ca dumneavoastră, nu dorește pîne, se poate o bucățică de carne!

Zotov bombănea cu jumătate de voce, înfuriindu-se tot mai mult și mai mult, în sfîrșit, ne mai putînd suporta veninul adunat, începu să bată din galoși și să facă gură prin toată curtea.

— Nu-s dator să hrănesc pe niște trîntori! Nu-s milionar, ca să mă mîncați și să mă beți. Eu singur n'am ce mînca, mîrțoage uricioase, lua-v'ar holera! Nici bucurie dela voi, nici folos, numai necaz și pagubă! Dece nu crăpați? Ce persoane așa de grozave sînteți, că nu vă ia nici moartea? Trăiți, dracu să vă ia, dar eu nu vreau să vă hrănesc. Destul! Nu vreau!

Zotov se revolta, se indigna, iar calul și cînele ascultau. Ințelegeau ei oare, acești doi trîntori, că li se reproșează bucățica de pîne, nu se știe, dar pîntecele lor se traseră și mai mult, iar figurile se strînseră, se întunecară deveniră și mai tîmpite. Pe Zotov înfățișarea lor smerită îl necăjea și mai mult.

— Afară!— strigă, coprins ca de un gînd neașteptat.— Afară din casa mea! Să nu vă văd în ochi! Nu-s dator să țin în curtea mea tot felul de căzături! Afară!

Bătrînul păși mărunt spre poartă, o deschise și, ridicînd de jos un băț, începu să gonească din curte pe trîntorii săi. Calul clătină din cap, începu a se mișca din

oasele șoldurilor și spinării și plecă șchiopătînd spre poartă, cînele după el. Amîndoi eșiră în stradă și după vre-o douăzeci de pași, se opriră lîngă gard.

— Vă dau eu!— se răsti Zotov.

După ce goni pe trîntori, Zotov se liniști și începu să măture curtea. Din cînd în cînd arunca o privire în stradă: calul și cînele stăteau înfipți lîngă gard și se uitau mîhniți la poartă.

Mai trăiți și fără mine!— bombănea bătrînul, simțind cum îi trece supărarea din inimă.— Las să mai îngrijească de voi și alții! Eu sînt și zgîrcit și rău... cu mine e rău de trăit, atunci mai trăiți și cu alții... Da...

După ce se desfătă de înfățișarea nenorocită a trîntorilor și bombăni în deajuns, Zotov eși pe poartă și, dîndu-și un aer feroce, strigă:

— Ei, ce stați? Pe cine așteptați? S'au oprit în mijlocul drumului și împiedecă lumea. Marș în ogradă!

Calul și cînele lăsară capetele în jos și cu aere vinovate se îndreptară spre poartă. Lîsca, simțind probabil că nu merită ertare, schelălăi jalnic.

— De trăit, trăiți, dar de partea mîncării— na, prinde! — zise Zotov, lăsîndu-i să intre.— Măcar să crăpați...

Intre timp prin ceața dimineții începu să pătrundă soarele, razele lui piezișe începură să lunece pe bruma căzută. Se auziră voci și pași. Zotov puse mătura la locul ei și plecă din curte la cumătrul și vecinul său, Marc Ivanovici, care ținea o mică băcănie. Venind la cumătru, se așeză pe un scaun pliant, oftă cu aer de om așezat, își netezi barba și începu să vorbească despre timp. Dela timp cumătrii trecură la diaconul cel nou, dela diacon la cîntăreți, și conversația se lungi. Nu se băga de seamă cum trece timpul, iar cînd băiețașul din prăvălie aduse un ciainic mare cu apă fierbinte, și cumătrii se așezară la ciaiu, timpul trecu iute ca paserea. Zotov se încălzi, se înveseli.

— Am o rugăminte către tine, Marc Ivanovici, — începu după al șaselea pahar, bocănind cu degetele pe tejghea. — Te-aşi... ruga... Dă-mi şi azi o optime de ovăs...

Din dosul unei cutii mari cu ciaiu se auzi un oftat adînc.

— Dă-mi, fă o bunătate, — urma Zotov. — Ciaiu... azi nu-mi mai dai, dar ovăs să-mi dai... Mi-i şi ruşine să cer, te-am plictisit cu sărăcia asta a mea, dar... e flămînd calul.

— De dat s'ar putea... — oftă cumătrul. — Dece nu? Dar la ce dracu, spune-mi, te rog, ții tu aceste căzături? Dacă ar fi un cal cum se cade, dar așa — ptiu! Rușine să te uiți... Dar cînele? *șchilet* gol! La ce dracu îi mai hrănești?

— Dar cum să scap de ei?

— Se știe cum. Dă-i lui Ignat, la mortăciuni, și gata. De mult le e timpul să fie acolo. Tocmai locul.

— Așa-i... Mai că-i așa...

— Trăiești din pomană, și ții vite!... urmă cumătrul. Nu-mi pare rău de ovăs... Dumnezeu cu tine. dar mai mult, drăguță, știi... cam greu în fiecare zi. Sărăcia ta nu mai are capăt. Dai, dai, și nu știu cînd o să fie sfîrșitul.

Cumătrul oftă și-și netezi fața stacojie.

— Să fi murit măcar! — adăugă. — Trăești și nici singur nu știi la ce, zău! Sau dacă Dumnezeu nu dă moarte, să te fi dus undeva, într'un azil, ori ospiciu.

— La ce? Eu am rude... Am nepoței...

Și Zotov începu să povestească pe lung cum undeva, la o fermă, trăiește strănepoata lui, Glașa, fiica nepoatei de soră, Caterina.

— E datoare să mă hrănească! Casa mea ei îi rămîne: atunci să mă hrănească! Mă apuc și mă duc la ea. Asta-i, înțelegi, Glașa, va să zică... fata Catei, și Catea, înțelegi, e fata vitrigă a lui Pantelei al meu... ai înțeles? Ei îi rămîne casa... Las să mă hrănească!

D'apoi! Decît să trăiești din mila oamenilor... demult să te fi dus.

— D'apoi mă duc! Să mă bată Dumnezeu, dacă nu mă duc. E datoare!

Peste un cias, după ce cumătrii băură cîte un păhăruț, Zotov stătea în mijlocul băcăniei și vorbea cu însuflețire:

— De mult mă pregătesc să merg! Mă duc chiar azi!

— Se înțelege. Decît să umbli așa, fără rost și să crăpi de foame, să te fi dus demult la țară!

— Plec îndată. Sosesc și zic: ia-ți casa mea, iar pe mine să mă hrănești și să mă cinstești. Ești datoare. Dacă nu vrei, nu capeți nici casa, nici binecuvîntarea mea. Rămîi sănătos, Ivanîci!

Zotov mai bău un păhăruț și, inspirat de noua idee, se grăbi să plece acasă... Se înferbîntase de rachiu, capul i se învîrtea, dar Zotov nu se culcă, ce își adună într'o legăturică toată îmbrăcămintea, se rugă lui Dumnezeu, își luă bățul și eși din curte. Fără să se uite îndărăt, bodogănind și bocănind cu bățul pe pietre, trecu toată strada și se pomeni în cîmp. Până la fermă erau vre-o zece — douăsprezece verste[1]. Mergea pe un drum uscat, se uita la cireada orașului, care rumega lenevoasă, iarba îngălbenită, și se gîndea la cotitura neașteptată a vieții sale, pe care o făcea cu atîta hotărîre tocmai acuma. Se gîndea și la trîntori... Plecînd de acasă, n'a închis poarta, și astfel le dase voie să iasă unde le-o plăcea!

Nu trecu pe cîmp nici o verstă, cînd auzi în urmă pași. Se întoarce și-și plesni palmele cu furie: după dînsul, cu capetele plecate și cozile între vine, pășeau încet calul și Lîsca.

— Plecați îndărăt! — le făcu din mână.

Se opriră, se uitară unul la altul, se mai uitară la el.

---

1 O verstă = 1100 m. (N. trad.).

Zotov păși înainte, ei după el. Atunci omul se opri și începu să se gîndească, Să meargă la Glașa, pe care deabia o cunoștea, împreună cu aceste ființi, e cu neputință, să se întoarcă îndărăt și să le închidă, n'ar fi vrut, și nici nu le-ar fi putut închide, fiindcă poarta nu-i bună de nimic,

— In șură au să piară, — se gîndi Zotov. — Doar de bună seamă să-i duc la Ignat?..

Casa lui Ignat era înafară de oraș, pe izlaz, la vre-o sută de pași dela barieră. Fără să se hotărască definitiv și neștiind ce să facă, se îndreaptă spre ea. I se învîrtea capul și i se întunecau ochii...

Puține din cele întîmplate în curtea hingherului Ignat le mai ține minte. Iși aduce aminte de mirosul uricios de piele, de aburul plăcut al supei, pe care o sorbea Ignat la intrarea sa. Vedea ca prin vis cum Ignat, făcîndu-l să aștepte vre-o două ciasuri, tot pregătea nu știu ce, se îmbrăcă cu alte haine, vorbi cu o femee despre sublimat. Și-aduce aminte cum a fost așezat calul în stănoagă și cum s'au auzit două izbituri surde: una peste țeastă, alta prin căderea unui trup mare. Cînd Lîsca, văzînd moartea prietenului său, se aruncă la Ignat cu urlet, se auzi o a treia lovitură, care opri urletul pe loc. Mai încolo Zotov ține minte cum, din nebunie și beție, văzînd cele două cadavre, se apropie de pătașcă și puse propria lui frunte...

Apoi până în seară ochii i-au fost acoperiți ca de un văl turbure, și Zotov nu-și putea deosebi măcar degetele.

A. Cehov

(Tradus din rusește de A. Frunză).

A. S. Pușchin și Eteria (1821)

. . . .
De capitala mea departe
Uitasem negura de nord
Și cu melodiile dulcei harfe
Trezeam pe moldoveni din somn...

(Din scrisoarea lui Pușchin către N. I. Gnedici 24 Martie 1821)

Marele poet rus A. S. Pușchin considerat ca element periculos siguranței statului, a fost transferat „în interes da serviciu» la Chișinău în 1821 și a trăit în Basarabia până la 1823, adică doi ani de zile.

Viața Chișinăului de atunci corespundea foarte bine sentimentelor byroniste ale tînărului poet care n'avea atunci decît 22 de ani.

Populația Chișinăului din epoca aceasta, era un amestec pitoresc de cele mai diverse neamuri, limbi și clase sociale. La fiecare pas intîlneai evrei, bulgari, turci, francezi, italieni. Revoluția greacă a adus de peste Prut mai multe familii de boeri greci și moldoveni. Aceste elemente au dat Chișinăului aspectul unui oraș oriental, unde cultura europeană și primitivitatea orientală se amestecau in mod original și pitoresc. Coloritul, sgomotul diferența moravurilor și desfrîul Chișinăului de atunci au produs o impresie adîncă asupra lui Pușchin. Și l-a făcut să îndrăgească Chișinăul.

Aruncat în mijlocul acestei vieți originale, Pușchin n'a putut s'o trăiască din plin fără să intre în legătură cu oameni de atunci.

Iată ce scrie el, la 5 April 1823 prințului P. A. Viazemschi, tot un vestit poet rus și unul din cei mai intimi prietini ai lui Pușchin.

...„Dacă în timpul verii pleci la Odesa, n'ai vrea să te abați pe la Chișinău? Iți voi face cunoștința eroilor din Sculeni și din Secul, a colaboratorilor lui „Iordache și a grecoaicei pe care a sărutat-o Byron“...

Nu vom vorbi aici despre influenţa acestei vieţi asupra operei lui poetice, pentru că afară de poema „Ţiganii" nu găsim nimic cu subiect local. Impărtăşind soarta lui Ovidiu, Puşchin, ca poetul roman, a păstrat în exil, în ţară străină, spiritul pur naţional.

„Aici noi am vrea să arătăm cum s'au oglindit în sufletul lui Puşchin, evenimentele ce s'au petrecut în acest timp în Moldova. Iată ce scrie Puşchin lui A. N. Raevschii:

Chişinău, Mart-April 1821.

„Iţi fac cunoscute evenimentele, care vor avea urmări grave nu numai asupra provinciei noastre, ci chiar asupra întregii Europe.

Grecia s'a răsculat şi a proclamat libertatea.

Tudor Vladimirescu care făcuse odinioară serviciul în armata reposatului prinţ Ipsilanti, la începutul lunii Februar a eşit din Bucureşti cu un număr mic de arnăuţi înarmaţi şi a declarat că Grecii nu mai au putinţă a suporta samavolniciile şi prădăciunile şefilor turci, că au hotărît a se elibera de subt stăpînirea ilegală, că au intenţia să plătească numai birurile impuse de guvern. Această proclamaţie a înfierbîntat întreaga Moldovă. Prinţul Suţu şi consulul rus au vrut să oprească întinderea răscoalei. Pandurii şi arnăuţii de pretutindeni s'au raliat bravului Vladimirescu şi în cîteva zile el comanda o armată de 7000 inşi.

„La 21 Februar generalul prinţ Alexandru Ipsilante cu doi dintre fraţii săi şi cu prinţul Gheorghe Cantacuzino a sosit la Iaşi din Chişinău, unde şi-a lăsat mama şi surorile şi pe ceilalţi doi fraţi. El a fost întîmpinat de 900 arnăuţi, prinţul Suţu şi consulul rus, şi imediat a şi luat comanda asupra oraşului. Acolo a lansat nişte proclamaţiuni care s'au răspîndit fulgerător pretutindeni. Intrînsele se spunea că Fenixul Greciei va reînvia din cenuşă, că a sosit ceasul prăbuşirii Turciei şi altele... şi că o putere mare aprobă mişcarea aceasta generoasă.

„Grecii au început a se aduna pîlcuri-pîlcuri subt cele trei steaguri ale lui, dintre care unul este tricolor, pe altul fîlfîia o cruce, împodobită cu lauri cu textul: „La acest semn vei învinge", iar pe al treilea a fost zugrăvit Fenixul renăscut.

„Am văzut scrisoarea unui insurgent: el descrie cu entuziazm ceremonia sfinţirii steagurilor şi a sabiei prinţului Ipsilanti, bucuria clerului şi a poporului, splendida clipă a speranţei şi a libertăţii.

„La Iaşi totul este liniştit. Şapte turci au fost aduşi la Ipsilanti şi au fost imediat executaţi – stranie noutate din partea unui general european! Turcii în număr de o sută au fost măcelăriţi, cu ei vre-o trei zeci de greci; trei greci refugiaţi se află de eri la carantina de aici. Ei au desminţit zvonurile falşe. Bătrînul Ali a primit legea creştină şi s'a botezat luînd numele de Constantin. Armata lui de 2000 de soldaţi care venea spre a se uni cu sulioţi fu nimicită de armata turcă. Entuziazmul spiritelor a ajuns la culme. Toate gîndurile sînt îndreptate spre un singur obiect—independenţa vechii patrii. In Odesa n'am mai prins priveliştea curioasă: la prăvălii, pe străzi, în crîşme, pretutindeni se adunau grupuri-grupuri de greci; toţi îşi vindeau pentru nimic averea şi-şi cumpărau săbii, puşti, revolvere; toţi vorbeau despre Leonida şi Themistocle; cu toţii se îndreptau spre armata norocosului Ipsilanti. Viaţa şi averea grecilor era la dispoziţia lui! Dela început el a avut 2.000.000 de piastre. Un anume Pauli singur i-a dat 600.000 de piastre, ca să-i restitue după renaşterea Greciei. 10.000 de greci s'au înscris în armată. Ipsilanti merge pentru a se uni cu Vladimirescu. El se numeşte comandantul suprem al armatelor greceşti de nord şi delegatul guvernului secret...

„Iată descrierea detaliată a ultimelor evenimente din provincia noastră; aruncăm privirea profetică în viitor şi vom stărui a ghici soarta Greciei.

„Ce tablou straniu! Două popoare (Greci şi Italieni) demult căzute în jignitoare nemernicie în acelaşi timp se trezesc din lunga lor amorţire renasc şi se ivesc pe scena politică a lumii. Primul pas a lui Ipsilanti este splendid şi strălucit. El a început foarte norocos—28 ani, mîna pierdută în războiu, scopul generos! De azi el aparţine istoriei. Soartă de invidiat! Pumnalul pentru dînsul este mai primejdios decît sabia turcească; Constantin (Ali-Paşa-de Ianina) nu va fi mai scrupulos decît Clodric şi influenţa tînărului răzbunător al Greciei poate să-l nelinişte ască.

Mărturisesc că aşi sfătui pe prinţul Ipsilanti a o lua înaintea bătrînului talhar—moravurile ţării în care el operează îngăduе omorurile politice.

„Chestie importantă ce va face Rusia? Ocupa-vom Moldova şi Valahia subt forma de intermediari pacifici?... Trece-vom peste Dunăre ca aliaţii grecilor şi duşmanii duşmanilor lor? In tot cazul te voiu ţine la curent cu toate".

In acelaşi timp în jurnalul lui Puşchin, la data de 2 April 1821, cetim: „Aseară am petrecut la N. G.—fermecătoare grecoaică. Am vorbit despre Ipsilanti. Intre cei cinci Greci eu singur am vorbit ca grec. Toată lumea a fost neîncrezătoare în succesul mişcării eteriste. Eu sînt convins că Grecia va triumfa şi cei 2.500.000 de turci vor lăsa ţara înfloritoare a Eladei moştenitorilor legali ai lui Homer şi Thémistocle. Cu mare părere de rău am aflat că Vladimirescu nu are alte calităţi decît vitejie extraordinară—vitejie are deajuns şi Ipsilanti".

Aşa a simţit sufletul revoluţionar al lui Puşchin.

Au trecut 12 ani. La data de 24 Noembre 1833 Poetul scria în jurnalul său:

„..Aseară am avut la Fiquelmont (ambasadorul Austriei), o întîlnire curioasă: s'a apropiat de mine un bărbat cam de vre-o 45 ani cu mustăţi şi cărunt. Am bănuit după mutră că trebue să fie grec. Şi l-am luat drept unul dintre prietinii mei vechi din Chişinău. Era Suţu, fostul domn al Moldovei. Actualmente e

ambasador la Paris. Nu ştiu încă in ce scop se găseşte aici. El mi-a adus aminte, că în 1821 am fost la dînsul cu Pestel la Chişinău; i-am povestit în ce mod Pestel l-a înşelat şi a trădat Eteria, prezentînd-o Impăratului Alexandru drept o ramură de carbonarizm. Suţu nu şi-a putut ascunde nici mirarea nici năcazul. Fineţa fanariotului a fost învinsă prin şiretenia ofiţerului rus! Aceasta a jignit amorul său propriu".

Despre acest ofiţer Pestel cetim în jurnalul lui Puşchin la 9 April 1821 (cînd Pestel a fost la Chişinău): Dimineaţa am petrecut cu Pestel; om inteligent în toată puterea cuvintului. *Mon coeur est matérialiste* spunea el, *mais ma raison s'y refuse*. Am discutat cu dînsul metafizică, politică, moravuri şi altele. El este unul din cele mai rare inteligenţe pe care le cunosc".

Subt impresia întîlnirii cu Suţu la Fiquelmont, Puşchin scrie o mică poveste „Kirgéali", în care găsim şi cîteva pasagii cu amintirile lui Puşchin despre Eterie.

„Kirgiali a fost bulgar de origină. Kirgiali în limba turcească înseamnă viteaz, om brav.

„Numele adevărat a lui nu-l cunosc.

„Kirgiali a băgat în spaimă întreagă Moldova cu tălhăriile sale. Ca să vă faceţi o idee despre dînsul vă voiu povesti una din faptele lui. Intr'o noapte s'a năpustit cu arnăutul Mihalache asupra unui sat bulgăresc, au dat foc, din cele două capete. Şi trecînd din casă în casă Kirgiali tăia oamenii, iar Mihalache ridica prada. Amîndoi strigau: „Kirgiali, Kirgiali!" Tot satul a fugit.

Cînd Alexandru Ipsilante a proclamat răscoala şi a început să-şi formeze armata, Kirgiali i-a dus cîţiva vechi tovarăşi de ai săi, scopul adevărat Eteriei îl cunoştea foarte prost, însă războiul îi dădea prilejul să se îmbogăţească pe socoteala turcilor, poate chiar şi pe a moldovenilor, aceasta era pentru dînsul un lucru evident.

Alexandru Ipsilante a fost personal foarte viteaz, însă n'a avut calităţi necesare pentru rolul pe care şi l-a asumat aşa de înflăcarat şi aşa fără de socoteală. El n'a putut să se înţeleagă cu oamenii pe care a fost nevoit să-i comande. Ei n'au avut pentru el nici stimă, nici încredere. După lupta nenorocită unde a perit floarea tineretului grec, Iordache Olimbioti l-a sfătuit să plece şi singur l-a înlocuit. Ipsilanti a fugit peste graniţa austriacă şi de acolo a aruncat blesteme asupra oamenilor pe care îi numea neascultători, laşi şi nemernici. Aceşti laşi, şi nemernici în partea cea mai mare şi-au găsit moartea subt zidurile monastirei Secu şi pe malurile Prutului apărîndu-se desperaţi împotriva duşmanului de zece ori mai puternic.

Kirgiali a fost în detaşamentul lui Gh. Cantacuzino, despre care se poate spune acelaşi lucru ce s'a spus despre Ipsilanti. In ajunul luptei dela Sculeni, Cantacuzino a cerut dela autorităţile ruseşti permis pentru a intra în carantina noastră. Detaşamentul a rămas fără căpetenie, însă Kirgiali, Safianos, Cantagoni şi alţii n'au avut nici o nevoe de un căpitan.

„Lupta de la Sculeni n'a fost, se pare, descrisă de nimeni cu tot adevărul ei mişcător. Inchipuiţi-vă 700 de arnăuţi, albanezi, greci, bulgari şi oameni de tot felul care habar n'aveau de arta strategică, retrăgându-se faţă de 15000 cavalerişti turci. Acest detaşament s'a lipit de Prut şi a pus înainte două mici tunuri pe care le-au găsit la Iaşi în curtea Domnească unde serveau pentru saluturi în timpul meselor de zilele onomastice. Turcii cu plăcere ar fi tras cu ghiulelele însă n'au îndrăznit fără aprobarea autorităţilor ruseşti. Ghiulelele cu siguranţă ar fi trecut pe malul nostru. Şeful carantinei (actualmente decedat) care a făcut 40 de ani militărie nu auzise niciodată şueratul gloanţelor; însă acum Dumnezeu l-a învrednicit să audă. Câteva au vîjîit chiar pe lângă urechile lui. Bătrânul s'a speriat foarte tare şi l-a certat pe maiorul regimentului de infanterie care a fost detaşat carantinei. Maiorul neştiind ce să facă a fugit la malul râului peste care treceau delibaşii şi i-a ameninţat cu degetul. Delibaşii văzând aceasta s'au întors şi s'au îndepărtat în galop. Iar după dânşii tot detaşamentul turc. Maiorul care a ameninţat cu degetul se numea Horcevschii. Nu ştiu ce s'a ales de el. Adouazi turcii însă iar au atacat pe eterişti. Neputînd întrebuinţa ghiuleli, turcii, împotriva obiceiului lor, au hotărît să facă uz de arme albe. Lupta a fost aspră. Se tăiau cu iatagane. Turcii au întrebuinţat şi lănci, până atunci necunoscute la dînşii; lăncile acestea au fost ruseşti. Necrasovenii * au luptat în rândurile lor.

„Eteriştii după consimţimîntul suveranului nostru au putut trece Prutul şi se adăposti la carantina noastră. Ei au început trecerea. Cantagoni şi Safianos au rămas cei din urmă pe malul celalt. Kirgiali rănit în ajun zăcea deja în carantină. Safianos a rămas mort. Cantagoni, om foarte gras, a fost străpuns cu lancea în pîntece. Cu o mînă el a ridicat sabia, cu alta a apucat lancea şi a bagat-o mai adânc şi aşa a putut să ajungă cu sabia pe ucigaşul său, cu care s'a răstăgolit împreună.

Totul s'a terminat. Turcii au rămas învingători, Moldova a fost curăţită. Circa 600 de arnăuţi s'au răspîndit în Basarabia; neştiind cu ce să se hrănească totuşi au mulţumit Rusiei pentru adăpost. Ei duceau o viaţă fără de muncă, însă nedesfrînată. Puteai să-i vezi pe la cafenelele Basarabiei semi-turceşti cu ciubuci lungi la gură, sorbind caimacul cafelei din ceştele lor mici. Vestoanele lor înflorite şi papucii lor roşii cu vîrfurile ascuţite au început să se rupă, însă fesurile lor erau purtate mîndru şi din bărneţele largi se vedeau iataganele şi pistoalele. Nimeni nu s'a plîns împotriva lor. Nimeni nu se putea închipui că aceşti paşnici

* In timpul Impărătesei Ana Ioanovna, Ignatie Necrasov cazac de Don a reuşit să convingă un număr mare de cazaci de Don nemulţumiţi de stăpînirea centrală, mai ales din cauza chestiilor religioase să treacă peste hotarul Imperiului la turci. Strănepoţii lor au format populaţie numită acum în Romînia Lipoveni.

A. M.

golani au fost renumiţii bandiţi ai Moldovei, tovarăşii spăimîntătorului Kirgiali, şi că el însuşi se afla între ei.

Paşa, care a fost şef la Iaşi a aflat despre acesta şi pe baza tratatelor de pace a cerut autorităţilor ruseşti extradarea banditului. Poliţia a început să-l caute. Au aflat că într'adevăr Kirgiali se află la Chişinău. L-au prins în casa unui călugăr fugar în momentul în care cina în întuneric împreună cu şapte tovarăşi ai săi.

„Pe Kirgiali l-au pus subt arest. El n'a ascuns adevărul, şi a recunoscut, că el este Kirgiali.

—„Insă, a adăogat el, de cînd am trecut Prutul, nu m'am atins de avutul altuia şi n'am obijduit nici pe cel din urmă ţigan. Pentru turci, pentru moldoveni, pentru valahi, eu sînt desigur talhar, însă pentru ruşi eu sînt musafir. Când Safianos a terminat încărcătura tunurilor a venit la noi la carantină ca să iee de la răniţi ţinte, nasturi, zale şi mîneruri de iatagane pentru ultime încărcături, eu i-am dat douăzeci beşlici şi am rămas fără de bani. Dumnezeu vede că eu Kirgiali am trăit de mila oamenilor. Pentru ce acum ruşii mă predau duşmanilor mei".

După aceasta Kirgiali a tăcut şi liniştit a aşteptat îndeplinirea soartei sale. A aşteptat puţin. Autorităţile care nu sunt obligate a privi pe bandiţi din punctul de vedere al romantizmului, şi convinse că cererea de extradare a fost legală, au ordonat trimiterea lui Kirgiali la Iaşi".

Pe urmă Kirgiali a scăpat; însă soarta lui nu mai are nici o legătură cu Eteria care singură ne interesează aici.

A. Mihailov.

Lupii de aramă

4 tablouri

ACTUL I.

TABLOUL I.

Ziduri de piatră şi lemn peste care cade amurgul, îngrădesc zarea. In dreapta şi stînga planurile se înalţă în două terase făcute din pari de lemn. Culisele din dreapta şi stînga sînt alte ziduri în care se deschid intrări. In fund e un şanţ, aşa încît soldaţii cînd se adună, nu se văd ci numai suliţele lor. La răsăritul lunii. (Vezi în text celelalte indicaţii).

Robii

I-iul.—Odihneşte-te. Paza s'a îndepărtat.

II-lea. Totuşi cînd se întoarce dacă îşi dau sama că munca noastră a tînjit—bicele de plumb ne vor sfîşia. De nu li s'o părea mai potrivit să sfîrşească de-abinelea cu noi.

III-lea.—Dar zidul e isprăvit!

II-lea.—Aşa e, e isprăvit. Am muncit atît de îndelung că uitasem că se mai poate sfîrşi.

I-iul.—Aproape să nu ne mai dăm sama! Deacum armatele împărăteşti pot să pornească năvala. Robi, sîntem siliţi să lucrăm împotriva ţării noastre. Ce sînt ţările?

III-lea.—Zidul trebue să fie trainic!

II-lea.—Norocul e că ostaşii duşmani nu pricep munca pe care ne-au silit s'o făptuim. Au vrut încă o cetate de piatră—e gata cetatea,—dar berbecii sparg şi piatra.

III-lea.—Aşa a fost întotdeauna. Pe măsură ce un războinic a scornit o armă mai grozavă, potrivnicul lui a căutat o apărare mai ţeapănă—şi aşa cresc de cînd e lumea, de o parte zidurile—de alta înfricoşătoarele arme.

I-iul.—Atît că ei nu înțeleg toată puterea armelor și de aceia rămîn barbari.
II-lea.—Nu te bizui prea mult pe nepriceperea dușmanului. Fratele meu era meșteșugar neîntrecut în înstrunarea mașinelor de luptă cu plisc de vultur și scorpioni de fier... și fratele meu cînd a fost prins a crezut că-i poate amăgi, cînd i s'a poruncit să lucreze—și mașinile pe care le încorda la porunca lor aruncau strîmb parii ascuțiți, iar bolovanii de piatră fierbinte cădeau subt șanțuri. Căpeteniile și-au dat sama de vicleșug și legîndu-l de o împroșcătură, au țintit cu el spre lagăr. Înfipt în pămînt, a murit. (pauză).
III-lea.—Totuși împărăția noastră va învinge la urmă.
I-iul.—Cine poate ști!
III-lea.—Sîntem robi.
II-lea.—Trăim! (pauză). Dar dece împărații vor să cucerească tot mai departe și mai departe lumea. Nici după ce vom cuceri țara aceasta nu vom fi stăpîni pe tot pămîntul. Am auzit că la hotare sînt alte împărății, și uscatul urmează mai departe.
I-iul.—Și după ce dușmanul va fi învins, armata noastră se va retrage iar peste fluviu și dușmanul va învia, ca un balaur căruia îi cresc la loc toate capetele.
III-lea.—Și-or mai fi aducînd aminte de noi, în țară?
I-iul.—...Acasă au făcut un mormînt mic pentru mine, și nevasta cu pruncu vine în zilele sfinte la acest loc de odihnă, aprinde o candelă, lasă o strachină cu mîncare pe pămîntul în care nu sînt. Și umbrește cu crengi veșnic verzi o păpușe de lut ars care să-mi pomenească numele.
I-iul.—In nici un chip nu putem fugi. Mi-e dor de cîmpia războinicilor la poalele cetății. Acolo sînt umbrare de măslini, cu frunza de argint. Și voi i-ați văzut, sînt pomi de argint. Intre statui albe, copiii învață să arunce cu lancea, să țintească arcul, să asvîrle discul, să ochiască praștia. Și ostașii învingători își agață scuturile de ramurile chiparoșilor, la ușa templelor.
III-lea.—Noi, chiar dacă ai noștri înving—rămînem învinși.
II-lea.—O să mai vedem vreodată cetatea?
I-iul—Să fim cu aripi ca vulturii de sus, — în cîte zile de zbor am zări-o?
II-lea.—Ții minte cînd am pornit întâiu în lagăr, jurasem fiecare să ne întoarcem cu prăzi bogate.
I-iul.—Vase mari de aur.
III-lea.—Chihlibar auriu.
I-iul.—Și acum mai schilavi decît cînii, și mai trudiți decît orice spurcată dihanie ne canonim înlănțuiți.
II-lea.—Cînd am plecat la oaste—vestea războiului mi-a sosit în ogor. Aram. Am dejugat boii albi în mijlocul brazdei—i-am sărutat pe frunte și le-am dat drumul. Azi avem juguri.

III-lea.—Barbarii nu știu măcar să coacă pîne. Țin grînele în gropi mucede...
II-lea.—Și țara lor e sălbatică și neagră. (pauză). Să încerci să fugi luînd calea noaptea, după drumul laptelui stropit pe cer, și încă spre casă nu ai putea ajunge,—prin mlaștinele veninate, codrii cu haite de lupi, livezi cu tăuni veninoși, smîrcuri cu friguri, întinderi cu pustiu.
I-iul.—Și femeile lor sînt urîte și rele.
III-lea.—Trăesc în pămînt ca în morminte, n'au nici aur, nici chihlibar, ci arme de aramă.
II-lea.—Făceți-vă că lucrați—paznicii se uită spre noi—poate că la noapte o fi veghea mai slabă—și atunci sau mor sau mă reîntorc în lagăr și de acolo, în toamnă, trec iar podul de piatră lung cît o jumătate de cer și merg și merg până-acasă.
I-iul.—Își simt primejdia dacă ne silesc și noaptea să lucrăm. Vezi steaua serii s'a aprins.
II-lea.—Așa o fi strălucind lacrimă și la noi peste zare. O fi același luceafăr care se vede și acolo? Eri noapte cînd lucram la lumina torțelor îmi închipuiam că ai noștri trebue să fie foarte aproape.
III-lea.—Azi nu ne-a dat nimeni de mîncare.
I-iul.—Uite că ne poartă de grije.

(Femeile rămîn sus pe terasă—robii jos).

II.

Femeile.—Robii.

I-a.—Și, în fiecare zi trebue să-i și hrănim.
II-a.—Vă e foame spurcaților?
I-iul.—Ne e foame.
I-a.—Uite am adus carnea asta împuțită, pe care dulăii n'au vrut s'o bage în samă. Păzește, să nu te îneci de lăcomie!
II-a.—Vă e sete robilor nemernici?
II-lea.—Dă-mi apă.
I-a.—Uite-i cum s'au ingrășat, trîntorii! Oameni cu carnea albă ca porcii.
II-a.—E gata zidul făcut împotriva nevrednicei voastre armate?
III-lea.—Am cioplit tot parapetul, (către tovarăș). Taci, altfel îți smulge ochii.
I-a.—Na, îmbuibă-te, ne-am prăsit din mila lupoaicei.
III-a.—Pe tine unde te-a prins?
I-iul.—Ce, știu eu numele tărîmurilor voastre? Era lîngă o apă mare, în seara cînd ai voștri au pornit asupra lagărului o cireadă de boi turbați purtînd flăcări în coarne. Atunci...
Un copil.—Mamă, pe ăsta vreau să-l omor eu!
I-a.—Bine, puiule!

Căpetenia.—Și ce ți se pare ciudat? O femee poate fi mult mai vicleană decît noi toți bărbații. Ea știe să capete răspunsuri pe care nu le-am cîștiga prin silnicie.

Paznicul.—Nu ți-am sfîrșit! Săgeata căzuse la picioarele domniței. M'am repezit să smulg fierul. Am strigat: Ferește-te! Dușmanii au început să știe că din acest turn privești.

Căpetenia.—I-ai spus asta?

Paznicul.—Ea n'a răspuns nimic. A smuls săgeata, pe fier era înfășurată o fâșie cu slove. A privit-o îndelung, la lumina torței, și pe urmă—atît de albă la față, am văzut-o atît de bine—a potrivit în săgeată inelul ei de aur, a încins arcul, și a trimis în noapte răspuns dușmanului.

Căpetenia.—De ce nu te-ai împotrivit?

Paznicul.—M'ar fi ucis. (acum toaca se aude din nou, mai tare).

Căpetenia.—Răsare luna—încep să vie sfinții.

Paznicul.—Le voiu spune tot. Patru țări vecine își îmbie principii viteji, care cer mîna domniței,—și ea aruncă inelul în noapte.

Căpetenia.—Principii sînt aliații noștri. Dacă ar fi ales pe unul, ceilalți ar trece de partea împăratului. Fii ager.

V

Preoții (sfinții) îmbrăcați ca la țurcă și brează cu măști, barză, vulpe, urs și cerb. Obiceiul e la fel cu cel care figurează și la zeii din Egipt.

Preoții—apoi paznicul.

I-iul.—Care sînt semnele cerului? (Celălalt îi răspunde îmbrățișînd și clămpăind capul de lemn).

II-lea.—Care sînt semnele pămîntului?
III-lea.—Care sînt semnele apei?
IV-lea.—Care sînt semnele focului?
} Joc călușeresc.

I-iul.—Aduceți lumina de veghe.

II-lea.—Aprindeți miresmele.

III-lea.—Regele nostru a trimis vre-o veste?

I-iul.—Regele nu a trimis nici o veste.

II-lea.—Regele luptă.

IV-lea.—Toate semnele sînt rele.

II-lea.—Anul acesta slujba soarelui nu a putut fi ținută. Regele a cerut topoarele de aur cu care trebue bătut în porțile de piatră ale vremii.

III-lea.—A luat potirele de aur și în vasele de pămînt roșu sîngele omenesc nu se încheagă, așa că nu poate fi deslușit viitorul.

IV-lea.—Dar zeul nostru nu mai prevestește ceasul izbînzii?

III-lea.—Vitejii care trebuiau să se zvîrle în suliți pentru ca să poarte celui de sus vești despre neamul nostru, s'au rănit fără să moară, și a trebuit să-i isprăvim cu junghierele noastre.

II-lea.—Ce vești ați trimis celui de sus?

III-lea.—Și vesele și triste. L-am întrebat dacă știe cum am înșelat pe dușman cînd am îmbrăcat trunchiurile pădurii cu haine ostășești, și ne-am plîns foarte de cealaltă luptă despre care crainicul vă va povesti.

IV-lea.—Aduceți vestea. (Sunetul de toacă e schimbat în chemare).

Preoții.—Crainicul. (Ingenunchiază)

Crainicul.—Eram cu Regele jos la fluviu, și cu noi era cealaltă armată. Trebuia să tăem calea întoarcerei. Se luminase de ziuă. Năvala noastră a pornit năpraznică. Lagărul împărătesc era înconjurat din toate părțile. Vai! Și dintr'odată,—Cel-de-sus,—a început să moară. Cerul s'a întunecat, o umbră îngrozitoare—balaurul—mușca—din soare. Eram între două dușmănii—între două îndatoriri. Să învingem pe acei ce voiau să ne cotropiască țara—sau să apărăm Soarele împotriva balaurului. Și atunci cu toții am țintit lăncile noastre, și arcurile noastre, în spre dușmanul din ceruri până cînd ploaia de săgeți a ciuruit vîrcolacul și sfîntul a eșit iar din moarte—luminos și tînăr, alb și vesel.

I-iul.—Ați apărat cerul!

II-lea.—Credința a eșit biruitoare.

Crainicul.—Dar în timp ce ne luptam cu cerul, armatele dușmaneținteau în noi și mulți dintre ai noștri n'au să se reîntoarcă niciodată din munte.

I-iul.—Regele n'a trimis nici o altă veste?

Crainicul.—Regele v'a trimes această singură veste. Să-i spuneți voi, care sînteți sfinți—celui de Sus—că el Regele l-a ajutat în luptă cu balaurul, nedesmințind steagurile oștilor noastre care poartă în vîrful lăncilor un balaur străpuns; săgețile noastre au spintecat cerul ca să apere Soarele de șarpele vătămător—iar acum e rîndul înaltului să ne ajute pe noi.

III-lea.—E rîndul Celui de sus să ne ajute pe noi.

II-lea.—Dece nu cere pace?

Crainicul.—Armatele împărătești curg ca un fluviu deasupra fluviului. Vin mai multe și iar mai multe, și de pe Mare încă sue corăbii aducînd noi puteri.

I-iul.—Asta e tot ce știi?

Crainicul.—Nădejdea veștilor mai bune e în voi.

VII

Preoții.—Paznicul.

Paznicul.—Iertare.—Cu teamă și îngrijorare îndrăznesc să mă apropii de voi, sfinților. Însă îmi îndreptățesc îndrăzneala. Cineva dintre ai noștri se află în legătură cu dușmanul.

Au fost semne pe care n'am vrut să le bag în samă. Am fost nebun—sînt un păcătos,—pentru că acum, în noapte dovezile au devenit atît de îngrozitoare că nu le mai pot înăbuşi.
I-iul preot.—La ce porți sabie în mînă dacă nu ştii să pedepseşti pe cei ce calcă legea.
Paznicul.—N'am îndrăznit. Eu nu sînt decît un biet ostaş.
II-lea preot.—Ce s'a întîmplat? Ori cine ar fi fost, trebuia să-l ucizi.
Paznicul.—De acum mă veți ucide pe mine, îmi voi lua pedeapsa cuvenită. E mai bine aşa. Nu aveam ce face,—Domnița—a fugit din cetate Domnița.
I-iul preot.—Nu-i adevărat.
II-lea.—Minți.
III-lea.—Aiureşte.
Paznicul.—Am văzut-o cu ochii mei.
III-lea preot.—O fi fost altă femee care i-a luat vestmintele.
Paznicul.—Era ea. A scoborît singură zidul şi a pornit în noapte.
I-iul preot.—Singură?
Paznicul.—Singură.
II-lea preot.—Incotro?
Paznicul.—Spre răsărit. Intr'acolo încă de noaptea trecută a aruncat cu arcul ei un semn de aur.
III-lea preot.—Paznicul să fie ucis. Trimiteți grabnic să cheme pe Domniță.
II-lea.—Doarme.
I-iul.—Minte.
III-lea.—A fugit.
IV-lea.—Cerul ne părăseşte.
I-iul.—Iată cum se tălmăcesc frigurile pămîntului, cutremurele care au clătinat munții, dărămînd trei din cetățile noastre.
III-lea.—Iată dece rîurile vin atît de turburi şi urlînd dela munte!
IV-lea.—Toate semnele s'au îndreptat împotriva neamului nostru.
I-iul.—Vestiți pe luptători să stea de veghe toată noaptea pentruca să nu fim surprinşi de duşmani.
III-lea.—Stingeți lumina ascundeți lumina.—Două umbre se apropie de ziduri. Le desluşesc în bătaia lunii. Se apropie de poarta de sub pămînt,—ba sue zidul.
II-lea.—Paznicul a avut dreptate! Uite-o, arată duşmanului calea tăinuită prin care se poate cuprinde cetatea.
IV lea.—Pregătiți armele.
II-lea.—Dar regele ce o să zică dacă o ucidem?
III-lea.—Taci! Amîndoi au intrat în pămînt.
II-lea.—Unealtea cu duşmanul!
I-iul.—Nu ai văzut întotdeauna cum i se aprindeau ochii de bucurie cînd putea smulge dela robi veşti despre frumusețea împărăției lor? Ii erau atît de dragi, lăuda vitejia lor, traiul lor, înțelepciunea lor!

III-lea.—Trebuia să ne aşteptăm la trădare.
I-iul.—Cine poate îndrăzni s'o pedepsească?
IV-lea.—Toți. Cum ar putea întîrzia pedeapsa?
III-lea. In numele regelui vom face dreptatea!

Toate intrările au fost întărite. Fără zgomot veghietorii îşi pregătesc armele. Iată-i!

VIII

Domnița.—Prinsul.—Preoții.

IV-lea preot.—Stați.
III-lea.—Să vie mulțimea să o judece.
II-lea.—Cu pietre şi făclii să fie ucisă.
IV-lea.—Ai fost prinsă, nu mai încape împotrivire.
I-iul.—Cine e duşmanul cu care te-ai înhăitat?
III-lea.—Avem dovada nelegiuirii.
IV-lea.—Cu cît te-a cumpărat?
I-iul.—Pedeapsa te aşteaptă. Veniți.
Domnița.—Aştept închinarea voastră.
I-iul preot.—Nu mai eşti fata regelui.
Domnița.—Inchinați-vă şi tremurați înaintea prinsului meu—el este.
I-iul preot.—(țipînd) Căpetenia armatelor împărăteşti.
II-lea.—Impăratul!
IV-lea.—Prietinul lui.
I-iul.—Tu ai adus în mijlocul nostru pe căpetenia duşmanilor.
II-lea.—Deacum izbînda e a noastră.
Poporul.—Fata regelui lipseşte din palat.—A fugit la duşmani.—Fata regelui se iubeşte cu un duşman.—Moarte. Perzanie. —Ucideți fără milă,—toți amăgesc! Toți cei mari ne părăsesc.
I-iul preot.—Izbîndă. Căpetenia oştirilor împărăteşti a fost prinsă. E în mînile noastre. Domnița ni l-a adus ca pe un lup prins în laț.—Ea e stăpîna noastră,—ea fata regelui. Inchinare ei!
Femeile.—E căpetenia cea mare a duşmanului. E poate însuşi împăratul. Ce slab e, ce fără putere! Şi de puterea lui tremură țările. E un duşman care nu e meşteşugar, nu ştie să clădească maşini ci dă numai porunci. Nu e meşteşugar. E căpetenie,—pe el avem dreptul să-l ucidem. E prinsul nostru. Sîntem mai viteze decît ostaşii - îl vom sfîşia în bucăți. Domniță, cu făcliile să-l aprindem ca pe o făclie vie. Şi zidul cetății e gata. E al nostru.
Domnița.—Tăcere! E al meu. (Către prins) Brațul tău este rănit! (Işi rupe vestmîntul) Trebue legată rana, fiindcă viața ta e scumpă!
Poporul.—Inveseliți-vă. Inveseliți-vă! Căpetenia armatelor duşmane a fost prinsă. Capul balaurului e zdrobit. Mărire cerului.

I-iul preot.—Cel mai drag prietin al împăratului.
II-lea.—Gîndul care dă putere armatelor.
III-lea.—Biruința!
IV-lea.—Auziți. Departe la ei în tabără i-au aflat lipsa. Lagărul lor se neliniștește. Surlele îl chiamă!
Domnița.—Regele v'a trimis veste!—Indepărtați mulțimea.
Preoții.—Regele a trimis veste!
Domnița.—Numai pentru voi. (Către soldați) Luați prinsul meu, e numai al meu. Purtați-vă cu el cum se cuvine cu împărații cei mai mari.
I-iul preot.—Domniță, spune-ne și nouă prin ce vicleșug l-ai prins.
II-lea.—Prin ce vitejie?
Domnița.—Nu am de dat sama nimănui. Nu am ce povesti. Dar regele nostru ne-a trimis veste și încă nu vă pregătiți de ascultare?
I-iul preot.—Ce poate fi mai mare decît izbînda ta? Deacum pacea trebue să o căpătăm îmbelșugată.
II-lea.—Ce poate fi mai mare decît izbînda!
Domnița.—Vestea regelui! (desfășura de pe săgeată slove). A aflat că dușmanii noștri ridică altare noi pe țărmul fluviului, jertfind turme întregi și prăzi bogate nu numai zeilor lor, ci și însuși Zeului nostru, pe care vor să-l cumpere, să fie de partea lor.
I-iul preot.—(în delir) Ce ne pasă? Tu ai prins căpetenia dușmanilor.
Domnița.—Și nu înțelegi vestea regelui? Nu înțelegi îngrijorarea. Nu vă cuprinde desnădejdea despre cele ce se petrec în cer?
II-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (îngenunche).
IV-lea preot.—Ai prins căpetenia dușmanilor (sărută pasul ei).
Domnița.—*Și-dușmanul-vrea-să-prindă-pe-Zeul-nostru!*

ACTUL II

Arhitectură ciclopica: boltă foarte joasă turtind parcă pe cei închiși. O lumină de candelă părea că lucește de o veșnicie în monotonia durerii.

Păzitorul are o firidă pe unde poate privi în temniță fără să mai intre. O urnă; lespezi de piatră care se prelungesc în întuneric. Geamăt. Vaerul și el a obosit.

In catacombe.—Robi

I-ul.—O fi ziua sau noaptea?
II-lea.—De unde vrei să știm! Aici sîntem atît de adînc subt pămînt; nu luminează decît candela paznicului.
III-lea.—Dacă mai stăm mult închiși ne ruginesc lanțurile și cad bucăți.
IV-lea.—Auzi lanțurile celorlalți, în cealaltă hrubă.
V-lea.—E zi sau noapte, paznice? (întrebare reluată de toți până la răspuns).

VI-lea.—Pentru voi este numai noapte.
Bătrînul.—Aștept învierea morților și viața veacului.
I-iul.—Noi sîntem prinși de războiu și ne închide cu nebunii.
II-lea.—Taci, el e sfînt.
III-lea.—Sfîntule, ai isprăvit rugăciunile?
Bătrînul.—Nu sînt sfînt, sînt om.
III-lea.—Dar Petru e sfînt?
IV-lea.—Cine e Petru?
Bătrînul.—Petre, un pescar. El cunoaște pe fiul omului și prin El lumina mîntuitoare a fericiților.
V-lea.—Sîntem închiși cu un creștin spurcat. El ne poartă nenoroc și nouă și dușmanilor.
Bătrînul.—Toți sîntem frați.
I-ul.—Ți-am spus că e nebun. Ași vrea să văd odată isprăvit războiul. Invinge împărăția noastră,—sau înving dușmanii.
II-lea.—Invinge foamea.
III-lea.—Inving oamenii, mașinile înving, sau înving Zeii.
III-lea.—Eu aș vrea să știu dece am pornit la luptă.
II-lea.—Vrei să știi dece pornesc războaele? Dacă te-ai gîndi, ai tăcea.
III-lea.—Uite am tăcut și tot nu înțeleg—dece pornesc, popoarele, războaele.
I-iul.—Bucurați-vă, se apropie lumină.
II-lea.—O întîmplare neobișnuită.
III-lea.—Tot nu-i ceasul libertății.
V-lea.—Al sfîrșitului? care sfîrșit?

SCENA II-a

Paznicul.—Aceștia sînt prea slabi. Brațele lor nu sînt voinice. Sînt cărturari, bătrîni, bolnavi.
II-lea paznic.—La ce îi mai țineți?
Paznicul.—Pentru schimbul de prinși de război.
II-lea paznic.—Să mergem mai departe. Trebue robi puternici care să știe să mînuiască sapa. Vor fi bine răsplătiți.

SCENA III-a

III-lea.—Am scăpat.
Bătrînul.—Tainice sînt căile tale, Doamne.
III-lea.—Știi și tu, bătrînule, din ce primejdie am scăpat.
I-iul.—Ce primejdie?
III-lea.—Iși îngroapă comorile - în munte—într'un loc tainic.
II-lea.—Și răsplătesc pe cei ce-l ajută. Dece nu mi-ai spus? Dece nu ne-am îmbiat?
III-lea.—Ai să rămîi fără minte. Crezi că se reîntoarce vreunul din cei ce îngroapă comorile? De trei zile samarele poartă spre țintă necunoscută poveri de aur și nestemate. Trei rînduri de robi au dus șiragurile de nestemate, cupe de aur, cununi regești, și vase mari cu chipuri de animale pe ele. Sara cei ce se întorceau căpătau mîncare grasă.

II-lea.—Mîncare grasă?
III-lea.—Şi otrăvită.
I-iul.—Dar tu de unde ştii toate astea?
III-lea.—Cine are ochi ştie să vadă, — cine are urechi ştie să audă,—cine e ager află. Şi coroana dată de fostul împărat regelui, e acolo!
Bătrînul.—Toate bogăţiile sînt deşertăciune. Adevăr zic vouă. Goi şi singuri venim,—singuri şi goi ne întoarcem în ţărînă.
V-lea.—Bătrîne, vreau să cred şi eu în dumnezeul tău şi al poporului tău. Vrei să mă înveţi să mă închin lui?
Bătrînul.—Toţi vor învăţa închinarea mai curînd sau mai tîrziu, mîne sau în veac.

SCENA III-a

Paznicul

Paznicul.—Scăparea pentru unul din voi. Căpetenia voastră a fost prinsă şi o să trimitem scrisoare împăratului vostru pentru răscumpărarea lui. Insăşi va alege pe unul din voi ca să-l trimeată în lagăr.
I-iul.—Pe mine să ma trimeată—am să alerg într'un suflet.
III-lea.—Numai pe mine,—am să gonesc în genunchi.
IV-lea.—Ba pe mine,—am să-i ud mînile cu lacrimile mele
V-lea.—A fost prins cel care poruncea. Armata noastră are să fie învinsă.

SCENA IV-a

Căpetenia

Căpetenia.—Poţi alege pe cel ce va merge în lagăr şi apoi până la fluviu să ceară răscumpărarea.
I-iul rob.—Lasă-mă să fiu eu fericitul!
II-lea.—Stăpîne îndură-te şi trimite-mă pe mine.
V-lea.—Ai milă, eu să merg.
IV-lea.—Eu voi duce vestea cea bună.
II-lea.—Ştiu să alerg ca vîntul.
V-lea.—Voiu purta cu sfinţenie solia.
I-iul.—Stăpîne, eu trebue să duc vestea.
Paznicul.—Tăceţi cinilor; cu lătratul vostru zăpăciţi alegerea. Uite biciul, am să le pipăi picioarele şi cel care pare mai puternic va pleca.
II-lea rob.—Eu sînt cel mai puternic! Picioarele mele sînt subţiri dar agere îndată ce mă desmorţesc.
V-lea.—Aerul de aici e ameţitor—dar la lumina soarelui alerg ca cerbul.
I-ul.—Am să alerg zi şi noapte.—Şchiopăt numai de ameţeală.
IV-lea—Dacă e nevoe şi pe brînci mă tîrăsc.
I-iul.—Alege-mă pe mine.

V-lea.—Pe mine.
II-lea.—Pe mine.
IV-lea.—Fă să fiu eu fericitul.
Prizonierul.—Nu vreau să trimit nici o veste.
Căpitenia.—Nu vreau să scap.
III-lea rob.—Totuşi te va scăpa împăratul, pentrucă tu eşti prietinul lui cel mai drag.
IV-lea.—Ai să fii silit să trimiţi veste.
II-lea.—S'ar isprăvi războiul prin răscumpărarea ta.
I-iul.—Ne-am întoarce iar acasă.
V-lea.—Împărăţia noastră ar rămîne şi aşa cea mai mare împărăţie din lume, iar ei ar rămîne cu ţara pe care o vezi cît e de rea.
Căpetenia.—(catră paznic). Du-te şi spune regelui că prinsul nu vrea să trimeată veste de răscumpărare, împăratului.
III-lea rob.—Căpetenie îngădue să-i vorbesc singur, şi eu îl voiu îndupleca.
Căpetenia.—Crezi? Cine eşti tu ca să schimbi hotărîrile ce sorţesc lumi.
III-lea rob.—Un rob.

SCENĂ (aceiaşi—Domniţa)

Domniţa.—Viaţa ta stă în mînele alor noştri. Regele nostru mă trimite să te înduplec. Regele e puternic şi înţelept, el zice: popoarele pot să trăiască în pace—tu vei fi prietinul ţării mele. Răscumpărarea ta va fi fericire pentru toţi.
Bătrînul.—Pacea între oameni, a spus pescarul, e semn al fericirii cereşti. Împărăţia lumii poate fi cumpărată cu o viaţă.
Bătrînul.—Împărăţia cerurilor a răscumpărat'o un suflet.
Căpetenia.—Şi aici sînt creştini!
Bătrînul.—Pretutindeni.
Domniţa.—Scrie împăratului. Fluviul să rămînă hotar între ţările lui şi noi.
III-lea rob.—Domniţă îndură-te de noi şi lasă-mă să-i vorbesc; eu îl voiu îndupleca.
IV-lea.—Nu ne aude nimeni,—grăbeşte-te şi înţelege. Impăratului dacă nu îi trimiţi tu veste, îi trimit ei. Şi dacă împăratul vrea, tot te răscumpără. Ei au să trimeată o solie—fă ca eu să fiu cel trimes şi spune-mi cele ce trebue să spun. Eu ştiu să apăr cu atîta căldură încît voiu îndupleca, şi atunci cînd te vei reîntoarce îmi voiu lua răsplata.
Prizonierul.—Ei bine, ai să spui împăratului,—prietinului meu,—stăpînului meu,—că am ştiut să-mi fac datoria cu aceiaşi vitejie cu care bătrînii ştiu să moară pe cîmpul de luptă.
Domniţa.—Trimiţi veste împăratului?
Căpetenia.—Spune atunci că regele nostru a cerut în schimb libertatea ostaşilor noştri, înapoierea prăzii, dăruirea armamentelor şi a maşinilor, şi retragerea oştilor împărăteşti dincolo de fluviu.

Prizonierul.—Vei spune că aceste toate au fost cerute în schimbul vieţii mele şi că sînt fericit ştiind cît de mult preţueşte viaţa mea în ochii duşmanului.
Căpetenia.—Răspunsul tău e îndoelnic.
Domniţa.—Oare ar vrea să-şi întîrzie scăparea? Vei ţine în această închisoare locul celui trimis până la întoarcerea răspunsului.
Faznicul.—Răspunsul lor nu poate să întîrzie.
III-lea rob. - Poate că nu ţin minte cuvintele răspunsului tău—nu vrei să le scrii pe tăbliţa de ceară?
Prizonierul.—Ai dreptate. Du-te cu bine.
III-lea rob.—Ca o săgeată.
Căpetenia.—Ce ai scris?
Prizonierul.—Răspunsul nu poate întîrzia.
Paznicul. Deacum pacea nu mai poate fi îndepărtată, şi cînd te gîndeşti că astăzi încă au fost îngropate cele din urmă comori şi coroana cea sfîntă.
Căpetenia.—Vorbeşti prea mult, şi vorba îţi poate aduce pieirea.
Paznicul.—Ertare.
Căpetenia.—Vestea cea bună a pornit, răspunsul o să se înapoeze curînd. Aici schimbaţi paznicul.
Bătrînul.—Cine a luat locul robului?
I-iul rob.—Nu plecaţi atît de grabnic. Spuneţi-ne cel puţin dacă afară e zi sau noapte.
II-lea.—Mai turnaţi untdelemn în candele, altfel se stinge şi cea din urmă scintee şi nu mai ştim dacă trăim.
I-iul.—Au plecat, şi lumina se stinge. Clipeşte ca un ochiu care se închide în lacrimi; lumina moare!
V-lea.—Tu care ai fost căpetenia armatelor trebuia să ceri îndurare pentru toţi.
IV-lea.—Şi pîne.
II-lea.—Şi apă.
I-iul.—Şi pae, uite dormim pe pietre ude.
Bătrînul.—Lumina cea adevărată nu e nici rază care fuge cu asfinţitul, nici candelă în care piere undelemnul.
II-lea rob.—Aici ne rod lighioanele şi lindinele.
IV-lea.—Lumina s'a stins! (întuneric de tot).
I-iul. - Nădejdea noastră e în răspunsul împăratului.
V-lea.—O fi noapte sau zi?
II-lea.—Nu ştiu. Nu poate nimeni să mai ştie.
Bătrînul—Şi pescarul a înţeles cuvintul mîntuitorului că toţi sîntem fraţi; şi împăraţi şi robi.
II-lea rob. - Taci spurcatule.
Bătrînul.—Şi regii şi cerşetorii.
IV-lea.—Taci creştine.
Bătrînul.—Iară apostolii, propovăduind în numele lui, sînt pretutindeni cum şi el pretutindeni este.
I-iul rob.—Un şarpe s'a apropiat de mine—i-am simţit încolăcirile.

Bătrînul.—Toate cetăţile cad. Toate împărăţiile pier.
II-lea rob.—Tu care eşti căpetenia oştirilor dece taci?
IV-lea.—Minune: priviţi stele scoboară zidul şi vin şi se aşează pe fruntea bătrînului.
V-lea—Poate că în adevăr credinţa lui era cea adevărată! Ce ne pasă nouă de lupta între neamuri, cum spunea el toţi sîntem fraţi.
I-iul.—Ai să vezi că acum zidurile o să se dărîme şi o să înceapă învierea.
II-lea.—Dar crezi că morţii mor vreodată ca să învie? Nu sînt ei totdeauna veşnici?
V-lea.—Să chemăm paznicul să-i vestim şi lui minunea; peste toate ţările nu e decît o singură credinţă.
II-lea. - Paznicule, deschide! - nu mai e nevoe de lacăte şi lanţuri. Ceasul cel mare a venit pentru toţi.
Paznicul.—Ce e?
I-iul rob.—Haide, grăbeşte-te. Nu e nici o răscoală. Nu are cine să se împotrivească. O minune mare s'a săvîrşit; uite stelele cerului au început să se pogoare la noi în adînc.
Paznicul. - Tăceţi spurcaţilor. O minune în vremurile noastre nu se mai întîmplă! Acum o sută de ani, da, se puteau întîmpla. Atunci ţapul încornorat vindeca orbii şi învia morţii. Cu el minunile au luat sfîrşit.
Prizonierul.—Totuşi, paznice, e destul de ciudat că licuricii au venit să se aşeze pe fruntea bătrînului.
Paznicul.—Viermuşorii negri? Stelele voastre? Afară e ziua şi armatele se luptă.
I-iul rob.—Ţi-am spus că afară e ziua.
II-lea.—Dar bătrînul a murit. Scoateţi hoitul ca să nu ne împută.

ACTUL III.

Pădure roşie de toamnă suind repede în fund spre muntele pe care trec în convoiuri cei din urmă soldaţi fugari. Din cînd în cînd cad frunze. În faţă lespezi drepte cioplite în cerc închipuiesc un templu barbar: sînt cele şapte lespezi ale zilelor—zugrăvite cu roşu şi galben ca desenele de pe ouăle încondeiate. Un foc atunci cînd se aprinde leagănă fum alb—luminează puţin şi portocaliu. Cei care trec în fundul scenei prin pădure:

I războinic.—Incotro?
II-lea.—Tot mai departe şi iar mai departe. Umerii mei sînt roşi de povară şi sîngeră!
I-iul.—A mai căzut o cetate de a noastră. Flăcările au mistuit zidurile de lemn.
II-lea.—Şi regele n'a putut să învingă!
I-iul. Să fie adevărat că Dumnezeul nostru ne-a părăsit?
II-lea.—Tu ştii calea?
I-iul.—Cît mai departe de duşman!

SCENA II-a (se aude și un bocet)

O femee.—Am căutat răzbunarea, și e zadarnic.

II-a.—Ții minte, cînd se întorceau părinții noștri din cealaltă țară cu prăzi bogate, astăzi urmașii se întorc cu spinarea încovoiată, nu de greutatea prăzilor ci de răni.

III-a.—Dece ne-a chemat aici?

I-a.—Nu știu!

II-a.—Sînt obosită. Toată noaptea am stat împletind din pletele mele coarde pentru arcuri.

III-a.—Toate am făcut la fel!

I-a.—N'au mai rămas săgeți, nu mai sînt arcuri, săbiile alor noștri se frîng! Armele dușmanilor sînt mai tari. Eu cred că împărăția noastră piere pentru totdeauna.

III-a.—Aici sîntem, Domniță.

Domnița.—Să vie și celelalte.

O femee.—Vin mai încet? Ce poveri aduc?

Domnița.—Adunați vreascuri.

II-a femee.—Înțeleg! Vom face o nouă jertfă. Dar care este prada care vrei s'o închini?

Domnița.—Grăbiți-vă.

I-a femee.—Iată, focul începe să muște în ramurile uscate și așteaptă rugăciunile!

II-a femee.—Cui să ne închinăm?

III-a.—Tu ai poruncit să scoată din palat steagurile dușmanilor cucerite de părinții noștri?

V-a.—Am adus toate prăzile. Bărbații au plecat în munte să ascundă în munte aurul. Nu rămăseseră în palat decît aceste steaguri vechi ale dușmanilor.

VI-a.—N'au nici un preț. Vulturii cocliți, tăblițele pe care e însemnat numele legiuirilor învinse.

Domnița.—Porunca regelui este să le jertfim focului. Poate că flăcările mistuind în cenușă amintirea trecutelor noastre izbînzi o să înduplece pe cel puternic să apere din nou țara noastră. Focule, tu care ai mistuit acum cetățile noastre, primește și amintirea înfrîngerilor dușmane de odinioară.

I-a femee.—Plîngi, Domniță?

Domnița.—Îndrăznești să privești ochii mei? (Sus prin munte trece alt cortegiu).

II-a femee.—Priviți! Alții care mai pleacă în munte!

III-a.—Cine vrea un arc făcut cu pletele mele?

II-a.—O sabie ascuțită pe piatra rîșniței de moară!

I-iul.—Nu mai avem nevoe de plete.

II-a.—Nu mai avem nevoe de piatră care să macine pîne!

II-a.—Încotro?

I-iul războinic.—Spre munte!

II-lea.—Voi cînd plecați? Porunca regelui e să grăbiți. Unde sînt copiii?

VI-a femeie.—Copiii au murit!

II-lea războinic.—Unde sînt prinșii de războiu?

Toate femeile.—I-am ucis noi! Moartea lor a fost mîngîierea noastră.

III-lea războinic.—Grăbiți-vă, dușmanul se apropie.

I-iul.—Ați ucis pe toți cei prinși?

Domnița.—Grăbiți-vă în spre dușman. Unde e regele?

Un soldat.—Regele luptă!

I-iul preot.—Domniță, veștile rele sue muntele! Ceilalți regi ne-au părăsit, trecînd în tabăra împăratului cu armele lor, cu carele lor. Am rămas singuri.

Domnița.—Și regele nostru?

I-iul preot.—Regele nostru luptă. (refren).

Alți războinici.—Grăbiți-vă, legiunile au pornit împotriva codrului.

II-a femee.—Nu mai e nimeni în cetate. Torțele au fost apropiate de noi de grinzile zidurilor. Cetatea a început să ardă. (lumină roșie departe).

Domnița.—Aduceți pe cel care a fost prins de mine.

I-a femee.—Vrei să-l purtăm mai departe? Este atîta de slăbit, încît abia se mai poate ține pe picioare.

II-a femee.—Toți dușmanii sînt slabi. Armele lor sînt însă îngrozitoare! (De subt o piatră culcată, scot pe prins).

Domnița.—Astăzi s'a împlinit ziua în care trebuia să vie răspunsul dușmanului. În loc de pace, armatele lor au înaintat mai crunte.

I-iul preot.—Căpetenia dușmană n'a vrut să ne fie de nici un ajutor.

SCENA III.

Prizonierul

Prizonierul.—La ce mă mai chemi, Domniță nemilostivă, din adîncul închisorii negre, în care mă obișnuisem ca într'un mormînt.

Domnița.—Dușmanii sînt învinși. Departe spre rîul cel mare armatele țării mele au fugărit pe ai tăi. Și împăratul vostru e mort.

Prizonierul.—Minți.

Domnița.—Focuri aprinse în pădurile de lîngă baltă, au vestit izbînda, și din măgură în măgură, până sus pe stînca în care doarme Omul, au vestit printr'un șirag de flăcări alergătoare, înfrîngerea din urmă a oștirilor voastre.

Prizonierul.—Minți.

Domnița.—Uriașele voastre arme de luptă: Tunurile alergătoare, berbecii mugitori și praștiile cu bolovani au fost sfărmate. În vîrf de sulițe roșii, rînjește mulțumit lupul țării mele, cu șapte coame resfirate în vînt.

Prizonierul.—Nu lacrimi de durere îmi împînzesc ochii, ci numai lumina făcliilor și neobișnuința. Era atît de întuneric în groapa în care stam. Dar armatele noastre nu pot fi învinse. Și împăratul nostru, dumnezeescul, trăește.

Domniţa.—Împăratul e mort!
Femeile.—Împăratul e mort!
Prizonierul.—Legiunile noastre se apropie de cetate.
Domniţa.—Nu-i adevărat, taci.
Prizonierul.—Pentru temniţa neagră, lumina e zăvorită,—dar nu şi glasurile. Şi dacă pînea şi apa îmi lipsiră, în schimb bocetele femeilor jelind a moarte, îmi erau cîntec şi apă şi pîne. Şi îmi jurau izbînda armatelor mele.
O femee.—Gura ta am s'o astup cu ţărînă. Bulgării să acopere blestemele tale, izvorîte din putreziciunea sufletului duşman.
II-a.—Cu undrele albite în foc o să-ţi sfîşiem limba;—cobe ţinută de noi numai prin milă, aşa cum un copil rabdă şi hrăneşte un corb olog.
III-a.—Cu mînile cu care mi-am desmierdat copilul, am să smulg bucăţi din grumazul tău, să hrănesc cînii noştri şi să înveţe gustul plăcut al cărnurilor de duşman.
Prizonierul.—Departe peste mări, într'o ţară de lumină, acolo veghează zeii asupra cetăţii noastre, în grădini cu ape jucătoare, din verdeaţă veşnică, zeii cei frumoşi strălucesc în piatră albă.
... femee.—E nebun! Zăpada ucide orice verdeaţă. Toţi zeii voştri tremură de Dumnezeul nostru, El care e şi cer şi apă şi pămînt.
A II-a.—El care e totdeauna.
A III-a.—El care e singurul zeu.
Prizonierul.—Dar zeii noştri au arătat în cenuşe şi în zboruri, în jertfe grase şi în căderi de stele, izbînda noastră.
Domniţa.—Astea ţi le-a povestit mormîntul?
Prizonierul.—Mormîntul meu mi-a povestit mai mult.
I-a femee.—Până cînd să răbdăm îngăimări aurite. Nu uita că noi nu mai toarcem lînă aspră, ci ascuţim vîrfuri de suliţi, cu greşii albe, şi le înmuem în veninul erburilor negre, pe care le dărueşte pădurea în asfinţit de lună.
A II-a.—Săbiilor încovoiate le-am dat căldura cărbunilor, încît luminau singure, şi apoi sforăind, străbăteau rîul de ghiaţă, pentruca să fie neînvinse în tărie. Mînile mele negre de foc, roşii de îngheţ, să-ţi mărturisească isprava ce o săvîrşesc săbiile încovoiate în grumazii fraţilor tăi.
Prizonierul.—Mormîntul orb mi-a povestit izbînda proorocită peste mări de jertfele noastre.
A III-a.—Priveşte, nici una nu mai avem plete. Cosiţele au fost tăiate, şi în loc să fie împletite pe tîmpla stingă ca o toartă nestemată, ca o aripă ageră, ca un semn de mîndreţe, pletele au încins arcurile înalte şi aşteaptă încordate să trimeată moarte, mînuite de călăreţii înzăuaţi, în fugărirea celor învinşi.

Prizonierul.—În mormînt era întuneric. Tîrziu de tot, cînd bocetele încetaseră şi cînd noaptea adîncă o simţeam din adîncul pămîntului lămurită din faptul că şi lătratul cînilor contenise, am auzit cu urechea lipită de pămîntul drag, zgomotul luptelor şi paşii armatelor.
Domniţa.—Erau şiraguri de prinşi trimişi spre cetate. Armatele voastre învinse ne dau atîţia robi!
O femee.—Erau turmele voastre albe şi cornute care mugind se îndreptau spre păşunea muntelui.
Prizonierul.—Erau ai voştri, fugăriţi de ai mei. Întâiu am crezut ca voi, că sînt turme. Apoi am fost amăgit de triste ispitiri. Dar noapte de noapte zgomotul se apropia şi odată, în întunecime am auzit lămurit semnalul răsunător al trîmbiţelor lungi cu care santinelele obişnuesc în ţară cucerită să vestească în cumpăna veghiilor, „somnul liniştit"—Domniţă! acea cîntare lină şi supra omenească, pâsul legiunilor răsună şi'mi îmbată de fericire trupul.
Domniţa.—Ai visat!
Prizonierul.—Nu se poate,—priveşte semnele.
Domniţa.—Te-au strîns lanţurile, ce vrei să zici?
Prizonierul.—Mi-am zis singur că visez—şi ca să-mi dovedesc cît de adevărată este Victoria, mi-am muşcat până la os amîndouă mînile.
Domniţa.—Spune înainte. Vorbele tale sînt nepreţuite. Încă subt celălalt împărat al vostru aţi pierdut steaguri şi trîmbiţe şi arme. Înainte copiii noştri se jucau cu ele. Apoi—ne-a venit un gînd minunat: Să învăţăm dela prinşii noştri semnele voastre de luptă. Sunăm bine liniştea oştirilor împărăteşti? Nu ai înţeles nici chiar tu că nu sentinelele voastre ci ostaşii noştri cîntau liniştea în noapte. Paznicii voştri au fost zugrumaţi pe şanţul de pămînt. Buciumaşii noştri sunau trîmbiţele voastre şi pe brînci se apropiau de cei adormiţi, ca să le prelungească până dincolo de viaţă somnul. În timp ce trîmbiţele cu răsunet dulce cîntau: nu aveţi grijă, că sînteţi apăraţi!
I-a femee.—S'a năruit ca un mort.
A II-a.—Cuvintele i-au pătruns în inimă.
A III-a.—Dacă l-ai ucis vorbind—i-ai scurtat chinurile lui.
Domniţa.—Deşteaptă-te, deşteaptă-te. Nu vreau să mori aşa. Plecaţi. Plecaţi. Plecaţi.
Prizonierul.—Împăratul e mort!
Domniţa.—Împăratul trăeşte. Tu eşti al nostru, dar ţara ta a învins.
Prizonierul.—Incă o chinuire. Vorbe cu două tăiuşuri, îmi străbat pieptul. Dece se mai bate inima?
Domniţa.—Dacă şi tu ai fi fost învingător, m'ai fi dus în cetatea voastră strălucită, legată de roţile unui car de luptă. Ştiu de la alţi războinici cum pedepsiţi învinşii. Fete de împărat date pradă fiarelor, goale de vestminte—sfîşiate subt ochii mulţimei.

Prizonierul.—Pe tine te-aşi fi ertat.
Domnița.—Dece n'au răspuns ai tăi?
Prizonierul.—Fiindcă împăratului i-am scris să nu-mi răscumpere viața printr'o pace ruşinoasă. Fiindcă robul pe care l-ați trimis la împărat şi-a făcut datoria. A fost căpitenia în legiunile mele. Şi răspunsul împăratului nu poate fi decît izbînda lui.
Domnița.—Dar jurase pe zei să ceară răscumpărarea ta.
Prizonierul.—Biruința pentru ai mei e mai scumpă şi decît viața şi decît jurămîntul.
Domnița.—Voi amăgiți şi pe zei.
Prizonierul.—Îi amăgim, îi cumpărăm, şi învingem!
Domnița.—Legați-l de trunchiul stejarului (Se aud trîmbițe).
Prizonierul.—Isbînda îşi apropie ceasul!
Domnița.—Îndepărtați-vă! Căpetenie duşmană, îți făgăduisem să-ți las viața. Ai încercat să ne amăgeşti. Noi am bănuit că scrisoarea ta o să mintă. Trimisul chiar putea să moară pe drum. Am avut grijă, să întocmim altă scrisoare—dar împăratul tău a pierdut încrederea în tine. Înfrîngerile lui sînt socotite vina ta.
Un ostaş.—Grăbiți-vă! Fugiți! Duşmanul a înconjurat pădurea.
Domnița.—Uite, mai ai încă timp să fugi!
Prizonierul.—Nu vreau să fug.
Femeile.—Domniță, trebue să plecăm!
Domnița.—Nu vreau să-l ucideți!
Căpitenia.—Insuşi eu te voi deslega de viață. Arcul acesta este împletit cu pletele mele, pletele mele care n'au să mai poarte niciodată coroana de aur, şi săgeata o cunoşti. A mai purtat odată vrăjită veste printr'un inel de aur; înduplecă-te! Scrie a lor tăi să închee pacea, şi uite săgeata o frîng şi arcul îl frîng, şi pe umerii mei te voiu purta mai departe prin munte.
O femee.—Toată pădurea e înconjurată!
Domnița.—Atunci mori! Mantaua mea te va acoperi!
Altă femee.—Toată pădurea este înconjurată de duşman. (Arcul porneşte; săgeata străbate pieptul lui).
Domnița.—De acum să mergem! Strecurați-vă dealungul rîului; lîngă prăpastie e un drum pe subt munte care ajunge până în cetatea soarelui.
Altă femee.—Din steaguri n'a mai rămas decît cenuşă.
A 2-a femee.—A murit atît de repede căpetenia! Dece nu l'ai lăsat să se chinuiască? Săgeata ta i-a pătruns deadreptul în inimă. Un strop de sînge a udat o tăbliță care n'a mai ars.
Domnița.—Desprindeți capul de grumaz—îl vom purta în semn de biruință.
I războinic.—Aduc vestea regelui! Țara noastră cîştigă pacea! Duşmanul se retrage înapoindu-ne toate bogățiile şi toți prinşii în schimbul căpeteniei lor. Unde este prinsul tău?

Domnița.—Grăbeşte-te, ia drumul muntelui, subt stîncă. Căpetenia nu mai este la noi! (smulge săgeata din pieptul mortului) Cineva a vrut altfel! (amenință cerul cu pumnul).

ACTUL IV.

Lumină lividă de iarnă — vaer de vînt în ecourile pietrei. Cei din urmă fugari sînt îngrămădiți în cea din urmă ascunzătoare. Nu au rămas de cît bătrînii foarte bătrîni şi femeile!

O peşteră în munți—prin intrare se vede iarna în brazi—în adîncime e cîntecul.

I-ul.—N'a mai rămas nici o nădejde; toată țara e cucerită.
VI-lea.—Mi-e frig, fumul focului ne-ar descoperi duşmanilor.
VIII-lea.—Mi-e foame—rădăcini amare nu mai pot smulge din pămîntul îngheţat.
II-lea.—Stîncile să se dărîme deasupra noastră. (III-lea) Am căutat rădăcini şi am găsit pietre ciudate.
VII-lea—Sînt țeste din alte lupte vechi, cu fruntea găurită în mijloc parcă ar fi vrut să o golească oameni flămînzi.
VI-lea.—Şi săgeți de piatră am găsit—semn al unor lupte străvechi.
VII-lea.—Unde e regele?
VI-lea.—Regele e lîngă noi.
III-lea.—Regele şi cu ceilalți preoți credincioşi soarelui şi lunii au intrat în munte. Aici în adîncul de piatră țin sfat. Poruncile lor nu mai pot să întîrzie.
IV-lea.—Eu ştiu ce vor să facă subt munte: vraja cea mare prin care orice rege odată în viață se poate preschimba în lup sălbatic, şi atunci în fruntea noastră va izgoni duşmanul.
V-lea.—L-ai văzut pe rege?
III-lea.—Nu. Am văzut numai vestmintele lui cusute cu făşii de aur, şi preoții au intrat şi ei în pămînt.
II-lea.—Dar cînd au să iasă afară, trebue să ne aducă biruința, şi fericirea.
VIII-lea,—Să învie pe toți cei ce au murit până acum pentru el.
VI-lea.—Părinții.
VII-lea.—Frații.
VI-lea.—Copiii.
III-lea.—Asculți? Din cînd în cînd vine din adînc cîntecul lor.
VI-lea.—Se roagă preoții pe care nu-i ajută minunea. Cerul a murit. Uite-te bine la cer, e mort de mult.
VII-lea.—Şi steaua a cărei coadă semăna cu săbiile noastre încovoiate şi-a bătut joc de noi.
VI-lea.—Din adîncuri vine glas de moarte.
I-ul.—Şi apa care se scurge depe țurțurii de ghiață pare un plîns necontenit.
II-lea.—Dar mîne o să ne găsească şi aici duşmanul.
Domnița.—Care sînt poruncile regelui?

VI-lea.—Regele se roagă!
VII-lea.—Nu putem aprinde nici măcar un foc pentru puterile nevăzutului!
VI-lea.—Care îşi ride de noi. Afară în munte şi peste ţară s'a întins gerul alb.
VII-lea.—Taci, nu mai blestema!
VI-lea.—Ce ar putea să ne prigonească mai mult?
VIII-a.—Ce bine ar mai putea schimba răul?
VI-lea.—Cealaltă viaţă.
VII-lea.—Nu ne-au învins oamenii, ci vremea. Ninsoarea a acoperit gropile cu grîne şi pentru noi şi troenile ne-au zăvorit muntele.
VI-lea.—Nu ne-a învins duşmanul, ci vremea!
VIII-lea.—Tremur fără să-mi fie frig, nu îmi mai pot opri nici mînile nici gura,—tremur. Bateţi pietrele să iasă foc. Vreau să mor de căldură.
VI-a.—O căprioară gonită de viscol îşi căutase adăpost aici în peşteră.—Eri am vrut s'o mulg, să-mi alăptez copilul fiindcă pieptul meu s'a uscat, şi cînd am avut laptele (rîde) copilul murise.
VII-lea.—Unde e laptele?
VI-a.—Imi trebue ceară albă ca să înfăş copilul până la înviere.
VIII-lea.—Nu ne mai trebue copii.
VII-a.—Dece se mai roagă regele cînd puternicii din cerul nostru au fost cumpăraţi de duşmani?
VI-lea.—Nu blestemaţi, spurcatelor!
Vestitor.—Regele a trimis poruncă!
VII-lea.—Regele a trimis poruncă. Regele nădăjdueşte. Regele! (ecou)
Cîte-va.—Ce vrea regele? (ecou)
Cîţi-va.—Impliniţi porunca regelui. (ecou)
VI-lea.—Şi are să se schimbe în lup cu grumaz de aramă.
VIII.-lea.—Care sînt poruncile regelui?
Toţi—Regele—Regele. (ecou)
Solul.—Să se pregătească băutura!
VI-a.—E cea mai puternică dintre vrăji.
VII-lea.—Atunci totul se schimbă.
Domniţa.—Băutura este pregătită de mult!
VII-lea.—Ce vrea regele? In întuneric am văzut ochii lui de lup ca două lumini verzi.
VIII-a.—Nu ştiu ce vrea regele. Acolo în piatră, în adîncime de unde vuieşte glasul, e o sală săpată de ape; nimeni nu a văzut-o, dar toţi o ştiu.
VI-lea.—Cu o lespede mare care slujeşte de masă, cu bolovani cioplişi care sînt tronuri.
VIII-a.—Regele benchetueşte acolo, şi noi ne pierdem nădejdea.
VII-lea.—Ce băutură a cerut regele?
Solul.—O ştii prea bine, e băutura pentru care au fost culese ierburile tari.

VI-lea.—Sărbătoarea învinşilor! Dacă vreţi cupe luaţi vasele din care au băut alţii.
VIII-lea.—Taci, tu nu înţelegi.
VII-lea.—Şi dacă nu înţeleg, asta nu mă împiedică să pier.
VIII-lea.—Astăzi moare împărăţia noastră.
VI-a.—Nu mai e nici o scăpare; eu ştiu că sînt o proastă dar dece nu am chemat în ajutor piticii dela gurile fluviului despre care am auzit că se luptă cu cocorii şi furnicile de fier.
VII-lea.—Ne-ar fi părăsit şi ei ca şi neamurile omeneşti care au trecut toate de partea împăratului duşman.
VI-lea.—Dece au ţinut mai mult cu duşmanul?
VIII-lea.—Fiindcă îi va stăpîni mai tare.
VII-lea.—Şi atunci care e dreptatea?
Domniţa.—Trimiteţi regelui băutura!
VII-ea.—Ţii minte cînd şarpele cetăţii venea să bea lapte din blidurile aşezate în cinstea lui lîngă fîntîni; cînd a ars cetatea l'am găsit mort în pădure şi putrezit de mult.
VI-lea.—A fost un semn.
VIII-lea.—Toate sînt semne.
VI-lea.—Regele a cerut venin amestecat cu miere; asta e băutura lui.
VII-lea.—Aşa se fac oamenii lupi!
VIII-lea.—Şi duşmanul se apropie. Ca un şarpe înaintează oştirea şi sue spre noi.
VI-lea.—Şi minunea nu se mai săvîrşeşte. Vina o poartă numai regele care nu vrea.
VIII-lea.—O să fim prinşi. Regele trebuia să se gîndească pentru noi.
Domniţa.—Rămîne muntele!—Printre bolovani putem să ne suim spre cer. Pregătiţi-vă de drum.
VIII-lea.—Nu vrem să plecăm fără rege!
VI-lea.—Ascultaţi?
VIII-lea.—Regele sună pentru cea din urmă oară din cornul de zimbru şi îşi ia rămas bun dela ţara lui.
VII-lea.—Dar regele nu are dece să-şi ia rămas bun, nu poate pleca. Nu are alt drum decît pe la noi. Il vom opri.
VIII-lea.—Tot nu ai înţeles?
VI-lea.—Nu vreau.
VIII-lea.—Muntele tot nu mai e acum decît ghiaţă şi viscol; chiar turmele de cerbi şi zimbri trebue să fie pierite.
VII-ea.—Turmele noastre!
VIII-lea. N'a mai rămas în munte decît pustiul îngheţat!
VI-lea.—Regele să vie cu noi! (Regele—ecou)
Domniţa.—Trebue să mergem! Vreţi vorba să se prefacă în biciu şi să vă mîn ca pe o turmă, vreţi să rămîneţi pradă duşmanului, cînd tae pîntecele ca să nelegiuiască pruncii?
VI-lea.—Pe munte vom muri. Uite, cum ninge.
VIII-ea.—Poate mai putem trăi o noapte!
VII-lea.—Eu nu mai vreau să ştiu nimic. Vreau să fiu piatră!
VI-lea.—Şi ce să facem în munte?

Domniţa.—Ascultaţi, ştiu încă o cale,—o vrea regele,—o să găsiţi urme de lup şi o să înţelegeţi că e „drumul lui" printre troenele de zădadă—o cale până la cer,—printre stelele de zăpadă,—până la comorile regelui—cele pe care duşmanul nu poate să le găsească!
VII-lea.—Comorile au fost găsite! Un rob le-a arătat, erau subt rîu. Blestemele nu au lovit pe cei ce le-au ridicat! Nici blestemele nu mai au putere? Ce vrei sus?
Domniţa.—Sus de tot, pe cea mai înaltă înălţime, acolo unde pămîntul se împreună cu cerul.
VII-lea.—Inţeleg, acolo să ne rugăm mai aproape de urechia de piatră a puterilor şi minunea o să se întîmple. Uriaşul de cremene o să se trezească din somnul lui—el care a făcut pe toţi copiii pămîntului şi o să se ridice, el, care e munte! Şi trosnind i se vor urni braţele de stîncă şi cu o singură clintire o să se zdrobească toate legiunile vrăjmaşe. O să reteze păduri, o să strivească măguri, o să întoarcă mersul apelor.
Mulţi.—Nu mai credem!
Domniţa.—Veniţi. N'am să mă rog puternicilor dumnezei care pentru jertfe mai grase şi podoabe mai bogate s'au vîndut duşmanilor. Dar arcurile noastre au să străpungă negura deasă în care dorm fulgerile cerului. Să curgă sîngele din pieptul norilor!
VIII-lea.—Uite norii se înroşesc în amurg!
Domniţa.—Vreau să se înroşească zăpada!
VII-lea.—Nu mai ninge—plouă sînge.
VI-lea.—Rămii, o s'înghețăm înainte de a fi suit jumătatea drumului. Vîntul cel rece ne va preschimba până la primăvară în stană de piatră albă.
Domniţa.—In primăvară vom urma mai departe până sus la locuinţa celui care ne-a părăsit şi ne-a vîndut fără să fie făptură omenească, şi o să-i smulg dreptatea!
VIII-lea.—Auzi, duşmanii au găsit drumul spre peşteră. Acum au să fie aici, şi regele o să fie prins!
Domniţa—Regele nu mai poate să fie prins!
VIII-lea.—Regele se va preface iar că e mort?
VI-lea.—Regele *nu mai e*. Deacum el poartă vina!
VIII-lea.—Veniţi.
VII-lea.—Unde?
VIII-lea.—E frig, eu aşi putea să mor aici.
VII-lea.—Uiţi că toate armele au fost sfărămate şi toată băutura a fost dăruită regelui?
VI-lea.—Atuncea nouă ce ne rămîne?
VIII-lea.—Cîntecul din adînc a încetat.
VI-lea.—Deacum vîntul viscolind cîntă pentru cel ce a fost rege!
VIII-lea.—Şi pentru noi.
VI-lea.—Dece încordezi arcul?

Domniţa.—Se apropie cel care a arătat duşmanilor adăpostul regelui şi duşmanul caută pe rege ca pe o altă comoară. Săgeata mea trebue să-i dea răsplata.
VI-lea.—Şi noi nu vom apăra pe cel ce a fost regele.
VII-lea.—Să îngropăm pe rege.
VI-lea.—Să fie comoara ce nu se mai poate găsi.
VIII-lea.—Să împingem lespedea. Să închidem pentru totdeauna drumul regelui.
VII-lea.—Nu mai vreau să ştiu de rege!
VIII-lea.—Am găsit o piatră ascuţită cu care pot să mă omor!
VI-lea.—Regele odată o să deschidă iar drumul peste veacuri într'o primăvară—ca un lup dătător de dreptate.
Domniţa.—E primăvară, drumul din munte s'a deschis, pomii sînt înfloriţi albi, uite şi florile pămîntului şi albinele—toate sînt lumină, şi soarele e cald şi blând ca o mîngîere de mamă. (Vuet de vînt. Ninge mai tare în întunecare)
VII-lea.—Şi vîntul de ghiaţă se vaită şi jeleşte.
Domniţa.—Pe frunte cu coroana regească mă apropii de altar pentru sărbătoarea cea mare.
VIII-lea. Gîndul ei sue singur muntele. Ne vor prinde.
Domniţa.—Veniţi! Drumul înalt trece peste prăpastie pe o punte de argint. Unde îmi sînt odoarele?
VIII-lea.—E capul căpeteniei duşmane. L-au mîncat viermii? Şi cine e regele? E cel ce nu trăeşte!
Domniţa.—Veniţi sau plec singură şi vă las odoarele şi fericirea o împart cu o bucată de pîne. Nu îmi mai trebue arc, nici merinde, e prea multă primăvară. Izbînda soarelui şi a ţării se împlineşte.
VI-lea.—Deacum duşmanii pot să vie într'adevăr. (Lumina se stinge).

Adrian Maniu

Ediţiile poeziilor lui Eminescu

— Ediţia d-lui E. Lovinescu —

Programul d-lui Lovinescu, formulat în prefaţa ediţiei d-sale, este „*reproducerea cît mai exactă şi mai ordonată a poeziilor lui Eminescu*“ şi „*amestecul principiului esteticului cu principiul integralităţii şi al cronologicului*“, aşa încît să nu sufere nici unul din aceste trei „principii“.

Despre poeziile din adolescenţă d. Lovinescu zice în prefaţă:

Apărute cu deosebire în *Familia*, aceste poezii nu sînt numai lipsite de maturitate, cum e şi de înţeles, fără să îndreptăţească eliminarea lor, dar, scrise subt vădita influenţă a poeziei epocei şi mai ales a lui Bolintineanu, nu au nici unul din caracterele a ceiace ne-am obişnuit să înţelegem prin „eminescianism“, aşa că pentru cunoaşterea poeziei „eminesciene“ nu sînt de un folos real.

Aşa este. Acest lucru l-am spus demult şi eu, şi l-am spus şi acum doi ani, într'un articol din această revistă. Citez:

Aceste poezii, ziceam eu, nu numai că sînt mai slabe decît cele dela *Venere şi Madonă* încoace, dar nici nu sînt „eminesciene“, nici ca fond, nici ca formă. În aceste poezii Eminescu imită scriitori anteriori şi mai cu seamă pe Bolintineanu, etc.

Zice mai departe d. Lovinescu:

Publicarea lor [a poeziilor din adolescenţă] în fruntea operei poetului aşa cum au făcut-o ediţia Şaraga (1895), ediţia Scurtu (1908) şi acum în urmă ediţiile strict cronologice ale d-lor G. Bogdan-Duică şi Gh. Adamescu, prezintă marele inconvenient de a pune în contact dela început pe cetitorul neiniţiat cu opera poetică nu numai inferioară subt raportul estetic, dar chiar contrară imaginii, pe care trebue să ţi-o facă despre Eminescu.

Aşa este. Acest lucru l-am spus acum doi ani.

Ne gîndim, ziceam eu, ce impresie poate face unui cetitor neiniţiat în istoria operei lui Eminescu—unui minoritar de exemplu—acest amestec de *Junii corupţi* şi de *Luceafărul*.

Şi ceiace e şi mai rău încă este că prima impresie e făcută de poeziile acestea ale gimnazistului, cu care începe volumul.

(Deosebirea mai esenţială dintre mine şi d. Lovinescu este că d-sa zice: „neiniţiat cu“, iar eu zic: „neiniţiat în“).

Foarte îngrijorat de împăcarea „principiului esteticului“ cu „principiul integralităţii“, d. Lovinescu găseşte soluţia care să-i permită să pună în ediţia d-sale poeziile „neeminesciene“, fără ca totuşi „principiul esteticului“ să sufere. Iată soluţia:

Am luat, zice d. Lovinescu, calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive, prin publicarea poeziilor de adolescenţă într'o simplă anexă.

Iată ce am spus în articolul de acum doi ani:

Dar însfîrşit, fiindcă Eminescu a avut nenorocirea să înebunească înainte de a-şi scoate volumul şi fiindcă întîmplarea a făcut ca minorul şi gimnazistul să tipărească într'o revistă astfel de poezii,—ele *pot* fi puse în volumul său de versuri, dar aşa încît cetitorul să ştie cum stă lucrul. Să se facă o secţiune specială pentru aceste poezii, să fie puse, depildă, ca „*Adaos*“ la sfîrşitul volumului cu indicaţia „poezii de adolescenţă“.

Am ţinut să fac cunoscut cetitorilor că am recomandat acum doi ani „calea mijlocie a combinării celor două principii exclusive“, pentrucă am de gînd să scot şi eu o ediţie (nu cea de lux), în care să-mi execut programul de acum doi ani—şi cu aceiaşi expunere de motive,—să pun poeziile din adolescenţă la sfîrşitul volumului cu explicaţiile reproduse mai sus din articolul meu şi... din prefaţa d-lui Lovinescu şi să le întitulez *Poezii din adolescenţă*—adică să fac exact ceiace face d. Lovinescu în ediţia d-sale. Şi nu vreau cu nici un preţ să se creadă că copiez pe d. Lovinescu, în plan (*Am luat* calea mijlocie, zice d. Lovinescu), în expunerea de motive, până şi în punctuaţie: ghilmetele în care, fără multă necesitate, am închis mereu cuvîntul *eminescian*, cînd am spus că poeziile scrise de Eminescu înainte de *Venere şi Madonă* nu sînt „eminesciene“. Şi toate astea, fără să-l... citez pe d. Lovinescu. Că, de citat ca izvor de inspiraţie, nu-l pot cita, fiindcă toate acestea le-am spus eu cu doi ani mai înainte. Cel mult, ca să previn învinuirea că-l copiez pe d. Lovinescu, ar trebui să dau... lămuririle de mai sus în prefaţa acelei ediţii şi ar sta urît să fac acest lucru în prefaţa unei ediţii a poeziilor lui Eminescu şi chiar în orice prefaţă. Mi-a venit destul de greu să dau şi aici, într'o cronică, aceste lămuriri. Dacă articolul meu de acum doi ani ar fi tipărit într'un volum, aşi fi tăcut cum am făcut de atîtea ori, căci un volum *rămîne*.

Dar articolele de revistă se uită, numerele de revistă se pierd, în orice caz stau îngrămădite în colecţii mai mult sau mai puţin complecte, în biblioteci ori în poduri. Decît să văd că amicii d-lui Lovinescu, recenzenţi pe la ziarele din Bucureşti, mă insultă c'am plagiat pe d. Lovinescu, (situaţie cu atît mai penibilă, cu cît eu nu-l apreciez excesiv pe d. Lovinescu), am ţinut să previn incidentul şi am scris rîndurile de mai sus. (Dacă volumul meu va întîrzia să apară, voiu repeta din nou în *Viaţa Romînească* şi în preajma apariţiei lui că nu sînt un plagiator). Şi tot pentru acest

motiv, voiu mai scrie cîteva rînduri înainte de a intra în însuşi miezul ediţiei, cum s'ar zice, a d-lui Lovinescu.

Acum doi ani, am discutat pe larg, am polemizat cu editorii poeziilor lui Eminescu, am produs citaţii din reviste şi ziare de acum cincizeci de ani, ca să probez că douăzeci şi patru de poezii (cele dela *Glossă* încoace), au fost tipărite fără ştirea lui Eminescu, n'au fost, poate, destinate, toate, tiparului, că au fost găsite de Maiorescu pe la persoane particulare şi publicate de el în ediţia I Socec, 1884. Problemă importantă, pentrucă dacă am dreptate, poeziile acestea sînt postume, şi de aici rezultă o mulţime de concluzii foarte interesante—unele în favoarea lui Eminescu. Istorici literari, care s'au ocupat mult cu viaţa şi opera lui Eminescu, ca Scurtu şi d. Bogdan-Duică, oameni care au asistat la apariţia ediţiei I Maiorescu şi au editat apoi pe Eminescu, ca Morţun şi Xenopol—toţi spuneau că aceste poezii au fost publicate întâiu în *Convorbiri literare*. De unde urma că cele „găsite pe la persoane particulare", erau numai patru (cele care nu se găsesc în Convorbiri literare)

Prefaţa lui Maiorescu, datată Decembre 1883, putea fi un indiciu că ediţia din 1884 a apărut înainte de Ianuar 1884, şi că, deci, cele 20 de poezii din Convorbiri au fost publicate întâiu în acea ediţie. Dar aceasta era o ipoteză, care putea să nu fie adevărată. Căci o ediţie cu prefaţa din Decembre 1883, putea foarte bine să apară în Ianuar 1884, în Februar 1884, în Mart 1884, şi chiar mai tîrziu.

Şi atunci poeziile lui Eminescu apărute în *Convorbiri literare* din Ianuar 1884 şi chiar cele din Februar 1884 puteau să fi apărut, în adevăr, *întâia oară* în Convorbiri literare, şi Morţun, Xenopol, Scurtu, d-nii Adamescu şi Bogdan-Duică să aibă dreptate.

Atunci am căutat bibliografii, reviste, ziare din 1883 şi 1884, şi după migăloase cercetări, am descoperit că ediţia Maiorescu a fost dată publicului la 22 sau 23 Decembrie 1883. Toate acestea le-am expus în articolul de acum doi ani.

Acum văd în ediţia d-lui Lovinescu că poeziile acestea sînt însoţite, fiecare, de notiţa: „Ed. T. Maiorescu—Decembrie 1883".

Aşa dar, cînd va apărea volumul meu cu articolele despre „Ediţiile poeziilor lui Eminescu", paginile mele de polemică cu editorii, argumentarea mea, citaţiile mele — vor părea ridicole: sfărmare de uşi deschise.

— D'apoi bine, după ce d. Lovinescu a arătat că aceste poezii au apărut întâiu în ediţia Maiorescu, vii d-ta şi te sbaţi cu argumente şi documente ca să dovedeşti ceiace ştie toată lumea dela d. Lovinescu?

Ca să nu fiu întîmpinat (şi cu drept cuvînt) cu acest alaiu, am ţinut să pun la punct şi acest lucru.

Şi acum trebue să cer scuze d-lui Lovinescu pentru cîteva erori, în care l-am indus eu.

D. Lovinescu citează mereu: „Ediţia T. Maiorescu—Decembre 1883".

Este drept că în argumentarea mea vorbeam mereu de ediţia pusă în vînzare la Bucureşti în Decembre 1883. Dar anul ediţiei este *1884*, („23 Decembre 1883" este *o informaţie particulară* a mea),aşa încît citaţia d-lui Lovinescu este inexactă.

Se ştie că orice carte apărută la sfîrşitul unui an poartă data anului următor. Dar a cita după informaţii particulare este ca şi cum, aflînd, de pildă, că *Pădurea Spînzuraţilor* (datată 1923) a fost pusă în vînzare la „Cartea Romînească" în Decembre 1922, aşi cita: „Pădurea Spînzuraţilor 1922".

Obsedat de leitmotivul articolului meu: „*Decembre* 1883", d. Lovinescu n'a putut renunţa nici la acest „Decembre". Şi aşa dar, după ce citează anul greşit, iată-l citind o carte cu luna apariţiei ei, parcă ar fi o revistă. (Cum aşi cita: „*Pădurea Spînzuraţilor* Decembre 1922, pag. 250).

Dar pentru citaţia greşită 1883 şi pentru adaosul naiv „Decembre" nu sînt vinovat eu, deşi cauza sînt eu.

Vinovat cu adevărat de a-l fi indus eu în eroare pe domnul Lovinescu sînt atunci cînd, din cauza mea, d-sa spune,—ca dela d-sa—că 20 de poezii din cele 24 „au fost reproduse apoi în Convorbiri Literare".

Descoperind că 20 de poezii au fost tipărite întâiu în ediţia I Maiorescu şi văzînd că sînt tipărite pe urmă şi în *Convorbiri*, eu am spus că *Convorbirile* le-au reprodus... Şi d. Lovinescu mi-a făcut onoarea să mă creadă pe cuvînt şi în privinţa aceasta. Dar am greşit. *Convorbirile* au tipărit după manuscris. N'au reprodus din ediţia Maiorescu. Probabil după o copie trimisă de Maiorescu. Dar o copie făcută nu de el (Nu era să transcrie el singur), căci altfel nu s'ar putea explica cele cîteva deosebiri dintre textul din ediţia lui şi acela din Convorbiri, deosebiri datorite schimbărilor făcute de Maiorescu în manuscrisele *rămase* la el.

D. Lovinescu care îmi acordă un credit ilimitat, să mă creadă şi să şteargă la altă ediţie informaţia că cele 20 de poezii au fost *reproduse* de *Convorbiri*.

Dacă, totuşi, vrea o dovadă concretă, i-o fac. Iată chiar primul vers din prima strofă din prima poezie „reprodusă" de *Convorbiri*.

Vreme trece, vreme vine

care în ediţia Maiorescu e

Vremea trece, vremea vine

şi care presupune numaidecît un manuscris, căci niciodată nu i-ar fi venit cuiva în minte să schimbe pe firescul *vremea trece*, în curiosul *vreme trece*, care exprimă o nuanţa subtilă şi care e a lui Eminescu, (pentrucă se găseşte în variantele din manuscrisele Academiei). Afară de asta, ediţia Maiorescu a fost pusă în librării la 23 Decembre 1883, iar *Convorbirile* au apărut la 1 Ianuar

1884, după 8 zile, din care 3 zile de Crăciun, şi poate şi o Duminică, tipografia *Convorbirilor* n'a lucrat—de unde urmează că, pentru numărul din Ianuar, nu era nici timpul suficient pentru „reproducere". Rămîne că cele 20 de poezii au apărut întăiu în ediţia I Maiorescu, nu în Convorbiri cum au afirmat toţi—dar atita!

Dacă d. Lovinescu nu era lacom, dacă n'ar fi crezut că în ediţia d-sale trebue să pună, pe tăcute, *tot* ce a cetit în articolele mele, n'ar fi reprodus această greşală a mea. Şi nu s'ar fi pus şi în postura cam... defavorabilă de a înregistra numai acele reproduceri, de care am vorbit eu, şi nu şi altele—odată ce a crezut că trebue să spună cetitorilor săi ce publicaţii periodice au făcut reproduceri din ediţia Maiorescu. D-sa mai înregistrează şi reproducerea poeziei: *Iar cînd voiu fi pămînt* în revista „Familia" dela 18 Mart 1884 —şi atîta tot. Atîta tot—pentrucă nici eu n'am vorbit de alte reproduceri, căci celelalte nu mă interesau în argumentarea mea. (Eu nu făceam doar, ca d-lui, răbojul reproducerii poeziilor lui Eminescu).

Chiar în „Familia",—ca să dau cîteva exemple—şi nu tocmai la 18 Mart 1884, ci chiar dela început, la 17/29 Ianuar 1884, a fost reprodus Sonetul *Veneţiei*. De ce subt această poezie nu scrie d. Lovinescu că a fost reprodusă în „Familia",—cum scrie subt *Iar cînd vom fi pămînt*, dacă crede că trebue să înregistreze reproducerile? Nu scrie, pentrucă n'am spus'o eu, neavînd nevoe s'o spun în argumentarea mea. Şi de ce nu spune că „Contemporanul" a reprodus în Ianuar două poezii din ediţia I. Maiorescu, din cele „găsite pe la persoane particulare",—*Ce te legeni* şi *Criticilor mei?*

Şi doar această informaţie era mai interesantă decît aceia că „Familia" a reprodus o poezie oarecare, pentru că am fi aflat că „revoluţionarii" dela *Contemporanul* s'au grăbit să facă reclamă reacţionarului Eminescu.

Şi nu mai înşir alte reproduceri.

E nostim de tot, cînd d. Lovinescu scrie subt fiecare din cele patru poezii neapărute şi în *Convorbiri*: „Această poezie nu a fost reprodusă în *Convorbiri*". Ei şi? Şi dacă nu a fost „reprodusă?". D. Lovinescu însă trebuia s'o spună, fiindcă am spus'o eu pentru nevoia argumentării.

Dar d. Lovinescu reproduce atît de conştiincios tot ce spun eu, încît situaţia devine mişcătoare—puţin cam plictisitoare, dar totuşi amuzantă, atunci cînd greşeşte iarăşi din cauza mea.

Căci seria nu s'a isprăvit. D. Lovinescu ţine să adaoge că cinci din cele 24 de poezii au fost publicate mai întăiu în „Familia", în variante inferioare, şi le adnotează pe fiecare copios cu această informaţie, care i s'a părut excesiv de interesantă. Dar greşeşte. Nu cinci, ci şase sînt poeziile publicate de „Familia". Şi greşeşte, fiindcă am greşit şi eu. Şi ce poezie omite d. Lovinescu? Omite poezia *Şi dacă ramuri bat în geam*, adică aceia pe care am uitat'o eu!

Ajungînd la poezia *Nu mă înţelegi*, d. Lovinescu spune cetitorilor—ca un fapt constatat de d-sa,—că în ediţia Morţun, unde a fost reprodusă din „Album literar", poezia are, subt titlu, data de 1879. D. Lovinescu n'a înţeles ...ce-am spus eu, deşi am fost clar. In ediţia Morţun „1879" nu e nici subt titlul poeziei, nici măcar la sfîrşitul poeziei.

Dacă era subt titlu - deci ca un subtitlu—nu se înşela Scurtu şi, după el, d-nii Bogdan-Duică şi Adamescu, şi informaţia acestor editori (cercetători în istoria literară) nu m'ar fi făcut să stau la îndoială cu privire la data *Albumului*—şi nu aşi fi avut nevoe să caut doi ani *Albumul*. (L-am căutat doi ani, pentrucă data *Albumului* şi deci data publicării acestei poezii, mă ajuta să mă lămuresc asupra două probleme importante: siguranţa autocriticii lui Eminescu şi timpul cînd tinerimea devine eminesciană).

Articolele mele despre ediţiile poeziilor lui Eminescu s'au oprit tocmai cînd trebuia să abordez problema poeziilor rămase dela el numai în manuscris, din care au ales editorii pentru a-i îmbogăţi opera. Şi cum acuma ajungem la conţinutul ediţiei d-lui Lovinescu („principiul integralităţii"), de aici încolo nu mai poate fi vorba să-mi revendic ceva din ediţia d-sale. Să-l vedem aşa dar umblînd singur... Dar singur nu umblă niciodată d. Lovinescu. De-acuma înainte îl ţin de mînă vechii editori şi mai ales Scurtu, acel Scurtu pe care d. Lovinescu îl dispreţueşte atît de tare – în vorbe, dar nu şi în fapte—încît, ca să insulte pe un critic adversar al d-sale, n'a găsit comparaţie mai ofensatoare decît aceia că, în articolele despre Eminescu ale adversarului, acesta nu e decît un simplu Scurtu...

Dar bine înţeles d. Lovinescu se dă mereu drept original. Pedeapsa însă vine inexorabil, căci se dă de gol că plagiază, cînd reproduce senin şi greşelile—cum s'a văzut mai sus, şi cum se va vedea mereu mai jos. Nenorocirea plagiatorilor sînt greşelile, pe care le plagiază, căci greşelile constitue proba ...experimentală a plagiatului.

După concepţia lui Scurtu, poeziile rămase în manuscrisele lui Eminescu şi publicate de unii şi de alţii *în primii ani* după moartea poetului, sînt obligatorii pentru orice editor. El nu se simte dator să justifice decît tipărirea altor poezii (patru), pe care nu le-a publicat nimene în primii ani de după moartea lui Eminescu. Aceiaşi *datorie* de a publica poeziile tipărite de unii şi de alţii îndată după moartea lui Eminescu, o simte — după Scurtu — şi d. Lovinescu. Şi d-sa chiar emite un „principiu", care se numeşte „postumitate imediată" (?!)

Pentruce Scurtu (şi, după el, d. Lovinescu), crede că o poezie rămasă în manuscris şi tipărită de cineva după trei ani dela moartea poetului, are mai mult drept să fie pusă într'o ediţie a poeziilor lui Eminescu decît una publicată după zece ani sau nepublicată de loc,—nu înţeleg!

Credea Scurtu—şi, după el, d. Lovinescu—că peste trei ani mai colinda duhul lui Eminescu şi se amesteca în tipărirea manu-

scriselor lui, inspirînd pe cei care alegeau poezii din acele manuscrise?

Plecînd dela acest principiu al „postumității... imediate", d. Lovinescu pune în ediția d-sale și *Serenada*, tradusă de Eminescu din Victor Hugo, pe cînd Eminescu era paralitic general și care este lamentabilă („Orice prepuitură"; „Cîntul tău resuscită" etc.) D. Lovinescu, cel care se sbate de moarte să salveze „principiul esteticului" amenințat de „principiul integralității" — adică să găsească mijlocul de a tipări poeziile publicate de *însuși* Eminescu, fără să sufere „estetica",—minjește opera lui Eminescu cu „prepuituri" și „suscită", cu această *Serenadă* nepublicată de Eminescu, așa dar cu o „poezie" pe care „principiul integralității" nu-l obliga să o pună în ediția d-sale, cu o „poezie" care n'ar avea dreptul să intre într'o ediție decît numai dacă este frumoasă. Dar dacă în ediția lui Scurtu *Serenada* intră de drept, cum nu era s'o pună și d. Lovinescu în ediția d-sale?

Și astfel, poezii ca *In fereastra dinspre mare, Dintre sute de catarge, Cu gîndiri și cu imagini*, sonetul *Stau în cerdacul tău, etc. etc.* (de o sută de ori mai frumoase decît această *Serenadă*, care e un simptom dureros al degenerării lui Eminescu), lipsesc din ediția d-lui Lovinescu, pentrucă *s'a întîmplat* să fie publicate nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după treisprezece ani! Dacă *Luceafărul* rămînea in manuscris și se publica nu după trei ani dela moartea lui Eminescu, ci după zece ani, d. Lovinescu nu l-ar fi pus în ediția d-sale, căci *Luceafărul* nu ar fi beneficiat de „postumitatea imediată", — dar ar fi pus *Serenada*.

Să faci atîta caz de „principiul esteticului", să-l salvezi cu ajutorul unui „poporanist" deci dușman al Esteticii, și apoi să-ți îneci „principiul", pentrucă te-ai băgat iobag la Scurtu; pentrucă, cu toată Estetica de care faci paradă, nu vezi ce mizerie e acea *Serenadă* și pentrucă nu te-ai gîndit că e „operă" de paralitic general,—se poate o postură mai... desavantajoasă?

Dar d. Lovinescu nici nu știe cum se face o ediție. În loc să aleagă, *d-sa*, din poeziile rămase în manuscris,—d. Lovinescu tipărește ceiace au ales și publicat alții. În loc să ia poeziile deadreptul din manuscrisele lui Eminescu, d-sa le ia din edițiile altora. In loc să citeze dedesubt manuscrisul, d-sa citează revista unde l-au publicat alții. Și astfel se dă de gol că nici nu bănuește măcar cum se face o ediție.

Pentru *orice* editor—cînd e vorba de postume—nu există decît *manuscrisele*. (Bineințeles, dacă ele mai există). Dacă le-a mai publicat cineva sau nu, nu are nici o importanță, decît doară dacă editorul are vre-o nedumerire—cînd textul manuscris e greu de descifrat, etc.—și vrea să vadă ce-au făcut alții.

Și să vedeți—să vadă și d. Lovinescu—ce displăceri poate să aibă un editor, cînd nu știe cum să procedeze și copiază servil pe alți editori.

D. Lovinescu tipărește postuma *Stelele'n cer*. D-sa o ia din

Scurtu. Și fiindcă Scurtu scrie subt această poezie: „Publicată în 1889, August, Fîntina Blanduziei" — scrie și d. Lovinescu același lucru subt această poezie—și crede că a tipărit poezia din *Fîntina Blanduziei*. De fapt, tipărește altceva, căci Scurtu, după obiceiul lui, colaborează cu Eminescu.

In *Fîntina Blanduziei* poezia are cinci strofe, în Scurtu (și deci în d. Lovinescu) are nouă strofe. Scurtu a luat celelalte strofe din manuscris. Dar din nenorocire pentru d. Lovinescu, Scurtu a făcut schimbări și în poezia manuscrisă. A schimbat și ordinea strofelor.

Așa dar, d. Lovinescu, în loc să se ducă la manuscris, ia din Scurtu, tipărește o poezie de Eminescu în colaborare cu Scurtu—dar habar nu are ce-a făcut; d-sa crede că a tipărit poezia din Fîntina Blanduziei! In prefața ediției, cum am văzut, se laudă că „reproduce textul cît mai exact". Admirabilă exactitate. Și se laudă că se îngrijește excesiv de „principiul esteticului". Mai „estetic" decît Eminescu silit să colaboreze cu Scurtu, nici nu se poate...

Același lucru și cu postuma *Viața*. D. Lovinescu o publică cu schimbările lui Scurtu, crezînd că o „reproduce exact" din „Fîntina Blanduziei"... [1]

Cu postuma *Dalila*, același procedeu. Numai cît aici efectele procedeului sînt mai nenorocite. In loc s'o ia din manuscris, d. Lovinescu o ia dintr'o ediție, care a luat-o din *Convorbiri*. Dar *Convorbirile* (cum vom vedea mai jos) au avut un manuscris inferior, iar în acel manuscris inferior ele au făcut schimbări.

Se va vedea imediat cum sufăr de tare toate „principiile" d-lui Lovinescu, și acela al „reproducerii exacte" și cel al „esteticului".

In *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu există și un vers stingher, cu rima rămasă în vînt:

> Cu zîmbiri de curtezană și cu ochi bisericoși,

care nu rimează cu nimic, dar care în manuscris rimează cu versul:

> Ar umple-a ta adîncime cu luceferi luminoși,

In *Dalila* d-lui Lovinescu e versul:

> E cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj

care în manuscris e:

> Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tînăr ca un paj

așa dar, antiteza: Ea—tu.

In *Dalila* d-lui Lovinescu e:

> Dac'ai inimă și minte, te gîndește la Dalila,

Vers slab (banalitatea: „inimă și minte"), cacofonic („dac'ai")—pe cînd în ultimul manuscris al lui Eminescu, e:

> Dac'un demon ai în suflet, te gîndește la Dalila,

1 *Stelele'n cer* și *Viața* pun și o altă problemă, pe care n'o mai discutăm aici.

în care „dac'un" e mai puțin cacofonic; în care „demon" e romantic-eminescian și în concordanță cu întreaga economie a poeziei (vezi mai departe, în textul poeziei: „E un demon ce'nsetează după dulcile-i lumine"; „S'ar pricepe pe el însuși acel demon..." etc).

In *Dalila* din ediția d-lui Lovinescu sînt versurile:

Că se sbate [acel demon] ca un sculptor fără brațe care geme,
Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme

(așa dar sculptorul și se sbate și geme), pe cînd din manuscris d. Lovinescu ar fi aflat că:

Că se sbate ca un sculptor fără brațe și că geme
Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme.

În *Dalila* d-lui Lovinescu e versul:

Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,

vers flasc, în care substantivul „bucurie" are funcția sintactică de adjectiv pe lîngă jale—și care vers în manuscris e:

Și înveninat de-o dulce și fermecătoare jale,

Vers corect și admirabil... Și nu mai dau alte exemple.

Iată cum „reproduce exact" pe Eminescu și iată cum respectă „principiul esteticului" d. Lovinescu.

Subt poezie d. Lovinescu dă informații detaliate asupra ei. Zice, cu tonul omului care a cercetat singur, că „o formă *imperfectă* a acestei poezii s'a publicat în timpul vieții poetului în *Epoca ilustrată*, 1 Ian. 1886 și a fost reprodusă în ediția Morțun".

Greșește d. Lovinescu. Forma variantei din „Epoca ilustrată" e *imperfectă* față cu poezia din manuscris, dar nu față cu poezia publicată de d. Lovinescu în ediția sa, cum crede d-lui. Așa... am spus eu în articolul meu. D. Lovinescu n'a înțeles, și mă reproduce greșit.

Afară de asta, eu am mai spus că *Dalila* din „Epoca ilustrată" e *incompletă*. D. Lovinescu a încurcat totul. Citează d-lui *Epoca ilustrată* și ediția Morțun ca lucruri cunoscute, dar n'a văzut nici una nici alta, căci atunci ar fi găsit în acel fragment o parte din versurile *bune* relevate de mine mai sus, (așa cum sînt și în manuscris). D. Lovinescu se face c'a cetit aceste publicații—cași Album literar, cași Fîntîna Blanduzei, cași ...celelalte.

Dar să trecem la fondul ediției d-lui Lovinescu: limba și textul.

*

D. Lovinescu scrie în prefața ediției d-sale:

„Am actualizat ortografia, întrucît nu putem privi (cum a făcut, de pildă, ediția Bogdan-Duică) poeziile lui Eminescu ca un text de importanță filologică".

Ce mîndru ton ia d. Lovinescu...

Dar d. Lovinescu nu știe ce e *ortografia*, căci d. Bogdan-Duică n'a păstrat ortografia lui Eminescu - nici a lui Eminescu însuși, nici a revistelor unde și-a publicat Eminescu poeziile (In nici o ediție nu e păstrată ortografia poetului). D. Bogdan-Duică a păstrat *fonetismele* lui Eminescu, adică limba lui Eminescu. Ediția d-lui Bogdan-Duică are exact aceiași ortografie ca și ediția d-lui Lovinescu—ortografia oficială de azi, aceia impusă de Academie. Deosebirea dintre d. Lovinescu și d. Bogdan-Duică constă în faptul că d. Lovinescu a schimbat *limba* poetului (crezînd că-i „actualizează" ortografia), pe cînd d. Bogdan-Duică a ținut să păstreze limba. (Dacă d. Bogdan-Duică a reușit sau nu, e altă chestie).

Dovezi:

In timpul cît a colaborat la *Familia*, Eminescu ortografià astfel:

A nopților rege cu fația de maur... Elu fuge—când ȡorile pórta de aur riȡende deschid etc.

Familia ortografià astfel:

A nopții gigantica umbra usioara purtata de ventu... Ros-alb'a aurora... reversa de lacrimi tesauru etc.

Unde a văzut d. Lovinescu în ediția d-lui Bogdan-Duică astfel de ortografii—aceia a lui Eminescu însuși sau aceia cu care îi publica *Familia* versurile?

Dar să dăm exemple mai metodic, pentru poeziile dela *Venere și Madonă* încoace - dela poezia cu care își începe d. Lovinescu ediția:

Venere și Madonă

Manuscrisul lui Eminescu

(In vremea aceasta Eminescu avea altă ortografie decît *Convorbirile*).

Șcerge'ți ochii! nu mai *plânge!* A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă fără *razim*, fără *fondu*
Suflete! De-ai fi chiar demon tu *esci sântă* prin iubire
Și *adoru* pe acest demon cu ochi mari, cu *pĕrul* blond.

Convorbiri literare:

Șterge-ți ochii, nu mai *plânge!...* A *fostu* crudă'nvinuirea,
A *fostu* crudă și nedreaptă fără *razemu*, fără *fondu*,
Suflete! de-ai fi chiar *demonu* tu ești *sântă* prin iubire
Și *adoru* pe *acestu demonu* cu ochi mari, cu *pĕrul blondu*.

Ediția Bogdan-Duică:

Șterge-ți ochii, nu mai plânge!... A fost crudă'nvinuirea,
A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sântă prin iubire.
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Ediţia Lovinescu:

Şterge-ţi ochii, nu mai plânge!... A fost crudă'nvinuirea
A fost crudă şi nedreaptă, fără razem, fără fond,
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu eşti sfântă prin iubire,
Şi ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.

Unde vede d. Lovinescu în ediţia Bogdan-Duică ortografia lui Eminescu—a lui Eminescu din manuscris, ori a lui Eminescu din *Convorbiri*?

Ortografia d-lui Bogdan-Duică este *exact* aceia a d-lui Lovinescu. Strofa reprodusă mai sus din d. Bogdan-Duică parcă e fotografiată după strofa respectivă din d. Lovinescu. Afară de o deosebire: La d. Bogdan-Duică e: „Tu eşti *sântă* prin iubire", iar la d. Lovinescu e: „Tu eşti *sfântă* prin iubire". Dar aceasta e o deosebire de *limbă*, nu de ortografie. *Sânt* este cuvînt format de latinişti din *sanctus* şi prin analogie cu Sîntilie, Sintămăria etc.—iar *sfînt* cuvîntul vechiu, de origine slavă.

D. Bogdan-Duică a păstrat limba, d. Lovinescu a „actualizat" limba, crezînd că „actualizează" ortografia. *Ortografia* a „*actualizat'o*" şi d. BogdanDuică, şi chiar la cuvîntul *sântă*. In manuscrisul lui Eminescu şi în Convorbiri cuvîntul e ortografiat altfel: *săntă* (nu *sântă*),—căci *Convorbirile* şi Eminescu nu aveau semn special pentru *â*. Îl însemnau uneori cu *ă*, sau *ĕ*, alteori cu *ĭ*.

Făt-frumos din teiu

(Cînd Eminescu a adoptat aproape ortografia Convorbirilor).

Manuscrisul lui Eminescu:

Nu voiu pĕrul să mi'l taie
Ce-mi ajunge la *călcăe*
Să orbesc cetind pe carte
În fum *vĕnĕt* de *tămăe*.

Convorbiri:

Nu voiu *pĕrul* să mi-l taie
Ce-mi ajunge la *călcăe*,
Să orbesc cetind pe carte
În fum *vĕnĕt* de *tămăe*.

Ediţia Bogdan-Duică:

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcăe,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vânăt de tămâe.

Ediţia Lovinescu:

Nu voiu părul să mi-l taie
Ce-mi ajunge la călcâe,
Să orbesc cetind pe carte
În fum vânăt de tămâe.

Singurătate

Manuscrisul lui Eminescu:

Ah! De *căte* ori voit-am
Ca să *spănzur* lira' cuiu
Şi un *capĕt* poesiei
Şi pustiului să puiu.

Convorbiri:

Ah! De *căte* ori voit-am
Ca să *spănzur* lira' cuiu
Şi un *capĕt* poesiei
Şi pustiului să puiu

Ediţia Bogdan-Duică:

Ah! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Şi un capăt poeziei
Şi pustiului să puiu.

Ediţia Lovinescu:

Ah! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira'n cuiu
Şi un capăt poeziei
Şi pustiului să puiu.

Unde vede d. Lovinescu în ediţia d-lui Bogdan-Duică ortografia veche, a lui Eminescu?

Dealtfel d. Bogdan-Duică spune în prefaţă ce păstrează, în deosebire de alţi editori. D-sa înşiră toate *„formele"*, pe care le va păstra în textul poeziilor lui Eminescu.

Iată-le: paseri, zimbire, ceriu, lacrimi, sin, pin, pintre, zioa, rid, ris, suris, ţerm, sprinceană, semeţ, amărit, fărmecător, îmblu, a (articolul—în loc de al, ai, ale), dismeţit, pîn'a, pin'in, ş'o, ş'ale, literă mare în loc de mică la nume comune.

Acestea nu sînt ortografie. Ortografia e chipul de a însemna un sunet. Două ortografii sînt două chipuri de a însemna *acelaşi sunet*, şi şaptesprezece ortografii sînt şaptesprezece chipuri de a însemna *acelaşi sunet*. *Printre, pr'intre, ...pryntre*—sînt deosebiri de ortografie. *Printre, pintre*—sînt deosebiri de limbă.

D. Bogdan-Duică spune clar în prefață că păstrează „*fonetismele*"—iar fonetismul e fenomen de limbă, nu ortografie. Este drept că d. Bogdan-Duică vorbește în prefață și de „urme de ortografie", dar d-sa n'a păstrat astfel de urme. Căci toate „formele" înșirate în prefața d-sale și reproduse de noi mai sus sînt fonetisme. „Urmă de ortografie" nu poate fi decît litera mare în loc de mică. S'ar părea că *rîd (surîd)* și *sin* să fie urme de ortografie. Dar pentru d. Bogdan-Duică ele sînt tot fonetisme, căci la *rîs* d. Bogdan-Duică ține să probeze că e fenomen fonetic, citînd două versuri unde *rizi* rimează cu *deschizi*.

Schimbînd limba, dar crezînd că schimbă ortografia, d. Lovinescu spune cu candoare cetitorilor săi, în prefață, că n'a schimbat decît ortografia. Cetitorul este înșelat: el crede că are textul lui Eminescu, „reprodus cît mai exact".

Dacă d. Lovinescu ar fi știut ce-a făcut, o spunea în prefață, și cetitorii erau preveniți.

D. Lovinescu schimbă toate fonetismele citate mai sus. Și dacă, schimbînd de exemplu pe *pintre* prin *printre*, nu ese din sfera limbii lui Eminescu, pentrucă și Eminescu are adesea pe *printre*,—cînd schimbă pe *paseri* în *păsări* introduce forme inexistente în limba lui Eminescu.

Dar d. Lovinescu introduce cu duiumul forme care nu există în Eminescu (culeg cîteva): ghicesc (în loc de gîcesc), învelit (învălit), veșnic (în loc de vecinic), speriat (în loc de spăriet) galben (în loc de galbăn), către (în loc de cătră), *păinjiniș (în loc de painjiniș)*, strașină (în loc de streșină), șade (în loc de șede), cocoș, (în loc de cucoș), cocoană (în loc de cucoană), seară (în loc de sară), pereche (în loc de păreche), haos (în loc de caos ori chaos), sprîncene (în loc de sprincene) etc. Ba „actualizează" chiar și titlul venerabilei cărți din veacul al 17-lea, *Indereptarea legii*, „ortografiind-o" *Indreptarea legii*.

De unde își ia d. Lovinescu dreptul de a schimba limba lui Eminescu? Nu-i place limba lui Eminescu? Se poate. Nu-i place să editeze pe un poet care are o astfel de limbă? Să nu-l editeze.

A pune în Eminescu *seara* în loc de sara, este tot atît de inteligent cum ar pune cineva *sara* în loc de *seara* în Arghezi.

Și nu e vorba aici numai de respectul—dacă se poate spune: teoretic—al textului unui scriitor, ci și de... Estetica atît de cîntată de d. Lovinescu:

Celebrul vers:

Cînd cu gene ostenite sara suflu'n luminare

devine *altul* în versul:

Cînd cu gene ostenite seara suflu'n luminare.

din ediția d-lui Lovinescu.

Căci un vers, pe lîngă o adiționare de noțiuni, are și o valoare acustică determinată. In conștiința lui Eminescu—în mintea

și'n urechea lui—a fost „sara suflu'n luminare". Și tot așa e și în conștiința romînească de cincizeci de ani încoace. Am auzit pe Caragiale spunînd versuri de Eminescu (spunînd într'o odae, nu editînd pe poet!) și el nu pronunța „seara". Știa că „seara" nu face parte din muzica acestui vers.

„Sara" și „seara" sînt tot atît de romînești, tot atît de frumoase, dar sînt două nuanțe acustice, și nu pot fi înlocuite, într'un vers, una prin alta.

Poate fi cineva sigur că în subconștientul lui Eminescu—în actul creației—„seara" n'ar fi fost repudiat de către sonoritatea celorlalte cuvinte din context, chiar dacă Eminescu ar fi fost Muntean?

Cetitorul, care își dă seamă de jocul inconștient al creației, unde infinitezimalul este o realitate determinantă, va înțelege, sper, ce vreau să spun, va înțelege că economia acustică a unui vers poate repudia un sunet chiar numai puțin deosebit de acela care-i convine [1].

Eminescu, deși Moldovan, cînd are nevoe pentru sonoritate, întrebuințază forme muntenești. El zice, de pildă:

Ș'o să-mi răsai ca o icoană,

pentrucă moldovenește:

Ș'ai să-mi răsai ca o icoană

e mai urît.

In *Se bate miezul nopții* el zice (în manuscrisul definitiv):

S'aseamăn la o laltă viață și cu moarte,

pentrucă moldovenește:

S'asamăn...

cum e în Convorbiri, e mai urît: *sasa*.

Să dau un exemplu unde forma moldovenească e mai potrivită:

Cînd prin crengi *s'a* fi ivit
Luna'n noaptea cea de vară.

(D. Lovinescu falșifică:

Cînd prin crengi *s'o* fi ivit etc.)

In versul al doilea, Eminescu lucrează cu cît mai mulți *a*. Ultimul *a* (din „vară") din punct de vedere prosodic e foarte lung (Cetitorul să experimenteze recitînd versurile). Acești *a* lărgesc orizonul nopții deschis de lună. Un „acord" începe încă din

1 E destul de rău că nu putem ști cu siguranță *unde* a întrebuințat Eminescu o formă sau alta, *pintre* sau *printre*, etc. (vom vedea altădată pentruce nu putem ști) și nu mai e nevoe să-i schimbăm și noi limba.

versul prim: „S'a fi ivit". Dar d. Lovinescu îl „actualizează": „s'o fi ivit". In orice caz, cu ce drept se amestecă în limba, adică în creația lui Eminescu?

Eminescu vorbea limba din nordul Daciei. Dar nu era excluzivist. El și-a făurit limba din toate dialectele, întrebuințînd formele cerute de sonoritatea versului, indiferent: muntenești ori moldovenești. [1] Dar firește că mai ales moldovenești, fiind Moldovan. Dacă ar fi fost Muntean, cu siguranță că limba, într'o măsură cît de mică, i-ar fi condiționat însăși invenția. Versurile lui ar fi fost, în acea măsură, altfel din punct de vedere chiar al conținutului. (Două limbi deosebite, de exemplu engleza și franceza, condiționează cu totul deosebit „invenția").

Dar, în sfîrșit, pentruce d. Lovinescu nu e măcar consequent în falșificare, și pune unele peste altele, formele lui Eminescu alături de ale d-sale?

In *Scrisoarea II*, la distanță de cîteva versuri, e și „cucoane" și „*cocoane*". Aiurea, tot la distanță de cîteva versuri, *veșnic* și *vecinic* etc., etc. D. Lovinescu lăudîndu-se în prefață că a reprodus *exact*, cetitorul va fi încredințat că neconsequențele de limbă, dela un vers la altul, sînt ale lui Eminescu. (Nici nu mai vorbesc de neconsequențele dela o poezie la alta).

Această ediție (de „clasici romîni") va fi utilizată mai ales în școli. Profesorul, convins că reproducerea este „exactă", va face observații asupra limbii lui Eminescu întemeiat pe limba, pe care i-o împrumută poetului d. Lovinescu.

Dar d. Lovinescu nu cruță în nici un chip pe Eminescu. Il prigonește oriunde îi stă în putință. Așa de pildă, d-sa alungă urmele de moldovenism exagerat din textul lui Eminescu, dar le lasă la rimă. De aici rezultă pentru cetitor că Eminescu pune în rimă moldovenisme, nu pentrucă lui îi sînt *naturale*, ci pentrucă e la strîmtoare. Și astfel Eminescu ese înjosit.

Dar nici aici măcar nu e consequent d. Lovinescu, căci unele rime moldovenești le păstrează, pe altele le „actualizează". Un exemplu din multele: în *Luceafărul* Eminescu rimează *ceri* (verbul) cu *ceriü* (substantivul *cer*) și *față* cu *brață* (= brațe). D. Lovinescu păstrează pe *brață*, dar înlocuește pe *cerii* prin *cer*. Pentru ce?

Însfîrșit, d. Lovinescu crezînd că schimbă ortografia, schimbă nu numai limba, ci chiar ideile lui Eminescu,—iar alte ori îi strică ritmul! De exemplu, în versurile:

> Cînd ura cea mai crudă *mi s'a părea amor*,
> Poate-oiu uita durerea și voiu putea să mor

d. Lovinescu schimbă pe „mi s'a părea" (indicativ viitor) în „mi s'ar părea" (condițional prezent), crezînd că „actualizează" ortografia. Tot așa, cînd schimbă pe „Mi-a părea cum că natura toată mintea ei și-a pus" în: „Mi-ar părea cum că natura etc.".

Cînd corectează pe „Ș'ale preoților cîntec" din *Egipetul* în „Ș'al preoților cîntec",—împuținează versul cu o silabă, îi strică ritmul, îl face șchiop, (și doar, dacă voia să corecteze, putea pune „Și al preoților cîntec", și atunci nu strica ritmul). Din contra cînd vrea să repare ritmul, strică limba; în loc de „carè trebue 'mpinse" din *Impărat și proletar*, d. Lovinescu punînd: „carî trebue împinse", inventează pluralul *carî* de o silabă, inexistent in limba romînă. („Corectarea" asta, a luat'o din Scurtu).

În *Impărat și proletar*, luîndu-se după Scurtu, schimbă pe „cel vorbareț" în „acel vorbareț" și, înmulțind numărul silabelor pe degeaba (căci „cel vorbareț" e corect, nu „acel vorbareț), strică ritmul versului, iar în altă parte, ștergînd pe primul „și" din versul: „De ce uitați că'n voi e *și* număr *și* putere", strică ritmul și face ca versul să fie șchiop. Sau cînd, în *Egipetul*, schimbînd forma arhaică „priivea" în „privea", împuținează numărul silabelor și desființează măsura și ritmul versului.

În *Melancolie*, „actualizînd" pe „Cine-i acel ce-mi spune..." în „Cine e acel ce-mi spune", introduce o silabă în plus, și strică ritmul.

În *Atît de fragedă*, „actualizînd" pe „asameni" din versul întăiu, în „asemeni", (schimbînd esențialul rimei, adică vocala accentuată), îl face să nu mai rimeze exact cu „oameni" din versul al treelea (*asemeni* și *oameni* nu e rimă, e asonanță).

În *Scrisoarea I*, schimbînd pe „sfarămi", în „sfarmi", împuținează versul cu o silabă, și-l face șchiop.

Și ași putea înmulți exemplele.

*

Dar să trecem la problema cea mai importantă: falșificarea conținutului poeziilor lui Eminescu.

D. Lovinescu scrie în prefață:

„În publicarea poeziilor *am controlat* textul celorlalte ediții și, mai ales, textul din *Convorbiri literare*".

L'ași întreba: Dacă textul din celelalte ediții și din *Convorbiri* l-a „controlat" numai, atunci dela ce text a pornit? Căci textul poeziilor lui Eminescu nici Dumnezeu nu-l poate găsi aiurea decît în *Convorbiri* și în celelalte ediții.

D. Lovinescu a voit să mascheze ceva, dar n'a știut cum să ticluiască.

Din fraza aceasta, care nu poate exprima nici o realitate, se vede totuși că d. Lovinescu nici idee nu are de ceiace trebuia să facă. Căci textul poeziilor publicate de Eminescu nu poate fi luat decît de acolo unde l'a publicat el—din *Convorbiri*. Convorbirile sînt depozitul, și nu o piesă de control. Și numai cînd ai impresia că e o greșală de tipar în *Convorbiri*, numai atunci recurgi la *altceva*. Iar acel altceva sînt manuscrisele rămase dela

[1] Din faptul că limba literară nu era formată, el a scos cel puțin acest avantaj.

poet. Şi cînd nici ele nu-ţi pot spune nimic sigur [1], te duci şi la alţi editori, să vezi cum au rezolvat ei greutatea—nu ca să te iei după dînşii, ci ca să capeţi suggestii.

Eu nu ştiu de la ce text a pornit d. Lovinesca. Fapt este însă că se ţine de Scurtu—de acel Scurtu, pe care-l dispreţueşte grozav... Am văzut aceasta şi până aici, dar de-acum o vom vedea şi mai bine. Dar să nu uităm declaraţia d-lui Lovinescu că a „controlat mai ales Convorbirile".

Iată de pildă, în *Călin*, după ediţia d-lui Lovinescu:

Tremurînd ea *licăreşte* şi se pare a se rumpe

Şi în alt vers, din altă parte a aceleiaşi poezii din această ediţie:

Vezi isvoare... peste pietre *licurind*

Aşa dar, ba verbul a *licări*, ba verbul a *licuri*.

Dacă „a controlat mai ales Convorbirile", a văzut că în ambele locuri e verbul *a licuri* (*acesta* e verbul *lui Eminescu*). D-lui Lovinescu nu i-a plăcut *licuresc*, şi l-a înlocuit cu *licăresc*. Dar a uitat să-l înlocuiască şi în celălalt vers. Pentru ce nu i-a plăcut şi pentru ce a uitat? Pentrucă nici lui Scurtu nu i-a plăcut *licuresc* şi l'a schimbat în versul întâiu, dar a uitat să-l schimbe în versul celălalt! Aşa dar d. Lovinescu „controlează mai ales Convorbirile", dar copiază pe Scurtu cu greşeli cu tot. D. Lovinescu, cînd te copiază, te copiază cu credinţă, nu se'ncurcă. Cetitorul însă a înţeles că d. Lovinescu n'a „controlat" nimic, ci a copiat pe Scurtu...

Iar Scurtu, care „corectează" mereu pe Eminescu după capul lui, a mai colectat tot felul de alterări de text din alte ediţii—unele „ameliorări", altele simple greşeli de tipar. D. Lovinescu copiază ediţia Scurtu, îi împrumută falşificările de text, dar mai culege şi singur greşeli din alte ediţii, şi—ca să fie complect—introduce şi falşificări proprii. Să vedem cum copiază d. Lovinescu ediţia Scurtu.

Tot din *Călin:*

In Convorbiri e:

Şi'n oglindă a ei buze *vede* vinete şi supte.

La d. Lovinescu e:

Şi'n oglind' ale ei buze *se văd* vinete şi supte

ceiace este altceva. Căci Eminescu nu a voit să spună că buzele fetei se văd vinete şi supte în oglindă; el a voit să spună că *fata* îşi vede buzele vinete şi supte. În cele două variante manuscrise, e tot *vede*.

---

1 Expresia din manuscrisul dela Academie are prioritate asupra aceleia din poeziile publicate de Eminescu în Convorbiri *numai* atunci cînd e clar că în Convorbiri e o graşală de lectură sau de tipar.

In Eminescu e:

Ea zîmbindu-şi trist se uită, *şopoteşte* cu căldură

La d. Lovinescu:

Ea zîmbindu-şi trist se uită şi *şopteşte* cu căldură,

Dar a *şopoti* e mai soliloc decît a *şopti*,—şi fata vorbea singură.

Eminescu imaginează pe fată spunînd (şi'n Convorbiri şi'n manuscris):

Singurică'n *cămăruţă* braţe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu pudic, caşi Scurtu, pune „*cămăşuţă*"—îmbracă pe fata goală!

Eminescu zice:

Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor *de* rîu,
Nu-i ca noaptea cea mocnită şi pustie din sicriu,

Lui d. Lovinescu nu-i place, pentrucă nu-i place nici lui Scurtu, şi optează pentru colaborarea Eminescu-Scurtu:

Noaptea stelelor a lunei, a oglinzilor *din* rîu,

Dar Eminescu zice *de* şi'n Convorbiri şi în manuscris. Oglindă de rîu, adică oglindă de apă—caşi oglindă de sticlă, de argint, etc. Oglindă de rîu, rîu-oglindă. Nu... oglinzi din rîu!

Dar, indiferent de toate astea, cu ce drept corectează d. Lovinescu... prostiile lui Eminescu? „Oglinzi din rîu" este „reproducere cît mai exactă?" Este, apoi „principiul esteticului?".

Eminescu zice:

De cînd codrul, dragul codru, troenindu-şi frunza toată...

D. Lovinescu:

Pe cînd codrul, dragul codru, etc.

schimbînd înţelesul unui întreg pasagiu, prin acest „pe cînd"—inexistent în Convorbiri şi în manuscrisele lui Eminescu.

Eminescu zice:

Vezi isvoare *sdrumicate* peste petre licurind

Iar d. Lovinescu:

Vezi isvoare *sdruncinate*...

Unde a... văzut d. Lovinescu isvoare *sdruncinate?* Ce înseamnă isvoare *sdruncinate?* Aici nu mai copiază ediţia Scurtu.

E, *probabil*, original. (Zic probabil, căci parcă mi-aduc aminte de o ediție—care?—unde e... așa cum vede d. Lovinescu izvoarele).

La început am crezut că e o greșală de tipar (Nu credeam că d. Lovinescu poate ajunge până la izvoare sdruncinate). Dar nu. Căci în *Împărat și proletar* sînt, la d. Lovinescu (nu la Eminescu!), „maluri sdruncinate", în loc de „maluri sdrumicate".

S'a văzut mereu, până aici, ce ucenic supus al lui Scurtu e d. Lovinescu. Doar uneori se revoltă. O ia razna. Un exemplu a fost isvorul cel sdruncinat. Alte exemple, tot din *Călin*:

Eminescu zice:

> Ș'ale rîurilor ape ce sclipesc fugind în ropot

Nu-i place lui d. Lovinescu—și „reproduce cît mai exact":

> Ș'ale rîurilor ape, ce *clipesc* fugind în ropot,

Dar nu e original, cum, poate, e original la sdruncinarea isvoarelor. Pe „clipesc" l-a luat din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu cînd nu mai găsește în ediția Scurtu cu ce să falșifice pe Eminescu, recurge unde poate.

Una originală a d-lui Lovinescu tot din *Călin*:

> Și [sburătorul] inelul scump îl scoate de pe degetul cel mic.

A cui e inelul? A sburătorului! Il poartă pe degetul cel mic... Dar Eminescu zice:

> Și inelul scump *i-l* scoate etc.

Așa dar, inelul e al fetei.

Dar cîte „reproduceri exacte" și conformări la „principiul esteticului" nu sînt în *Călin*? Mai aleg numai cîteva: „Ea-și *acoperă* cu mîna fața"—ca'n gazetele proaste. „Și nu știu *d'unde* să'nceapă". (Cînd ar ști d. Lovinescu că există în manuscrisele lui Eminescu o însemnare în care el se ridică anume împotriva unor astfel de eliziuni!) — „*Mă* copile!" („Mă", la Eminescu!). „De treci *codri* de aramă" Nu e o greșală de tipar, căci aiurea, în *Scrisoarea IV*, găsim: „*Codri* se înfiorează"... iar în *Strigoii*: „...a mea viață la *zei* tăi se'nchină" etc. E un provincialism răspîndit mai ales în Oltenia. (Am văzut acum 20 de ani la Craiova: *Strada Uniri*... Astăzi s'or fi schimbat tăblițele).

Bietul Eminescu!

D. Lovinescu „corectează" pe Eminescu pretutindeni, afară de acolo unde ar trebui să-l corecteze, adică la greșelile de tipar.

D. Lovinescu copiază cu seninătate din *Împărat și proletar*:

> Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri,
> Prin *crefa-i*—cărei stele lin tremurînd transpar

Ce e acest *crefa*?

Un editor *nou* e dator să contribue cu ceva la restabilirea textului. Altfel, de ce mai editează pe Eminescu? Sînt doar pe piață destule ediții! S'o fi necăjit, sper, d. Lovinescu, dar n'a putut deslega enigma, fiind că n'a înțeles textul. Ce să fie *crefa*?

Criță, cruță... creițar—nu poate fi. Trebue să fie *creț*. Deci: „Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri — Prin creți ai cărei stele lin tremurînd transpar". Așa dar: „Stelele transpar lin prin creții umbrei din nouri".

Sintaxa e curioasă că, de, scria și Eminescu „modernist" uneori, mai ales la început, cînd încă lupta cu forma. E drept, că nici un editor n'a deslegat... enigma. Dar era rolul d-lui Lovinescu să deslege ghicitoarea modernistă—nu al meu.

În schimb d. Lovinescu îndreaptă greșeli de tipar care nu există în Eminescu:

Din *Strigoii*:

Eminescu zice:

> Fug caii duși de spaimă și vîntului s'aștern
> . . . .
> Ei [strigoii] sboar'—o vijelie, trec ape făr' de vad,
> Naintea lor se'nalță puternic vechii munți,
> Ei trec în repejune *de* rîuri fără punți.

D. Lovinescu pune *prin* în locul lui *de*:

> Ei trec în repejune *prin* rîuri fără punți.

Dar Eminescu a spus odată cu două versuri mai sus („Ei sboar'-o vijelie, *trec ape făr'de vad*") că strigoii călări trec apele fără vad—și fără pod. Ce haz avea s'o spue din nou imediat?

Apoi, cum erau să treacă *pe punte* doi cai alături? (chiar dacă rîurile ar fi avut punți?). Puntea e o scîndură sau o bîrnă, cel mult două, pentru pietoni. N'a înțeles d. Lovinescu că:

> Ei trec în repejune *de* rîuri fără punți,

cum spune Eminescu, înseamnă... repejune de rîuri fără punți? De rîuri care n'au și nu pot să aibă punți? De torente? N'a înțeles că „de rîuri fără punți" e un calificativ al repejunii? Pentruce a corectat această... greșală de tipar? Pentru că au corectat'o și alții? Dar rolul d-sale e să imite și să copieze la infinit pe alții? Încă odată, dacă copiază pe alții, pentruce mai scoate și d-sa o ediție a lui Eminescu? Pentru comerț? Numai pentru comerț? Comerț cu Eminescu?

Dar să revenim la ediția Scurtu și să mai dăm cîteva exemple de... „controlare a Convorbirilor".

Iată, de pildă, în *Epigonii*.

Scurtu corectează versul:

> Adevăr scăldat în *mite*...

în :

Adevăr scăldat în *minte*

Şi d. Lovinescu l-a coreciat şi d-lui:

Adevăr scăldat *în minte*...

Frumoasă privelişte: un adevăr care se scaldă în ...minte! Ce şi-a zis d. Lovinescu? Adevăr, minte; adevărul e în minte nu în coapse... L'o fi încurcat pluralul *mite* (în loc de *mituri*). Dar d. Lovinescu n'a văzut în *Impărat şi proletar*: „mitele albastre"?
Din *Venere şi Madonă*.
Dacă d. Lovinescu a „controlat mai ales Convorbirile" pentruce nu i-a plăcut:

Din demon făcui o sfîntă, dintr'un *chicot* simfonie

şi a pus *chiot* în loc de *chicot* al lui Eminescu (din Convorbiri şi din manuscris)?
Dar fata nu *chiuia* (că nu era „bacantă"; i se „părea" numai amantului ei că e bacantă), ci *rîdea*—şi rîsul ei îi făcea amantului nenorocit şi furios impresia că e zgomotos şi vulgar—adică *chicot*.
Mai departe, în aceiaşi poezie Eminescu zice (în Convorbiri şi în manuscris):

La picioare-ţi cad şi-ţi caut în ochi negri—adînci ca marea
Şi sărut a tale mîne *şi-ţ* întreb de poţi erta.

D. Lovinescu pune: „*şi te*'ntreb de poţi erta".
Dar Eminescu n'o întreabă pe ea, ca să-i răspundă. Ea nici nu vorbeşte nimic. Eminescu îi întreabă privirile. Vrea să vadă în ochii ei, dacă îl poate erta.
În *Impărat şi proletar*, d. Lovinescu nu ştie că ultimele cinci strofe cuprind cugetările împăratului—şi deci nu le pune în ghilmete—aşa încît ele apar ca ale lui Eminescu. Or fi ale lui Eminescu, dar el le atribue împăratului.

I se deschide'n minte [împăratului] tot sensul din tablouri

(şi nu „*de* tablouri", cum falş „editează" d. Lovinescu).

A vieţii sclipitoare, a popoarelor ecouri
Par glasuri ce îmbracă o lume de amar:

(după amar două puncte—şi nu punct ca la d. Lovinescu). Şi tot ce urmează—cugetările împăratului—e în ghilmete.
Iar primul vers din aceste cinci strofe e:

În orice om *o* lume îşi face încercarea

şi nu propoziţa fără subiect:

În orice om *pe* lume îşi face încercarea

cum „editează" d. Lovinescu. (A fost nevoe să vorbesc de altceva—de ghilmete,—şi am şi dat peste două falşificări de text!).
In *Făt frumos din Teiu*, Eminescu zice (în Convorbiri şi în manuscris):

Ea trecea prin *frunza'n* freamăt,

şi nu „prin frunze'n freamăt", cum „editează" d. Lovinescu după Scurtu, falşificînd nu numai pe Eminescu, dar chiar limba romînească. Apoi Blanca n'are „obrajii roşi", cum vrea Scurtu, şi după el d. Lovinescu, ci „obrazul roş".
In *Singurătate*, lui Scurtu nu i-a plăcut greşala de sintaxă din versurile:

Şi ascult cum învălişul
Dela cărţi ei mi le rod,

aşa cum e în Convorbiri şi în manuscris, şi a pus:

Şi ascult cum învălişul
Cărţilor încet mi-l rod,

iar d. Lovinescu a transcris pe Scurtu.
D. Lovinescu are o slăbiciune pentru colaborarea Eminescu-Scurtu. Dar cu ce drept colaborezi cu Eminescu, chiar dacă l-ai putea ameliora? Cu ce drept (citez pe Caragiale) iai penelul să îndrepţi o greşeală a lui Rafael? Dar Scurtu & Lovinescu nici n'au reuşit să-l amelioreze pe Eminescu, căci e de preferat o greşală de sintaxă (un acord nelegitim) decît un vers imbecil. Căci „încet" este o umplutură, un cuvînt de prisos (doar şoarecii rod încet, nu-s jaguari). Eminescu are greşeli de limbă, dar n'are umpluturi, n'are vorbe goale, n'are vorbe de mîntuială,—n'are prostii. Dar, încă odată—indiferent de toate astea—ce e această colaborare continuă cu Eminescu?
Subt poezia aceasta d. Lovinescu scrie că în ediţia Scurtu mai sînt două strofe, dar „inferioare, noi nu le reproducem". (Ce aere de independenţă faţă de Scurtu!). D. Lovinescu se dă încă odată de gol că nu ştie să facă o ediţie. Căci, dacă cele două strofe n'ar fi inferioare, le-ar reproduce. Va să zică, deşi Eminescu nu le-a publicat, d-sa le-ar reproduce, în contra voinţei lui Eminescu.
In sonetul *Sînt ani la mijloc*, d. Lovinescu „editează":

Privirea ta asupra mea *să* plece...

în loc de: „se plece" adică: „plece-se". D. Lovinescu a crezut că privirea pleacă...

In *Despărțire*, Eminescu spune—în Convorbiri și'n manuscris:

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ?

dar d. Lovinescu ia... bidineaua din mîna lui Scurtu și îndreaptă pe Rafael:

Să-ți cer un semn iubito, spre-a nu te mai uita ?

„Reproducere cît mai exactă“? „Estetică“? Biata estetică! Eminescu spune delicat: „Să cer un semn“? Scurtu + Lovinescu bagă degetele'n suflet: „Să-ți cer...?“ Afară de asta „să-ți cer“ e și cacofonic: *țce*.

Ultimul vers al *Despărțirii* Eminescu l-a voit (și în Convorbiri și'n manuscris):

Și nu mai ști de mine, că nu m'oiu ști nici eu

D. Lovinescu l-a falșificat:

Să nu mai ști de mine, cum nu m'oiu ști nici eu.

In *Scrisoarea I*, Eminescu zice:

Doar ceasornicul urmează *lung'a* timpului cărare

adică: *a timpului cărare lungă.*

D. Lovinescu „controlează Convorbirile“, dar editează ca în Scurtu;

Doar ceasornicul urmează *lunga* timpului cărare

Și tot așa mai jos cînd schimbă versul:

Lună, tu, *stăpîn'a* mării, pe a lumii boltă luneci

în:

Lună, tu, *stăpîna* mării etc.

D. Lovinescu, (dacă... „a controlat Convorbirile“) n'a văzut nuanța, n'a înțeles că nu degeaba Eminescu încunjură pe *lunga* și pe *stăpîna*.

Mai jos Eminescu scrie:

Cîte țărmuri înflorite, ce palate *și* cetăți,
Străbătute de-al tău farmec, ție singură-ți arăți!

Lui d. Lovinescu nu i-a plăcut, și a înlocuit pe *și* prin *ce*:

Cîte țărmuri înflorite, ce palate, *ce* cetăți...

transformînd, prin eliminarea lui *și*, stilul poetic în stil retoric—și creînd cacofonia: „*ce cetăți*“. (Ba încă precedată de un alt *ce* dela „ce palate“...). „Reproducere cît mai exactă“ și —mai ales— „principiul esteticului“... (Schimbări la fel, și cu același efect re-

toric, a făcut d. Lovinescu și aiurea, de pildă în *Departe sînt de tine*: „averea-mi de-amor, de frumuseți“, în loc de: „averea-mi de-amor și frumuseți“).

Mai jos, Eminescu spune:

Iară altu 'mparte lumea de pe scîndura tărăbii
Socotind cît aur poartă marea'n *negrele-i* corăbii

D. Lovinescu corectează:

Socotind cît aur poartă marea'n *negrele* corăbii.

Probabil că d-lui Lovinescu i s'a părut acel *i* de prisos și a „ameliorat“ după Scurtu.

Mai jos, Eminescu spune:

In acea nemărgenire *ne'nvîrtim* uitînd cu totul
Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată

D. Lovinescu corectează:

In acea nemărgenire *ne'nvelim*, uitînd cu totul, etc.

(nici măcar *învălim*, cum ar fi zis Eminescu).

In loc de:

„regi, oșteni și învățați“

d. Lovinescu editează:

„*regi*, oșteni și *împărați*“

Această stupidă umplutură—„împărați“ urmînd după „regi“—această... clasificare a ocupațiilor omenești — e luată din ediția Șaraga, căci d. Lovinescu e un adevărat *vacuum-cleaner*, care adună gunoiul din toate edițiile.

In această *Scrisoare I* mai sînt multe alte falșificări, unele indicate atunci cînd am discutat falșificarea limbii, altele pe care nu le mai relevăm. Și, ca să fie complect, d. Lovinescu nu respectă nici măcar împărțirea în capitole, a versurilor, făcută de Eminescu.

Ce are d. Lovinescu cu această *Scrisoare I*? De ce o ciopîrțește și o pocește? Ce scandal e acesta?

Ce-ar spune cel mai mic poet *viu*, cînd un editor și-ar bate joc de el cu atîta persistență? Iși poate imagina cineva violența „scîrbei“, cu care Eminescu ar privi pe d. Lovinescu „corectîndu-i“ versurile și introducînd în ele inepții?

Scrisoarea II e falșificată în fondul ei. Falșificarea durează de mult. Această „Scrisoare“ până astăzi nu a fost pusă la îndămîna cetitorilor așa cum a voit-o Eminescu. De unde urmează că d. Lovinescu cel real nu putea face mai bine decît ceilalți editori. Dar d. Lovinescu se crede (și ucenicii săi îl cred) un critic ade-

vărat și un estetician extra. *Acestui* imaginar domn Lovinescu i s'ar fi putut cere să descopere adevărata „Scrisoare II".

In *Convorbiri* :

Căci întreb la *ce-am* începe *să'ncercăm* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și'nțeleaptă ;
Acea tainică simțire, care doarme'n *a ta* arfă,
In cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă,
Să le *scrii*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

La d. Lovinescu :

Căci întreb la *ce-aşi* începe *să încerc* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și 'nțeleaptă ?
Acea tainică simțire, care doarme 'n *a mea* harfă,
In cuplete de teatru s'o *desfac* ca pe o marfă ?
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le 'ncapă ?
Să le *scriu*, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?

Este evident că'n *Convorbiri* sînt greșeli de tipar: ori *caut* și *desfac* sînt greșite (în loc de *cauți* și *desfaci*), ori *a ta* și *scrii* sînt greșite (în loc de *a mea* și *scriu*). Editorii, și după ei d. Lovinescu, au corectat pe *a ta* și pe *scrii*, adică au pus totul la persoana întăia. Și au mai făcut ceva (și i-a urmat, firește, și d. Lovinescu). Au pus la singular versul prim schimbîndu-l în :

Căci întreb la *ce-aşi* începe să *încerc, etc.*

Marele estetician d. Lovinescu (în plus istoric literar, critic și editor de „*clasici romîni*") avea în față—dacă a „controlat mai ales Convorbirile"—două versuri la persoana întăia și două versuri la persoana a doua. Deci jumătate și jumătate. Dar în favoarea persoanei a doua (cu funcțiune generală, impersonală) era versul prim (pluralul : „la *ce-am începe să'ncercăm* în luptă dreaptă" cu aceiași funcțiune).

Toate acestea nu i-au dat de gîndit d-lui Lovinescu că Eminescu *pornește* dela general pentru a trage concluzii individuale, și că deci corectarea greșelilor de tipar trebuia făcută în favoarea persoanei a doua ?

Eminescu se exprimă elegant și discret. Ar fi fost indiscret și lăudăros să zică : „Acea tainică simțire care doarme'n a mea arfă", etc.—să vorbească deadreptul de simțirea lui tainică. Și atunci întrebuințează forma impersonală și generală, pentru a trage, apoi, concluziile personale : „Nu voiu pentru nume, pentru glorie să scriu" și altele.

Dar textul de mai departe din Convorbiri și chiar din ediția d-sale putea ajuta pe d. Lovinescu—pe d. Lovinescu cel imaginar.

Incorda-voiu *a mea* liră *să cînt* dragostea un lanț
Ce se'mparte cu frăție între doi și trei amanți ?
Ce, *să'ngîni* pe coardă dulce că de voe *te-ai* adaos
La cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos ?

Așa dar, „*incorda-voiu a mea* liră, să cînt dragostea" e la persoana întăia, dar imediat schimbă persoana, întrebuințează persoana a doua cu funcțiune impersonală: „Ce, *să'ngîni* pe coardă dulce, că de voe *te-ai adaos* la cel cor ce'n operetă e condus de Menelaos ?"—adică că ai intrat de voe în rîndul bărbaților înșelați de femee ?

Era inelegant și indiscret să spună, despre el, în persoana întăia :

Ce, să'ngîn pe coardă dulce că de voe *m'am adaos*

la tagma bărbaților înșelați de femei ?

Mai departe, același lucru. Cînd și-aduce aminte de anii de școală, Eminescu zugrăvește mereu grupul—colegii de clasă, clasa întreagă—pentru a trage apoi concluzii individuale.

Amețiți de limbe moarte etc.

(*amețiți*, cum e în Convorbiri, nu *amețit*, cum e la d. Lovinescu, și care „amețit" face să se creadă că „confundam" „ascultam", „visam", „știam" etc. sînt la singular, cînd în realitate sînt la plural,—dovadă „noi", „ne", „vedem"de mai departe—de unde urmează că și „*Imi* plutea" este greșală de tipar în Convorbiri).

Dar și d. Lovinescu cel real—muritorul de rînd, cași noi toți—putea face ceva. Putea să se ducă la manuscris, și ar fi văzut că Eminescu lucrează în adevăr cu persoana a doua și cu pluralul—cum am arătat mai sus.

A te duce la manuscris, nu înseamnă ediție critică, ci datoria de a da cetitorilor textul exact—chiar cînd n'ai fi făgăduit solemn și fudul în prefață că-l dai exact și respectînd „principiul esteticului" și chiar cînd nu ți-ai intitula edițiile : „Biblioteca clasicilor romîni". O ediție, care nu dă textul exact, nu are nici o scuză.

Trec peste alte falșificări din această *Scrisoare II*—dar nu mă pot opri să nu relev „scîrțîirea *din* condee" (copiată din Scurtu) în loc de „scîrțîirea *de* condee" a lui Eminescu. „Scîrțîirea din condee", e ca și *scîrțîirea din ușă*, cași *scîrțîirea din car*, în loc de *scîrțîirea de ușă* și *scîrțîirea de car*, căci condeiu, ușă, car sînt subiecte ; ele scîrțîie...

Trec peste multe greșeli și din „Scrisoarea III", și mă opresc asupra următoarelor, caracteristice pentru talentul cu care d. Lovinescu culege de ori unde tot ce poate falșifica textul lui Eminescu.

La d-sa Baiazid spune lui Mircea :

— *Ai venit* să mi te 'nchini
Să nu schimb a ta coroană pe o ramură de spini.

A existat odată în ediția Socec acest „*Ai venit*", dar imediat la altă ediție și la toate cele următoare a fost corectat prin „Am venit",—cum e în Eminescu. (Cum de a absorbit d. Lovinescu și această greșală ?) Doar Mircea răspunde :

— Orice gînd ai, împărate, şi *oricum vei fi sosit*—

ultimele cuvinte raportîndu-se la „Am venit" al lui Baiazid.

In altă parte, editează d. Lovinescu:

Toţi se *scutură* aicea şi formeaza patrioţii,

în loc de „se scurseră", copiind o greşală de tipar din ediţii foarte vechi.

In „Scrisoarea IV" d. Lovinescu copiază cu entuziasm ediţia Scurtu.

La d. Lovinescu e:

..după geamuri *se văd* numa
Lungi perdele încreţite, care scintee ca bruma

acolo unde Eminescu spune frumos („estetic"):

..după geamuri *tremur'* numa
Lungi perdele etc.

Eminescu spune „Cupido, un paj şagalnic", nu „Cupidon", ca la d. Lovinescu (după Scurtu). Aiurea *(Pajul Cupidon)* Eminescu a pus „Cupidon". Dacă aici a pus „Cupido", a avut motivele lui—poate conştiente, poate subconştiente.

Eminescu spune: „Setea liniştei eterne care-mi sună *în* urechi", —nu „*la* urechi", ca în d. Lovinescu. *Sună la urechi?!* Ce „estetică" e asta?

Eminescu spune: „Vechiul cîntec mai *străbate* cum în nopţi izvorul sare",—şi nu „mai *pătrunde*", ca în d. Lovinescu şi care nu are nici un înţeles.

Eminescu spune: „*Altfel* şueră şi strigă, scapără şi rupt răsună",—nu „*Astfel* şueră şi strigă etc.", cum spune d. Lovinescu, stricînd totul, căci prin acel *altfel*, Eminescu exprimă opoziţia dintre două stări radical deosebite. (Aici cred că e original; „ameliorarea" e a d-sale, n'o văd în Scurtu, şi nici aiurea).

In *Pe lîngă plopii fără soţ*, d. Lovinescu scrie:

Ai fi trăit în veci de veci
Şi rînduri de vieţi,
Cu ale tale braţe reci
Inmărmureai măreţ!

Un chip de-apururi adorat,
Cum *numai* au părechi
Acele zine ce străbat
Din timpurile vechi.

Semnul de exclamaţie după „măreţ" şi „numai" (în loc de „nu mai"), arată că d. Lovinescu n'a înţeles ce vrea să spună Eminescu aici.

Am vorbit aiurea de înţelesul acestor strofe. Nu mai revin. Atrag atenţia (ceiace n'am făcut atunci) asupra altor locuri din

Eminescu, unde el întrebuinţează verbul a *înmărmuri* sau *mărmuri* ca verb transitiv într'un înţeles special, aproape de înţelesul primitiv. In *Inger şi Demon*: „o cruce mărmurită". (Aici înţelesul e pur material, de aceia e „mărmurit"). *In Géniu pustiu*: „După ce îmi propusesem să înmărmuresc figura sa cea frumoasă în vre-o nuvelă a mea" (aici verbul e luat în accepţia din *Pe lîngă plopii fără soţ)*—unde înţelesul este a eterniza, cum se eternizează în marmură, a ridica o statue—păreche zînelor vechi.

Cu *Luceafărul* d. Lovinescu a făcut o operaţie nouă,—dar nu ştie ce-a făcut,—fiindcă operaţia a făcut-o Scurtu.

Există două variante ale acestei poezii. Una în Almanahul Romîniei June din 1883; alta în ediţia I Maiorescu 1884. Iată deosebirile: în loc de versul: „la dut' de-ţi vezi de treabă" din Almanah, la Maiorescu e: „la las', cată-ţi de treabă".—In loc de: „Pe negre viţele-i de păr" din Almanah, la Maiorescu e: „Pe viţele-i negre de păr".—Strofa „Ei numai doar durează'n vînt..." din Album, la Maiorescu lipseşte .Strofa:

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu de'ntâiu
Să-ţi dau înţelepciune?

din Almanah, la Maiorescu e astfel:

Iar tu, Hyperion, rămâi
Ori unde ai apune,
Tu eşti din forma cea dintâi,
Eşti vecinică minune.

Insfîrşit, trei strofe care urmează, în Almanah, după cea de mai sus (Strofele: „Vrei să dau glas"; „Vrei poate'n faptă"; „Iţi dau catarg lingă catarg") lipsesc la Maiorescu.

Varianta din ediţia Maiorescu e superioară variantei din Almanah, căci „la *dut'* de-ţi vezi de treabă" nu e bine; strofa „Ei numai doar durează'n vînt..." nu e de primul rang în Luceafărul; lipsind ea, strofa următoare („Ei doar au stele cu noroc") capătă mai multă forţă, concentrînd în ea contrastul dintre eternitatea Părintelui ceresc şi a lui Hyperion şi dintre vremelnicia oamenilor.—Dintre cele trei strofe de după strofa: „Iar tu Hyperion rămîi", numai lipsa uneia („Vrei să dau glas acelei guri") este o pierdere reală din punct de vedere al frumuseţei.

Eliminarea acestor strofe are mai multe avantaje estetice: Dispar cele două strofe slabe; se scurtează vorbirea Părintelui ceresc, care altfel e prea lungă. Şi însfîrşit suprimă *transacţia* propusă de Părintele ceresc Luceafărului—şi astfel refuzul lui de a face muritor pe Luceafăr, rămîne pur imperativ, categoric.

Dar transacţia începe mai dinainte de aceste strofe. Incepe în strofa imediat anterioară *din Almanah*, în strofa:

Iar tu, Hyperion, rămîi
Ori unde ai apune...
Cere-mi cuvîntul meu dintâiu
Să-ţi dau înţelepciune ?

La început—vezi manuscrisul—versurile din urmă au fost: „*Vrei din* cuvîntul meu dintâi—Să-ţi dau înţelepciune?".

Aşa dar, *de aci* începeau întrebările—propunerile Părintelui ceresc—dar Eminescu a schimbat, în manuscris, a şters pe „vrei" şi l'a înlocuit cu „cere-mi",—dar a uitat să şteargă semnul întrebării dela sfîrşitul strofei, cînd a trimis poezia la Viena pentru Almanah

Insfîrşit, versurile:

Tu eşti din forma cea dintâiu
Eşti vecinică minune

cu care sînt înlocuite cele două versuri discutate mai sus, sînt mult mai frumoase decît cele înlocuite şi înlocuesc începutul transacţiei prin o nouă, scurtă şi admirabilă caracterizare a Luceafărului.

In versiunea din Almanah, transacţia (care în manuscris începe *tot* cu o propunere interogativă, caşi în strofele următoare), începe cu o propunere afirmativă—*Cere-mi*—urmînd imediat strofele interogative,—ceiace e un defect, defect explicabil, cînd ştim că Eminescu a dibuit, a corectat (a şi uitat să şteargă semnul întrebării etc.).

Cui se datoreşte varianta din ediţia Maiorescu?

Strofele absente, putea să le suprime Maiorescu.

Versul cu „la dut", putea să-l schimbe Maiorescu. „Viţe negrele-i de păr", de asemenea.

Dar cine a făcut versurile:

Tu eşti din forma cea dintâiu
Eşti vecinică minune,?

Maiorescu? E greu de admis că versurile le-a făurit el. Sînt versuri de mare poet. Nici un alt poet romîn de oricînd, n'ar fi putut să le scrie.

Probabil că sînt de Eminescu.

Probabil că Eminescu a reluat *Luceafărul*, după publicarea în Almanah—şi l-a corectat. (Şi această a doua versiune corectată a avut'o Maiorescu cum a avut şi cele 24 de poezii). Poate l-a corectat chiar în urma observaţiilor lui Maiorescu—căci Almanahul a apărut în April 1883 (vezi Bibliografia pe Maiu a Convorbirilor), iar Eminescu a înnebunit la sfîrşitul lui Iunie.

Am spus acum doi ani, că nu este exemplu ca Eminescu să fi corectat poezii, după ce au fost publicate. Pe acest fapt mă întemeiam ca să susţin că poeziile—în formă *inferioară*—publicate în *Familia* în 1883, n'au fost date *Familiei* de Eminescu, ci, fără voia lui, de amici ai lui. Pe-atunci nu cunoşteam o scrisoare a lui Maiorescu către d. Iacob Negruzzi, pusă la îndămîna publicului în timpul din urmă.

Iată acea scrisoare, din Februarie 1884 (dau fragmentul care interesează): „Ai văzut în ultima *Familie* poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri* pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase Eminescu lui Vulcan în primăvara trecută".

E vorba aşa dar, de poezia *Din noaptea*, publicată în *Familia* în Februar 1884.

Tonul scrisorii ne-ar îndreptăţi să credem că Maiorescu ştie sigur că Eminescu *(însuşi)* a dat poezii lui Iosif Vulcan. Şi cum acele poezii au forma inferioară (faţă cu aceleaşi poezii definitive) urmează că Eminescu le-a reluat şi le-a corectat după ce le-a publicat în *Familia*. Prin urmare a putut să facă acelaşi lucru şi cu *Luceafărul*. Dar aceasta e o abatere dela tot trecutul său, căci, încă odată, Eminescu până acum n'a mai corectat poeziile deja tipărite. La această întîmpinare s'ar putea răspunde că Eminescu acum se schimbase. Slavici ne spune că *înainte* de izbucnirea nebuniei Eminescu nu mai era omul dinainte. Poate că acum nu mai avea voinţa de altădată. Pe de altă parte, Vulcan (care i-a publicat primele poezii) o fi insistat puternic să obţină versuri de la Eminescu, iar cît pentru *Luceafărul*, Almanahul nefiind o revistă, în care o bucată poate apărea într'un număr ori altul, studenţii din Viena or fi insistat să capete colaborare până la un termen hotărît ca nu cumva Almanahul să apară fără ea—şi astfel Eminescu (fost membru şi aproape unul din fundatorii *Romîniei June)* să fi dat *Luceafărul* prea degrabă şi să nu fi putut avea tot răgazul să-l cizeleze mereu—să stea destul în saltarul lui pentru această operaţie.

Toate acestea, dacă Maiorescu nu se înşeală. Dacă *chiar* Eminescu în persoană a dat lui Vulcan poeziile.

Dar Maiorescu spune: „5 poezii". Ştim însă că *„Din noaptea" e a şaptea* poezie a lui Eminescu publicată de Vulcan în timpul acesta—aşa încît informaţia lui Maiorescu fiind greşită în acest punct, nu putem pune tot temeiul pe ea.

Prin urmare întrebarea dacă Eminescu sau altcineva a făcut corecturile, rămîne.

Un lucru e sigur: Corecturile sînt făcute sau de Eminescu sau de altcineva. *Tertium non datur.*

Dacă sînt făcute de Eminescu, orice editor trebue să tipărească varianta din Maiorescu fără „dut", fără cele 4 strofe, cu cele 2 versuri nouă, etc. Dacă corecturile nu sînt făcute de Eminescu, atunci varianta din Almanah are prioritate, şi nici un editor n'are dreptul să introducă în varianta din Almanah versuri din varianta Maiorescu — pentrucă, în cazul acesta, acele versuri nu sînt de Eminescu.

Cînd d. Lovinescu, copiind pe Scurtu, introduce în varianta din Almanah versurile:

Tu eşti din forma cea dintâi
Eşti veşnică minune

din varianta Maiorescu, d-sa nu pune în ediţia d-sale nici una nici alta din cele două variante, ci peteceşte *Luceafărul*, ia o variantă, îi coasă un petec luat din cealaltă variantă—şi dă cetitorului un *Luceafăr* care, *cu siguranţă*, nu e acel voit de Eminescu—dă varianta Scurtu a *Luceafărului*—şi crede că „reproduce exact" şi „estetic".

Mă opresc aici cu cercetarea falşificărilor, căci n'am voit să fac inventariul lor, ci numai să exemplific procedeul d-lui Lovinescu.

Cred că din cele ce preced rezultă clar că ediţia d-lui Lovinescu în care d-sa a adunat greşeli din toate şi a mai adăogat şi din propria-i inspiraţie, este inferioară tuturor celorlalte ediţii.

Dar această ediţie a fost menită să nu ocolească nimic din ceiace poate fi o batjocură a operei şi memoriei lui Eminescu.

Impietatea începe chiar de la cuperta cărţii. D. Lovinescu a ţinut să reproducă figura poetului, şi a reprodus figura lui Eminescu de pe cînd era paralitic general. Figura aceasta e a omului care—cum spun contemporanii—avea faţa bugetă şi ochii stinşi de boală, şi care devenise deodată gras—efect temporar al paraliziei generale,—grăsime de care el suferea şi se plîngea.

Figura acestui degenerat a pus'o d. Lovinescu în fruntea volumului. Sper că nu comitea această impietate, dacă cunoştea biografia lui Eminescu. (Nu-i cunoaşte nici textul, nici limba, nici viaţa—nimic!). Dar ignoranţa nu este o scuză. Cine nu cunoaşte un lucru, nu se amestecă în el.

Şi astfel, deşi există o admirabilă fotografie a lui Eminescu de prin 1880, cînd el avea 30 de ani, cînd era în culmea vieţii şi a geniului, cînd compunea *Scrisorile*, *Luceafărul*, nemuritoarele elegii şi vestitele articole din Timpul,—din vremea cînd Eminescu a fost la maximum *el*,—o fotografie în care (lucru rar în natură) figura omului corespunde aşa de bine cu ideia, pe care ne-o facem de autorul operei—d. Lovinescu reproduce totuşi în fruntea poeziilor figura cu totul alterată a omului care nu mai era *poet*, a omului cu creerul pierdut ! [1].

D. Lovinescu are natura fericită, d-sa crede că totul îi este posibil. Nu de mult a crezut că-i este posibil să scrie Istoria civilizaţiei romîne. Acum îl văd că publică ediţiile tuturor scriitorilor şi scrie despre toţi scriitorii. Aflu că a editat şi pe Alecsandri (ediţiile nu le-am văzut). Intr'un ziar am cetit că a tipărit de curînd un volum cu studii despre Alecsandri şi ...Eminescu. Aşa dar îl studiază pe Eminescu... Cu Alecsandri cazul e poate şi mai interesant. D. Lovinescu nu ştie măcar ce a scris Alecsandri, dar îl editează şi-l studiază. Că nu ştie ce a scris, nu e o figură de stil. D. Caracostea a arătat că d. Lovinescu nu cunoaşte cuprinsul celebrului volum al lui Alecsandri „Poezia populară a Romînilor",—

1 De altfel, aceasta este figura, care apare mereu în gazete (de-acolo o fi luat'o şi d. Lovinescu). Eminescu în sus, Eminescu în jos, marele Eminescu, statui, propuneri diverse de comemorări şi glorificări („lustruindu-se pe ei")—toţi aceşti „eminesciani" nu cunosc nici figura adevărată a lui Eminescu. E şi acesta un semn caracteristic al inculturii noastre.

dar îi discută conţinutul. D. Lovinescu însă a ţinut să mai producă dovezi că nu ştie ce a scris Alecsandri. D-sa a găsit în ziarul lui Asaki „Albina romînească", o bucată în proză. *Monte di fo (Muntele de foc)*—neiscălită—şi n'a ştiut a cui e. Ba mai mult, a crezut că ar fi putut fi scrisă de Asaki ! Dar *Muntele de foc* e o cunoscută bucată de Alecsandri, face parte din volumul lui de „Proză". D. Lovinescu a dovedit aşadar nu numai că nu ştie ce a scris Alecsandri (pe care-l editează şi-l studiază), dar că poate confunda scrisul unor oameni atît de deosebiţi, prin vîrstă, epocă, şcoală literară, cultură, talent, ideal, limbă, etc. etc., ca Asaki şi Alecsandri. (E mai grav decît dacă, cetind o bucată de d. Galaction neiscălită—să zicem: *Dela noi la Cladova*,—într'o revistă a d-lui Rebreanu, i-ai atribui-o acestuia din urmă). Incă odată, d. Lovinescu este optimist. O dovadă strălucită de optimismul d-lui Lovinescu, a dat-o şi d. G. Zane,—ca să mai cităm un exemplu—cînd a dovedit că d. Lovinescu comenta o broşură, ca să caracterizeze revoluţia dela 1848 din Moldova, neştiind (o comenta, dar n'o... cetise) că broşura e muntenească, relativă la mişcarea din Muntenia.

Aceste lucruri încadrează—şi explică mai bine prin încadrare, căci se vede că e vorba de un sistem—ediţia poeziilor lui Eminescu aşa cum a confecţionat-o d. Lovinescu.

D. Lovinescu zice în prefaţă, că ediţia d-sale nu e critică, de altfel, adaogă d-sa, ca toate ediţiile scriitorilor pe care le publică. Nu ştiu cum sînt ediţiile celorlalţi scriitori. Dar aceasta, a lui Eminescu, e *critică*. E critică, pentrucă d. Lovinescu a adunat în ea, cu multă sîrguinţă, greşelile din celelalte ediţii ale lui Eminescu, complectînd şi d-sa, cînd nu a găsit destule greşeli la alţii. Această „controlare" (cum se exprimă singur) a tuturor ediţiilor ca să culeagă greşeli, face din ediţia d-lui Lovinescu o adevărată ediţie critică. N'ar fi fost critică, ediţia d-lui Lovinescu, dacă d-sa ar fi luat textul din Convorbiri. In acest caz, nu ar fi falşificat pe Eminescu—dar ediţia ar fi fost o biată ediţie ordinară, obişnuită, de duzină,—şi nu critică, cum este.

Acest articol nu l-am scris în contra d-lui Lovinescu—în contra d-lui Lovinescu nu scrie nimene atît de lung—ci *pentru* Eminescu. Este ceva cumplit de respingător în îndrăzneala aceasta de a falşifica mereu opera nefericitului poet.

„Editorii, zice Caragiale, sînt liberi, să tragă cîte exemplare vor, să le vînză cum şi cît le place, să profite de munca şi de pe urma sărmanului pierdut cît pot, sînt liberi; să rămînă negustorul cinstit şi cîştig bun să-i dea Dumnezeu; dar să stea la taraba lui şi să nu se amestece a poci opera artistului"...

Şi s'o lase mai încet cu „principiul esteticului".

G. Ibrăileanu

Post-scriptum.—După ce am dat la tipar articolul de mai sus, mi-au căzut în mînă *Povestirile* lui Eminescu, editate de d. Lovinescu. N'am cetit povestirile—le-am foiletat numai. Nu ştiu dacă

d. Lovinescu a falșificat textul acestor povestiri cu același entuziasm cașî pe acela al poeziilor. Dar limba a falșificat'o.

Am cetit însă prefața d-lui Lovinescu. Nu e mare, dar e cuprinzătoare.

Și mai întâiu o observație.

Știți că Eminescu avea aripi? In fotografia de pe cupertă (tot aceia a paraliticului general) nu e prevăzut cu aripi. Dar avea.

In prefața *Poeziilor*, d. Lovinescu spunea că *„Venere și Madonă* e cea dintâiu bătae de aripă" a lui Eminescu. Am crezut, firește, că e una din acele figuri de stil, cu care d. Lovinescu își agrementează proza de vre-o treizeci de ani încoace. Dar și în prefața *Povestirilor* d. Lovinescu vorbește de aripile lui Eminescu. *Povestirile*, zise d-sa, sînt „foșnetul unor aripi care..." Atunci nu mai e figură de stil, căci un scriitor așa de mare ca d. Lovinescu nu poate fi atît de sărac în invenție și atît de lipsit de simțul ridicolului, încît să repete aceiași figură de stil în două prefețe ale operei aceluiași poet. Mai ales cînd nici figura de stil nu e cine știe ce lucru. De altfel, eu am și găsit isvorul, de unde d. Lovinescu a aflat amănuntul biografic—și anatomic—că Eminescu avea aripi. E prefața (tot prefața!) lui Scurtu (...tot Scurtu) dela poeziile lui Eminescu (tot poeziile lui Eminescu). Scurtu zice: „Intre anii 1870—1878 este vremea în care geniul său își întide aripele-i puternice".

Pentruce d. Lovinescu nu citează izvorul, de unde a luat informația despre aripele lui Eminescu?

Și încă ceva.

Invinuiam mai sus pe d. Lovinescu că a pus pe cuperta *Poeziilor* lui Eminescu figura omului degenerat. Dar acum văd că d. Lovinescu nici nu știe cum era Eminescu.

Vorbind de nuvela *Cezara*, în care eroul este călugărul Ieronim, d. Lovinescu zice:

> *Tînărul călugăr Ieronim* e proecția idealizată a lui Eminescu însuși, așa cum apare în Geniu pustiu, în Sărmanul Dionis și, în genere, în intreaga sa operă poetică. *„Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie"*.

Așa dar, d. Lovinescu crede că Eminescu avea părul blond și ochii albaștri!!

Dacă d. Lovinescu ar fi înțeles textul din *Cezara*, ar fi văzut că figura, pe care Eminescu o descrie cu „plete blonde" și „ochi albaștri" nu este a lui Ieronim (=„proecția idealizată a lui Eminescu"), ci... a Arhanghelului Mihail de pe pînza pictorului Francesco! Pentrucă cetitorul se va lăsa greu convins că d. Lovinescu e în stare să nu înțeleagă un text atît de simplu, voiu cita pasagiul din *Cezara*:

„Ea (Cezara) se apropiă de tabloul acoperit c'o pînză, o ridică și se uită întru cît înaintase lucrarea *„Căderii îngerilor"*. Cu fața de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite, și ochii lui albaștri pare că de putere și energie. Brațul i se întindea spre haos... aripele lungi și albe etc.*".

Acest tablou avea să fie complectat cu figura demonului, urmărit de Arhanghel. Pentru demon, pictorul alesese ca model pe Ieronim, care avea să pozeze de acum înainte. D. Lovinescu însă n'a înțeles nimic.

Și Arhanghelul Mihail, cu care d. Lovinescu confundă pe Ieronim, și deci pe Eminescu, avînd aripi,—iată încă o confirmare pentru d. Lovinescu, că Eminescu avea aripi [1].

Dar dacă d. Lovinescu nu înțelege textul, aceasta nu-l împiedecă să judece și să comenteze nuvelele lui Eminescu, și să nu-i placă:

> Rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înțelege.

De altfel, d. Lovinescu este dintre acei intelectuali care nu-și pierd cumpătul nici în fața poeziilor lui Eminescu.

Cetiți articolele d-lui Lovinescu despre poeții dela ceaiurile d-sale literare și prefețele dela aceste ediții (și tot ce-a scris despre Eminescu) și veți vedea pe cine prețuește mai mult.—Numai o singură dată d. Lovinescu a recunoscut din plin geniul lui Eminescu: Atunci cînd a comparat o poezie a d-lui Camil Baltazar cu *Mai am un singur dor* a lui Eminescu și cu *Miorița*. Toți admiratorii lui Eminescu îi vor fi recunoscători d-lui Lovinescu pentru marea onoare ce a făcut-o poetului *Luceafărului*.

D-lui Lovinescu nu-i place proza lui Eminescu, pentrucă nu o înțelege și nu o simte. Dar d-sa, neștiind de ce nu-i place, dă firește alt motiv.

Motivul e că Eminescu nu e sincronist,—nu satisface pe „cetitorul modern deprins cu altfel de literatură" sau—altă variantă—„pe cetitorul deprins a cere prozei alte moduri de expresie".

D. Lovinescu (adică „cetitorul" de mai sus) reproșează lui Eminescu că „nu știe crea pe dinlăuntru un om cu o psihologie determinată și nu-l poate, *mai ales*, planta în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență". Cu alte cuvinte d. Lovinescu îi reproșează romanticului subiectiv Eminescu că nu e realist obiectiv într'o nuvelă fantastică. Ba încă, reproșîndu-i că nu-și plantează eroii „în mijlocul unei ambianțe sociale cu raporturi multiple de existență", îi reproșează că nu-i romancier, sau mai clar

1 Toți eroii lui Eminescu sînt bruni, și Demonul din *Inger și Demon*, și Călin, și Arald, și Sărmanul Dionis, și „cavalerul" din *Scrisoarea IV*, și Luceafărul. Acest erou brun—și eroina blondă—concepție datorită probabil și experienții proprii— realizează o concepție asupra amorului, în care bărbatul—brun—este pasiunea („Căci te iubeam cu ochi păgîni)", iar femeia—blondă—sentimentalitatea ideală. Bărbatul-„demon", femeia-„înger". Amor romantic—și contrast Schopenhauerian. Toate acestea nu există pentru d. Lovinescu.

D. Lovinescu reproşează unei nuvele fantastice că nu-i roman realist.

Şi concluzia: *Sărmanul Dionis* este „neizbutit", (Maiorescu spunea că *Sărmanul Dionis* e o „capodoperă". Habar n'avea, bietul, ce prostie spune).

D. Lovinescu aşa dar n'a înţeles că Eminescu *nu* trebuia să „determine", „să planteze", să etc. Că, dacă făcea aşa într'o nuvelă fantastică, greşea. D. Lovinescu condamnă un gen, pentrucă n'are însuşirile altui gen.

Sărmanul Dionis este o lume fantastică, şi *tratată ca atare*. Şi trebue judecat din acest punct de vedere, nu din punct de vedere realist. Din punctul de vedere al *Anei Karenin*, Shakespeare este un palavragiu în delir, iar Eminescu cel din *Sărmanul Dionis* un nebun sadea.

Dar d. Lovinescu n'a înţeles cît adevăr—transfigurat—cît „realism"—este, totuşi, în *Sărmanul Dionis*, ca'n orice adevărată operă de artă.

D. Lovinescu n'a înţeles că *Sărmanul Dionis*, deşi poem filozofic în proză, este autobiografia morală a lui Eminescu, iar prin caracterul de generalitate pe care-l are orice operă de artă, este în acelaşi timp şi portretul, idealizat, al intelectualului romantic în genere: Sensibilitate, imaginaţie, reflexivitate exagerată, deficit în voinţă, nemulţumire de realitate, solitarism, refugiare în amor, în natură, în trecut şi în fantazie.

Şi n'a înţeles că lipsa de „determinare", de „ambianţă cu raporturi multiple" de care-l acuză *(?)* pe Eminescu, este aceiaşi lipsă de „determinare" din poezia în versuri a lui Eminescu, este aceiaşi abstractizare şi generalizare, care face ca poezia lui Eminescu să fie concentrată, universală şi durabilă.

D. Lovinescu, apoi, n'a înţeles că *Sărmanul Dionis* este capul de coloană al unei întregi literaturi: *Trubadurul* liricului Delavrancea (cu puţină „determinare"), *Dan* al realistului Vlahuţă (cu „determinare"*)*, etc. etc.

Pentru d. Lovinescu, *Sărmanul Dionis* nu interesează decît „prin materialul psihologic al poetului şi pentru studiul formaţiei lui artistice. In al doilea rînd interesează prin valoarea expresiei. Stilul e dealtfel pe alocuri nesigur şi neîngrijit...".

Aşa dar, d. Lovinescu n'a înţeles că *Sărmanul Dionis* este prima operă romînească de proză în stil „artist". N'a înţeles că e prima operă de proză romînească, şi una din puţinele şi până azi, în care fiecare fragment e realizat ca valoarea proprie de artă, fără pasagii ori măcar tranziţii de reportaj.

N'a înţeles că e prima - şi ultima—operă de artă, în care limba romînească a fost supusă celui mai greu examen: acela de a exprima în forme sensibile o concepţie filozofică.

D. Lovinescu n'a înţeles—şi n'a spus cetitorilor săi—ce minune – cea mai mare minune din istoria literaturii romîne—e acest *Sărman Dionis* scris la 1870 de un tînăr de douăzeci de ani, fără liceu.

Că *Sărmanul Dionis* are şi defecte, e sigur. Ce operă nu are defecte?

Dar d. Lovinescu n'a înţeles nici tema din *Sărmanul Dionis*.

D. Lovinescu crede că visul lui Dionis e un vis ca toate visele—ca toate visele cu vis în vis. „Totul nu fusese decît un vis",—închee d. Lovinescu.

Dar n'a băgat de seamă d. Lovinescu că la întrebarea lui Pogor, dacă Dionis visează, Eminescu răspunde „cu convingere: *Da şi nu*" ? [1]. Dar nu s'a întrebat d. Lovinescu pentruce Eminescu, la sfîrşitul nuvelei, cînd pune el însuşi întrebarea dacă a fost un vis sau nu, citează din Théophile Gautier cuvintele: „Nu totdeauna sîntem din ţara ce ne-a văzut născînd etc." ?.

Dar dacă e un vis ca toate visele, atunci ce nevoe are d. Lovinescu de filozofia lui „Kant" ?. Crede d-sa că Eminescu, ca un „realist" oarecare, a voit să arate că Dionis, gîndind sara la filosofia lui „Kant", a visat noaptea un vis provocat de acele gînduri? Cum un geolog s'ar fi visat în perioada glaciară, dacă ar fi gîndit sara geologie?—D. Lovinescu a cetit undeva că nuvela aceasta ilustrează o filosofie. A văzut acolo şi numele lui Kant. Şi a copiat... Şi nici acest „Kant", adăogat la cuvintele lui Gautier citate de Eminescu şi la declaraţia, „cu convingere", a lui Eminescu că ceia ce se petrece cu Dionis e vis şi nu e vis—nimic nu l-a pus în îndoială?

Şi, însfîrşit, pentru ce „Kant" ?.

Pentrucă d. Lovinescu nu cunoaşte filosofia lui Kant.

Natura meditaţiilor metafizice ale lui Dionis, zice d. Lovinescu, era de pură esenţă Kantiană; simple categorii ale minţii omeneşti, timpul şi spaţiul n'au o existenţă obiectivă; tot ce se întîmplă, se întîmplă în noi, iar lumea e o creaţiune individuală; tot ce a fost, sau va fi, poate, după voinţă, exista oricînd, aşa că, prin anumite mijloace, oricine reuşeşte să se proecteze şi să trăiască în trecut sau în viitor.

Deodată o începe rău d. Lovinescu. D-sa nu ştie ce sînt categoriile. Spaţiul şi timpul nu sînt „categorii". (Cum ar putea fi categorii?). Problema categoriilor e o problemă de «Logică transcendentală». Spaţiul şi timpul sînt o problemă de «Estetică transcendentală». Ele sînt formele pure ale sensibilităţii, şi nu categorii.

„Tot ce se întîmplă se întîmplă în noi, iar lumea e o creaţie individuală" nu este metafizică de esenţă pur kantiană, cum crede d. Lovinescu. Kant a combătut vehement ca o aberaţie această „metafizică". Vezi argumentarea lui împotriva lui Berkeley.

Combinaţia de mai sus a d-lui Lovinescu nu este metafizica nimănui.

De ce nu-l lasă d. Lovinescu în pace pe Kant? [2]

---

1 *G. Panu*. Amintiri dela Junimea—în paragraful... citat de d. Lovinescu

2 D. Lovinescu a citat adesea fudul numele lui Kant în sprijinul „teoriilor" d-sale. Voiu dovedi altădată că d. Lovinescu nici nu ştie măcar despre ce vorbeşte Kant în Critica judecăţii.

Dar d-lui Lovinescu nu-i place nici *Cezara*. In realitate nu ştiu ce nu-i place, căci *Cezara* nu o înţelege. Nu-i place o închipuire a d-sale, pe care o botează „Cezara".

Am văzut că figura, pictată, a Arhanghelului Mihail a luat-o drept figura lui Ieronim, şi deci a lui Eminescu.

Acum ceva, dacă se poate, şi mai de necrezut.

D. Lovinescu zice că Ieronim, ediţie anticipată a *Luceafărului* devenit „nemuritor şi rece", e un om „nepăsător faţă de iubire". Şi aduce dovezi: Fragmente din scrisoarea lui Ieronim cătră Cezara, în care el răspunde declaraţiei ei de iubire: „Amorul este o nenorocire, şi fericirea ce mi-o oferă, venin... Lasă-mă în mîndria şi răceala mea".

Dacă nuvela s'ar isprăvi aici (adică la începutul nuvelei), Ieronim ar fi „nemuritor şi rece"—deşi pentru un om „rece" amorul n'ar putea fi „venin". Deja acest „venin" îi răpeşte „răceala".

Dar scrisoarea aceasta i-o scrie Ieronim Cezarei, cînd nici n'o cunoştea. Primise o declaraţie de amor iscălită Cezara—şi atîta tot.

Peste o zi vede pe Cezara,—aşa dar descopere pe autoarea scrisorii—şi în convorbirea lor, el îi spune: „Ai milă de mine, căci dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inima mea, aşi muri de amor". „Tu gîndeşti că eu nu te-aşi putea iubi? Te înşeli. Lasă-mi numai timp". „Şi gîndesc că tot aşi putea nebuni, iubindu-te". (Mai „nemuritor şi rece" şi mai „nesimţitor faţă de iubire" nici nu se poate!).

Ieronim scrie după aceia bătrînului pustnic Euthanasius că pictează mereu un cap de copilă şi adaogă: „Simt că din ce în ce schiţele se familiarizează cu inima. N'o iubesc. Nu. Adio, părinte".—„O iubeşti, fătul meu, fără s'o ştii"—îi răspunde Euthanasius, căci pustnicul bătrîn înţelege din cîteva cuvinte ceiace tînărul modernist d. Lovinescu nu înţelege din cinci pagini.

Cezara asediază pe Ieronim. „Imi atinge genele [cu genele ei] şi mă înfioară până în tălpi, cugetă Ieronim. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aşi omorî-o". Şi d. Lovinescu crede că Ieronim e „nemuritor şi rece", şi „nepăsător faţă de iubire".

Pustnicul ar înţelege mai bine de ce „nesimţitorul" Ieronim „ar omorî-o *atunci*" pe Cezara.

Cezara, într'o grădină, noaptea pe lună, se apropie de Ieronim şi-l atinge cu corpul. „Ah, te iubesc!... ţipă el apăsat... te iubesc". („Nemuritor şi rece", „nepăsător faţă de iubire!").

„El o strînse cu atîta putere, încît se încleştase amîndoi într'o îmbrăţişare lungă şi nervoasă. Apoi el recăzu obosit de o simţire ne mai cunoscută pe spata băncii, îşi închise ochii, şi-şi lăsă capul pe acea spată".

Culmea „răcelei" şi a „nesimţirii faţă de iubire".

D. Lovinescu o fi crezînd că Ieronim o iubeşte pe Cezara întru Hristos şi cade în nesimţire epuizat de iubire creştinească.

Ieronim ucide pe Castelmare şi e nevoit să fugă din oraş. Trăeşte într'o insulă paradiziacă. Umblă gol. Cezara nu mai ştie nimic de Ieronim. Se retrage la o mănăstire. Adesea se scaldă în mare. Odată ajunge la insula lui Ieronim, fireşte goală. Se întîlnesc din întîmplare.

„Cezara, strigă el, cuprinzînd'o în braţe". „Tu eşti, *chiar tu?* etc."—şi autorul pune un rînd de puncte—şi isprăveşte nuvela.

Eu nu credeam că, mai ales în vremurile astea post-belice, poate exista o domnişoară atît de inocentă încît văzînd că doi tineri goi se prind în braţe,—şi autorul pune un rînd de puncte—să-şi închipue că acest rînd de puncte înseamnă că cei doi tinerii goi s'au încleştat în braţe ca să citească împreună „Biblioteca clasicilor romîni".

Pe urmă urmează „critica estetică": D-lui Lovinescu nu-i place, fireşte, *Cezara*.

Printre *Povestirile* acestea ale lui Eminescu, editate de d. Lovinescu, pe lîngă *Făt frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis* şi *Cezara*, pe care d. Lovinescu le analizează în Introducere—mai există şi schiţa *La aniversară!*

Pentruce d. Lovinescu nu-i consacră nici un rînd de „analiză", cînd celorlalte trei le-a consacrat cîte un capitol separat fiecăreia? (Pe *Făt frumos din lacrimă*, nici nu era nevoe să-l mai analizeze, ca să ne probeze că nu e scris în stilul basmelor: o vede oricine!).

De ce nu spune nimic de povestirea *La aniversară*?

Probabil pentrucă e mică, numai cîteva pagini. Odată, într'o societatea unde era şi Caragiale, venind vorba de un poet puţin productiv, dar veritabil—ne băgat în seamă de critici, Caragiale izbucni: „Mă, pune un Rembrandt mic într'o vitrină şi nimene n'o să se oprească. Pune un tablou de-un metru de... (aci numele unui foarte cunoscut pictor romîn, lipsit de talent) şi toată lumea o să admire!".

La aniversară este o schiţă admirabilă: observaţie, psihologie, humor, delicateţă, compoziţie, stil, limbă. Cronologic, e prima schiţă psihologică din literatura romînă. Din punct de vedere estetic nu există alta superioară ei. Căci în orice gen a scris Eminescu—poezie, nuvelă, sociologie, politică, polemică, critică,—a dat operă de primul rang. Unde punea el mîna, punea şi Dumnezeu mila.

Dar d. Lovinescu nu s'a oprit la vitrină, din cauza dimensiunii reduse a tabloului!

Un lucru însă am admirat la d. Lovinescu: Uşurinţa cu care se mişcă în literatura universală, cînd înşiră izvoarele străine ale *Sărmanului Dionis*.

Anunţă dela început chiar: „Proza lui Eminescu... este...

după cum vom vedea, supusă tuturor influențelor romantismului german al epocei, azi anacronic" 1.

Și'n adevăr d. Lovinescu *vede* influențele și împreună cu d-sa le vedem și noi.

„Dionis, acest fiu spiritual al romantismului german, al lui *Novalis* și al lui *Hoffmann* mai ales"—„Ca un alt *Faust*"—„Ca un alt *Mefisto*, Ruben îi învață".—„Ca un alt Peter *Schlemihl*".— „*Novalis* prin *Heirich von Ofterdingen*".—„*Goethe* i-a suggerat creația meșterului Ruben"—„*Chamisso* prin *Peter Schlemihl* i-a suggerat desfacerea umbrei de erou".

„Ca un alt"—„Ca un alt"—cu ce ușurință și cu ce elegantă dezinvoltură se mișcă d. Lovinescu în literatura comparată.

Am avut impresia că, afară de studiile d-lui Drouhet despre izvoarele franceze ale lui Alecsandri, nu există în literatura romînă un studiu mai excelent de literatură comparată.

Dar... dar admirația noastră n'a ținut mult. Sunîndu-ne mereu prin cap frazele elegante: „Ca un alt", „Ca un alt"—ne-am adus aminte deodată de... un alt critic—de articolul d-lui Sanielevici intitulat „Sărmanul Dionis". L-am căutat, și l-am cetit, și-am... văzut că văzusem de mult ceiace d. Lovinescu ne anunța că „vom vedea" în introducerea sa.

Să orînduim în ordine alfabetică izvoarele lui *Sărmanul Dionis* după d. Lovinescu și după d. Sanielevici, punînd la un loc autori opere și personagii.

După d. Lovinescu:

Chamisso, Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.

După d. Sanielevici:

Chamisso, Elixirul Diavolului, *Faust, Goethe, Hoffmann, Mefisto, Novalis, Heinrich von Ofterdingen, Peter Schlemihl.*

Deosebirea stă în Elexirul Diavolului, care e în plus (nu în minus!) la d. Sanielevici. Dar acesta e numele unei opere a lui Hoffmann. În acest detaliu n'a mai intrat d. Lovinescu. S'a mulțumit cu „Hoffmann".

Așa dar, tocmai pe tocmai.

Dar pentru psihologia d-lui Lovinescu—și pentru psihologia „imitațiunii sincroniste" în genere—e interesantă următoarea filiațiune sau, cum s'ar zice, geneză:

D. Sanielevici zice:

„Novalis, cel mai exaltat și mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman, Heinrich von Ofterdingen, *pare* a se petrece în altă planetă...".

D. Lovinescu, care utilizase deja pe Novalis al d-lui Sanielevici, cînd a fost vorba de influența generală a romantismului german,—nu lasă nici fraza de mai sus a d-lui Sanielevici neexploatată: „Novalis prin *Heinrich von Ofterdingen*, zice d. Lovinescu, i-a suggerat poetului ideia unei vieți posibile *în altă planetă*".

1. Ne permitem o observație: D. Lovinescu, fiind „sincronist", crede că și Eminescu era tot sincronist și că romantismul german pe care-l imita, era al „epocei", ceia ce nu este exact. Era „anacronic" și pe-atunci.

Așa dar o impresie a d-lui Sanielevici i-a suggerat d-lui Lovinescu că Novalis i-a suggerat lui Eminescu...

E un adevărat cadril de „suggestii"!

Rezultatul: Eminescu își duce eroul în altă planetă, pentrucă d. Sanielevici a avut impresia că romanul lui Novalis pare a se petrece în altă planetă....

D. Sanielevici e o inepuizabilă mină, pe care o exploatează—prin expropriere forțată și fără despăgubiri—d. Lovinescu.

Tot capitalul, din care trăește d. Lovinescu de douăzeci de ani încoace—„ideile" d-sale despre țărănism, despre sămănătorism, despre „reacționarismul rural", despre poporanism, etc.—este avutul d-lui Sanielevici, expropriat de d. Lovinescu.

Interpretează d-lui „distructiv" pe d. Sanielevici la ceaiurile d-sale literare, dar aceasta nu-l împiedică să tragă cu coada ochiului la musafiri și, cînd aceștia sînt mai ocupați cu ceaiul și fursecurile, să prindă între degetul cel mare și inelar cîte o teorie „antițărănistă" a d-lui Sanielevici și s'o arunce în mîneca surtucului pentru viitoarele d-sale studii de istorie, filosofie, sociologie, estetică ș. c. l.

Căci d. Lovinescu *nu poate* să nu copieze. Natura sa îl condamnă la copiat, natura sa pasivă, feminină,—dar de-o curioasă feminitate, căci ceiace reproduce d-sa este egal cu ceiace a primit. Această apucătură naturală d-sa o erijează în concepție asupra vieții. (S'a zis demult că „filosofia este expresia temperamentului"). Pentru d-sa totul e imitație pură, copie, plagiat: organizările politice ca și literaturile. D-sa numește „sincronism" această curioasă reproducere feminină fără participare personală.

Și „sincronizează" mereu, pe Scurtu, pe d. Sanielevici, pe cine găsește—și cu cît îi „sincronizează" mai fidel, cu-atîta, din tactică, îi insultă mai tare.

...Aflu în ultimul moment că prefața minunată pe care am analizat-o, a fost tipărită de d. Lovinescu în fruntea ultimului său volum de *Critice*...

G. I.

Cronica literară

Literatura rusă de astăzi

Literaturile nouă, sau acele care apar la un moment dat renovate în dezvoltarea lor, oferă un farmec particular şi o atracţie specială. În cîmpul noutăţii, pe care lectura din ce în ce mai întinsă o precizează şi adînceşte, aprecierile pe care le provoacă sînt învăluite într'o atmosferă de nesiguranţă şi mister.

Aiurea, în literatura ajunsă la maturitate—şi vîrsta aduce întotdeauna prestigiu în viaţa indivizilor ca şi a fenomenelor culturale—pe cetitorul, dotat cu oricît de puţin simţ critic, îl interesează în genere gradul la care se ridică ea prin operele-i capitale pe treptele înaltei ierarhii estetice sau intelectuale. Aci e importantă cunoaşterea realităţii subt cele mai variate aspecte ale vieţii, începînd dela simpla mişcare automată şi instinctivă şi până la formele de complexitate excepţională, individuală sau colectivă.

Dar nu numai atît. In literaturile, care privesc în urma lor un şir de sforţări continui şi accentuate, criteriul unic calitativ în aprecierea elementelor creatoare e ridicat la rangul de fetiş sau dogmă. Ce alt exemplu mai edificator am putea oferi decît acea concepţie a esteticei pure, exprimată subt formula prea cunoscută a artei pentru artă?

Criteriul valorificării exacte şi al ierarhizării riguroase după factori de rafinată subtilitate e fără îndoială, produsul unei activităţi luxuriante, ce îşi permite în fecunda desfăşurare a operelor realizate o prea minuţioasă selecţiune de nuanţare aleasă şi diferenţiere continuă. Ea îşi creiază astfel o obligaţie de conştiinţă şi îşi impune un indiscutabil imperativ în aprecierea şi selecţionarea creaţiei literare.

În literaturile tinere informaţia primează esteticul şi realitatea, arta. In definitiv, o literatură nu trăeşte decît prin realitatea viabilă, pe care o exprimă. Artificialul, miraculosul şi fantasticul sînt mijloace de diferenţiere a operelor originale în concepţia şi

inspiraţia scriitorilor complect individualizaţi. Un Kipling, Ewers, Pöe sau Walter Hasenclever—acesta din urmă în special cu o accentuată nuanţă simbolistă,—şi-au îngăduit intervenţia accidentală sau continuă a imaginaţiei şi chiar a acelui caracter artificios pe care l-au încetăţenit nu de mult Francezii în literatura contemporană, pentrucă personalitatea lor a apărut determinantă şi renovatoare pentru concepţia curentă a literaturii timpului. Înclinaţi prin temperament şi susţinuţi de remarcabil talent, ei sînt expresia unor individualităţi excepţionale.

Literaturile recent îndrumate pe drumuri nouă nu au, în primul moment, nici posibilitatea, nici acea nuanţă de prestigiu necesară marilor transformări.

Şi totuşi atunci cînd nu sînt efectul unei reacţiuni restrînse, concretizată în curente de efemeră durată şi infimă importanţă, ele apar ca expresie a unei categorii sociale sau chiar a societăţii în genere, ce tinde a schimba structura şi aspectul caracteristic al mentalităţii epocii.

* * *

Evident, literatura rusă nu este o literatură nouă. Dar între scriitorii celor cîteva decenii anterioare cataclismului, care a schimbat total aspectul fostei monarhii învecinate, şi între acei care s'au dezvoltat ulterior, e o deosebire izbitoare chiar dela prima vedere.

Există, în adevăr o literatură revoluţionară, ce nu a epuizat încă materialul oferit de uriaşul eveniment, atît de bogat în forme şi aspecte multiple şi variate. Alături de aceasta—o dedublare ulterioară a ei—există opere menite a reproduce viaţa actuală, organizată în urma revoluţiei, cu caracterele ei distincte.

Deşi concepută intenţionat, această încercare de a reda static viaţa şi organizarea socială a vieţii ruseşti este imparţială, oferind chiar suficiente garanţii de seriozitate şi obiectivitate quasi-desăvîrşită. Prin ea întrezărim în această lume nouă—care adesea în aprecierea mulţimii necunoscătoare a oscilat între cele două concepte ale imaginaţiei creştine, primitive şi antagoniste: infern sau paradis—suferinţă alături de voioşie, linişte alături de violenţă, blîndă şi docilă pasivitate alături de activitate acerbă.

Nu lipseşte, în sînul acestei literaturi, nici antagonismul părerilor, nici contrastul aprecierilor. Este desigur aceasta o nouă certitudine de obiectivitate a vieţii descrise.

Apologişti ai revoluţiei, cum este acel minunat nuvelist, iscusit în redarea momentelor de groază, sau numai de nelinişte şi grijă, Vsevolod Ivanov, pe care altădată îl caracterizam ca psiholog, stilist abil şi realist puternic în concepţie şi realizare. Paginile în care descrie el sforţările neînchipuite ale unui biet ţăran, pipernicit la trup şi minte, însărcinat de comitetul central

al sovietului din nu ştiu ce oraş de frunte a duce propaganda Republicei într'un ţinut îngheţat aproape timpul anului, suferinţele şi sacrificiul lui pentru o cauză, pe care o presimţea mare fără a o cunoaşte îndeajuns,—sînt pagini de antologie şi de cea mai înaltă emotivitate profund umană.

In contrast cu el se ridică un talentat satiric al revoluţiei: *Panteleimon Romanov*. „Poporul atotrăbdător", nuvelă apărută fragmentar în romîneşte în paginile unei reviste serioase şi intelectualizate, într'o admirabilă redare datorită d-lui C. Stere este o capo d'operă de vervă incisivă dar stăpînită, de ironie biciuitoare şi totuşi potolită.

Iată subiectul: Poporul nu înţelege rostul transformărilor în societate şi noile reguli impuse. Cu atît mai mult cu cît datorită unei perioade de criză intensă, sovietul local e nevoit a lua măsuri de constrîngere pentru a evita risipa. Mulţimea e supusă apoi, unui regim de disciplină şi educaţie forţată pentru a se obişnui cu viaţa civilizată în locul mizeriei pe care o suportase până atunci. Dar obişnuinţa odată dobîndită e un punct cîştigat pentru totdeauna. Poporul nu înţelege binefacerile noilor reguli de viaţă şi vede în toate numai un prilej de şicană şi o serie interminabilă de curse, pe care regimul oficial i le întinde cu extremă bunăvoinţă.

De aici critică şi opoziţie. E minunată schiţa în care apare nota de simplitate şi credulitate naivă în gestul „cetăţeanului", care în cursul băii—deşi supraveghiat de aproape—încearcă să ascundă săpunul necesar lui pentru a-l duce femeii acasă să-şi spele rochia de sărbătoare; şi tot atît de caracteristică e indignarea lui împotriva insectelor, pe care oficialitatea le „decretează" purtătoare de boli, cînd omul trăise toată viaţa în stricta lor intimitate.

Ironia sfredelitoare şi totuşi subt formă atît de liniştită adaogă un farmec excepţional acestei schiţe de viaţă, pretutindeni aceiaşi în aceleaşi condiţii şi împrejurări. In acest mediu simplu şi primitiv nu are dreptate ţăranul, care întreabă cu reflectată indignare, până cînd va suferi această pacoste a noii legiuiri, poporul „atotrăbdător?".

Literatura rusă de azi e aproape în întregime subt influenţa puternicului talent al lui Gorki. Cu mici excepţii, fireşte; Vsevolod *Garşin* a primit poate mai mult influenţa lui Tolstoi, în simplitatea apostolică cu care rezolvă pe alocuri conflictele interioare, a lui Dostoewski şi Andreev în vederea zbuciumului chinuitor al unor suflete condamnate.

E curios cum aceşti apostoli ai revoluţiei ruse sînt astăzi părăsiţi în calea, pe care şi-a creiat-o literatura nouă. Nu de mult, sovietele pretindeau că revoluţia rusă descinde tot atît din *Karl Marx*, pe cît se sprijină pe comunitatea apostolică concepută de gînditorul dela Iasnaya-Poliana. Dacă azi nu sînt consideraţi drept exemplare călăuzitoare ai noii mişcări literare, aceasta e datorită—cred—caracterului de psihologie interioară şi de filosofie deosebită de noua organizaţie socială a Rusiei de azi,—ce se desprinde din opera acestor mari gînditori.

Literatura de astăzi ar putea fi definită prin caracterizarea celor două aspecte bine distincte: aspectul *dinamic* al revoluţiei, efortul activ în realizarea transformărilor actuale, într'un cuvînt, sufletul revoluţiei ruse; al doilea aspect este acel al vieţii liniştite, transformate total în urma zguduirii puternice pe care a încercat-o, dar oferind privirii calmul desăvîrşit al unei activităţi perfect echilibrate şi naturale.

Vom menţiona în prima categorie pe *Vsevolod Ivanov*, despre care ne-am ocupat mai pe larg altădată în paginile acestei reviste; *I. Babel*, şi mai ales acea viguroasă scriitoare, ce redă cu intensitate ritmul vieţii cuprinsă în vîltoarea revoluţiei: *Lydia Seyfoulina*.

Despre aceştia din urmă vom vorbi în rîndurile următoare.

* * *

I. Babel a fost o revelaţie a literaturii ruse în anii, care au precedat marea revoluţie. In 1916 Maxim Gorki scotea o revistă cu pronunţat caracter social-democrat, fără a îmbrăţişa însă nota anarhistă. Aci a publicat Babel primele sale nuvele, descoperit de marele romancier al celor oprimaţi şi mizeri.

Subt influenţa directă a lui Gorki, el a înţeles că pentru a fi un pictor al vieţii veridice şi reale, nu e suficient numai talentul. Maxim Gorki îi spusese doar într'o zi: „Opera d-tale nu preţueşte nimic, căci nu ai simţit îndeajuns realitatea vieţii. Cu ce drept vorbeşti despre o viaţă, pe care nu o cunoşti încă!"

Această observaţie a fost decisivă în cariera lui Babel. 1917 era aproape. El s'a înscris în rîndurile armatei roşii, ce se organiza în centrele de muncitori de pretutindeni, şi luă parte activă la luptele menite a duce la constituirea Uniunii republicelor sovietice (U. R. S.): Babel a devenit celebru prin opera, în care cu un remarcabil spirit analist a descris momentele de aventură, de groază, emoţie nuanţată şi succes, pe care le-a trăit în această etapă nesigură şi primejdioasă a vieţii sale: „Cavaleria roşie".

„Cavaleria roşie" nu este un roman. E o lungă serie de schiţe, momente şi amintiri, pe care învăluindu-le într'o atmosferă de mister cu un talent pitoresc puţin obişnuit, autorul reuşeşte să le prezinte ca adevărate fragmente de viaţă.

Babel este un realist puternic. In linii sumare şi în puţine cuvinte, el ne transpune în mijlocul vieţii pe care a trăit-o,—cu senzaţia aceia puternică nu numai a amintirii, ci a retrăirii însăşi a momentelor evocate. In mijlocul unei lumi, pe care nu o cunoaştem decît din paginile sale, o lume variată de cazaci brutali, de oameni îngroziţi de luptă şi măcel, de preoţi rigizi şi

rabini înspăimîntaţi şi visători ai unor timpuri mai bune, de veşnică şi utopică înţelegere între popoare, Babel ne introduce intim şi familiar, şi cu intuiţia sigură a talentului său puternic ne reţine cu artă şi bunăvoinţă în cadrul lumii pe care o descrie.

Babel desemnează precis şi vioiu profilul personagiilor pe care le prezintă; el sezisează realitatea vie, mobilă, nealterată şi lipsită de anumite deformări imaginare. Aceasta i-a atras în multe cercuri, aprecierea de naturalist şi denumirea de Zola al Rusiei nouă.

E drept că spiritul său analist merge uneori până în cele mai mici detalii, care evocă—în mod fatal—anumite aspecte disgraţioase şi inutile. Aceasta e, însă, până la un punct şi caracterul realismului veridic spre deosebire de acel artificial şi naiv; şi nu trebue să uităm că atmosfera totală şi impresia, cu care părăsim lectura paginilor sale, nu e deloc deprimantă şi obositoare, ci dimpotrivă excitantă şi atractivă prin variaţia ei—pe de o parte, – prin multiplicitatea aspectelor ce se succed ca în lentilele unui miraculos, caleidoscop—pe de alta.

Maurice Parijanine, admirabilul traducător al acestei opere în limba franceză, care a cunoscut de aproape pe scriitorul de care ne ocupăm, îl prezintă într'un abil portret psihologic ca un exemplar însetat de aventuri şi veşnic în căutarea noutăţii cavalereşti şi a atracţiei stepei.

Dar Babel e mai mult decît atît. „Chipul lui“ spune Parijanine, „exprimă un zîmbet inepuizabil, un zîmbet blînd şi îngăduitor, în care se întrevede tristeţea omului ce şi-a pierdut iluziile, împărţindu-le acelor care îl inconjoară“. Şi dacă ne gîndim că în familia sa ascendenţii păstrau încă puternic caracterul iudaic ereditar, această dispoziţie tristă şi binevoitoare în acelaş timp este justificată până la evidenţă. Babel uneşte umorul specific rasei cu tristeţea şi ironia—sfîşietoare în fond, blîndă în aparenţă, ce constitue subt formă pregnantă caracteristica atmosferă din vechile familii ebraice.

In sufletul lui se trezeşte revolta împotriva măcelului şi a distrugerii organizate şi sistematice, ce constitue însuşi războiul. Babel e un îndrăgostit al naturii vii şi un neîmpăcat duşman al morţii. El nu omoară nici cînd e implorat s'o facă pentru a pune capăt suferinţii, căci numai gîndul sinuciderii îl turbură profund.

Şi totuşi războiul, pe care îl descrie Babel, e poate cel mai organizat şi mai desăvîrşit omor în massă. De ce îl etalează el atunci, în pagini adesea descrise cu vioiciune şi simpatie, în care revolta îşi pierde glasul şi indignarea a dispărut? E poate aci ceva din temperamentul spontan şi plin de viaţă, care atenuiază cu abilitate şi talent tabloul sombru al cîmpului de luptă, de vaete şi chinuri, de sînge şi cadavre, aşa cum îl creiază întotdeauna imaginaţia îngrozită, cum îl surprinde adesea observaţia nereţinută.

Asemenea acelor spectatori, care în faţa unui îngrozitor

tablou închid ochii pentru a nu vedea tragedia devorantă a vieţii de totdeauna, Babel—în trecere fugară—evită atît cît e posibil, de a privi în amănunt şi a reda cu minuţiozitate detaliile spăimîntătoare ale vieţii de luptă, mizeria chinuitoare a vieţii de tranşee, emoţia sfîşiitoare a vieţii de şarjă şi atac.

Dintre reprezentanţii proeminenţi ai literaturii ruse, acel de care se apropie mai mult Babel prin factura lui sufletească, prin dragostea lui de pămînt şi natură, e fără îndoială Maxim Gorki. Deosebindu-se de el printr'o mai mică forţă de evocare a vieţii, pe care a trăit-o, şi prin lumea de omogenitate pe care o reproduce în forme incomparabil mai reduse în faţa ochilor noştri, Babel rămîne totuşi un realist de primul plan, un stilist de o desăvîrşită naturaleţă, un talent comparabil în parte lui Maupassant şi Flaubert pentru care nutreşte o admiraţie aleasă şi năzuinţa firească de a-i egala.

* * *

Dar cel mai viguros talent, pe care l-a cunoscut literatura rusă de după revoluţie e fără îndoială *Lydia Seyfoulina*.

Lydia Seyfoulina a devenit celebră într'o epocă, ce resimte încă puternic provizoratul, prin cunoscutul ei roman „Virineya“.

Virineya e însăşi romanul revoluţiei.

Virineya, Virka, este un exemplar femenin de o vigoare excepţională, de o frumuseţe rară, de o voinţă nestăpînită. Temperamentul ei puternic sprijinit pe această voinţă, alături de caracterul ei rigid şi prea puţin docil, i-a creiat însă o situaţie unică în mediul ţărănesc în care trăia; admirată pe ascuns, ea e respinsă fără cruţare de toţi acei care o doreau pentru frumuseţea ei.

Virineya rezistă însă. La rîndu-i ea respinge cu îndărătnicie toate propunerile ce i se fac, adăogind rezervei reci cu care îşi întîmpină admiratorii o notă de violenţă sălbatecă şi instinctivă.

Virineya nu are prejudecăţi. Dar are simţuri ascuţite şi o puternică viziune a realităţii; ea vede clar şi mai ales presimte instinctiv cu intuiţii clare apropierea primejdiei.

Mă întreb, dacă în toată literatura din Rusia sau de aiurea există încă un tip asemenea acestui exemplar de forţă, în care rigiditatea şi violenţa primitivă se îmbină atît de bine cu emoţia clipelor de duioşie.

In categoria tipurilor create de literatura nouă, Virineya rămîne o figură unică prin energia, prin farmecul pe care-l răspîndeşte în juru-i, prin frumuseţea ei sălbatecă şi sufletul vijelios dar totuşi duios şi devotat până la sacrificiu.

Dar mai presus de toate Virineya este „l'enfant prodigue“ al revoluţiei.

In anul predecesor marei revoluţii, Virineya cu energia şi simţul realităţii, ce o caracteriza, ţinea singură piept acelor

care—incomparabil mai bine înarmaţi ca ea—veneau să predice continuarea războiului până la ultimul efort. Femeia decăzută—aşa cum o credeau naivi bătrînii, cum o spuneau, fără s'o creadă însă, cei mulţi—e însăşi revolta sufletului popular în contra vorbelor adormitoare.

Cetind paginile, în care procesul disoluţiei şi dezorganizării unei vieţi de mult intrate în agonie apare evident, o dublă impresie te pătrunde. Intâiu aceia a fatalităţii decizive, fără putinţă de renunţare şi revenire, care transformă totul cu o forţă mai mult decît umană. Apoi aceia a necesităţii inexorabile, ce duce la reorganizarea societăţii în nuclee puternice, în care spre deosebire de lumea politică dispărută—pulsează un suflet nou, un spirit de iniţiativă şi de entuziastă determinare activă.

Virineya e cel mai devotat membru al noii organizări sociale. „Pumnii ţăranului rus"—spune ea—„vor restabili ordinea şi vor impune voinţa poporului". Şi în adevăr, ea suferă martiriul luptelor, în care curge sîngele alături de izbucnirile entuziasmului popular. Cînd moare—urmărită pentru credinţa ei şi sfîşiată între dorinţa de a-şi revedea copilul părăsit şi aceia a datoriei îndeplinite—simţi că a dispărut un suflet de elită, pe care voinţa şi energia personală nu l-au părăsit până în ultimul moment.

* * *

Sînt în acest roman pagini de duioşie alături de bestialitate sau viciu. Dar nu se va putea niciodată nega impresia de realitate vie pe care o lasă lumea aceia viguroasă şi primitivă, pe care o populează „iluminaţii" creatori de secte şi erezii ce merg până la crimă şi anarhie, ţărani docili, robuşti şi muncitori,—dar mai ales chipul de expresivitate aleasă şi forţă excepţională, pe care îl reprezintă Virineya.

In această evocare puternică şi adequată a realităţii, pe care a cunoscut-o, constă talentul de psiholog şi de stilist al Lydiei Seyfoulina.

Mircea Mancaş

Cronica ideilor

— Criza culturii contemporane —

Literatura crizei culturii contemporane, problemă vijelios deslănţuită şi desbătută frenetic în răstimpul de după războiu, pare să egaleze noianul de comentarii şi interpretări iscate pe vremuri în jurul lui Faust, Hamlet şi Divinei Comedii. De-ar fi să acordăm un credit spontan şi necontrolat exigeţilor acestei chestiuni, ar trebui neîndoios să convenim că orice altă preocupare omenească se vădeşte netrebnică şi superfluă înainte de a fi istovit toate mijloacele posibile de investigaţie şi tot timpul disponibil pe leit-motivul acestei teme. Dacă Prinţul Danemarcei din binecunoscuta tragedie shakespeareană ar binevoi să cinstească epoca noastră cu soliloqurile sale de stranie meditaţie mefistofelică, atunci de bună samă că chinul lui fantastic s'ar concentra în formula privat-docenţilor, vestita-i întrebare îmbrăcînd straiul marotei actuale: *a fi sau a nu fi criză?*

Lesne de înţeles că există o infinitate de cauze reale care motivează aducerea în discuţie, cît şi adîncirea pasionantă a unui asemenea subiect. Lăsînd acelor care agită această temă sarcina să exprime şi să justifice adevăratele sau pretinsele pricini, ne mulţumim să observăm doar că circumstanţele cele mai proprii unei atare flore s'au dovedit a fi—după cîte ne învaţă istoria—sfîrşiturile de veac sau timpul imediat scurs după o catastrofă războinică. E simptomatic să se remarce că regisorul maestru, cunoscut ca tulburător de ape limpezi şi agitator de crize culturale mondiale, faimosul englez pangermanist Houston Stewart Chamberlain, şi-a publicat lucrarea sa „Fundamentele secolului al XIX-lea, acel A. B. C. menit să desvăluiască insuficienţa şi sfîrşitul geniului latin, tocmai în anul 1899. La fel e semnificativ şi demn de reţinut ca document că toate scrierile care afişează şi agită pericolul de moarte al culturii actuale au

văzut lumina tiparului odată cu sfirşitul războiului din 1914–1918.

In această epocă fac vilvă, stirnesc emoţii şi culeg aplauze Oswald Spengler cu „Der Untergang des Abendlandes" (lucrare publicată între 1919 şi 1922), Lucien Romier cu familiarul lui strigăt de alarmă într'o formă de ediţie populară „Explication de notre temps" (1925), Hermann Graf Keyserling cu preconizările lui de terapeutică orientală din „Das Reisetagebuch eines Philosophen" (1919) şi „Das Spektrum Europas (1929), sau cardinalul laic ortodox fără credincioşi şi parohie Nikolaj Berdjaev pribeag rus chinuit de perversitatea diabolică de-a infiltra occidentalilor fiorii religiei slave, cu „Sensul istoriei" (1925) cit şi cu ultimele volume din 1927: „Un nou Ev-Mediu" şi „Sensul creaţiei". (Datele operelor lui Berdjaev reprezintă anul cînd au fost traduse în Limba germană, originalul rusesc variind numai cu doi sau trei ani).

Bibliografia înşirată până aici înfăţişează numai ecoul crizei în concepţiile metafizice despre lume şi viaţă. Paralel cu dinsa s'a dezvoltat o literatură care se străduește să oglindească manifestările deficitare din domeniile speciale, adică din literatură, ştiinţă, politică, religie, artă, educaţie, etc. E deajuns să amintim vilva stirnită de teoria relativităţii a lui Einstein în domeniul Fizicei şi Mecanicei, sau esseul luminos „La trahison des clercs" al lui Julien Benda pe tărîmul religios şi intelectual pentru a cîştiga o imagine clară de varietatea aspectelor închise în noţiunea de criză. (Pe latura aceasta specială, problema a fost şi'este discutată în publicistica romînească, accentuindu-se în deosebi faţeta literar culturală care priveşte noua generaţie. In revistele „Viaţa romînească" şi „Gîndirea", în conferinţe publice şi'n cotidianele „Curentul" şi „Cuvîntul" s'au etalat ani dearîndul discuţii şi polemici la care au participat d-nii N. Iorga, I. Petrovici, C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinţi, M. Ralea, P. Andrei, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mihail Manoilescu, Radu Dragnea, Vasile Băncilă, Mircea Eliade, triumviratul Crinului alb cu Petre Marcu-Balş, Sorin Pavel, Ion Nestor şi Ştefan George).

In faţa unui material aşa de vast şi inedit prezentat de aspectul crizei, întovărăşit de un arsenal de metode nouă şi ingenioase de cercetare, am părea înclinaţi să credem că subt ochii noştri un Aristotel contemporan va creia o nouă logică, o nouă disciplină ştiinţifică menită să fie axiomatica crizei în general, o *crizologie*. E regretabil că spiritul german dominat diabolic de pasiunea lui *überhaupt* n'a făcut până acum un sistem ştiinţific din această răsunătoare noutate. Regretul sporeşte cu atît mai mult cu cît Walter Heinrich încercînd într'un op editat la Jena în 1928 să sistematizeze „Die Grundlagen einer universalistischen Krisenlehre" s'a mărginit numai la natura şi speciile crizelor economice. Optimişti convinşi în geniul naţional teutonic, nădăjduim să apară cît mai curînd un nou Kant întrebîndu-se emfatic şi pompos: *Wie ist din Krise überhaupt möglich ?*

Am înşirat aceste nume şi titluri impunătoare pentru a evidenţia interesul, atenţia şi ardoarea acordate fizionomiei spirituale care specifică epoca actuală. Cum ideile tălmăcite de aceşti autori sint arhicunoscute în publicistica intelectuală, îmi permit să reliefez o nouă contribuţie pe această temă,—contribuţie savantă în explicaţii şi originală în soluţii oferită de D. *Arthur Liebert* în pătrunzătorul d-sale volumaş intitulat „*Zur Kritic der Gegenwart*". [1]

Inainte de a cunoaşte ideile expuse de d. Arthur Liebert, profesor de filosofie la Universitatea din Berlin şi Prim-redactor la revista Kantstudien, să-mi fie îngăduit a-i creiona în cîteva cuvinte silueta spirituală pentru a sublinia concepţia d-sale fundamentală şi dominantă din care se revarsă ca dintr'un focar părerile exprimate în legătură cu criza culturii contemporane.

Interpret genial al filosofiei lui Kant, înserîndu-se în falanga acelor comentatori inspiraţi din Maestrul dela Königsberg alături de Fichte, Hegel, Schopenhauer şi Renouvier, iar nu printre minorii din tagma Hermann Cohen, Natorp, Cassirer, Riehl sau Windelband, d. Liebert ajunge la concluzia că antinomia, contrastul şi contradicţia, – în terminologia d-sale dialectică, este fundamentul şi structura vieţii sufleteşti şi-a lumii. Falşul este o condiţie indispensabilă pentru existenţa adevărului, urîtul pentru a frumosului, răul un atribut necesar în creaţia binelui. Forţele contrare, contrastante sau contradictorii din filosofia manecheiană,—lumina şi întunericul în două cuvinte, exprimă o veşnică luptă care nu va înceta niciodată, reprezintă procesul dialectic şi tragic al existenţii. (Spre deosebire de Hegel, contrariile nu se armonizează într'o sinteză, ci jocul dintre ele rămîne permanent deschis). Rostul nostru în această lume nu constă în visuri care ţintesc o armonie universală ca Zeii din spatiile intermundante din filosofia lui Epicur, după cum nu rezidă în iluzia că vom astîmpăra vreodată „setea liniştei eterne"; dimpotrivă, adîncind urzeala naturii omeneşti, ne dăm seama că sîntem totdeauna combatanţi în slujba idealurilor supreme, veşnic în luptă cu răul, întunericul, păcatul şi moartea. A fi şi a fi luptător sînt expresii sinonime.

Privită din această perspectivă, viaţa apare în adevărata ei lumină, işi desvălue adevărata ei realitate, devine o amplă şi zguduitoare tragedie. Filosofia kantiană, din care d. Liebert se inspiră din abundenţă, pierde chiar în latura ei teoretică aspectul rece al blocului de ghiaţă căpătînd un accent tragic profund, un aer dramatic de adînc sublim.

1 Apărută în Friedrich Mann's Pädagogisches Magazin, Heft 1173. Langensalza, 1928. Nu ne ocupăm de altă lucrare a autorului „Die geistige Krisis der Gegenwart" (1929), deoarece se pretează mai greu—din pricina unei savante terminologii filosofice—unei discuţii cu aspect cultural. Apoi „Zur Kritik der Gegenwart" rezumă toate opiniile d-lui Liebert pe această temă.

În lumina acestei idei pivotale, e uşor de înţeles că pentru d-sa criza nu este nici un deficit şi niciun pericol,—cum era considerată de filantropia socială engleză a lui Bentham şi John Stuart Mill sau chiar de Taine, ci e imanentă fiecărei epoci şi clipe caracterizînd natura umană în genere. „Un timp fără criză—spune d-sa—ar fi un timp mort, după cum un om lipsit de orice criză ar fi un om mort,—un parazit inactiv şi de prisos, un jouisor al zilelor lui. Un asemenea timp nu se află însă în paginile istoriei omeneşti“ (p. 7)[1].

După această privire de ansamblu, să încercăm a cunoaşte mai deaproape opiniile acestui subtil gînditor, referitoare la explicaţiile şi remediile crizei culturii actuale.

Care este caracteristica culturii contemporane şi prin ce atribut se soldează ea în minus? Cu alte cuvinte, ce fizionomie prezintă valorile spirituale de azi şi ce ne îndrituește să afirmăm existenţa unei crize? După cugetătorul berlinez, cultura timpurilor noastre se află la o grea răspîntie, în urma falimentului încercat de pozitivism; ea caută un senz vieţii şi istoriei, o normă absolută, o valoare ideală urzită să depăşească problematica şi dialectica în care ne sbatem şi ne chinuim zădarnic. Origina răului se poate situa istoric în anul morţii lui Hegel, la 1831, dată crucială în evoluţia spirituală a veacului al XIX-lea. Cam în aceiaşi vreme dispar depe scena culturii Pestalozzi şi Beethoven, Schiller şi Goethe, Schleiermacher şi Wilhelm von Humboldt. În locul mentalităţii lor absolutiste şi olimpianismului respirat pe culmi de sinteze ideale, apare provizoratul romantic care-şi satisface cerinţele metafizice în cadrul unei mistici nebuloase, călăuzindu-şi viaţa în serviciul idealului de infinitate. „Romanticul posedă totdeauna subt simbolul infinităţii o normă în faţa vieţii“ (p. 12). Spiritul omenesc însă nefiind cu totul eterat pentru a se menţine continu în înălţimi albastre, a coborît setos din sfera mistică în lumea faptelor tangibile şi concrete, forţînd evoluţia vieţii istorice să se orienteze exclusiv spre pozitivism şi naturalism. Aici începe prologul tragediei culturale al cărui epilog sîntem siliţi noi astăzi să-l ducem până la desnodămîntul final.

Evident că ştiinţificeşte, adică mai presus de conduita noastră morală, „dincolo de bine şi de rău“ cum ar spune Nietzsche, pozitivismul a realizat o sumă de cuceriri în lumea adevărurilor. Datorită lui ni s'au deschis porţi nouă pentru înregistrarea şi înţelegerea unor timpuri şi culturi, unor straturi din devenirea naturală şi istorică necunoscute sau nerecunoscute până la el.

Adunînd cu zel şi fără osteneală fapte de orice natură, adîncind prin observaţie migăloasă fenomene până atunci ignorate, pozitivismul a reuşit să creeze discipline nouă,—ca Preistoria,

1. Toate citatele care vor urma cu indicaţia paginei, sînt luate exclusiv din amintitul volumaş „Zur Kritik der Gegenwart“.

Istoria ştiinţifică şi Biologia—sau să transforme cunoştinţele noastre istorice, geologice, zoologice, botanice şi geografice, impregnate de fantasticul adecvat semidoctismului, în adevăruri sigure şi clare. Remarcabile de reţinut din această cruciată ştiinţifică victorioasă, sînt evoluţionismul şi istorismul, derivate matematic din pozitivism.

Evoluţionismul, mult mai interesant ca metodă decît ca realizare practică, a fost permanent obsedat de ideia să găsească un fundament comun pentru disciplinele spiritului şi naturii, să instrumenteze cu aceiaşi unealtă două realităţi profund deosebite. Monismul acesta metodologic se credea deja în posesia unui principiu unic capabil să descifreze, în acelaşi timp şi în aceiaşi măsură, categoriile sufletului şi legile universului. „Convingerea răspîndită general era că s'a pus însfîrşit mîna pe cheia care va rezolva toate enigmele şi tainele universului“ (p. 19).

Pe de altă parte, cercetarea aprofundată a trecutului a creiat o nouă concepţie despre esenţa realităţii denumită istorism,—disciplină în care a realizat strălucite eforturi Ernst Troeltsch. „Pentru această concepţie despre lume sînt esenţiale următoarele atribute. Mai intâiu ea nu cunoaşte nici o existenţă imobilă şi stabilă, ci numai o devenire infinită, o mişcare nesfîrşită. Această devenire poartă, în al doilea rînd, caractere pur empirice şi este determinată de legi tot pur empirice. Nicăieri şi nici într'un chip nu i se adaogă un sens transcendent sau metafizic. Evident că trebue să înţelegem această devenire ca ceva infinit, dar în această speţă de devenire în care se aduce şi se imprimă infinitul, nu se sezizează nici o urmă de absolut. Aceasta rezultă din aceia că această devenire nu îmbrăţişează decît fapte, nimic altceva decît fenomene şi serii de fenomene“ (p. 21). În fine, oricît s'ar încerca să se atribue istorismului o factură teleologică, el rămîne mereu empiric, pămîntesc şi pe ţărmul dincoace („diesseitig) întrucît ţelul propus nu depăşeşte înlănţuirea terestră a faptelor. (Anticipînd întîmpinările critice ale autorului, sîntem siliţi să arătăm că pentru d. Liebert „sensul ese totdeauna din sfera faptelor faţă de care se comportă transcendent“ (p. 21) sau cum vom avea prilejul să accentuăm mai tîrziu, scopul şi idealul sînt constitutive nu numai regulatorii în structura unui fenomen sufletesc.

Două exemple caracteristice luate din domeniul religios şi biologic, vor evidenţia mai pregnant rolul covîrşitor al pozitivismului şi derivatelor lui în empirizarea şi mărginirea la concret a concepţiei metafizice. Pentru Ludwig Fenerbach, de pildă, Religia pierde aroma mistică şi aerul de sfinţenie devenind un produs omenesc atît timp cît adevăratul sens al teologiei este antropologia. Socotind Religia drept o icoană poetică supraprețuind dorinţele omeneşti, exaltînd forţele subiectivităţii şi ale conştiinţei creatoare, Fenerbach restabileşte subt auspicii luminoase demnitatea şi puterea omului în cadrul istoriei şi vieţii, însumînd

fenomenul religios printre celelalte valori spirituale omeneşti. Această conştiinţă de putere şi demnitate se dovedeşte însă iluzorie întrucît Religia e detronată din drepturile ei, i se răpeşte imperiul absolutului şi transcendenţa punînd-o la discreţia capriciilor individuale, făcînd din ea o funcţie pragmatică a instinctelor şi cerinţelor vitale. Aceleaşi neajunsuri răsar şi din ficţionalismul lui Vaihinger cînd pune existenţa lui Dumnezeu la discreţia imaginaţiei creatoare, căreia îi acordă virtutea să nască însăşi absolutul prin funcţiunea etichetată *„als ob"*.

În domeniul biologic, ca să trecem la al doilea exemplu caracteristic, Friedrich Nietzsche prin dispreţul lui apolinic faţă de normele şi formele absolute, cît şi prin imnul barbar, cald şi dionisiac închinat voinţii de putere, îngustează până la absurd concepţia despre om şi viaţă. Deşi apologet al supraomului,—cuceritor prin toate jertfele admisibile şi chinuit de dorul unei morale de stăpîn—Nietzsche se dovedeşte în cele din urmă un sclav înlănţuit de propriile sale fiare, zugrumat de necesităţile imperioase şi inextricabile rezultate din condiţiile naturale şi istorice. Căderea ta prin tine Israele, s'a adeverit şi'n cazul profetului lui Zarathrusta, deoarece şi prin „viaţă" înţelege Nietzsche într'adevăr numai fluviul pozitiv biologic şi istoric al lumii fenomenale" (p. 32). Înlăturînd pe filosofi ca paraziţi ai vieţii, pecetluind metafizica idealistă de boală, el n'a înţeles că libertatea—după care suspina atît de ardent—nu poate exista fără absolut. „Domnia absolutului este numai atunci *conceptibilă şi tangibilă* cînd libertatea se poate concepe şi seziza, *cînd noi şi viaţa*, cînd viaţa din noi şi cu noi escaladează peste orice dată empirică, peste orice fenomen natural şi cauzal necesar, peste orice util şi trebuincios; numai atunci, după părerea mea, pasul spre transcendent e posibil şi idealmente realizabil" (p. 32).

Rezumînd aspectele pe care autorul nostru le degajează din cultura contemporană, observăm două trăsături principale. In primul rînd, mentalitatea dominantă e izvorîtă din pozitivism, istorism, evoluţionism şi relativism. In al doilea caz, pozitivismul şi ramurile lui s'au alimentat continuu dintr'o concepţie metafizică eminamente raţionalistă. „Triumfurile spiritului ştiinţific în veacul al XIX-lea sunt izbânzi ale Raţionalismului" (p. 36).

In concluzie, criza actuală nu va fi stinsă atîta vreme cît nu vom depăşi pozitivismul şi raţionalismul.

In ce sens şi prin ce mijloace?

Inainte de toate trebue să înlăturăm concepţia pozitivistă a sufletului omenesc, să convenim că structura psihologică nu se distramă într'un caleidoscop de elemente indiferente, moarte şi fără senz. In locul Psihologiei de până acum, considerată drept o ştiinţă a naturii, să facem posibilă o Psihologie care să fie o sintetică ştiinţă a spiritului (Geisteswissenschaft) ca o disciplină a Metafizicei şi Dialecticei. Categoriile acestei teorii nouă vor trebui să fie conceptele de sens (der Begriff des Sinnes) şi de dialectică. Numai pe această cale regească vom ajunge la înţelegerea firii omeneşti, evitînd printr'o justă pricepere conflictele care s'ar isca altminteri. „O înţelegere (ein Verstehen) a stărilor şi actelor interioare nu se poate căpăta niciodată pe drumul descoperirii unui complex exterior cauzal genetic, ci prin sezizarea sensului acestor stări şi acte. Ce reprezintă aceste icoane sufleteşti, de exemplu intenţiile şi ideile unei personalităţi străine sau îndepărtate, o figură istorică sau conţinuturile unei mişcări din trecut, acestea se pot pricepe dacă le raportăm la un „sens", care se situează totdeauna şi oriunde transcendent faţă de existenţa lor concretă. Sensul nu este niciodată o parte sau un element al unui fenomen sufletesc, căci acest fenomen este de natură empirică şi aparţine realităţii concrete a organismului psihic... Sensul este conţinutul şi expresia unei norme postulate, un act mistic şi mitic al conştiinţei omeneşti" (p. 48).

Depăşirea psihologiei asociaţioniste, analitică şi fenomenalistă, din secolul trecut şi orientarea spre o ştiinţă a spiritului suprafenomenală a început să recruteze succese datorită gînditorilor W. Dilthey, Eduard Spranger, H. Rickert, Theodor Litt şi Hermann von Keyserling.

S'ar putea întreba, şi pe bună dreptate, ce fel de categorie este sensul: subiectivă, obiectivă sau absolută? D. Liebert nu ocoleşte chestiunea, ci răspunde ferm că „sfera în care noţiunea de sens tronează este imperiul libertăţii inteligibile în accepţiune kantiană,—iar mijloacele, categoriile şi metodele care determină această sferă a sensului sînt de natură dialectică" (p. 52).

Pe lîngă ideia de sens, aminteam că psihologia nouă va trebui să se fundamenteze pe conceptul de dialectică. „Elementul primar şi însuşirea fundamentală a vieţii sufleteşti este acel caracter esenţial pe care aş dori să-l numesc *„Dialectica spiritului"*. Aceasta înseamnă că viaţa sufletească nu este nici un tot unitar şi nici o reuniune de părţi, ci este unitate şi reuniune şi *în acelaşi timp* o constantă transcendenţă, o permanentă desţelenire din propriul său conţinut de către o anumită transcendenţă. In orice trăsătură, viaţa sufletească e străbătută de o varietate de curente şi tendinţi dialectice. Ea lucrează în tenziuni şi antinomii care stinjenesc unitatea ei formală şi chiar o anulează în bună parte. Ea se critică pe sine însăşi, cercetează capacitatea de efort şi sensul lui; ea se dezvălue faţă de sine tragică sau comică, armonică sau răzleţită, melancolică sau sanguinică; ea îşi propune probleme şi cere dela sine împlinirea datoriilor; ea apreciază voinţa sa, motivele şi scopurile sale; ea valorifică destinul ei şi judecă dorinţele şi visurile pe care le trăeşte. Pe scurt: în orice clipă de respiraţie păşeşte dincolo de ea, îşi schimbă realitatea şi se complace într'un veşnic joc al transcendenţii şi dialecticei cu şi prin sine însăşi" (p. 42)

Iluzia deşartă a pozitivismului şi raţionalismului a fost restrîngerea aspectelor variate şi multiple la un maldăr de feno-

mene și de fapte concrete, făcînd tabula rasa de misterul și tainele care se ascund în inima lumii și a vieții.

Obsedate de claritatea și avantagiile metodelor matematico-mecanice, au redus ineditul și evoluția creatoare a spiritului la limpezimea impecabilă a unei teoreme geometrice, stîrpind comprehensiunea largă și adîncă pentru structura antinomică — stăpînită etern de o normă și un sens absolut—a naturii umane. Imprumutînd dela matematicieni mentalitatea că o explicație e valabilă numai atunci cînd e exprimată în raportul cauzal aritmetic, că tot ce nu se explică nu există real, psihologia și filosofia culturii din trecut n'a putut intui că răul nu este numai o privație a binelui, ci o realitate tot așa de obiectivă și necesară cum sînt Binele și Adevărul. Din această pricină s'a ajuns la paradoxul de a se afirma că cultura contemporană își trăește ultimele clipe nesocotindu-se că viața și sufletul nu sînt așa de armonice și rectilinii ca figurile geometrice. Savanții pozitiviști și raționaliști din veacul trecut ne-au închingat in tipare vitrege firii noastre; de-aici revolta vieții de a-și recăpăta adevărata înfățișare și libertate, de aici criza contemporană.

Criza nu trebue blestemată ca prevestitoare de declin și moarte; dimpotrivă, ea aparține vieții, ea este una din forțele istorice, dînsa descoperă în clipe de adîncă răzvrătire procesul dialectic și normativ care oglindește din plin viața. Filosofia istoriei ne mărturisește că una din categoriile ei fundamentale este criza. Dacă pentru spiritul raționalist ea reprezintă o valoare peiorativă și negativă, pentru d. Liebert criza înseamnă maximum de pozitivitate întrucît exprimă sensul în care viața își caută limanul dorit.

Care este direcția indicată de criza actuală, care e tendința și soluția ei? – Pentru gînditorul nostru, sensul pe care îl desemnează cultura contemporană este *„orientarea spre mit* (Wendung zum Mythus), orientarea spre Absolut, recîștigarea acelui imperiu și acelei lumi ideale a căror valoare obiectivă și sens le-am perdut subt dominația exclusivă a pozitivismului, relativismului, istorismului, evoluționismului, determinismului, etc. Căci *fără mit nu putem trăi*, viața nu poate viețui, istoria nu este istorie, omul nu e om" (p. 64—65).

Problema mitului reprezentînd atitudinea pozitivă a d-lui Liebert față de criza culturii contemporane, ea preconizînd soluțiile și remediile, vom insista mai deaproape asupra ei, deși autorul numai o schițează în volumașul avut în vedere în discuția de până aici. (Chestiunea mitului a fost tratată de d-sa pe larg în „Mythus și Kultur» (1925) și „Geist und Welt der Dialektik" (1929).

Plecînd dela distincția kantiană dintre rațiunea teoretică și rațiunea practică, între care titanul dela Königsberg săpase o prăpastie neînlăturabilă, d. Liebert crede că se poate face o joncțiune între ele atribuim practicii, voinții, facultatea de a produce din fondul ei teoretica, rațiunea Caracteristic pentru d-sa este faptul că rațiunea practică este expresia libertății, își creiază legi și norme, are forțe creatoare. In acest caz, formele și categoriile intelectului pot fi considerate creații ale voinții în scopul de a cunoaște natura externă; ele reprezintă domeniul rațional al logosului pe cînd libertatea creatoare înfățișează sfera mitului irațional, lotul Binelui din filosofia lui Platon și Kant. Ca atare, rațiunea nu epuizează intreaga realitate; ea este produsul mitului alogic, ultimul și supremul principiu al existenței.

Lăsînd această concepție metafizică la o parte de orice întîmpinare critică, întrucît altul ne-a fost țelul expunerii ei, revenim la *„Zur Kritik der Gegenwart"* spre a lua cunoștință de posibilitățile învederate de d. Liebert pentru orientarea culturii prezente spre mit d-sa schițează patru căi posibile.

Primo ar fi extinderea științii în toate domeniile de cercetare dînd naștere la un panintelectualism, creind deci un mit eminamente rațional. Din suggestiile oferite de cultura actuală, posibilitatea aceasta are cei mai puțini sorți de isbîndă.

Secundo ar fi posibilă revenirea filosofiei în centrul și focarul preocupărilor umane cum era în antichitatea greacă. In conceperea acestei posibilități, trebue distinse următoarele direcții. Mai întâiu admițînd ca valabilă teza lui Spengler că forțele metafizice ale omenirii sînt sleite, s'ar putea întîmpla ca filosofia viitorului să fie colorată pur tehnic, să fie atașată numai de concret, lumesc și vremelnic. In al doilea rînd s'ar putea însăila că problemele filosofiei vor fi totdeauna aceleași, dar tratarea și soluționarea lor vor varia la infinit purtînd pecetea relativității istorice. In acest sens de axiomatică și sistematică a problemelor — de Aporetică — definește azi filosofia Nicolai Hartmann în «Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis». Ne poate mulțumi această voită și conștientă îngustare a spiritului metafizic? Evident că d. Liebert va răspunde răspicat negativ pentru că există o legătură necesară și indisolubilă între problemă și soluție, una condiționind stringent reciproc pe cealaltă. Problematica însă reclamă spirit filosofic și putere de concepție, pe cînd soluția postulează curaj, îndrăzneală și frenezia riscului (die Lust zum Risiko). „Drumul Aporeticei este numai o jumătate de drum; și o dragoste, a cărui obiect principal este numai problematică, este numai o jumătate de dragoste" (p. 69). Apoi închistarea in sistematica problemelor e contrară sensului indicat de cugetarea contemporană,—cugetare cu perspective de filosofia culturii și de filosofia istoriei. Meditația actuală are imperios nevoe de soluții pentru că ea nu se mărginește numai la construcții ideale și abstracte, ci se interesează imediat și direct de conduita noastră practică în Artă și Știință, în Drept și Morală, in Politică, Economă și Religie. Nu trebue să pierdem din vedere că filosofia contemporană își concentrează toate eforturile asupra realității lumii istorice, că ea este în prezent sclava culturii după cum în

Evul mediu era a religiei sau pe vremea lui Descartes şi Kant a ştiinţii. Timpul nostru simte cu aviditate trebuinţa unui nou Kant, care să fundamenteze filosofia pe cunoştinţa istorică împărtăşind umanităţii mult aşteptate *„Kritik der historischen Vernunft"*.

In faţa acestui orizont cultural şi istoric, filosofia viitorului va fi chemată să elaboreze Filosofia tehnică, deoarece „tehnica nu mai poate fi smulsă din viaţa noastră istorică, însemnătatea ei nu mai poate fi tăgăduită" (p. 72). Trebue să ne pătrundem intim că obiecţiile aduse tehnicii şi civilizaţiei învederate în faptele că schematizează spiritualul, că suprimă şi mecanizează individualul, intimul şi caracteristicul, că pune accentul pe manifestăriie civilizaţiei şi nu pe cultură, să ne pătrundem, repetăm, că toate aceste obiecţii sînt simple şicane superficiale. Filosofiei viitorului îi încumbă, după d. Liebert greaua dar ademenitoarea sarcină să sintetizeze laolaltă Mitul cultural şi tehnica.

Terţo o nouă cale de orientare ar fi prin artă şi cu ajutorul artei. Pentru aceasta ea trebue să fie iluminată de un mit profund—cum era pe vremea lui Dante, Shakespeare şi Goethe,—să se racordeze şi să se întemeieze pe o concepţie tragică şi dramatică a existenţei.

In locul artei considerată ca joc al expresiei subtile dar găunoasă, în locul liricei inspirată de sofaua de pluş (Plüschsofa-Lyrik), trebue să fie reliefată şi tălmăcită vîltoarea demoniacă din urzeala firii omeneşti. Din nenorocire „un asemenea mit nu posedă până acum artă noastră" (p. 76). Pentru metafizicianul berlinez, mitul artei viitoare va izvorî din problema şi tragicul religiei, din chinurile omului religios.

Aici ajungem la ultimul şi supremul mijloc preconizat ca remediu al crizei culturii contemporane. Uşor de bănuit că e vorba de mitul religiei. Salvarea culturii din impasul şi fundacul actual va trebui să vină pe calea mîntuitoare a Religiei. „Problema timpului nostru a devenit aproape identică cu problema religiei" (p. 79). In lumina considerentelor enumerate la caracterizarea epocei actuale, filată direct şi more geometrico din mentalitatea profund relativistă şi positivistă, rezultă să viaţa va reclama imperios prin contrast—legea ei fiind autonoma antinomie dialectică—o normă şi un ideal absolut,—necesităţi care-şi găsesc în Religie suprema şi definitiva satisfacere. „Care sferă este însă mai puternic străbătută de forţa absolutului şi de domnia lui integrală, şi din care imperiu sondăm noi oamenii cu mai multă siguranţă descătuşarea de legăturile sociale şi istorice, de unde sondăm mîntuirea prin Absolut decît din şi prin Religie ?" (p. 80). Dar ca să se realizeze efectiv această orientare spre absolut, Religia nu mai trebue să fie taxată drept o funcţie remorcată la capriciile individualismului fantezist, ce trebue socotită expresia unei realităţi transcedente, să exprime în loc de o facultate psihologică omenească o valoare obiectivă şi absolută. Filosofia religiei să fie călăuzită de adevărul că «orientarea spre mitul

obiectiv al Religiei trebue să meargă mînă în mînă cu orientarea către un sens metafizic al Religiei" (p. 82).

In concluzie, criza culturii contemporane manifestată în tendinţa ei spre absolut se explică prin positivismul ateu şi indiferent religios primit moştenire din veacul trecut. Cum mitul Religiei este însuşi izvorul şi suportul aspiraţiilor metafizice, se poate conjectura—închee D. Liebert—că viitoarea cultură va trebui să acorde, să armonizeze şi să sintetizeze într'o jerbă sublimă absolutul religios cu positivismul tehnic.

Ideile exprimate de d. Arthur Liebert, a căror expunere ne-am străduit să fie cît mai fidelă, sînt susceptibile de unele injoncţiuni critice. In primul rînd, împărtăşim cu adîncă şi nestrămutată convingere teza autorului că, criza culturii contemporane va fi soluţionată prin afirmarea incontestabilă a Absolutului în acord cu cerinţele imperioase ale tehnicei şi civilizaţiei. Singura noastră corectură se referă la natura acestui Absolut—*el va trebui să fie ontologic metafizic, iar nicidecum mitic religios*. Atît timp cît se susţine prioritatea absolutului religios, cine ne poate îndreptăţi că el este obiectiv şi real, iar nu o expresie ideală iraţională ? Evident că strădania cugetătorilor trebue concentrată asupra existenţei indubitabile a realităţii absolute, dar nu trebue neglijate metodele şi criteriile certe, justificate şi îndrituite să ne pună în posesia ei. In afară de metoda raţionalistă, noi nu vedem un instrument mai sigur care să ne ofere în toată certitudinea adevărul absolut. In schimb, mijloacele religiei sînt şi vor fi totdeauna individuale, subiective şi intuitive. E explicabil deci că o cunoştinţă universal acceptată nu se va putea nici cînd întemeia pe un teren aşa de schimbător şi variat. Noi credem că d. Liebert este victima unui joc periculos practicat cu multă ardenţă de filosofia din ultimul timp.

Ne gîndim la faptul acesta precis istoric: extradată de positivism şi materialism din domeniul filosofiei, metafizica încearcă să-şi recapete locul de cinste exaltînd nevoia de religiozitate din natura omenească, pentruca subt faldurile ei să-şi regăsească terenul supra sensibil pierdut. Credem că o atare strategie va fi fatală metafizicei întrucît va cădea pradă în propria ei urzeală. Valoarea şi necesitatea metafizicei decurg din însăşi esenţa ei, fără a fi nevoe de expediente şi surogate. Dovadă elocventă în această privinţă ne-a dat Schopenhauer în sistemul său metafizic spiritualist lipsit de Dumnezeu. Dovadă şi mai elocventă ne-a oferit cînd întâiu a descoperit prin construcţie Absolutul şi pe urmă abia l-a identificat cu Dumnezeu.

In al doilea rînd şi ultimul, sîntem nedumeriţi cum în concepţia d-lui Liebert poate fi vorba de o sinteză finală—în speţă rezolvarea crizei actuale prin înglobarea positivismului în mitul religios—, cînd pentru d-sa contrariile nu se sintetizează ca teza

și antiteza din cugetarea lui Hegel. In acest caz devenirea și progresul devin imposibile, pentrucă neînsumînd în clipa actuală nimic din clipa trecută ajungem în extremis la conculzia că spectacolul dela începutul lumii este identic cu cel dela sfîrșit, că fizionomia cosmosului și vieții prezintă etern aceleași contururi. Ca atare, atitudinea combatantă—superlativ preconizată de d. Liebert—e lipsită de orice pivot și punct de sprijin deoarece e indiferent dacă trăim într'o epocă ateistă, positivistă sau religioasă, cînd – vorba genialului Eminescu—„acelaşi cîntec vechiu" desvălue veșnic „alte măşti, aceiaş gamă".

Obiecțiile acestea nu ne împedică totuşi să salutăm ca subtilă și originală contribuția Profesorului Arthur Liebert la criza culturii contemporane.

George Ștefănescu

Cronica socială

Votul femeilor și alegerile generale în Anglia

Partidele politice și organizațiile feminine din Anglia sînt în plină fierbere: Se fac ultimele pregătiri pentru apropiatele alegeri generale din vara asta și, pentru întâia oară în Anglia femeile vor vota deopotrivă cu bărbații, începînd dela douăzeci și unu de ani. Și nu trebue să disprețuim acest eveniment, căci dacă șomajul, reforma municipală, situația sindicatelor, dezarmarea și politica comercială vor ocupa desigur lojele de onoare ale apropiatelor alegeri, gingașele reprezentante ale sexului frumos vor lua loc de data aceasta în avanscene.

Incotro mergem? vor spune englezii bătrîni din cealaltă generație. Prin ce aberație a timpurilor insulele noastre vechi, țară prin excelență virilă, vor fi la discreția fustelor? Căci să nu ne înșelăm, lărgirea libertății electorale pentru femeile în vrîstă de douăzeci și unu de ani, va răsturna balanțele alegerilor: soarta viitorului parlament britanic va fi în mîinile a 12.500.000 de bărbați și a 14.500.000 de femei. Și dacă până acum numai șase circumscripții, dintre care Bornemouth și Hastings, erau stăpînite de femei, astăzi 70% din circumscripțiile electorale vor avea o majoritate de «alegătoare».

Am greși totuși dacă am crede că în Anglia femeile vor face acum întâia oară uz de drepturile cetățenești. Participarea femeilor la consiliile școlare și la acelea ale asistenței publice în 1875, dreptul de vot și apoi eligibilitatea la consiliile municipale în 1888 și 1894, întâiu la țară și mai tîrziu, în 1895 și 1907 în orașele mari, au pregătit într'o largă măsură femeile pentru egalitatea cetățenească. Pe aceasta o revendicau de aproape un secol. Marea reformă electorală din 1832, care dădea dreptul de vot la patru locuitori dintr'o sută [1] inaugurase o nomenclatură care a trezit bă-

1 Inainte de *Reform Act* din 1832, Anglia avea 436.000 de alegători la șaisprezece milioane de locuitori. După votarea acestei legi numărul alegătorilor s'a urcat la 653.000.

nueala femeilor: într'adevăr textul acestei legi înlocuia cuvîntul impersonal «man», care se găsea în toate legile precedente, prin expresia caracteristică «male person» care excludea vădit femeile dela avantagiile noii legi. Protestările lui Mary Smith rămaseră fără ecou până în 1865, cînd filosoful Stuart Mill, feminist prin convingere, a introdus în Parlament revendicările feministe. Cu toată generozitatea apărătorilor ei și cu toate ideile democratice ale lui Disraeli și mai tîrziu ale lui Ioseph Chamberlain [1], cauza femeilor n'a făcut nici un progres politic, până la începutul secolului nostru, deși bărbații beneficiară de noi lărgiri ale drepturilor electorale în 1867 și 1884 [2].

Situația aceasta, pe care n'a parvenit s'o îmbunătățească propaganda constituțională a lui «National Union of Women's Suffrage» a Doamnei Fawcet, avea să intre într'o fază nouă, odată cu epopea sufragetelor. Aceasta își are începutul în 1903, cînd Doamna Pankhurst întemeiază prima organizație a femeilor militante «Women's Social and Political Union». Activitatea acestei organizații începe cu o serie de cereri, pe care delegații de femei le duceau guvernului. Dar în fața apatiei Parlamentului, sufragetele recurg la metode din ce în ce mai violente. Incep să verse din galeriile Camerei Comunelor saci cu făină sau cu praf de strănutat în capul miniștrilor, toarnă substanțe acide în cutiile de scrisori ca să distrugă corespondența sau tae în muzee tablourile maeștrilor celebri. Apoi veni rîndul demonstrațiilor în massă pe străzi. Dela spargerea geamurilor și dela ciocnirile cu poliția până la incendierea de case părăsite, de gări și biserici.

Atentatele se înmulțeau și își măreau gravitatea în măsura în care eșuau în Parlament diferitele proecte de lege relative la lărgirea libertăților electorale.

Intr'adevăr între anii 1911 și 1914, nu mai puțin de cinci proecte de asemenea natură au fost propuse Parlamentului și părăsite—din cauza revendicărilor feministe—de către guvernul liberal al epocii, care era pe de altă parte hărțuit de campania autonomiștilor irlandezi, de agitația și grevele muncitorești și de efectele rivalității anglo-germane. Este interesant de reținut că, în

1 Prezentînd Parlamentului Reform Bill din 1867, Disraeli face următoarea declarație: „We wish not only to maintain, but to strengthen the character and functions of the House of Commons. And we believe that in the present age and under the existing circumstances of the country, the best way to do so is to establish them on a broad popular basis". Și Ioseph Chamberlain face la Bristol in 26 Noembre 1883 această declarație profetică: „The wider you lay the foundations of your liberties and institutions, the more stable those liberties and institutions will be. I have no fear of the people, I would desire to call in the largest possible number of them in order to share in the work and responsibilities of government.

2 Legea electorală din 1867 ridică numărul alegătorilor dela 1.057.000 la aproape două milioane pentru o populație de 23 milioane de locuitori. In ceiace privește legea din 1884, aceasta mărește dela 2.620.000 la 4.380.000 numărul alegătorilor față de o populație de 30 milioane de locuitori.

ceiace privește chestia feministă, guvernul liberal era el însuși împărțit. Churchill, Samuel, Harcourt, Buxton, Seely și Asquith, care considerau votul femeilor drept «o gravă greșală politică», erau potrivnici revendicărilor feministe, în timp ce Lord Grey și Lloyd George (ca și Lord Balfour și Bonar Law) le favorizau. Ne amintim de impresionanta pledoarie a Lordului Grey în Camera Comunelor, în Mai 1923, pentru cauza feministă: «Democrația, spunea el, este sinonimul responzabilității. Deci, de vreme ce nu putem dovedi că femeile sînt iresponzabile, dece să nu le dăm voe să guseze? Tot ce facem astăzi are de scop să stimuleze femeilor vottul pentru lucrurile intelectuale. Săvîrșim asta numai ca să facem din ele tovarășe mai plăcute sau pentruca să le dăm mai multă independență, mai mult interes personal și să le învrednicim să poată juca un rol în viața națiunii. Nu se poate ca în același timp și să încurajați toate acestea și să mențineți în fața votului hotarul dintre sexe. In ceiace privește salariile, mîna de lucru, gospodăria, chestia fonciară, temperanța, educația, chestiuni care sînt toate în legătură cu eficacitatea și înălțarea vieții umane și familiare, asupra lor democrația voastră va rămînea din nefericire incompletă».

La arestările în masă care urmau exceselor sufragetelor, acestea răspundeau cu greva foamei, de unde alimentarea forțată, interpelările în Cameră și trecerea legii zisă a «șoarecelui și a pisicii», în virtutea căreia persoanele arestate pentru delicte sufragiste, erau eliberate după cîteva zile,—pentru a fi, de altfel arestate din nou, dacă, peste alte cîteva zile, dădeau prilejul. Aceste evenimente și-au ajuns punctul culminant, cînd surveni războiul, care puse capăt agitației feministe. Și atunci a fost văzută, ținînd pe străzi discursuri pentru recrutarea nouei armate, Miss Christabel Pankhurst, care cu cîteva luni mai înainte ațîța femeile la rebeliune fățișă. Serviciile aduse țării în timpul războiului de către femei, atît pe front cît și înapoia frontului au contribuit puternic să le atragă simpatiile guvernului și ale opiniei publice. Mai mult decît o sută cincizeci de mii de femei s'au perindat în timpul războiului prin diferite servicii ale armatei, fără a mai număra pe cele aproape două milioane de lucrătoare întrebuințate în uzinele din lăuntrul țării. Așa că pentru a răsplăti lealitatea și patriotismul lor, guvernul, în Noembre 1918, a trecut prin Parlament legea care acorda dreptul de vot, femeilor în vrîstă de 30 ani [1].

Deși au repurtat acest prim succes, care le deschidea profesiile libere, universitățile, administrația și Camera Comunelor, femeile nu stăruiră mai puțin în lupta pentru dobîndirea votului universal în aceleași condiții ca și bărbații.

1 Legea electorală din 1918 ridică numărul alegătorilor dela 7.654.000 la 21.000.000 față de o populație de 41.000.000 de locuitori, adică 50°/₀. Și acești alegători se împărțeau în 13 milioane de bărbați și aproape 9 milioane femei. In afară de asta, legea din 1918 reorganizează reprezentanța parlamentară atribuind un fotoliu la 70.000 locuitori.

Această luptă pașnică și constituțională era de altfel favorizată oficial de promisiunile membrilor guvernului. Astfel în Noembre 1922, Bonar Law făcu această declarație impresionantă: «Am crezut totdeauna că orice chestiune serioasă care interesează femeile trebue să intereseze deopotrivă și bărbatii. Din cauza asta am fost toată viața mea pentru acordarea sufragiului feminin. Și cînd în 1918, Parlamentul dădu femeilor dreptul de vot, am avut convingerea că deosebirea de vrîstă, pe care legea electorală o stabilea între bărbați și femei, nu va putea dăinui. Această convingere o mai împărtășesc încă pentru două motive: întâiu, pentrucă societatea este în așa mod constituită încît nu poate să existe deosebire între interesele bărbaților și acelea ale femeilor. Și apoi pentrucă dacă ar fi vre-o deosebire între aceste interese, ar fi aceia că femeile au o tendință mai accentuat conservatoare, nu în sensul politic ci în acel practic al cuvîntului, și asta e tocmai ceiace vrem noi să domnească în guvernarea țării". Și în campania electorală din 1924 Baldwin a declarat textual că partidul conservator este pentru o deplină egalitate a drepturilor politice între bărbați și femei.

Libertatea într'adevăr democratică, de care se bucura poporul englez, era incompatibilă cu excluderea permanentă dela dreptul de vot a cinci milioane de femei, fie pentrucă nu aveau treizeci de ani, fie pentrucă nu îndeplineau oarecare condiții de domiciliu, de situație sau de impozite. De altfel partidul conservator a considerat întotdeauna legea electorală din 1918 ca un prim pas în spre democratizarea integrală a libertății electorale. Organizațiile feministe aveau tot interesul să aprobe și să încurajeze aceste bune intenții și promisiuni. Ele n'au pierdut niciodată prilejul să le reamintească guvernului și parlamentului, unde acțiunea lor mai era ușurată și de prezența „aleselor poporului". [1] Și astfel la 13 April 1927 d. Baldwin, credincios cuvîntului dat, aduce în Parlament un proect de lege care acordă femeilor de 21 de ani dreptul de vot în aceleași condiții ca și bărbaților. Votată aproape în unanimitate de ambele Camere, noua lege electorală primește în luna lui Iunie 1928, încuviințarea regească care îi sancționează aplicarea.

Principalele prescripții ale acestei legi sînt următoarele:

1.—Asimilarea libertăților parlamentare pentru bărbații și femeile în vrîstă de 21 de ani, în aceleași condiții și scutite de incapacități legale. 2. — Pentru a fi alegător într'o circumscripție, trebue să fi avut acolo reședința timp de trei luni sau să ai acolo intreprinderi de o valoare minimă de 10 lire sterline anual. 3.—O femee poate fi trecută în registrul electoral al unei circumscripții, în care soțul ei are o intreprindere înregistrată, și viceversa.— 4.—Orice persoană care se bucură de vre-un grad universitar al unei universități engleze, are dreptul să voteze pentru un reprezentant în Parlament al acelei universități. 5. — Niciun alegător nu poate să voteze în mai mult decît două circumscripții parlamentare, una fiind aceia a reședinții și cealaltă a afacerilor sale sau a unei Universități al cărei membru este [1]. 6.—Pentru a da putință noilor beneficiare ale acestei legi să voteze la apropiatele alegeri generale, registrul va fi întocmit de îndată de către municipalități ca să intre în vigoare dela întâiu Mai 1929.

Grație acestei legi sînt trecuți 5.250.000 de alegători noi în registrul electoral, care conținea deja 9 milioane de femei avînd din 1918 dreptul de vot. In general deci, noul registru va avea o majoritate de nume femeești: se vor găsi și unele foarte curioase, ca Vi, Laddie, Queenie, Vaunce, Bobbie, Pat. Să vedem acum cum vor fi împărțite de statistici aceste 14 milioane și jumătate de femei. Din acest număr, 10.806.000 au mai mult decît treizeci de ani, 1.702.000 între 21 și 30 de ani sînt măritate, și 1.477.000, între aceleași limite de vrîstă, nu sînt măritate și își cîștigă existența muncind, în sfîrșit sînt 175.000 de femei, între 25 și 30 de ani, și 216.000, între 21 și 25 de ani, care nu sînt măritate și care nu au nici o ocupație. Proporția alegătoarelor tinere sau „flappers", cum li se mai spune, este relativ mică. S'a calculat chiar că împărțindu-le în cele 615 circumscripții electorale, vor fi abia șapte sute de fiecare circumscripție.

E adevărat că cele mai multe femei, și mai ales cele tinere, au foarte puține amintiri politice: acum cincisprezece ani fetele afiliate organizațiilor feministe nu visau decît loviri și răni și ieșeau înarmate cu ciocane și cuțite, pe cînd azi se vor duce la vot dorind probabil vre-o cutie de bomboane, vre-un ceai dansant, vre-o reuniune intimă sau chiar niște cadouri costisitoare. Totuși femeile interesate serios de politică sînt puternic organizate în asociații și federații, care urmăresc scopuri dintre cele mai variate în domeniul social, profesional și legislativ [2]. Astfel că ele au un rol din ce în ce mai însemnat în viața publică engleză.

Fără îndoială că viitorii candidați ai Parlamentului vor fi ne-

---

1 Presa, care la inceput, din cauza exceselor sufragetelor, primise cu violență cauza femeilor, s'a arătat în general favorabilă mișcărilor feministe, cu toată campania infructuoasă și trecătoare a lui „Daily Mail" împotriva proectelor d-lui Baldwin. Azi ea acordă în coloanele sale o importanță din ce în ce mai însemnată chestiunilor feminine.

1 S'a calculat că în Anglia se bucură de votul plural 460.000 de persoane, dintre care 260.000 bărbați și 200.000 femei. Trebue de asemeni semnalat că noua lege electorală nu atinge numărul și proporția locurilor în parlament, căci legea din 1918 se baza pe cifra populației nu pe aceia a alegătorilor. — Mai adăugăm că înmulțirea alegătorilor nu va ridica simțitor cheltuelile electorale.

2 Printre aceste asociații cele mai importante sînt: National Union of Equal Citizenship, National Council of Women, Women's International league, St. Ioan's Political and Social Union, Association of University Women teachers, British Federation of University Women, Medical Women's Association, Social Institutes for Women and Girls, National Federation of Women's Institutes, Women's Legion, Girls Realm Guild, Girls Life Brigade, National League for Health și Asociațiile politice feminine despre care vom vorbi îndată.

voiți să-și însușească metode și argumente cu totul speciale pentru a-și atrage simpatia alegătoarelor, vor trebui cel puțin să-și dee silința să priceapă sufletul femeii, ca să se poată adapta netnțelesului sentimentelor lor. Și desigur că viitorul aparține aceluia care va ști să măgulească dorințele firesc impulsive ale votului feminin. Dar va fi oare vre-o sarcină mai frumoasă decît aceia de a contribui la educația și la adevărata emancipare a femeilor? Priviți de pildă cît este de primitivă propaganda, care le este destinată de către partidele politice: pe un afiș, o pereche de ciorapi, una de mănuși, o tigae și niște foarfeci, la dreapta un preț, — cît costă aceste obiecte subt guvernul conservator, — la stînga un alt preț — cît ar costa aceleași obiecte subt un guvern care ar admite liberul schimb, iar dedesubt, cu litere groase, concluzia «Votați pe liberali». Mai este deci cale lungă până cînd noile alegătoarele vor putea să-și facă părerea despre un candidat, după statistici și cu argumente de ordin politic.

. . . .

Thomas Greenwood

Această cronică a fost scrisă evident înainte de alegerile engleze. Dar acum acest număr dublu al revistei a fost pus subt tipar foarte demult pronosticurile autorului ne mai avînd nici un interes în acest moment ne-am permis să le suprimăm, lăsînt însă pentru cititorii noștri paginile ce preced prea interesante din punct de vedere istoric, prin conținutul lor. Rugăm pe autor să ne erte c'am fost siliți să suprimăm concluziile privitoare la rezultatul alegerilor.

Nota Redacției

Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu

Voind să ne asociem și noi la comemorarea lui Eminescu cu prilejul împlinirei celor 40 ani dela moartea lui, în loc să înșirăm formule de ocazie ni s'a părut că e mai nimerit să reproducem aici cîteva pagini ale poetului și cîteva cuvinte ale unor contimporani ai săi.

Am ales frumoasa schiță *La aniversara* ca mai puțin cunoscută de marele public și două bucăți în versuri care conțin, după părerea noastră, în grad înalt ceiace s'ar putea numi poezie pură—bucăți iarăși mai puțin remarcate.

Am ales cîteva pasagii privitoare la însușirile sufletești ale lui Eminescu, pasagii datorite celor doi oameni mai inteligenți care l-au cunoscut și au putut să-l înțeleagă mai bine.

Reproducem și o scrisoare care arată profunda mizerie a lui Eminescu bolnav, și însfîrșit poezia lui N. Beldiceanu publicată în Contemporanul, rămasă necunoscută și, dacă nu ne înșelăm, afară de „Lui Eminescu" a lui Vlahuță, singura închinată marelui poet în timpul vieții lui.

LA ANIVERSARA

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea cetise un roman ș'ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece; el, istoria Romanilor și voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece și îmbla la școală. Cu toate acestea, astăzi, în ziua sfîntului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama—o besectea de toaletă, sora—o pereche de papuci, Elis nimic. Elis—adică Cleopatra, vara sa. El se retrăsese în odaia lui, unde cla-

sicii erau aşezaţi pe un scrin în religioasă regulă şi neviolabilitate, şi se primbla cu paşi mari prin casă. Era brunet şi cam poetic. Avea ochi albaştri, ceiace vrea să zică mult, şi era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii şi părea că-i întreba ceva.—„Tolla mi-a făcut-o". Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati!

„Nimic! nimic!—Şi eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce *eu* i-am dat? Dacă n'am ştiut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpuşă. Tolla! Tolla! zise el rizînd—tare-mi eşti dragă". Apoi şăzu la masă şi gîndi adînc... asupra egalităţii a două hipotenuze. Luă o coală mare de hîrtie albă şi scrise drept în mijloc: „Regină! Te iubesc"! Iscălit: „Gajus Iulius Caesar Octavian August manu propria".

Sara era petrecere. Era invitată şi verişoara Elis şi mare minune—a venit. Părinţii ei au lepădat-o acolo şi s'au dus într'alt loc, unde asemenea erau aşteptaţi. Octavian August imperatorul o petrecea sara păn'acasă, dacă-l iertau ocupaţiunile Statului Roman, şi astăzi îl iertau acele ocupaţiuni ale Statului Roman. Toată sara nu vorbi un cuvînt cu domnişoara. Ea-şi încreţise sprincenele între ochi, pe care îi ridică subt frunte; cu braţele încrucişate, picior peste picior, şedea îndărătnică într'un colţ, cu buzele strîns lipite. Dar pe furiş se strecura cîte-o rază drept în ochii lui. Era mînioasă. De doi ani, se mînia foarte uşor şi se desmînia tot atît de uşor. Odinioară nu se mînia de fel.

S'apropiase miezul nopţii. El veni foarte serios: „Imi veţi da voe, domnişoară, să vă petrec păn'acasă?" Ea se uită în ochii lui şi începu să ridă. — Ce rîzi? Ce-i de rîs aicea?

— Bine, — haidem!

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt. Ninsoarea se lăsase pe garduri şi zaplazuri de amîndouă părţile ulicioarei. Zăpada încărcase crengile de copaci şi acoperemintele caselor. Ghieţuşul troznea subt paşi şi el trecea cu dînsa de braţ... Ea, în scurteică cu guler de blană, roşie la faţă; capuşonul alb, de lînă, îi înconjura faţa, fruntea. Ea era blondă, *foarte* blondă, cu părul ca un caer de cînepă şi scurteica—orcît de groasă ar fi fost — accentua totuşi, liniile unei talii fine şi mlădioase. O broască. Rîdeau vorbind, — adecă mai mult rîs decît vorbă. Cine nu-şi aduce aminte de tinereţea sa — şi fiecare a avut una — de acele hotărîri de a fi serioşi în amor, că-i pe viaţă, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n'o tutuiască — să n'o sărute? Celelalte calea-valea, dar o guriţă? cît lumea. Aşa erau şi ei. De vorbit despre... istorie, geografie şi alte lucruri folositoare, da! Se'nţelege, cît vrei—dar o guriţă, tu! *Pe nume*? —Niciodată!

Aşa ar fi şi rămas, — dar luna, — luna!

Luna lumina faţa ei albă ca laptele, cu obrajii roşi şi părul

ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux şi fineţe o faţă plină şi rizătoare. Pe cînd el perora o temă de astronomie — indiferentă atît lui, cît şi ei — adecă pe cînd se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — aşa număra ea cel puţin, dacă... dacă s'ar fi căzut.

„Ah! că prostu-i, gîndi ea — nu poate vorbi şi el de altceva, azi cel puţin, adaose uitindu-se timid în sus, la el. Ce frumosu-i *ş'aşa* cînd spune prostii, îmi place ş'aşa" — gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu ştie ce — destul că, după ce tăcu mult fără să-l asculte, zise cam întins şi cam ca şi cînd n'ar fi băgat de samă:

— *Tu*, Ermil. — Şi, speriată de ceiace spusese, nu mai zise nimic. Faţa ei era roşie de ruşine.

El stătu pe loc, îi strînse mîna şi zise încet:

— Mai zi odată!

— Nu.

— Nu? Mă supăr... s'o ştii!

— *Tu*... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închişi, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu v'o frază—şi cu toate acestea, ce *tu*? Din gura ei venise mai întăiu.

Vorbiră mai departe — de astădată mai intim — nu despre amor, însă totuşi despre un lucru serios — despre căsătorie: cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la Indieni, tot lucruri adînci. Fiecare *tu* era controversat. Cînd îşi propuneau să-şi zică *tu*, mureau de ruşine şi-şi ziceau serios, după lungi lupte sufleteşti; „Dumneata". Cînd stabileau diplomaticeşte să-şi zică „Dumneata" — atunci *tu-tu* din greşală şi iar din greşală, ş'aşa mai departe.

In fine ajunseră la portiţă.

— Elis, *tu* nu ştii cît te iubesc — nici poţi şti, căci, căci tu nu ai inimă.

— Pe nume şi *tu*? Vezi — gîndi ea, dar nu zise nimic...

— Decînd te-am văzut, decînd ştii tu — căci tu ştii că eu te iubesc — şi totdeauna această răceală, cînd eşti singură cu mine. Totdeauna mă sileşti să vorbesc nişte lucruri pe care nici nu le asculţi... Eşti rea la inimă, Elis!

— Domnule! zice ea, stăpînindu-se şi stînd băţ înaintea lui — vrei să mă înveţi cum trebue să mă port?

— Şi cu toate astea — zise el încet şi dureros — luna înfrumuseţează lumea pentru amorul nostru. Ea se uită în sus şi ochii ei, umezi de dulci lacrimi, străluceau în lună. El îi cuprinsese talia şi se uitau amîndoi — nu gîndeau nimic. Era ceva atît de dureros, atît de fericit în faţa, în tot sufletul lor, — ai fi rîs ş'ai fi plîns, dacă i-ai fi văzut astfel.

In fine, începură a rîde — doi copii — rîdeau cu lacrimile'n ochi. Şi era atît de argintos rîsul ei şi guriţa atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.

— Domnule, zise ea deodată cu o seriositate mare, astăzi ne-am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi, şi-mi pare rău... că trebue să... să...

— Ei, să... ? Iar această mînă de povăţuitor...! Eu nu sînt copil, Elis... să ştii tu că nu sînt... Iaca de exemplu...

— De exemplu... ?

— Nu te voiu mai strînge de mînă, nu ţi-oiu mai spune pe nume de azi înainte.

— O! gîndi ea in sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Şezură pe banca de piatră, de lîngă portiţă... Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile, el se uita în omăt. Prost lucru!

Ar fi putut sta multă vreme aşa. Nu ştiu... în sfîrşit — ei în sfîrşit... dumneaei a fost aceia care — aşa încet — c'un pic de mînie şi nu prea...

— Ermil!

— Aud!

— Eu să-ţi spun drept, şi să nu zici că nu ţi-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc de fel. Şi tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc. — Aşaaa! Ea-şi pusese ceva în cap azi: o idee... şi acesta era modul, cu care căuta pretext de ceartă şi aceste certe, ştia ea cum se sfîrşesc oare?

— Da! Nu mă iubeşti... repet'o, spune-o... te cred, fiindcă tu nu m'ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... In toate chipurile voiu căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicie n'o înmoae.

„Lasă, lasă" gîndi ea şi zîmbi cu mîndrie, că poate fi atît de aspră. — Eu ţi-am spus-o, domnul meu, de atîtea-ori, că numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult?... Ce vrei dela mine? adăogă repede.

— Ce vreau? zise el c'o tristă blîndeţă, — ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufăr? Spune-mi numai că mă iubeşti — spune-o! Dar nu cu două înţelesuri, nu ca atunci la bal... drept!... spune!

— Da! zise ea foarte rece, — d-ta ştii, că eu te iubesc, sigur. Da.

— O, astă răceală! Tu mă omori, Elis! — vorbeşte-mi, zise el rugător, cum ştii tu cîteodată să vorbeşti, c'o blîndeţe uimitoare, c'o dulceaţă de soră, — de iubită.

— Bine, bine! ştiu eu!

— Ce ştii tu? Iată că nu mă mai supăr... îţi vorbesc blînd. Imi dai mîna ta? Aşa — spune.

— Vezi tu, Ermil? zise ea c'o seriozitate copilărească şi tristă, — tu crezi că eu am apă în vine... că eu nu te iubesc? Dar să-ţi spun ţie... eu nu sînt aspră... Ce-ai zice tu dacă... dar, te rog să nu spui nimănui... dacă... dar zău, să nu spui...

— Ce?

— Vezi tu, formal te-am oprit... am făgăduinţa ta, că nu mă vei săruta niciodată. Aşa-i?

— Aşa!

— ...Ca să nu mai zici, că eu nu te iubesc—zise supărată— ci să zici că eu te iubesc repetă c'o ruşinoasă graţie — astăzi... astăzi... Işi simţi cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui şi era aproape să moară.

— O! te iubesc... n'ai ştiut niciodată cît te iubesc... Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinţit de cea întăi sărutare.

— Tu eşti un înger îndărătnic... dar un înger...

Surîsul obraznic, ochiul curios, cochetăria veselă se'ntorc pe rînd dup'acea sărutare... chiar liniştea. Ea-şi ţinea braţul după gîtul lui.

— Mă duc, şi tu eşti un măgar.

— Las'să fiu... Nu te duce...

— Trebuie *tu...!* Aşa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, — zise încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.

— Ah! niciodată.

— Şi acuma... am să-ţi aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Aşa-i?...

Ea intră iute, se întoarse, şi-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic... era înc'o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se aşeză dinaintea focului şi-şi zise zîmbind. „Tu eşti un măgar!" Deschise cutia. Deasupra era un desemn. El era... lăsat într'un jeţ; o femee... ea, de dinapoia jeţului, îi ţinea ochii cu mînile. El îşi ridică ochii s'o vadă... şi un moment i se păru c'o vede. Dar unde să fi fost? Dar ce mai era în cutie? Păpuşile ce i le dăduse de ziua ei doi ani dearîndul. Pe fruntea celei întăi era: „Bertrand e un măgar". Pe fruntea celei de-a doua: „Gajus nu-şi are minţile toate". Apoi mai era ceva. O mică carte de notiţe... impresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi, şi la sfîrşitul fiecărei notiţe, ca o încheere, ca o cugetare asupra adormirii: „Ermil, te iubesc"!

O RĂMÎI

„O rămîi, rămîi la mine!
Te iubesc atît de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu ştiu să le-ascult.

„In al umbrei întuneric
Te asamăn unui prinţ
Ce se uit' adînc în ape
Cu ochi negri şi cuminţi;

„Şi prin vuetul de valuri,
Prin mişcarea naltei ierbi
Eu te fac s'auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi;

„Eu te văd răpit de farmec
Cum îngîni cu glas domol,
În a apei strălucire
Întinzînd piciorul gol;

„Și privind în luna plină
Ca văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri".

Astfel zise lin pădurea,
Bolți asupra-mi clătinînd
Șueram l'a ei chemare
Ș'am eșit în cîmp rîzînd.

Astăzi chiar de m'aș întoarce,
A 'nțelege n'o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot?

PESTE VÎRFURI

Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună

Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet
Sufletu-mi nemîngîiet
Îndulcind cu dor de moarte.

De ce taci, cînd fermecată
Inima-mi spre tine 'ntorn?
Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vre-odată?

CUVINTE DESPRE EMINESCU

Ceiace caracterizează mai întâiu de toate personalitatea lui Eminescu, este o așa de covîrșitoare inteligență, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce-și intipărise vre-odată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienației declarate) încît lumea, în care trăia el după firea lui și fără nici o silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemînă.

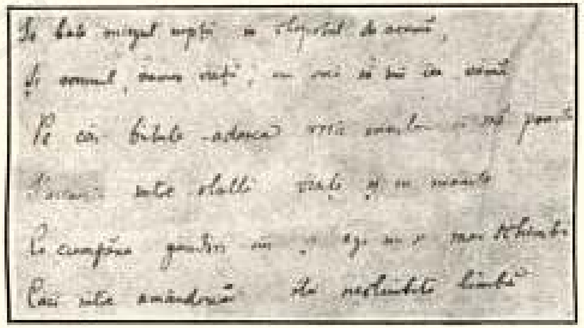
•

Vre un premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plînge o revistă germană din București?

Dar Eminescu ar fi întîmpinat o asemenea propunere cu un rîs homeric sau, după dispoziția momentului, cu acel surîs de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumești.

M. Eminescu

Casa părintească a lui Eminescu, din Ipotești

Regina Romîniei, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, şi Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva.

L-am văzut şi eu la Curte şi l-am văzut păstrînd şi aici simplicitatea încîntătoare ce o avea în toate raporturile sale omeneşti. Dar cînd a fost vorba să i se confere o distincţie onorifică, un *bene-merenti* sau nu ştiu ce altă decoraţie, el s'a împotrivit cu energie. Rege el însuşi al cugetării omeneşti, care alt Rege ar fi putut să-l distingă ?

*

Eminescu era omul cel mai silitor, veşnic cetind, meditînd, scriind. Lipsit de orice interes egoist, el se interesa cu atît mai mult la toate manifestările vieţii intelectuale, fie scrierile vre-unui prietin, fie studiarea mişcării filosofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoştinţa cea mai amănunţită, fie luptele politice din ţară.

*

El era un adept convins al lui Schopenhauer, era prin urmare pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plîngerea mărginită a unui egoist nemulţumit cu soarta sa particulară, ci era eterizat subt forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobşte ; şi chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor şi a demagogilor înşelători, avem a face cu un simţimînt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului, cel mai nepăsător om ce şi-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atins de un simţimînt prea intensiv al fericirii, nu putea fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă—iată nota lui caracteristică, în melancolie ca şi în veselie. Şi lucru interesant de observat : chiar forma nebuniei lui era o veselie exultantă.

Cînd venea în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi cîştigase de mult inima tuturor, şi ne aducea ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutînd mereu o formă mai perfectă, o cetea parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Niciodată nu s'ar fi gîndit măcar să o publice : publicarea îi era indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mînă şi să-l dea la „Convorbiri".

*

In relaţiile lui pasionale era de un caracter cu totul neobişnuit. Cuvintele de amor fericit şi nefericit nu se pot aplica lui Eminescu în accepţiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva şi ţinea cu desăvîrşire în mărginirea ei.

Ca şi Leopardi în *Aspasia*, el nu vedea în femeia iubită decît copia imperfectă a unui prototip nerealizabil.

Il iubea întîmplătoarea copie sau îl părăsea, tot copie rămînea, şi el, cu melancolie impersonală, îşi căuta refugiul într'o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării şi a poeziei.

De aci „Luceafărul" cu versurile de la sfîrşit:

Ce-ţi pasă ţie, chip de lut,
Dac'oi fi eu sau altul?
Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece;
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

*

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi.

Cu neobosita lui stăruinţă de a ceti, de a studia, de a cunoaşte, el îşi înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică şi modernă. Cunoscător al filosofiei, în special al lui Platon, Kant şi Schpenhauer, şi nu mai puţin al credinţelor religioase, mai ales al celei Creştine şi Buddaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedînd ştiinţa celor publicate până astăzi din istoria şi limba romînă: el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret, de unde să-şi formeze înalta abstracţiune, care în poeziile lui ne deschide aşa de des orizontul fără margini al gîndirii omeneşti.

(*T. Maiorescu*)

* * *

Aşa l-am cunoscut atuncia, aşa a rămas până în cele din urmă momente bune: vesel şi trist; comunicativ şi ursuz; blînd şi asp...u; mulţumindu-se cu nimica şi nemulţumit totdeauna de toate; a... de o abstinenţă de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieţii, ... fugind de oameni şi căutîndu-i, nepăsător ca un bătrîn stoic şi ...ritabil ca o fată nervoasă.—Ciudată amestecătură! —fericită pentr... artist, nenorocită pentru om!

*

In capul cel mai bo... ...nav, cea mai luminoasă inteligenţă—cel mai mihnit suflet în trupu... ...cel mai trudit! Şi dacă am plîns cînd l-au aşezat prietinii şi ...vrăjmaşii, admiratorii şi invidioşii, sub „teiul sfînt", n'am plîns de ... moartea lui; am plîns de truda vieţii, de cîte suferise aceast... ...bilă natură dela împrejurări, dela oameni, dela ea însăşi.

Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit şi de foame. Da, dar nu s'a încovoiat niciodată: era un om dintr'o bucată şi nu dintr'una care se găseşte pe toate cărările.

Generaţii întregi or să sue cu pompă dealul care duce la Şerban-Vodă, după ce vor fi umplut cu nimicul lor o vreme, şi o bucată din care să scoţi un alt Eminescu nu se va mai găsi poate.

*

Am cunoscut foarte deaproape pe un om de o superioară înzestrare intelectuală; rareori a încăput într'un cap atîta putere de gîndire. Era pe lîngă aceasta un mare poet; cu cea mai nobilă şi mai înaltă fantazie, ajutată de un rafinat instinct artistic, el a turnat într'o lapidară „formă nouă limba veche şi 'nţeleaptă", pe care o cunoştea atît de mult.

*

Dar dacă nu dorea onoruri, dacă fugea de zgomot şi de laude, asta nu era decît din pricina deşertăciunii lor, iar nu din vre-o falşă modestie ce l-ar fi făcut să n'aibă deplină şi manifestă încredere, faţă cu toată lumea, în talentul lui. Avea talent şi o ştia mai bine decît oricine: nici o critică nu-l putea face să se îndoiască de sine, iar aplauzele nu i-ar fi putut spune decît mai puţin de ce credea el însuşi.

De aceia opera ce ne-a lăsat-o nu denotă nici un moment de ezitare sau de neîncredere în sine. Cîtă încredere avea în puterea talentului său, ne-o spune singur.

Iată ce-i zice femeii care n'a înţeles că trebuia să-i cază roabă în genunchi la farmecul primei lui aruncături de ochi:

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
In calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins;

Ai fi trăit în veci de veci
Şi rînduri de vieţi;
Cu ale tale braţe reci
Inmărmureai măreţ.

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au perechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi!..

. . . .

Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sfînt
Şi noaptea candelă s'aprinzi
Iubirii pe pămînt!

Se poate o mai mare şi mai îndreptăţită îndrăsneală? Şi iată ce gîndea apoi despre mulţimea „amatorilor" şi „cunoscătorilor".

De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva
Oamenii din ziua de-astăzi să mă'nceapă a lăuda:
Dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură,
Laudele lor de sigur m'ar scîrbi peste măsură.

*

Omul acesta a trăit, mai des mîhnit, mai rar vesel, într'un cerc foarte restrîns de prietini. Dar era şi un om ciudat!

El îşi făcea o plăcere din necaz şi din durere o voluptate. Dacă n'avea vre-o supărare, şi-o căuta; dacă nu venea să-l întîmpine durerea din afară, el ştia să şi-o scormonească singur din rărunchi.

*

Astăzi nu mai încape îndoială că el era osîndit dela naştere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior mizer, nevoe continuă de muncă grosolană obligată şi ridicul plătită,—cu acelaşi fin şi nobil instrument cu care trebuia să cînte *plutirea lunii pe mişcătoarea mărilor singurătate*—şi pofte arzătoare, atît de eftine pentru alţii, atît de scumpe, mai adesea imposibile de mulţumit pentru *el*, i-au trebuit scurta calea către tristu-i sfîrşit.

Cînd era în culmea funcţionării, maşina cea admirabilă s'a stricat deodată: regulatorul, care avea dela început în aliajul său un punct ţicnit, s'a frînt în toiul mişcării: „organele erau acum sfărmate şi maestrul nebun!" până aici trăise destul de rău...

Cine ar fi, nu plătit, ci barem cetit versurile lui? Aproape nimenea. Ciţi îl ştiau că există? Foarte puţini. De-acu'ncolo, ţin'te popularitate!...

(I. L. Caragiale)

* * *

Botoşani 10 Noemvrie 1887

Mult stimate amice,

Boala îndelungată de care am suferit m'a împiedecat de la ţinerea unei corespondenţe regulate. Acum fiind întru cîtva mai restabilit, vin a vă ruga să vă aduceţi aminte de mine, de lipsa aproape absolută în care mă aflu. Dacă vă este cu putinţă a-mi veni în ajutor, vă rog, a o face cît de curînd, căci cea mai mare mizerie mă ameninţă.

În aşteptarea unui răspuns rămîn al D-voastră devotat amic

M. Eminescu

* * *

GENIU ŞI NEFERICIRE

Lucefere, cînd vine al zilei răsarit,[1]
De ce umbrit de jale tu mergi la asfinţit?
Pe bulgărul cu lacrimi, pe vitrigul pămînt,
Ce toate le preschimbă în ţărnă de mormînt,
Ai fost chemat la zile şi tu nefericite,
La zile, ce durerii erau făgăduite...
Cu ce dorinţi alese şi cîtă bunătate,
Veneai în astă lume să 'ntimpeni răutate;
Şi cîtă neştiinţă de patimă şi ură,
Făcea tot mai senină a ta căutătură!

Copil frumos ca visul ce'n leagăn îl visai,
În lume, tu, ce bine, era de nu erai!—
Azi, n'ai avea durerea şi scîrbele alături;
N'ai fi silit amarul şi lipsele să'nlături.—

În zborul unei tineri, sublime fantazii,
Ce'ntinde în albastru aripi trandafirii,
Ce lumi încîntătoare vedeai tu înainte,
Lumi, care azi, sărmane! schimbate-s în morminte...
Făpturi din alte vremuri, avînd altă simţire,
Sporeau în al tău suflet comori de fericire;
Lumina celor zile era fără de pată;
Iubeai atunci o mamă,—aveai cui zice tată...
Amorul, pentru tine din ceriu răpind doi aştri,
Îi cobori în lume schimbaţi în ochi albaştri;
Şi glasuri fericite rostindu-ţi atunci versul,
În ochii cei albaştri găsit-ai universul...
Doreai la nesfîrşite a nopţii prelungire,
Cînd legănai pe braţe comoara de iubire;—
Adînc, atunci în suflet chemată să pătrunză,
Venea şoptirea nopţii pe freamătul de frunză;
Iar luna de subt nour eşind ca să te vază,
Vremelnicilor patimi, vremelnic sta de pază.—
Ce visători alături şi cît de fericiţi,
Voi rătăciaţi ca umbre subt umbra de răchiţi,
Şi cum pân' despre ziuă şoptind gură la gură,
Gustaţi a sărutării cerească băutură!...
O! dac' atîtea doruri, uitarea n'ar fi stins,
Al dragostei luceafăr ce viu s'ar fi aprins!...
Dar cum lumina moare, muri iubirea voastră;
Zădarnic gîndeşti astăzi la floarea cea albastră...

Ca secere de aur, lumina lunii creşte,
Apoi şi luna plină ca secere sfîrşeşte...
La veşnice prefaceri se pleacă toată firea,
Şi cînd iubirea vine,—se duce fericirea...

Cumplită a fost ziua, cînd ţi-a lipsit credinţa
De bine, şi'n durere ai îngropat fiinţa.—
Atuncia omenirea rămase un cîmp veşted;
Văzut-ai putregaiul din talpă până la creştet,

Pe liră plîngînd, ars-ai pămîntul şi văzduhul,
Şi'n mortul întuneric, pustiu plutind ca duhul,
Prin lung sălbatec vaier, ai întristat pămîntul,
Şi până în mănuntae ai clătinat mormîntul...

1 Autorul era socialist. *Răsăritul* pentru el este „societatea viitoare".

Cînd ai văzut asupră-ţi umbrind numai dureri,
Murit-ai pentru astăzi şi-ai vrut să traeşti eri..,
Fiinţă osîndită, în desperarea-ţi oarbă,
Cerut-ai ca a nopţii bulboană sa te soarbă;
Şi ţi-ai prezis atuncia cu jale şi cu foc:
„Mormînt fără prietini şi fără de noroc"...
N'ai vrut să-ţi dea lumea tămîea de minciuni,
Pe care o rîvneşte vîrtejul de nebuni...
Nepăsător de duşmani, de ura lor turbată,
N'ai suferit pe frunte a laudelor pată...
Adus-ai forme nouă în limba cugetării
Ai dat parfum iubirii şi fulger desperării;—
Eroii cafenelei, smintiţii şi nerozii,
I-ai pus să dănţuiască alături cu Irozii..

Dar cînd vedeai sărmanul aproape să se stingă,
L-ai plîns, cum nime poate în lume ca să-l plîngă...
Cu straşnice cuvinte, ce duc la răsculare,
Ai răscolit durerea vieţii proletare;
Şi-ai spulberat tiranii, ce poftelor să 'nchină,
Şi firea lor murdară şi-a inimii lor tină,..
Artistic făurit-ai în glose adevărul,
Şi-ai dezvălit o minte ce-i tare ca oţelul,
Şi cumpăna gîndirii ai cumpănit-o drept,
Croind pe limba veche al tău sfat înţelept;
Şi ne-ai adus povaţa: *„să stăm la toate rece"*.
Spuindu-ne că'n lume: *„ce-i val, ca valul trece"*...

Cu inima în lacrimi şi lacrime pe faţă,
Sătul de o lumină, ce 'ntîrzie subt ceaţă,
Tu azi priveşti la oameni cu-atăta 'nstrăinare,
Incît pari o nălucă, nu mort pus în mişcare...
Şi ochii tăi cei galeşi departe, în seninuri
Călătoresc sărmanii! înnouraţi de chinuri...
Şi într'o lume unde e totul mărginit,
Eşti osîndit să suferi un dor nemărginit...

O! dacă al tău cuget, ar vrea să urmărească
In lumea viitoare chemarea omenească;
Ce large orizonuri s'ar dezvăli în minte-ţi,
Cum s'ar deschide marea luminei dinainte-ţi!—
Eşind din a durerii cărări pustii şi strîmte,
Tu ai simţi curajul ce nime azi nu-l simte:
Din ale poeziei visări nemărginite,
Ar naşte idealuri de nimene gîndite;
Şi coborînd din soare a tale cugetări,
Ai întrupa cîntarea sublimei deşteptări...

Cu dorul nesfîrşirii, pe clipele de gînduri,
Ce'n spaţiuri eterne înnaintează rînduri,
Inalţă-te poete! şi geniul tău meargă
Sus, dincolo de lumea, ce printre lumi aleargă,
Şi cerne-ţi cugetarea, pe unde aştrii cern
Mişcare şi viaţă în haosul etern.—
In albăstrimi întinse, ce albăstrime n'au,
Pe unde minţi sfîrşite, de nesfîrşire dau,
Pătrunde viitorul, ca dezlegare ie-l;
In ritmuri arzătoare vorbeşte-ne de el;—
Grăbindu-l la viaţă, spre noi cu dînsul vină!
Şi'n inimi aprinzîndu-l: luminii dă-i lumină...

1887 *N. Beldiceanu*

****

Recenzii

Ion Pillat, *Limpezimi,* poeme, Editura Scrisul Romînesc, Craiova, 1929.

„Limpezimi"—un titlu care se potriveşte minunat cu poezia d-lui Pillat. O poezie senină şi calmă, brăzdată rar de cutele îndoelii şi ale tristeţii, adîncită totuşi, pe alocuri, de o uşoară melancolie şi nostalgie a trecutului. D. Pillat mînueşte cu delicateţă poezia amintirii, dar viziunea lui, colorată şi plastică, îl readuce mereu la palpabilul prezent. D. Pillat este—lucrul s'a mai spus—unicul nostru pastelist. Pastelul, care dela Alecsandri, n'a mai avut la noi un reprezentant de marcă, a găsit în d. Pillat un subtil inovator. D-sa a regenerat şi reîmprospătat acest gen, amplificîndu-l şi descoperindu-i toate resursele. Poetul „Limpezimilor" nu se mulţumeşte numai cu plasticitatea şi strălucirea expresiei, nu se strădueşte să rămîe într'o descripţie obiectivă. E departe de a fi un parnasian rece şi numai vizual, după formula odinioară aplicată în artă de Gautier şi Leconte de Lisle. D. Pillat intervine mereu şi îşi muzicalizează pastelurile, dîndu-le o rezonanţă mai adîncă şi strecurîndu-le un fior de sensibilitate care îl ajută să depăşească arta pastelului, şi oarecum, s'o umanizeze:

Peste dealuri, peste ape, pretutindenea se lasă
O lumină învelită în marame de mătasă...
Vin iar carele 'ncărcate şi cu spice şi cu vis,
Şi pe ceruri liniştite şi în suflet şi-au deschis
Unghiul dorului de ducă stolurile de cucoare.
Mori de vînt nostalgic nalţă aripile călătoare
Şi le lasă în durere să zdrobească grîul nou.
Paşii tinereţii mele mă urmează în ecou;
Umbra mea de altă dată umblă'n miezul umbrii mele.
Prima stea sau amintirea stă pe iaz printre vîntrele?
Simt în suflet de departe spinul ei tremurător...

(Elegia VI)

In „Grădina între ziduri", de exemplu, aceste accente interioare erau mai frequente. In ultimul său volum d. Pillat se consacră unei poezii plastice și revine la tradiția pastelului parnasian. Iată o dovadă de această poezie, cu formă perfectă și sobră, de o desăvîrșită realizare de expresie:

Pe vîrful dealului de unde vezi
Albastrul șes al vremii și al zării,
Răsar cu seara, svelte, din livezi
Și albe ca fecioare'n portul țării

— Păstrînd în mers cadența unui joc
Sau ritmul unui șir de prășitoare —
Coloanele înmărmurite'n loc;
Înalță, cum duc fetele urcioare,

Un dar de foi ce cade din ghiveci
Cu vițe împletite în lumină
Bălae, ca păr blond pe umeri reci;
Senine'n gravitatea lor deplină

Adună armonia ce s'a dus...
Și-altarul unde nimeni nu se'ndură
La jertfă cînd e soarele'n apus,
Îl văd pătrat, cu duh de piatră dură.

(Proect de templu)

Totuși un capitol separat care merită o menționare specială îl formează cele treisprezece Elegii dela sfîrșitul volumului. Elegiile d-lui Pillat nu sînt ca elegiile romantice, tragice și tînguitoare. Nimic din furtunile elegiacilor byronieni sau din contemplativitatea dureroasă a lui Munet. Nici-un pesimism. Sufletul de artist al d-lui Pillat păstrează în fața vieții o seninătate rareori turburată.

Sentimentul trecerii timpului, ușor regret după trecut, o înduioșare senină și calmă și o adîncire în natură care domolește pasiunile și liniștește sufletul. Acesta este fondul elegiilor d-lui Pillat. Dar prin aceste calități ele aduc o notă nouă în poezia autorului „Limpezimilor" și un dar prețios pentru poezia romînă contemporană.

Al. A. Philippide

* *

Constantin Chirițescu, *Printre apostoli*, „Cartea Romînească".

Cunoscut ca o personalitate didactică capabilă și activă, d. Kirițescu s'a revelat acum cîțiva ani prin serioasa și voluminoasa lui istorie a războiului ca un spirit bogat în resurse, metodic, obiectiv și pătrunzător.

Deși unele pagini vibrante ale lucrării lăsau să se întrevadă pe alocuri un temperement literar, amintirile asupra școlii romîne din ultimele decenii, apărute în cea mai mare parte în revista noastră, au fost pentru mulți o surpriză...

Inzestrat cu un ager simț de observație, d. Kirițescu evoacă în ele în trăsături de un realism minuțios, pitorești sau interesante figuri de dascăli de odinioară:

Domnul Rascu de geografie, „bun la inimă" fiindcă nu pune niciodată o notă inferioară lui cinci, dar ignorant, cartofor, venal, vînzînd la hala de vechituri, cadoul pe care i-l dăruise cu o zi înainte clasa; nenea Iancu Dărăscu de istorie, care încurcă ades numele proprii sau anii, trivializînd alte ori prin explicările lui trecutul, dar ca director e în unele privinți un inovator și un precursor al activității extra școlare; Bonifas de franceză, al cărui portret mi se pare cu deosebire izbutit, bohemul incorigibil, stîlpul de cafenea, totdeauna neglijent în ținută, discipol entusiast al parnassienilor, adversar al lui Eminescu și „Vlahucia", admirator al lui Macedonski și Mircea Demetriad, cetind din poeziile acestora sau ale lui, unor elevi pe care alteori îi cinstește cu epitetul de „măgari" sau îi speculează, obligîndu-i să-i cumpere cu un preț ridicat manualele.

Cu acelaşi realism colorat de umor uneori duios, alte ori de o ușoară ironie, d-sa reînvie întrunirile dela Sotir cu atmosfera lor spirituală, în care un socialism sentimental și utopic înflăcăra sufletul naiv și altruist al unei tinerimi credule și entusiaste.

Figurile fruntașilor socialismului romîn Ion Nădejde, Morțun, Dobrogeanu Gherea, Anton Bacalbașa predicînd evanghelia lui Marx sau fulminînd împotriva burgheziei, sînt înfățișate așa cum apăreau liceanului de odinioară.

Deasemeni acele ale propagandiștilor fanatici în fruntea cărora se distingea figura originală și simpatică a idealistului în pantaloni creți Pițurcă.

Viața universitară e reprezentată și ea prin două personage ilustre: Moș Mitruț geologul fosilă, neobosit în aventuri galante, mare amator de excursii, ani de zile pîcîlit de studenți la examene cu complicitatea laborantului; și dr. Ciovîrnache, directorul institutului de Neuro dinamică, feciorul popei Oaie din Brînzeasca, căsătorit cu o aristocrată care îl umilește, arivist îndrăzneț care semnează în franțuzește articole revăzute de alții „dr. Tchovernaqui", mascîndu-și nulitatea prin poza lui pretențioasă și arogantă.

Deși nota umoristică nu lipsește nici aici, ea face uneori loc satirei, adesea crude. Căci acești dascali nu mai sînt niște figuri modeste și obscure ci personaje reprezentative ale învățămîntului superior, împăunate cu o falsă aureolă științifică! Și împotriva lor, simți izbucnind printre rînduri un val deabia reținut de amărăciune sau de îndreptățită revoltă.

Contribuții documentare de mare preț asupra școlii romîne de la sfîrșitul secolului trecut, prin tonul vioiu al povestirii și nota

lor de umor sănătos și comunicativ, amintirile d-lui Kirițescu se încadrează onorabil pe orizonul nostru literar, aproape de schițele în acelaşi gen a unor precursori ca Patrașcanu sau Basarabescu.

Octav Botez

* * *

G. I. Brătianu. *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIı-e siècle*, Paris, Geuthner, 1929, în 8°, 359 pag., 5 planches hors texte.

D. Brătianu ne aduce subt titlul de mai sus, opera de ansamblu pe care o anunțau articolele sale consacrate porturilor medievale dela gurile Dunării *(Vicina)* și Cetății-Albe. In 1927, autorul publicase un volum de *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa à la fin du XIII-e siècle* (Academia romînă, Col. *Etudes et Recherches*, 375 pag.), care arunca o lumină nouă asupra întemeerii și organizării stabilimentelor genoveze din Pera, Trebizonda și Caffa. Subiectul, care nu e altceva decît o fază importantă, dar puțin cunoscută a chestiunii orientale, aceia a supremației comerciale a Genovei, în Marea Neagră, e reluat în lucrarea de față și tratat în toată complexitatea lui, cu o bogăție de informație și cu o amploare de vederi, care vor impune o largă revizuire a istoriei comerțului medieval în Orient. In adevăr, istoriografia medievală nu poseda asupra acestei chestiuni decît încercări fragmentare sau indicațiunile vagi cuprinse în operele consacrate perioadei următoare, aceia a apogeului *expansiunii venețiene*. Lucrarea d-lui Brătianu constitue opera de sinteză care umple acest gol și reînoește multe din noțiunile îndeobște admise asupra naturii, dezvoltării și organizării coloniilor italiene în Răsărit. Dar d. Brătianu nu dă numai istoria amănunțită a stabilimentelor genoveze de pe malul Mării Negre; el descrie cadrul permanent în care, dela epoca colonizărilor eline pe litoralul Pontului Euxin până la cuceririle Ecaterinei II s'au desfășurat diferitele faze ale luptei necontenite pentru libertatea navigației prin Strîmtori. Acest cadru e în bună parte acela al dezvoltării poporului romînesc, și orcine va înțelege importanța covîrșitoare pentru orientarea politicei noastre naționale și economice a cunoașterii „elementelor invariabile" pe care le comportă chestiunea orientală. Izbit de asemănarea, chiar și în procedeele de amănunt și în viața privată a coloniștilor, a dezvoltării coloniilor italiene de pe malul Mării Negre cu aceia a coloniilor grecești din Euxin, pe care le descrie în cap. I, autorul poate afirma că „istoria stabilimentelor genoveze nu face decît să repete pe aceia a coloniilor grecești" (p. 290), aceleași porturi, aceleași căi de comunicație, aceleași produse determinînd o politică comercială asemănătoare.

In acest cadru imuabil, impus de natură, așezămintele omenești s'au schimbat necontenit, dela expedițiile în Pontul Euxin ale colonilor greci din Megara și din Milet, până la coloniile genoveze, și d. Brătianu a notat cu preciziune aceste schimbări. Genovezii n'aveau să înfrunte numai vecinătatea populațiilor mai mult sau mai puțin ostile de pe coastele Mării Negre, ci să se asigure contra xenofobiei intermitente a Bizantinilor și să susțină concurența comunelor rivale ale Pisei și Veneției. Istoria acestor lupte formează oarecum centrul în jurul căruia se organizează elementele variate și multiple pe care le comportă problema. După ce a schițat istoria Mării Negre dela întemeerea Imperiului scit până la constituirea Imperiului Mongol al hordei de aur și istoria stabilimentelor comerciale dela Greci la Genovezi, d. Brătianu expune „expansiunea maritimă a Genovei spre Răsărit", expansiune care, dacă nu datează dela prima cruciată, a primit în tot cazul dela acest eveniment o puternică impulsiune. Cătră sfîrșitul sec. al XII-lea, comerțul genovez, foarte activ în Siria și în Palestina, își deschide piața Constantinopolului, unde întîlnește pe Pisani și pe Venețieni și unde n'avea să devină preponderent decît peste un secol. La început, stabilimentul genovez din Constantinopol n'a fost decît „o stație comercială și un depozit de marfă", care a suferit toate adversitățile prin care au trecut celelalte stabilimente latine din Orient. Ars și jefuit în mai multe rînduri, el s'a reconstituit totdeauna. Prăbușirea Imperiului bizantin în 1204 întrerupe expansiunea comerțului bizantin înspre Bosfor și-l obligă să se concentreze din nou în Siria. Insă prin tratatul din Nimfea (1261), încheiat cu Mihail Paleologul, Genovezii iau o revanșă strălucită asupra Venețienilor și-și întemeiază pe cel puțin o jumătate de secol supremația comercială asupra întregului basin al Mării Negre. Cu ajutorul actelor notariale, extrase din archivele Genovei, autorul stabilește existența cătră sfîrșitul sec. al XIII-lea a unor așezări genoveze în toate porturile principale ale Mării Negre. Mai mult, din Pera comerțul genovez străbate adînc și în interior: în spre Nord până la gurile Dunării, unde d. Brătianu a dat de urmele „cetății misterioase a Vicinei", în sud până la Chio și Salonic, pe coasta Asiei Minore, până la Smirna. In același timp, comerțul genovez își continuă expansiunea spre est. După ce și-a asigurat o poziție solidă la Constantinopol (flota genoveză devenise o necesitate de apărare a Imperiului bizantin) și după ce s'a stabilit pe coasta meridională a Mării Negre dela Heraclea la Trebizonda, Genovezii, pe deoparte pătrund pe drumul Erzerumului și al Trebizului până în Persia, iar pe de alta abordă pe Mare în Crimea și în porturile situate la gurile marilor fluvii din Rusia meridională. Descriind fazele diverse ale acestei uimitoare expansiuni, autorul verifică „legea istmelor", adecă preferința marcată a comerțului din vremea aceasta pentru căile de comunicație pe uscat. In afară de Crimea și de porturile adjacente, principalele stațiuni genoveze au fost cucerite dinspre uscat. „Poarta Asiei", însăși, Trebizonda, a fost atinsă pe calea care ducea dela Lajazzo (în golful Alexandreta) la Siwas.

Deosebit de interesant și de nou e capitolul al IV-lea, consa-

crat vieţii comerciale din stabilimentele genoveze ale Imperiului Bizantin. Descriind cartierul genovez din Pera, organizaţia lui juridică şi administrativă, activitatea diversă a membrilor ei „dela marii armatori şi bancheri, ca Zaccaria şi Doria" pănă la cei mai modeşti meseriaşi (croitori sau cismari), relaţiile lor cu feluritele rase ale Imperiului, varietatea mărfurilor importate şi exportate, inclusiv chestiunile aşa delicate ale creditului monezilor, greutăţilor şi măsurilor, d. Brătianu dă cetitorului o impresie vie de ceiace a fost viaţa economică aşa de intensă şi de îndrăsneaţă din ultimile decenii ale secolului al XIII-lea. Comerţul de sclavi îi furnizează indicii despre raziile pe care Mongolii le făceau şi în provinciile romîneşti, cum o dovedeşte numele de Mărioara al unei captive, pomenite într'un act notarial din Caffa. In afară de comerţul de stofe, de coloniale, de vinuri, de blănuri, de piei şi de colorant, Genovezii făceau îndeosebi comerţul de cereale cu care aprovizionau pieţele Trebizondei, Constantinopolului şi ale Italiei.

Extensiunea acestor afaceri trebuia fatal să suscite gelozia Veneţiei şi să deslănţue războiul colonial în vederea căruia Genova caută alianţa Imperiului Mongol din Persia, iar Veneţia a Mongolilor din Kipciak şi care, după victoria Genovezilor dela Curzola (1298) se termină prin victoria veneţiană dela Chioggia (1380), care asigura egemonia maritimă şi comercială a Veneţiei.

Toate aceste elemente, statice şi dinamice ale expunerii, se îmbină armonic evitînd orice repetiţie şi relevînd o facultate rară de-a domina materia şi a o organiza după un plan logic şi clar. In adevăr, la calitate aşa de mult lăudată la Nemţi de-a împinge cercetarea pănă la capăt, d. Brătianu aliază însuşirea eminamente franceză a construcţiei armonioase şi a expresiei clare şi concise. Nimic nu dovedeşte mai bine acest simţ precis de proporţie şi de echilibru decît moderaţia cu care autorul a întrebuinţat documentele inedite care i-au permis să reînoiască în atîtea puncte istoria stabilimentelor genoveze din Pera şi din Caffa. Nici un moment, el n'a fost ispitit să acorde acestor acte, pentru simplul motiv că el le-a publicat, o importanţă şi o extindere mai mare decît aceia care le revine de drept, şi care istoric nu ştie cît de puternică e această ispită şi cît de greu e să i se reziste.

Prin noutatea materiei, ca şi prin soliditatea interpretării, istoria comerţului genovez în Marea Neagră în sec. al XIII-lea constitue o contribuţie importantă la istoriografia generală şi un titlu de onoare pentru istoriografia romînă.

A. Oţetea

* * *

I. Mateiu, *Doctrina de Stat a problemei minoritare*. Bucureşti, 1929. In 8°, 32 p.

Cunoscător temeinic al problemei minoritare cu care se ocupă încă de pe vremea stăpînirii ungureşti şi pe care a apărat-o elocvent în lumina intereselor romîneşti la diferitele conferinţi interparlamentare, d. Mateiu examinează în broşura de faţă concepţia minorităţilor germane şi maghiare pe deoparte, iar pe de alta a partidelor romîneşti asupra acestei probleme. Autorul arată că atît Ungurii, cît şi Saşii, aceste cu unele menajamente de formă, tind în fond la o autonomie politică, „care ar constitui minorităţile în corpuri destinate de drept public", incompatibile cu tratatele internaţionale şi cu unitatea Statului nostru. Membru al partidului liberal, d. Mateiu susţine, că dintre toate partidele, acela căruia îi aparţine, a avut faţă de problema minorităţilor politica cea mai consecventă şi mai conformă intereselor romîneşti. Nefiind legat de nici o declaraţie ambarasantă ca aceia a partidului naţional dela Alba-Iulia, partidul liberal a putut „să valorifice concepţia unei singure şi constante politici de stat", care le asigură minorităţilor toate drepturile civile şi politice de caracter *individual*, dar nu *colectiv*. Totuşi din expunerea d-lui Mateiu se degajază limpede că, în fond, toate partidele romîneşti sînt de acord asupra principiului fundamental care e „legitimitatea existenţei Statului în hotarele lui de astăzi, ca creaţiune istorică a neamului romînesc". (p. 17). Ca jurist, d. Mateiu se opreşte la latura principală a problemei.

Dar greutăţile adevărate nu încep decît cînd e vorba de aprecierea acestui principiu. Nodul problemei stă în aplicarea lui practică.

Principiul protecţiei minorităţilor, înscris în tratate, derivă din postulatul că limba naţională constitue condiţia cea mai prielnică pentru dezvoltarea culturală. El e corolarul principiului naţionalităţilor şi tinde să concilieze principiul naţionalităţilor, imposibil de aplicat riguros în delimitarea Statelor moderne, cu interesul general al păcii şi cu datoria morală impusă fiecărei naţiuni de-a contribui la progresul civilizaţiei omeneşti. Deaici noţiunea garanţiei internaţionale a drepturilor minorităţilor etnice. In practică, acest principiu nu încetează însă de-a pierde din importanţa lui teoretică. Condiţiile moderne de viaţă (serviciul militar, şcoala, funcţionarismul) duc fatal la asimilarea minorităţilor. Cazul Ungurilor din Ardeal, aşa de domici de-a fi primiţi în posturile administrative e o dovadă. Inţelepciunea guvernelor consistă în a nu contraria acest proces firesc de asimilare printr'o atitudine rigidă. In acest sens, rezolvirea problemei minoritare e mai mult o chestiune de timp şi de tact decît de drept.

A. Oţetea

* * *

Valéry Larbaud, *Fermina Márquez*, Paris, Ed. N. R. F. Libr. Gallimord.

Lectura unui roman datoreşte în genere impresia pe care o reţinem, nu atît cadrului în care autorul îşi alege mediul şi acţiunea prezentată, cît manierei originale în care se concretizează talentul său.

Evident că atunci cînd scriitorul îşi alege un domeniu de

viaţă neexplorat şi prea puţin comun în viaţa curentă, el poate apărea desbărat de obsesiunea materialismului sau a fidelităţii excesive de redare—în postura exploratorului ce ancorează cel dintâiu pe un teren necunoscut, exploatînd până în cele mai mici amănunte detaliile unei vieţi, care foarte curînd va deveni familiară şi obişnuită. Dar romanul de astăzi are în bună parte caracterele artei mute. Sprijinit pe acţiune intensă—atunci cînd obiectul său nu e redarea vieţii interioare excepţionale, tumultuoase şi zbuciumate,—el trebue să prezinte mediul observat în amploarea, pe care numai imaginea fidelă a realităţii o poate oferi.

Obişnuim să evităm repetiţia şi rutina, ca factori de mecanizare şi periclitare a tot ce e spontan, original, capabil de iniţiative nouă şi poate de căi puţin umblate, în activitatea noastră. De aceia încercăm viaţa mereu subt forme nouă, căutînd să surprindem continuu aspecte cu care nu sîntem încă prea obişnuiţi. Cum însă, foarte rar realitatea răspunde efectiv acestei tendinţi de complicaţie continuă a sufletului nostru, recurgem la artificiu: în teatrul în care actorii nu se înlocuesc necontenit unul pe altul, singura posibilitate de renovare a spectacolului e transformarea şi apariţia lor în roluri şi înfăţişări diverse, în circumstanţe, pe care le credem variate. Acelaşi mediu, aceleaşi personagii, aceiaşi scenă e şi în realitatea curentă a vieţii. Numai rolul, atitudinea, ţinuta, ne fac să apărem altfel decît sîntem obişnuiţi. De aceia spuneam că felul de a prezenta eroii comuni ai vieţii şi maniera de explorare a substratului interior este—în bună parte—indiciul cert, subt care apare talentul unui scriitor.

Valéry Larbaud ne descrie în «Fermina Márquez» viaţa, pe care am trăit-o toţi subt formă mai puţin intensă şi caracteristică, într'o epocă—din fericire—nu prea îndepărtată. Viaţa de colegiu, în care micile pasiuni apar pentru întâia oară, în care rivalităţile sînt arme de luptă şi emulaţie între aceiaşi camarazi, am resimţit-o toţi în epoca adolescenţii.

Nu de mult Anatole France a zugrăvit-o cu inegalabilă vervă şi ironie. Şi totuşi colegienii lui Valéry Larbaud au o notă distinctă şi caracteristică; activitatea ca şi manifestările lor de viaţă ne atrage şi ne reţine constant privirile. De ce atenţia noastră se opreşte asupra unui mediu, pe care experienţa ne-a învăţat să-l cunoaştem, să-l apreciem şi poate încă să-l regretăm prea curînd?

E aci o explicare, pe care ne-o oferă psihologia adolescenţii. Adolescenţa îşi face un cult din propria-i activitate. Sînt oameni, care tîrziu în viaţă manifestă o modestie exemplară, dar care în epoca adolescenţii uneau orgoliul cu ambiţia şi o încredere în sine excesivă.

Adolescentul are cultul personalităţii sale. In mintea sa un gest trebue să decidă, un gînd e forţă transformătoare, un act banal e revoluţionar. Totul se raportă la eu, conceput—ce e drept—aproape totdeauna subt forma unei spiritualităţi desăvîrşite.

Iată de ce ne amintim cu aceiaşi impresie agreabilă întotdeauna această epocă, pe care mai tîrziu viaţa a desamăgit-o de atîtea ori. Valéry Larbaud ne-a redat astfel o viaţă simpatică şi atractivă prin excelenţă.

Dar ar fi nedrept să ne oprim aici.

Autorul „Ferminei Márquez" ne-a prezentat adevărate tipuri caracteristice, pe care le-a dezvăluit în faţa ochilor noştri, cu toate gîndurile, atitudinele, sentimentele şi pasiunile lor.

Un Santos Huria, excelent cavaler, minunat „homme du monde", care înlătură cu vervă elegantă şi ţinută distinsă orice împrejurare dificilă sau ameninţătoare.

Un Léniot, elev ambiţios, sîrguitor şi abil, care—pentru a-şi salva premiul „de excelenţă" ameninţat, nu stă în cumpănă pentru a ridica întregul „studiu" de elevi în contra acelui care constituia piedica decisivă împotriva ambiţiei sale. In fond, un veritabil savant.

Larbaud a greşit—cred—atunci cînd l-a prezentat cu mintea atît de bine închegată, cu raţiunea curioasă, dar totuşi inexpugnabilă în fondul argumentării în care apărea,—la vrîsta în care nimic nu e complect şi desăvîrşit.

Dar aceasta e o consideraţie de psihologie mai mult decît de viaţă activă şi exterioară. Cetind paginile în care apare—rind pe rînd—aprins şi stăpînit, orgolios şi timid, modest şi temerar, decis, în cele din urmă cu fermitate şi convingere, admiram personalitatea aceasta atît de rar întîlnită şi totuşi atît de puţin fericită.

Fermina Márquez e singurul personaj puţin contrast. A fost poate intenţia autorului să prezinte învăluit de mister acest exemplar mistic, religios şi totuşi în esenţa fiinţii sale atît de uman. Dar atunci pentruce acest titlu romanului întreg?

*

Am cetit cu plăcută nerăbdare până la ultimele pagini acest roman, pe care nici intensitatea de viaţă, nici acţiunea energică, nici viaţa excepţională nu îl caracterizează în întregime.

Mă întreb de ce? Pentru că alături de realitatea redată, talentul nuanţat şi abil al autorului a apărut la fiecare pas în schiţarea personagiilor sale. Şi mai presus de toate Larbaud este un maestru al stilului, cu calităţi alese de imagist, spontan şi admirabil „causeur".

Mircea Mancaş

* * *

Valentin Kataed, *Rastrachiki*, Paris, Editions N. R. F. Libr. Gallimord 1928.

Literatura rusă nu a cultivat niciodată fantasticul şi artificialul. Acela care urmăreşte dezvoltarea ei din ultimele decenii, va remarca că scriitorii ruşi—nu numai cei de primul rang, dar chiar acei pentru care contribuţia imaginaţiei ar fi constituit un mij-

loc preţios de realizare literară—evită lumea creaţiilor fantaziste, urmărind viaţa pe care o oferă realitatea sensibilă apropiată.

E în această atitudine o predilecţie a spiritului rus. Misticismul nu l-a constrîns pe scriitor să recurgă la un domeniu creiat în întregime cu imaginaţia chiar în clipa în care i-a suprimat complect contactul cu realitatea, în care trăia. El l-a constrîns uneori la explorarea substratului interior şi la cunoaşterea profundă a vieţii sufleteşti; dar prin aceasta a adîncit pătrunderea unei realităţi necontestate, fără a o suprima sau a substitui creaţii imaginare în locul ei.

Aspectul psihologic al unei opere literare însă e datorit unui dar special, unui caracter propriu al scriitorului, pe care puţini îl evidenţiază cu simţ real şi obiectiv în creaţia estetică sau literară.

De aceia, rar întîlnită subt formă superioară şi apreciată după criterii în care numai valorificarea loială şi obiectivă oferă un criteriu suficient, latura psihologică e o condiţie de interes, fără a fi o necesitate stringentă a operei literare. Şi atunci poate, singura condiţie pe care o îndeplineşte în genere scriitorul azi, este respectul realităţii în caracterele ei generale, adăugîndu-i în plus aceiace poate întări aspectul ei specific la un moment dat, suprimînd-o în parte sau împodobind-o cu forme nouă pe alocuri.

Creaţia literară e în funcţie de realitatea socială în care apare.

Pentru literatura rusă de azi această concepţie e o incontestabilă axiomă. Voiu oferi în rîndurile ce urmează un nou exemplu în personalitatea scriitorului *Valentin Kataed*.

Valentin Kataed descrie viaţa de zbucium şi desorganizare, ce a urmat primilor ani ai revoluţiei ruse. Subt sugestia delapidărilor în toiu, doi funcţionari răpesc şi ei o sumă de bani, cu care dispar pentru o bucată de timp.

Fireşte, în cele dintăiu zile ale dispariţiei lor, viaţa le-a apărut plină de perspective şi tentaţii. Dorinţele, ce încolţeau timid în sufletele lor odinioară, devin acum realitate palpabilă. Căci supuşi unei vieţi de mecanizare şi de rutină, repetînd zilnic aceleaşi lucruri cu ambiţia permanentă de a-şi îndeplini atribuţiile asemenea unei perfecţiuni mecanice de primul rang, ei resimt pentru întăia oară farmecul libertăţii pe care doar teama descoperirii dacă îl micşorează din cînd în cînd în intensitatea lui.

Bieţi muncitori ostracizaţi de soartă, pentru care orice modestă călătorie era o pură imposibilitate, se simt irezistibil atraşi de perspectiva unui voiaj plin de promisiuni. Şi pleacă; dorinţii lor atît timp reţinute i se adaugă acum necesitatea salvării.

Sînt minunate toate acele întîmplări, pe care lipsiţi de familiaritatea unei vieţi complicate sînt nevoiţi să le suporte cu grijă sau timiditate, atunci cînd numai complecta expansiune şi spontaneitate le-ar fi dat toată satisfacţia aşteptată.

Aventura acestor ridicole personagii, ce contrasta la fiecare pas cu atitudinea şi dispoziţia lor sufletească, ne trezeşte un zimbet care devine trist în faţa tragicului situaţiei în care se găseau.

Ea are ceva caricatural în toată desfăşurarea ei. Observaţi: oameni care nu frecventaseră niciodată mediul luxos al saloanelor, care nu cunoscuseră niciodată alte personagii decît acele ale colegilor de muncă cotidiană; explorînd lumea bar-urilor, caféurilor şi otelurilor — care dealtfel nu-i intimidează prea mult—era fatal să se ofere involuntar tentaţiei de exploatare a tuturor celor pe care din întîmplare îi întîlneau în cale. O lume de falşi baroni, conţi, prinţi şi curtezane, captează ochii lor avizi de senzaţii nouă; dar îndărătul ei se ascund cele mai tipice exemplare de escroci.

Obosiţi de această viaţă, pe care soarta nu o hărăzise obişnuinţii lor de totdeauna, cei doi minusculi eroi ai acestei sumare drame, se întorc bolnavi şi deprimaţi în orăşelul în care trăiseră modest o bună parte din viaţă; dar în locul căminului sărac, dar pur prin atmosfera de sacrificiu pe care o împrăştia suferinţa îndelungată, ei nu găsesc acum deschise decît porţile largi ale închisorii.

*

In acest scurt fragment, smuls dintr'o viaţă de mizeră şi tristă existenţă, se întrevede o notă de pitoresc—schimbătoare şi variată odată cu noutatea fiecărui moment,—dar totuşi extrem de rară în literatura contemporană.

Autorul a prins tot ce e viu şi existent prin el însuşi în mijlocul unei realităţi a cărei complexitate e o serioasă dificultate sezizării spontane şi neîntîrziate.

E desigur aceasta calitatea lui esenţială.

Există însă şi alte însuşiri ce merită a fi relevate. Şi în primul rînd atenţia pe care o oferă autorul psihologiei situaţiilor şi personagiilor prezentate. Iată un singur exemplu dintr'o serie multiplă:

Scena în care acele două modeste personagii—pentru care lipsa de hotărîre şi iniţiativă era o linie de conduită şi o frecventă atitudine de viaţă, e scena primă a unei drame al cărei ultim act e însuşi finalul aventurii. Ceiace îi determină pe aceşti oameni să fugă, să delapideze, să devie necinstiţi şi excroci, nu este nici tentaţia unei vieţi mai bune, nici dorinţa de aventură; nu e nimic din ceiace ar fi determinat la un astfel de act, pe un om inteligent dar lipsit de scrupule şi conştiinţă.

Exemplarele acestea, lipsite de vitalitate şi atitudine, sînt simple molecule ale unui organism bolnav ce vibrează la unison cu toate manifestările sale—la un anumit moment.

Aceiace i-a determinat în acţiunea lor, e atmosfera pe care o simţeau în jurul lor şi mai ales sugestia ce s'a desprins din ea. Sugestia, pe care o creiază svonul, pe care o întipăreşte în minte discuţia cotidiană, ce circulă în mijlocul nostru prin informaţiile de

ultimă oră, nu este oare aceasta un factor determinant şi activ adesea, în actele noastre?

Iată mobilul acţiunii, aşa cum l-a produs cu fină intenţie V. Kataed, dovedind astfel o putere neobişnuită de înţelegere a sufletelor şi de sezizare a împrejurărilor.

Mircea Mancaş

* * *

Dr. Ioachim Miloia, *Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timişoara*, 160 pag., Timişoara, 1928.

Am legat numele autorului acestei publicaţii de acel al directorului muzeului bănăţean, pentrucă şi osteneala acestui prim număr caşi redactarea celor mai numeroase şi importante articole se datoresc d-lui Miloia. După „Arhivele Olteniei" şi „Analele Dobrogei" mai vechi, iată apărute de curînd „Analele Banatului" şi „Arhivele Basarabiei" şi mai recente. Ar fi locul să ne întrebăm: pe cînd „Arhivele" sau „Analele Moldovei?". Se pare însă că nu se simte deocamdată nevoe de aşa ceva; Iaşul avînd din punct de vedere arhivistic o bună publicaţie „Ion Neculce" şi o serie de periodice mai mult sau mai puţin de specialitate, din iniţiativa profesorilor dela Facultatea de Litere, care la un loc pare să dea ceva mai mult de cît „Codrul Cosminului" a universitarilor dela Cernăuţi. Vom spicui cîteva articole mai interesante.

În „Pictorul Ioan Zaicu" se dă o succintă biografie a vieţii sbuciumatului pictor, pornit dela coarnele plugului dintr'un sat bănăţean, calfă şi meşter zugrav la Bocşa, elev al Academiei de Bele-Arte din Viena, de unde se întoarce plin de visări pentru un viitor de artă. Reuşind să se impue la un concurs pentru zugrăvirea bisericei din Nădlac, fu chemat apoi să'mpodobească cu picturi în ulei de gust bizantino-academic numeroase biserici din ţinuturile romîneşti dinspre graniţele apusene de azi. Răpus încă în plină forţă, lasă aceste încercări, care mai mult fac să se întrevadă un talent puternic, încarcerat de regulele manieriste, ce nu i-au permis să-şi dezvolte talentul viguros, evident în schiţele sculpturale depe timpul studiilor dela Viena.

„Biserica romînă din Lipova" e descrisă cu detalii, ce dovedesc că d. Miloia e un bun cunoscător şi al arhitecturii, deşi monumentul descris nu prezintă o valoare deosebită artistică, ci mai mult istorică—şi poate şi personală, fiind restaurată subt direcţia artistică a d-sale. După cercetări şi supoziţii veridice descoperă actualului monument o vechime mai adîncă de cît 1732, anul cînd era considerată până acum ca zidită; probabil sec. XVI, construită în stil bizantin, cum sînt lucrate şi cîteva rămăşiţi de picturi ale zugravului Nedelcu din sec. XVIII. După un tablou al pictorului necunoscut, Pacici, se poate reconstitui fidel cam care era portul „Romînilor bănăţeni la 1820".

De-un interes mai deosebit e studiul despre „Cîteva relaţii între arta poporală la Romîni şi Lituani". Locurile ocupate de Traci

formează o grupă artistică deosebită de a Slavilor de nord; motivele decorative ale primei grupe sînt aproape exclusiv geometrice pe cînd cele ale grupei a doua sînt combinate şi cu linii curbe; întâia foloseşte un număr mai bogat de colori şi mai nuanţate, a doua iubeşte culorile strigătoare şi mai reduse. Arta popoarelor baltice trebue înglobată grupului subcarpatin, prin marile asemănări cu arta populară din Ardeal şi Banat, în deosebi Lituanienii. Motivele sînt aceleaşi geometrice ca'n epoca preistorică locală sau ca'n staţiunile din Romînia şi până'n Grecia; stela funerară e troiţa sculptată cu aceleaşi semne ca la noi: cercul tăiat de 6 bare, semicercul şi dinţi de ferestrău. Oare nu amintirea unor legături străvechi face să fi perzistat până azi pomenirea Dunării, fluviu aşa de depărtat, în poezia lor populară? Un mare savant lituan a susţinut chiar, de curînd, origina tracică a Lituanienilor, în deosebi a grupului sudic „Zucai" = Dacai (Daci), bazat pe motive filologice; au până şi cîntecul doinei cu acelaşi nume chiar. O serie de reproduceri după diferite obiecte de artă populară dovedesc şi mai mult aceste raporturi, de-o vădită originalitate şi veracitate.

In patru articole mai mici ne dă o serie de comunicări despre „Bariţiu—Banatul—Muzeul bănăţean", „Chestia edificiului muzeului bănăţean", „Din viaţa artistică a Timişoarei" şi „Tablouri din colecţii particulare expuse în pinacoteca noastră", din care aflăm cuprinsul bogat al muzeului şi numeroase reproduceri ale pictorilor I. Niţescu, Iuliu Podilpny, Ferdinand Gallas, Ioan Eminet, Anton Rugescu, Elena Kraus, E. Isac, Cornel Liubă şi alţii. Dintre colaborări menţionăm doar informaţiile cunoscutului arheolog ardelean Dr. Martin Roşka cu privire la „Locuinţa subterană dela Periamoş", prima formă a locuinţii omului dela mesolitic încoace.

Cu excepţia unor termeni încă nedesprovincializaţi (naia = neos, demolată pentru dărîmată, partea femeiască pentru narthex), lucrările se prezintă şi'ntr'o formă clară şi adecvată fondului.

P. Constantinescu-Iaşi

* * *

G. Wilke, *„Rumänien" în „Reallexikon der Vorgeschichte"*, Berlin 1928.

Cunoscutul arheolog german, însărcinat cu preistoria regiunilor sud estice europene de editura Walter de Gruyter, dă în paragrafele privitoare la ţara noastră un succint rezumat al cercetărilor şi stadiului arheologiei preistorice, de unde se poate vedea că este un bun cunoscător al materialului respectiv.

Recunoscînd lipsa unei literaturi asupra paleoliticului—de tot recente sînt cercetările d-lor Andrieşescu şi N. N. Moroşan, pe care ştiu că d-sa le cunoaşte—se ocupă de neolitic, mai bine documentat. Ca staţiuni importante aminteşte de Rădăşeni, Baia, Cucuteni din Moldova; Cernavoda, Candidiana din Dobrogea;

Gîrla Mare, Ostrovul Corbovei, Coțofenii din dos, din Oltenia—grupîndu-le după ceramică cu stațiunile din Ardeal, Ucraina și Bulgaria până'n nordul Greciei. Din epoca primă a bronzului cunoaște stațiunile „nepublicate încă" dela piscul Cornișorului (cu o greșală în transcriere), Sălcuța și mai ales Sultana (aceasta însă publicată de d. Andrieșescu), marea așezare dela Sărata Monteoru toate cu o pictură ceramică dispărută, se găsesc numai cioburi, dar cu numeroase obiecte de bronz. Din bronzul recent cunoaște stațiunile dela Sinaia și Predeal, puse'n legătură cu Baia de aramă și cu grupul obiectelor din Transilvania; Caiceni lîngă Cucuteni, cercetată de uitatul profesor ieșan Buțureanu, Vaslui, Rafaila-Iași, Logrești și Plenița din Oltenia.

Dela mijlocul primului mileniu a. Hr., adică din „cultura scitică a epocii mai vechi a ferului" nu lipsesc dovezi asemenea celor ce corespund în Ungaria cu cultura—Hallstatt. Mai numeroase urmele epocii ferului mai noi, corespunzătoare culturii-Latène dela Zimnicea, Tinosul, marea stațiune dela Piscul Crăsanilor, unde s'au descoperit și vase importate din Grecia aparținînd ultimelor secole a. Hr., dar lăsînd să se presupună legături comerciale și cu Ardealul sau Boemia chiar. In sfîrșit, în Hunedoara—la Grădiștea Muncelului în deosebi—s'au descoperit, de. d. Teodorescu dela Cluj, o serie de construcții în piatră, amintind cetățile grecești sau cromlehurile apusene, bănuite a fi urmele celui din urmă refugiu al lui Decebal.

Ca o complectare a acestor însemnări, Wilke dă un scurt rezumat al descoperirilor dela Sultana, după publicațiile lui Andrieșescu din 1924 și „Getica" lui Pîrvan din 1926; o bogată colecție neolitică de scule litice și ceramică, interesantă prin caracterele deosebite de similarele obișnuite regiunii sudestice europene la formă și decorație. D-sa face oarecare apropieri de stațiunile dela Vinča din Serbia, Ruse și Sultan Selo din Bulgaria, de ultima ocupîndu-se în paragraful imediat următor.

Din aceste cîteva scurte însemnări se vede cît interes poartă știința germană, care nu odată și-a trimis emisari pe meleagurile noastre, pentru arheologia preistorică ce ne privește. Se pare chiar că d. Wilke știe romînește, după unele cărți citate cu detalii și scrise numai în romînește; altfel nu ne explicăm conștiinciozitatea expunerii sale, pe care o ilustrează o hartă exactă și 5 planșe cu numeroase figuri.

P. Constantinescu-Iași

Revista Revistelor

Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel

După Auguste Comte, există două soiuri de Psihologie: Cea experimentală și patologică, pe deoparte, cea colectivă sau sociologică pe de altă parte,—sau: psihofiziologie pe deoparte, psihosociologie pe de alta. Una se ocupă cu stările sufletești în raporturile lor cu substratul organic,—cealaltă studiază aceste stări sufletești în legătură cu substratul lor social. Iar între ele, între psihologia fiziologică și cea socială,—nu mai poate fi loc pentru o a treia.

Blondel crede, însă contrariu. Reproduce o frază din Tarde: „Omul cuprinde intr'insul o individualitate fiziologică elementară, în întregime organică și *preosocială*, și o individualitate superioară, în întregime mentală și *postsocială*.

Așa dar, psihologia socială este cheia și puntea celorlalte două: a uneia pur fiziologice, a alteia pur mintale.

Aceasta de a treia merită după Blondel numele de psihologie individuală. „In sinul aceluiași grup social există diferențe individuale, născute din combinații și interferențe ale particularităților fiziologice ale interesatului cu particularitățile vieții sale sociale".

(Halbwachs. *Revue Philosophique*).

Legea asupra libertății presei

Guvernul francez a depus un proect de lege modificînd art. 45 al legei din 29 Iulie 1881, referitor la cea mai importantă și mai nerezolvată materie a presei, anume: dreptul de a protesta împotriva difamațiunei.

Proectul a fost apreciat în mod foarte divers. Unii au văzut intr'însul salvatorul regimului parlamentar. Alții dimpotrivă, au văzut o încercare ipocrită de a distruge pe cale indirectă presa adversă.

In tot cazul, proectul de lege are oarecare cusururi. Depildă nu se arată în deajuns de limpede care sînt cazurile cînd este admisă dovedirea adevărului acuzațiunii sau difamațiunii.

In altă ordine de idei, legea cea nouă caută, cu drept cuvînt, să simplifice procedura, să suprime toate acele amînări și termeni delatorii care stînjenesc azi, mai mult ca orice, asemenea procese. Decît nu-i de ajuns să se enunțe deziderantul unei astfel de simplificări procedurale. Trebue în același timp să se creeze și organe capabile să o aducă la îndeplinire.

(José Théry. *Mercure de France*).

Sovietele și familia

Revoluția rusă nu-și propune doar reedificarea politico-economică. Ea ambiționează o renovare mult mai adîncă decît aceia a rapiesării unui veștmînt vechiu. Reforma va fi mai cu samă morală. Conștiințele trebue să înceapă a simți altfel. (Bineînțeles, acest *altfel* este *adevăratul fel* de a simți, care fusese veacuri dearîndul *comprimat* prin mentalitatea reacționară a claselor dominante).

Această reformă morală atacă toate instituţiunile. Intre altele şi familia. Familia—spune publicista rusă d-na Rolantai—însamnă soţul şi soţia uniţi între ei şi *despărţiţi* faţă de colectivitate. Avem noi oare nevoe de aşa ceva? Evident că nu".

Aşa dar, se vor disocia cei doi soţi. Se va lovi în tot ce poate aminti de timpul cînd omul era exploatat de om: putere maritală, putere părintească, datorie de ascultare şi de fidelitate,—tot atîtea vorbe înşelătoare pentru a ascunde dominaţia celor tari asupra celor slabi. Dar socialismul va libera toate acestea. El va distruge familia, această instituţie rămasă burgheză, inventată de biserică; apoi va scoate pe femee din cămin, va distruge intr'însa sentimentul egoist şi instinctiv al dragostei materne. O femee numai e decît o căţea", o femelă, dacă îşi iubeşte prea tare copiii..."

(Jean Renard. *Revue Universelle*).

Despre valoarea castităţii

A introduce logica în judecăţile de valoare şi a înlătura tot ce acestea par a avea mistic şi misterios, este lucrul cel mai util pe care-l poate întreprinde un filosof în vremurile prezente. Lucru util mai ales în ce priveşte morala sexuală, al cărei studiu este delicat şi anevoios. Nici o problemă morală n'a tulburat umanitatea în măsura care a tulburat-o problema moralei sexuale. Nici-o problemă n'a ridicat atîtea discuţii ca aceasta. Şi cu toate astea, trebue să ne mire faptul că, pentru cine abordă studiul acestei probleme, chestiunea apare particular de nouă. Castitatea este sau nu este o virtute? Ce numim în domeniul de care e vorba, virtute şi ce este viciul?

Ordinea lucrurilor naturale ascultă de două mari legi: legea determinismului; legea finalităţii, sau a normalului. Este contra naturii, este viciu, tot ce tulbură cursul *normal* al acesteia.

Ori toate practicele normale care se raportă la sexualitate au ca scop conservarea speţei şi perpetuarea vieţii. Sînt vicioase toate practicele care se opun împlinirii acestei funcţiuni. Deci practicele anticoncepţionale sînt vicii în aceiaşi măsură ca şi homosexualitatea şi prostituţia. Aceasta din urmă trebue definită tocmai prin aceste practici, şi nu prin traficul de voluptate pe care-l face. Poate să existe, şi există, o prostituţie gratuită, şi pe de altă parte e foarte comun lucru ca un bărbat să dea parale unei femei, care nu e prostituată atunci cînd îi dă copii. Dar care e prostituată în cazul cînd nu-i dă decît voluptate. Prostituţia este suprimarea maternităţii. Viciul sexual nu este căutarea exagerată a voluptăţii sexuale, ci este căutarea voluptăţii sterile. Căderea natalităţii se datoreşte faptului că moravurile prostituţiei au fost introduse în căsătorie. Ce e o femee cinstită? O femee cinstită este o mamă!

Viciul contrar virtuţii castităţii este deci practica anti-concepţională, adică prostituţia subt toate formele ei.

Acela care introduce prostituţia în familie este mai ales bărbatul. Adevărata cauză a depopulării unei ţări este dreptul la prostituţie şi libertatea sexuală pe care societatea le acordă bărbatului înainte de căsătorie. Un bărbat necăsătorit şi cast este aproape echivalent cu un bărbat ridicol!

Ceace constitue valoarea castităţii este relaţiunea strînsă în care ea stă cu o funcţie respectabilă şi necesară între toate: cu funcţiunea transmisiunii vieţii.

(Edmond Goblot. *Revue Philosophique*).

Extrem-occident

De un secol şi mai bine europenii au dat uitării ţara care le-a descoperit lumea. Aproape nimeni nu se mai interesează azi de Portugalia, acest punct extrem al unui continent a cărui putere de expansiune e azi în declin incontestabil.

Porto şi Lisabona sînt cei doi mari ochi ai Europei de odinioară, ochi deschişi larg spre ocean ca spre o eternitate, de aici a pornit Vasco di Gama spre cucerirea lumii, de aici au pornit alţii, necunoscuţi, după şi înaintea lui. Cine cunoaşte cît de cît istoria Portugaliei, nu poate pronunţa sau scrie acest nume fără să fie cuprins de o tristeţă nesfîrşită... Portugalia este ţara unde cuvîntul nostalgie are un semn profund şi evident. Aici, în Portugalia, soarele e mai mult decît oriunde în Europa, autoritar şi splendid, marea mai aproape şi mai afectuoasă decît oriunde, dar nicăiri puterea corosivă a vremii nu e mai manifestă decît aici.

*

Separată de curenţii cari leagă Parisul, Berlinul, Londra, Viena, Geneva, Praga, Lisabona pune stăpînire deplină pe cel ce intră în ea, şi-l izolează de restul lumii. Dar acest sentiment de solitudine nu te face să suferi, ci te calmează făcîndu-te să uiţi repede marile oraşe agitate ale Nordului. Lisabona seduce călătorul poate tocmai graţie acestui sentiment original pe care i-l insuflă.

Lisabona este oraşul unde europeanul simte concret şi tare că Europa—care e lumea toată pentru noi—se sfîrşeşte şi aceasta, nu numai în spaţiu, ci şi în timp..

Lisabona îţi umple, din cauza aceasta, sufletul de disperare, dar şi de nădejde.

(Philippe Soupault. *Revue de Genève*).

Perspective europene

Umbra de deasupra Europei: Asia este fără îndoială numele pămîntului care e fecund, numele leagănului tuturor apelor. Asia este pururea feminină. Deaceia are nevoe pururea de zei, şi dă naştere tuturor zeilor. „Orient", cuvînt care cuprinde în sine toate reprezentările nebuloase, vagi, nedefinite. Oriente sînt multe; după punctul de vedere din care vreai să priveşti lucrurile. Asia e una singură. Asia e planeta noastră întreagă. Europa nu e decît punctul extrem al Asiei, în spaţiu şi în timp.

— Religia a fost aceia care a săpat prăpastia de despărţire între Europa şi Asia. Europa e creştină, Asia nu e, şi nu mai poate să fie creştină. Dar dacă, în trecut, sentimentul religios a despărţit Europa de Asia, prezentul şi'n special sec. al 20-lea, prin marile curente de idei pe care le răscoleşte, aruncă o punte de trecere peste prăpastia săpată de două mii de ani de viaţa sentimentală calitativ diferită. Una din marile idei chemate la acest rol este, fără îndoială ideia comunistă.

Asia este comunistă în chip instinctiv. Pentrucă Asia este proletariană. Instinctul comunist este instinctul sclaviei mulţumite de sine. Automate, termiţi, furnici deopotrivă de sătule.

— E posibil că Europa nu înţelege bine Orientul; şi este sigur că Tagore nu înţelege nimic din Europa. Tagore n'are nici cea mai mică idee despre ceiace e ştiinţa; o dispreţueşte ca pe un lucru care-i este cu desăvîrşire inaccesibil.

*

Niciodată poate. lumea n'a fost la o cotitură de drum mai importantă ca aceia unde ea se găseşte azi, cotitura de drum care va decide de soarta tuturor valorilor create de cele două mii de ani din urmă.

Creerul omenirii, care este Europa occidentală, este azi ca Hercule la răspîntie; omenirea va trebui să aleagă între spirit şi materie, între calitate şi număr. Ambii termeni sînt corelativi, nu pot fi izolaţi. Problema e aceasta: ce trebue să fie spiritul? Slugă sau stăpîn?

Asia se munceşte grozav să pună mîna-i puternică pe materie şi să o arunce pe aceasta asupra Europei.

— Povestea decadenţii Europei nu e decît o vorbă fără de rost. Nu există decadenţă iremediabilă. Singura decadenţă posibilă este aceia a indivizilor născuţi să conducă masele. Aceşti indivizi dominanţi nu se găsesc decît în Europa; Asia nu are indivizi. Acei pe care îi are cîteodată îi vin din Europa, din şcoala Europei, lucrînd cu mijloace europene.

Să ne gîndim numai la secolul al XIX-lea şi vom constata că toate ideile conducătoare ale lumii se nasc între Marea Neagră şi Oceanul Atlantic. Pentruca însăşi Asia să ştie cine este, ea a trebuit să fie descoperită de Europeni. Lumea galbenă vorbeşte şi ea de libertate, drept, ştiinţă morală, paradînd Europa. Căci aceste noţiuni n'au sens decît acolo unde individul este o realitate. Ori, pentru Asia, individul a fost şi este o erezie.

Individul şi ştiinţa. iată cele două idei care despart Europa de Asia.

Atîta vreme cît Asia nu ne va fi făcut să-i cunoaştem matematica ei, nu vom crede în cunoştinţa şi „ştiinţa" ei.

*

Prostia Europei este aceia de a fi livrat maşini unei lumi de termiţi şi de furnici. Deja în însăşi lumea occidentală pericolul este enorm. Exemplu: Statele unite ale Americii. Maşina a omorît spiritul într'o societate care n'a avut indivizi în adevăratul sens al cuvîntului. Mecanica universală livrată pe mîna unor societăţi de furnici, iată cel mai mare pericol care a ameninţat vreodată omenimea !...

(André Suarès. Die Neue Rundschau).

Drama burgheziei franceze

Criticată peste măsură înainte de războiu, burghezia franceză—cîtă a mai rămas—beneficiază azi de respectul pe care-l acordăm, de obiceiu şi bucuros, instituţiilor moarte, sau care vor muri. Rivalitatea îi dresează pe oameni unii contra celorlalţi; iar cînd unul din adversari zace întins pe pămînt, nu rareori se întîmplă că tocmai cel care l-a doborît să-i cînte oda de slăvire şi să spună: e mai mare mort decît a fost viu...

La burghezul fericit, nu vedeam decît defectele burghezului. Pe burghezul ruinat, alungat din căminul ancestral, începem să-l considerăm ca pe un mecanism indispensabil al maşinii sociale: sau, mai simplu, ca pe forţa morală a Franţei!

Care a fost rolul burgheziei înainte de războiu, în societatea franceză? Moderaţie, prudenţă, probitate, simţ de onoare, dragoste de muncă pacientă, economie, iată calităţile principale ale burgheziei franceze. Cu aceste calităţi, burghezul francez era un conducător de mase, dar conducător lipsit de orgoliu, şi conducător aproape inconştient.

Dela războiu încoace, aspectul Franţei e cu totul altul. Între generaţia care avea douăzeci de ani în 1914 şi generaţia care se ridică acum, este o profundă diferenţă de sensibilitate, o diferenţă enormă în ce priveşte felul de a înţelege viaţa, o diferenţă de rasă am zice.

Parisul nu-şi dă seamă de această schimbare, căci Parisul trăeşte într'o constantă atmosferă de spiritualitate. Parisul atrage la sine elitele; la Paris straturile sociale nu se confundă, ci se ignorează unele pe altele.

Pentru a cunoaşte adevărata faţă a Franţei, trebue să mergem în oraşele de provincie. Casele sînt aici transparente, iar relaţiile diverselor clase între ele sînt destul de strînse.

Ce constatăm aici ?

Burghezia moare, sau se resemnează. Ea nu mai conduce. Fiii ei se pierd în mulţimea celor care sînt în căutarea unei situaţii care să le permită să trăiască. Generaţiile mai bătrîne sînt în continuă luptă cu mizeria.

Pe ruinele acestei caste se ridică o alta, îmbogăţită repede, şi mai mult în urma unor conjecturi economice extraordinare, decît prin muncă asiduă. Această nouă castă e orgolioasă, ambiţioasă şi lipsită de măsură în toate. Munca a pierdut adevăratul ei sens în ochii acestei caste, munca nu mai are nici-o virtute moralizatoare.

(Dominique Dunois. *Les Annales*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură.

Benjamin Crémieux, *Du coté de Marcel Proust,* (urmat de scrisorile lui M. Proust către B. Crémieux*),* Ed. Lemarget—Paris.

Cunoscutul critic francez, admirator sincer al lui Proust, îşi propune prin aceste studii să complecteze analiza pe care a făcut-o în XX siècle.

Partea I-a a cărţii studiază prefigurarea „Timpului perdut" în „Plăcerile şi zilele", învăţămintele „Albertini Dispărute" şi a „Timpului regăsit", compoziţia „Timpului pierdut" într'o discuţie cu d. Louis de Robert, judaismul lui Proust şi în fine Proust epistolar.

Temele sentimentale, spune d. Crémieux, pe care Proust le distribue personagiilor sale principale au o origine autobiografică. Actul creator la Proust—tinde să dea viaţă la ceiace a fost nu să creeze din inform.

Proust era un compozitor meticulos un scriitor a cărui frază nu avea limită, şi un psiholog care niciodată nu era ţinut de grija de a lăsa ca cetitorul să observe importanţa unei analize în totalul operei.

În partea II-a d Crémieux publică cîteva scrisori de-ale lui Proust care i-au fost adresate.

Poezie

Raoul Boggio, *Rythme de mon Berceau*, Librairie de France, Paris.

După volumul *L'ombre d'un Rêve* publicat în 1924, autorul scoate acest al doilea volum de poeme. Inspiraţia sa îşi are izvorul în amintirile din copilăria cea mai îndepărtată—locurile, priveliştele în care i s'a legănat copilăria şi sentimentele pioase pe care i le trezeşte în suflet amintirea mamei sale. Citez cîteva versuri remarcabile :

Ma mère, vous avez choyé mes premiers jours
Dans le tiède berceau de vos bras pleins d'amour.
J'en ai gardé le rythme et j'ai dans la mémoire,
La confuse, lointaine et merveilleuse gloire
Des chants qui me berçaient si consolants, si doux,
Lorsque vous m'endormiez, le soir, sur vos genoux...

André Suarès, *Hai-Kai d'occident; Soleil de Jade,* M. Lesage.—Paris.

Trăind în Japonia, în acea lume de culoarea aurorii autorul a ajuns în artă la o discreţie egală cu discreţia artei japoneze. El caută esenţa pură a lucrurilor—frumuseţea necunoscută şi tăcută în felul aceleia din muzica lui Claude Debussy.

Je sais tous les trésors, je m'en donne la fête
Et j'en tiens loin de moi le faste puéril
Nudité du soleil, nudité de l'azur,
Nudité de la mer, nudité du futur,
Seul vêtement du feu et de l'esprit seul digne,
J'aime la nudité...
Tout l'art est dans la nudité,
Simple enfin jusq'à la perfection du vide;
La suprême élégance est faite ainsi de rien.

Știință

R. Brugia, *Révision de la doctrine de localisation cerebrale* (cu o prefață de profesorul Pierre Marie). Ed. Masson, Paris.

Profesorul Brugia din Bolonia încearcă în această carte să răstoarne teoria localizărilor a diferite funcții psihice, în anumite regiuni ale creerului omenesc.

Vechile teorii precizau că există zone bine determinate în scoarța cerebrală numite „centre", care corespund fiecărui act psihic al individului.

D. Brugia arată că nu există în realitate centri sensitivo-motori, nici centri psihici, nici centri pentru limbaj, și nici centri de inhibiție.

Un exemplu edificator poate fi acesta: Dacă se examinează cu atenție un bolnav care și-a pierdut facultatea vorbirii, se constată că în acest caz nu este atins numai mecanismul vorbirii, ci se observă o pierdere mare a cunoștințelor căpătate de bolnav pe cale didactică. Tocmai această scădere intelectuală generală și nu numai pierderea imaginilor auditive și vizuale verbale, este esențială în pierderea uzului vorbirii (aphasie) Prin urmare după cum dovedește d. Brugia aphasia nu este rezultatul alterării unui centru ipotetic de pe scoarța cerebrală ci a îmbolnăvirii unor grupe de centre nervoase adese foarte depărtate unele de altele pe axa encefalo-medulară. După ce autorul dărîmă vechile teorii, așează noi baze fizice a acțiunilor nervoase și imaginează teoria dinamismului electro-magnetic a gîndirii.

Sociale și economice

Dr. Max Huber, *Die soziologischen Grundlagen des Völkerrechts*, Internationalrechtliche Abhandlungen, Berlin.

Profesorul Max Huber, judecător și fost președinte al Curții permanente de justiție internațională, studiază bazele sociologice ale Dreptului ginților și enumeră diverșii factori care au jucat un rol în evoluția Dreptului Internațional până la 1910. Această carte, deși scrisă cu douăzeci ani în urmă, este interesantă din punct de vedere istoric, fiindcă conține considerații juridice și economice care au fost confirmate prin evenimentele care s'au succedat dela 1910 încoace.

Emile Vandervelde, *Le pays d'Israël, Un Marxiste en Palestine*, urmat de *Les oeuvres d'assistance en Palestine Juive*, Ed. Rieder, Paris.

După călătoria pe care a făcut-o în Palestina, autorul, fost ministru belgian, afirmă:

Socialismul nu poate să fie atins decît după un stadiu capitalist. In Palestina sînt colonii comuniste, dar numai în aparență. In aceste colonii există un capitalism foarte întreprinzător. Acest capitalism care sprijină dezvoltarea industriei la cumpărarea și exploatarea pămînturilor s'a lovit de lucrătorii și de coloniștii strînși în sindicate hotărîți să-și apere atît salariile cît și credința lor socială. Autorul examinează pe larg această problemă socială din Palestina.

COMPILATOR

Bibliografie

Petre I. Ghiață, *Problema claselor sociale*, „Cultura Romînească", București, 1929, Prețul 60 lei.

David Faibiș, *Dicționar Ebraic-Romîn și noțiuni de gramatică*, Iași, 1929.

Anton Holban, *Romanul lui Mirel*, Ed. Ancora, București, 1929.

P. Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești romînești, în Basarabia subt Ruși*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Romînească, 1929, Prețul 50 lei.

P. Constantinescu-Iași, *Istoria artei creștine din Apus*, Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Romînească", 1929, Prețul 120 lei.

P. Constantinescu-Iași, *Arheologia preistorică*, Iași Inst. de Arte Grafice „Viața Romînească", 1929, Prețul 50 lei.

Mia Cerna, *Caier de iubire*, Lugoj, Tip. Națională, 1929, Prețul 50 lei.

Dare de samă, *despre administrația din anul 1923—1928 a fundației familiei Menachem H. Elias, de către Academia Romînă*, București, Tip. Lupta, 1929.

Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, tradus în franțuzește de B. Badeleine și Marina Bousquet, Edition Baudinière, Paris, 1929, Prețul 12 Franci.

Soc. de Studii Judaice din Romînia, *Omagiu d-lui Dr. Ad. Stern, cu ocazia celei de-a 80-lea aniversare a nașterei sale*, București, Tip. Tiparnița, 1929.

Almanahul Societăților studențești din Cluj, pentru 10 ani: 1919—1929, Cluj, 1929.

Activitatea celui de al treilea an de funcționare a Camerei de Comerț și industrie Turnu Măgurele (1928), Tip. „Lumina Teleormanului", T. Măgurele, 1928.

Racine, *Fedra*, Traducere de D. Nanu, București Editura „Ritmul Vremei", 1929, Prețul 50 lei.

Paraf-Javal, *Tabagismul și Alcoolismul*, în romînește de P. Mușoiu, Buc., Biblioteca Revistei Ideii, 1929, Prețul 20 lei.

Ioan I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, Așezămîntul Ion I. C. Brătianu, București, „Cartea Romînească", 1929.

Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Așezămîntul Ion I. C. Brătianu București, Cartea Romînească", 1929.

C. Malcoci, Modernizarea Industriilor monopolizate, No. 1, Privire generală, Direcția de Studii, Buc. 1929, Tip. Curții Regale, F. Göbl, Fii, S. A.

C. Malcoci, Idem No. 3, Fabricația Țigaretelor.

" " " 4, Exploatarea sării.

Ioan C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor romîne*, Biblioteca Institutului de științi Administrative, No. 20, București, Fundația Culturală Regele Mihai I Imprimeria, 1929.

Ioan C. Filitti, *Despre Reforma fiscală a lui Constantin Vodă Mavrocordat*, Buc., Curierul Judiciar" Soc. An., 1928.

Ioan C. Filitti, *O pagină din Istoria Medicinei în Muntenia* (1784-1828), Buc., Tip. „Cultura", 1929.

I. C. Filitti și I. Suchianu, *Contribuții la Istoria justiției penale în Principatele Romîne*, Buc., Tipografia și Legătoria Inchisorii centrale „Văcărești", 1928.

Ioan C. Filitti, *Despre vechiul Drept Penal Romîn*, Buc., Tip. și Legăt. Inchisorii Centrale „Văcărești", 1928.

Ioan C. Filitti, *Cum a fost înțeles Consiliul legislativ*, Buc., „Curierul Judiciar" S. A., 1929, Prețul 20 lei.

Liviu Rusu, *Selecția copiilor dotați*, Studii de cercetări psihologice No. 1, Cluj, „Cartea Romînească", 1929, Prețul 130 lei.

Nicolae Mărgineanu, *Psihologia exercițiului*, Studiu de cercetări psihologice, No. 2, Cluj, „Cartea Romînească", 1928.

L. Rusu, L. Bologa, N. Mărgineanu, Al. Roşca, D. Todoranu, *Psihologia Configurației*, Studii şi cercetări psihologice No 3, Cluj, „Cartea Romînească", 1929, Prețul 100 lei.

General Alexandru Lupaşcu-Stejar, *Paradisul romînesc*, sau Rominia mare pitorească, Buc., Imprimeriile Independența, 1929, Prețul 160 lei.

Const. Cutcutache, *Revizuirea tratatelor subt regimul Societății Națiunilor*, Bucureşti, Tip. „Cultura Poporului", 1929.

P. Ştefănescu-Goangă, *Selecționarea capacităților şi Orientarea profesională*, Cluj, „Cartea Romînească", 1929, Prețul 60 lei.

Crothara, *Rezolvarea chestiunei financiare prin sistema Măsurilor şi prin desființarea monedei*, Cuc., Inst. de Arte Grafice „Poporul", 1928.

Teodor Balan, *Noui documente cîmpulungene*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1929.

N. Georgescu-Tistu, *Studiul şi organizarea cărții*, Bucureşti, Bibliofila, 1929.

Alexandru Lazeanu, *Studii Teatrale*, Craiova, Scrisul Romînesc.

Dr. Mircea B. Ionescu, *Tîrgoviştea*, schițe istorice şi Topografice Oradea, Tip. Adolf Sonnenfeld, Prețul 60 lei.

Cleant Spirescu, *Atlantis sau Epoca de Aur*, Bucureşti, Fundația Culturală „Regele Mihai I", 1929, Prețul, 40 lei.

Ionel Teodoreanu, *Ulița copilăriei*, Editura „Cartea Romînească", Prețul 60 lei.

Ministère de L'Agriculture et des Domaines, *L'Agriculture en Roumanie*, Album statistique Publié à l'occasion du XIV-e Congres international d'Agriculture, Bucarest, L'impremérie Socec & Co., 1929.

Economul Petre G. Savin, *Din viața Adventiştilor*, Galați, Biblioteca Eparhială No. 6. „Cultura Poporului", 1928.

Ioan Manu, *Aduse din Condei*, Depozit „Cartea Romînească", Prețul 60 lei.

Mihail Sadoveanu, *Duduia Margareta*, Ediția V-a, Editura „Cartea Romînească", Biblioteca Minerva, Prețul 9 lei.

D. Anghel şi St. O. Iosif, *Carmen Seculare*, Poem istoric în două părți, „Cartea Romînească" Prețul Lei 18.

Reviste primite la redacție:

Transilvania No. 6; Căminul No. 4, 5; Generația Unirii No. 3—6; Viața Literară No. 109—110; Biserica ortodoxă romînă No. 5—6; Viața agricolă No. 9—14; Răsăritul No. 8; Infrățirea romînească No. 14—15; Utopia No. 3—5; Limba romînă No. 6—7; Revue internationale du Travail No. 5—6; Doina Basarabiei No. 1—2; Şcoala şi familia de mîne No. 11—14; Mercure de France No. 742—745; Fîntina Darurilor No. 5—7; Prada Gîndului No. 3—5; Revista Generală a învățămîntului No. 5—6; Independența economică No. 4 din 1928 No. 1; Democrația No. 5; Buletinul Cărții Romîneşti No. 4—5; Rominia militară No. 3—4; Ritmul Vremii No. 5; Buletinul Camerei de Comerț, T. Măgurele No 4; Şezătoarea No. 3—7; Buletinul comisiunei istorice Vol. VIII; Acțiune şi Reacțiune No. 1; Năzuința No 8; La Nouvelle Revue Française No. 189; Societatea de mîne No. 9—11; Falanga No. 56—57; Buletinul Asoc. romîne pentru Progresul Social Anul 1929; Ideia No. 1—2; Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations No. 4—5; Basarabia No. 1; Orizonturi noi No. 1; Foaia Plugarilor No. 3—4; Doina No. 7—9; Umanitarismul No. 10; Pagini agrare şi sociale No. 9—12; Hanul Samariteanului No. 2; Adam No. 2; Natura No. 6; Rominul No. 1; Cîmpul No. 11—12; Tribuna Banatului No 10; Orizonturi nouă No. 2; Analele Banatului No. 1—6; Gîndirea No. 6—7; Galia No. 2; Cuvîntul Nostru, număr comemorativ cu ocazia împlinirei a 40 ani dela moartea lui Eminescu; Raze de lumină No. 3; Revista Aromînească No. 1; Junimea literară No. 5—8; Arhivele Basarabiei No 2; Correspondance Economique Roumaine No. 2; Făt-frumos No. 2; Şoimii No. 9—10; Grafica Romînă No. 75—77; Revista Funcționarilor publici No. 4—5; Buletinul Institutului de Literatură pe 1929; Țara Bîrsei No. 2.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXVIII

(Anul XXI, Numerele 4, 5 şi 6).

I. Literatură

Bart Jean.—Scrisoarea miraculoasă 143
Bărgăuanu G.—Umbră 62
Botez Demostene.—Sfinx 38
" " .—Amiază de vară 203
Cehov A.—Era ea! (Tradus din ruseşte de A. Frunză) . 56
" .—Trîntorii " " " . 210
Ciurezu D.—Drum către mine. 161
Codreanu Mihai.—Egotism 55
Lesnea George.—Cetanie 71
" " —Izvod. 188
Maniu Adrian.—Lupii de aramă (4 tablouri) 223
Mantu Lucia.—Ceasuri trăite. 64
Petrescu Cezar.—Fereastra (urmare şi sfîrşit). . . . 165
Ralea D. Mihai.—Memorial (Note de drum în Spania). 73
Sadoveanu Mihail.—Despre cele şase semne care s'au arătat, într'o iarnă, în zilele Ducăi-Vodă . . . 12
****.—Patruzeci de ani dela moartea lui Eminescu (La aniversara.—O rămîi.—Peste vîrfuri.—Cuvinte despre Eminescu.—Geniu şi nefericire). 313

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate

Brătescu-Voineşti Alexandru.—Pictură religioasă . . 205
Ciomac Em. — Claude Debussy (Pelléas şi Melisanda). 21
Georgescu V. Vasile.—Conceptul epic. 190
Ibrăileanu G.—Ediţiile poeziilor lui Eminescu (Ediţia d-lui E. Lovinescu) 248
Mihailov A.—A. S. Puşchin şi Eteria (1821) 217
Rohan Charles, prinţ de.—Unde mergem? (Bilanţul unei decade). 5
Ştefănescu George.—Scrisori din străinătate. (Două metropole—Berlin şi Paris). 79
Suchianu I. D.—Unităţi politice şi unităţi economice . 40
Vandervelde Emile—Impresii din America de Sud. . . 148

III. Cronici

Daşcovici N.—Cronica externă 90
Greenwood Thomas.—Cronica socială (Votul femeilor şi alegerile generale în Anglia) 306
Mancaş Mircea.—Cronica literară (Literatura rusă de astăzi). 289
Poulopol A. E.—Cronica juridică (Romantism şi misticism juridic). 105
Ştefănescu George.—Cronica ideilor (Criza culturii contemporane). 295
Tonitza N. N.—Cronica plastică (Despre cei mai tineri: Soare Al. Macedonski—Adina Paula Moscu.—Titina Căpitănescu.—Lazăr Zin). 100

IV. Miscellanea

Nicanor P. & Co.—Despre „mistica statului" sau basmul cu cocoşul roş. 112

V. Recenzii

Bufnea Elie.—Voluntarii romîni din Siberia (A. Oţetea). 126
Brătianu I. G.—Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIII-e siècle (A. Oţetea). . 328

Caragiale Ion Mateiu.—Craii de curtea veche (Al. A. Philippide). 121
Chiriţescu Constantin.—Printre apostoli (Octav Botez). 326
Cuche Paul.—Conférences de philosophie du droit (George Băileanu). 127
Kataed Valentin.—Rastrachiki (Mircea Mancaş). . . 332
Larbaud Valéry.—Fermina Márquez (Mircea Mancaş). 331
Maritain Jacques.—Reflexiuni asupra inteligenţei şi asupra vieţii sale proprii (A. Oţetea). 124
Martin Maurice.—Amour, terre inconnue (Mircea Mancaş). 129
Mateiu I.—Doctrina de Stat a problemei minoritare (A. Oţetea). 330
Maurois André.—Aspects de la biographie (A. Oţetea). 125
Miloia Ioachim dr.—Analele Banatului. Buletinul muzeului din Timişoara (P. Constantinescu-Iaşi). 336
Pillat Ion.—Limpezimi (Al. A. Philippide). 325
Smogorzewski C.—La Roumanie à un tournant de son histoire A. Oţetea). 126
Weiss Aureliu.—Autori şi păreri (Demostene Botez). . 122
Wilke G.—„Romänien" in „Reallexikon der Vorgeschichte (P. Constantinescu-Iaşi). 337

VI. Revista Revistelor

Alexeiev Basile.—Literatura chineză contemporană (Revue de Paris). 134
Dumas G., dr.—Durerea şi plăcerea (Revue Philosophique). 133
Dunois Dominique.—Drama burgheziei franceze (Les Annales). 342
Goblot Edmond.—Despre valoarea castităţii. (Revue Philosophique). 340
Grossmann Stefan.—Franz Ioseph (Die Neue Rundschau). 134
Guetta René.—Aproape de stele (Les Annales). . . . 133
Guy Ernest.—Declinul Prohibiţionismului (Mercure de France). 134
Halbwachs.—Psihologia colectivă a lui Ch. Blondel (Revue Philosophique) 339

Houllevigue L.—Industria chimică în Germania (Revue de Paris). 135
James E.—Un nou teoretician al socialismului: Henri de Man (Revue de Métaphysique et de Morale). 135
Lemonnier Leon.—Influenţa lui Edgard Poë asupra lui Mallarmé (La Revue Mondiale) 133
Liddell Hart.—Armata fascistă actuală (The Daily Telegraph). 132
Petrovici Ion.—Prolegomena (Die Böttcherstrasse) . . 136
Renard Jean.—Sovietele şi familia (Revue Universelle). 340
Richelsen John.—Dispariţiunea oficianţilor (Scribners Magazine). 132
Saurès André.—Perspective europene (Die Neue Rundschau). 341
Soupault Philippe.—Extrem-occident (Revue de Génève). 341
Théry José.—Legea asupra libertăţii presei (Mercure de France). 339
Whelpton K. P.—Populaţia viitoare în America (American Journal of Sociology). 132

VII. Mişcarea intelectuală în străinătate . . . 138, 343

VIII. Bibliografie 140, 345

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**